DOCENDO
DISCIMUS

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Министерство на външните работи

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени за процеса на присъединяване на България към Европейския съюз

ТОМ 1

Жан Моне
Център за високи постижения

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени
за процеса на присъединяване
на България към Европейския съюз

ТОМ 1

Подкрепата на Европейската комисия за осъществяването на тази публикация не представлява одобрение на нейното съдържание, което отразява единствено мнението на авторите. Комисията не може да бъде държана отговорна за каквото и да било използване на информацията, която се съдържа в публикацията.

ЖИВИ АРХИВИ
Национален архив от спомени за процеса на присъединяване на България към Европейския съюз

Hanns Seidel Stiftung

Изданието е реализирано с финансовата подкрепа на Фондация „Ханс Зайдел".

© Емилия Панева – редактор
© Велимира Костова – коректор
© Viva Vision – художествено оформление на корицата
© Дипломатически институт към Министерство на външните работи, София, 2020

ISBN 978-619-7200-16-4

DOCENDO
DISCIMUS

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Министерство на външните работи

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени
за процеса на присъединяване
на България към
Европейския съюз

ТОМ 1

Св. Климент Охридски

Жан Моне
Център за високи
постижения

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Уважаеми читатели,

Присъединяването на България към Европейския съюз е ключовото събитие от началото на XXI век, което за десетилетия напред ще определя процесите, протичащи в страната, както и нейните взаимоотношения с другите страни в света. От младите хора членството на страната ни в Европейския съюз се възприема като естествена даденост. Мнозина дори не допускат, че е било вероятно то да се забави с години или изобщо да не се случи. И това е само част от „голямото неизвестно" относно процеса, отвел към членството на България в Европейския съюз, в който са участвали личности, институции, правителства, експертни екипи на национално и на общосъюзно равнище.

Недостатъчното познаване на механизмите и процесите, които дават съдържанието на европейската интеграция, както и на усилията, положени, за да се осъществи членството, създават благоприятна почва, на която лесно могат да избуят заинтересовани, тенденциозни мнения, включително и евроскептицизъм с неблагоприятни социални последици. Всичко това може да се превърне в сериозна бариера пред възможността ефективно и пълноценно да се възползваме от всички предимства, които членството в Европейския съюз ни предоставя.

Това са основните причини, поради които по инициатива и с цялостната институционална подкрепа на Дипломатическия институт при министъра на външните работи и на Центъра за високи постижения „Жан Моне" към катедра „Европеистика" на СУ „Св. Климент Охридски"(в рамките на проект по програма „Еразъм +"), бе създаден Национален архив от спомени за процеса на присъединяване на България към Европейския съюз. Основен принос за създаването му имат представителите на Центъра за високи постижения „Жан Моне" проф. Ингрид Шикова, проф. Георги Димитров, доц. Мирела Велева и докторант

Любомира Попова и представителите на Дипломатическия институт Таня Михайлова, Биляна Дечева и Светлозар Ковачев.

Тези лични спомени отварят врата към разбирането на дълбочината и сложността на протеклите исторически процеси. Те разкриват неподозирани, но ключововажни аспекти на мотивацията, ценностните ориентации и поведенческите модели, без които постигнатият резултат не би бил възможен. За тях обаче има малко следи в официалните документи в държавните архиви. Оценките и мненията на участниците в процеса са изключително важни и защото разкриват особената човешка страна (и цена) на историческите събития и техните резултати.

Ето защо се обърнахме към личности, които имат активно участие в процеса на европейската интеграция на България – премиери, вицепремиери, министри и техни заместници, ръководители на дирекции „Европейска интеграция", експерти, участници в работни групи при преговорите, дипломати.

Събраните досега спомени, организирани като „живи" интервюта, следващи условен „общ гръбнак", са представени в настоящото двутомно издание. Тук те са публикувани с известни съкращения, но са достъпни в пълния си обем на интернет страницата на Дипломатическия институт. Редът на представянето им следва хронологията на участието на интервюираните личности в описаните процеси. Правейки тези спомени обществено достояние, се надяваме, че те ще предизвикат заслужен интерес сред българската и международната общественост, и сме убедени, че освен гражданска, ще имат и дългосрочна академична употреба.

Изданието не претендира за изчерпателност, поради това вратата на проекта остава отворена за още лични спомени от участници в процеса на присъединяване на страната ни към Европейския съюз.

Екипът на Дипломатическия институт

СЪДЪРЖАНИЕ

Бисерка Бенишева 8

Борислав Шулев 30

Жасмин Попова 40

Марио Милушев 62

Станислав Даскалов 82

Владимир Кисьов 94

Любов Панайотова 116

Славчо Нейков 144

Юлиана Николова 168

Владимир Мишев 206

Евгений Иванов 238

Ингрид Шикова 266

Николай Трифонов 280

Красимир Костов 310

Милко Ковачев 344

Ирина Бокова 360

Павлина Попова 380

Любомир Кючуков 406

Цветан Цветков 420

БИСЕРКА БЕНИШЕВА

Вид образование:
външна търговия.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
експерт в Министерството на външноикономическите връзки.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1991 до 1993 г. – съветник в Мисията на България към Европейската общност;
- от 1993 г. до 1997 г. – пълномощен министър в Мисията на България към Европейската общност;
- от 1997 г. до 2001 г. – директор на дирекция „Евроинтеграция“ в МВнР и член на основния екип по преговорите за присъединяване;
- от 2001 г. до 2003 г. – пълномощен министър в Мисията на България към Европейската общност и член на основния екип по преговорите за присъединяване;
- От 2003 г. до 2007 г. – посланик на Република България в Ирландия и член на основния екип по преговорите за присъединяване.

Настояща позиция:
директор „Европейски въпроси“, ПанЕвропа България

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в Европейския съюз?

Не мога да разкажа само един спомен. Просто ще спомена моменти на голямо вълнение и моменти на голямо разочарование.

За мен лично моментите на голямо вълнение са от декември 1992 г., когато парафирахме Споразумението за асоцииране на България, Европейското споразумение. Тогава почти се почувствах така, като че ли току-що са признали България. Други-

ят сходен вълнуващ момент за мен пак беше през декември, но през 1999 г. в Хелзинки, когато получихме покана за започване на преговорите за членство.

Що се касае до моментите на разочарование, те бяха през 1997 г., когато Комисията публикува становищата по молбите за членство на страните от Централна и Източна Европа и препоръча да се започнат преговори с шест страни, а за другите шест, между които и България, не препоръча започване на преговори. Това беше много разочароващо. За всички нас от екипа, които работихме по въпросника на Комисията, по всички структури на Споразумението за асоцииране – комитет, подкомитети, Съвет за асоцииране и т.н., това беше много тъжен ден. И вторият момент на разочарование беше през 2002 г., когато Европейският съвет в Лаакен взе решение да приключи преговорите с десет от преговарящите страни и да продължи преговорния процес с България и Румъния. Тоест това са ярките ми спомени кога съм изпитала лично вълнение.

А някакъв интересен случай да Ви идва наум?

Конкретен случай... От 1992 г.: помня в Брюксел шампанското, което водещият преговорите от страна на Европейската комисия предложи на българската делегация. Бяхме 15-тина души от българска страна за парафирането и края на преговорите, когато той вдигна тост и каза: „Вие заслужихте вашата чаша шампанско!“.

След 7 кръга преговори бяхме постигнали асиметрично (в полза на България) отваряне на пазара за промишлени стоки в рамките на 10-годишен период, бяхме договорили разширен пазарен достъп за така наречените „чувствителни“ сектори – търговията с текстил, стомана и селскостопански стоки. Да не забравяме, че към този период Европейската общност беше, в общи линии, митнически съюз и обща селскостопанска политика с доста протекционистка търговска политика – мита, квоти, количествени ограничения. По-нататъшното задълбочаване на интеграцията – Договорът от Маастрихт за създаването на Европейския съюз, предстоеше да се случи.

Също така, пак с шампанско през 1999 г. в Хелзинки, ко-

гато през нощта – някъде към един-два часа, приключи заседанието на Европейския съвет и излязоха заключенията, българската делегация предостави каса шампанско, за да се отбележи този така тържествен момент. Усещането, че си част от екип (през 1992 г. и през 1999 г. екипите бяха различни, аз просто имах привилегията да бъда по време на целия процес за присъединяване на България), усещането, че се постига нещо, което е важно за България, което е национална цел на твоята държава, е много вълнуващо!

И заслужава шампанското!

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към Европейския съюз, а все още не е известно?

Връщайки лентата назад, ние се връщаме в периода преди мобилните телефони и интернетът да ни бъдат основно средство за общуване. Връщаме се в края на 90-те години на миналия век и мисля, че това десетилетие, последното десетилетие на 20-ти век бе белязано с духа на обединение в Европа и в същото време с войните в Югославия. То бе белязано със задълбочаване на интеграцията вътре в Европейския съюз, защото 1992 г. е годината на Договора от Маастрихт, после следва Договорът от Амстердам. Тоест това са едни десет години, наситени с много събития: вътре в Европейския съюз; мирните конференции за бивша Югославия; донорските конференции; стартирането на трите етапа за изграждане на еврозоната; Шенгенското споразумение. Всичко това се е случило през последното десетилетие на миналия век, започнало през 1990 г. с обединението на Германия, с решенията, взети през 1994 г. на Европейския съвет в Есен, да се стартира процесът на разширяване към страните от Централна и Източна Европа, подписали Споразумение за асоцииране. Едно десетилетие на важни събития: четвъртото разширяване с Австрия, Швеция и Финландия, но и референдумите: референдумът в Дания, който отхвърля Договора от Маастрихт, референдумите в Швейцария, която подава молба за членство, и в Норвегия, която завършва преговори за членство и не влиза след референдум.

Тоест когато говорим за членството на България в Евро-

пейския съюз, трябва да си дадем сметка най-вече колко много енергия – политическа, физическа, човешка, интелектуална, е инвестирана в този процес. Някак си не бих казала, че не се знае, но по-скоро се приема за даденост: „Да, 2007 г. влязохме, участваме, сега ще бъдем председатели“.

Въобще, изглежда като че ли „винаги сме си били там“. Това е много добре, но всъщност исторически не беше така. Много усилия бяха необходими. Много! И то от страна на България. Всички правителства работиха по членството на България, всички политически сили. Аз не знам в други страни да е имало такъв политически консенсус за постигане на национална цел, както беше в България през целия този период.

Към момента на началото на преговорите имаше ли ясна визия за целите на присъединяването на България към ЕС или по-скоро идеята беше да не изоставаме от останалите бивши социалистически страни?

Целта „членство“ България формулира още през 1990 г. с решение на Великото народно събрание. Тоест целта България да стане член на Европейския съюз е определена от българската политическа класа, независимо от това как са решавали и как са напредвали другите наши партньори.

Беше ни трудно, много дълго преговаряхме още в Европейското споразумение за асоцииране да се запише, че крайната цел на асоциирането е членство в Европейския съюз. Но по онова време Европейската общност още не беше готова. Разбира се, започваше подготовката за еврото, за Маастрихтския договор. Тоест Съюзът беше насочен към себе си и още не мислеше за разширяване. И все пак постигнахме в нашето Споразумение да се запише, че крайната цел на България (макар че искахме целта да е споделена, да е двупосочна) ще бъде членство, което беше така важно. И през 1994 г. в Есен Европейският съвет формулира критериите (икономически, политически и за приемане на законодателството) за присъединяване към ЕС и взе решение страните от Централна и Източна Европа, които желаят това, да станат членки на Европейския съюз. Подаването на молбата за членство на 14 декември 1995 г. е съпрово-

дено с един меморандум, в който България заявява защо иска да стане член на ЕС (прилагам за сведение копие от молбата и меморандума). Заявяваме, че членството в ЕС е стратегическа цел от национален интерес, изразяваме своята привързаност към ценностите на ЕС, дефинирани в Договора, стремежа си да развиваме добросъседски отношения, да участваме активно в регионалното сътрудничество, за да дадем своя принос към мира и стабилността в Европа

Когато откриването на преговорите за членство беше предстоящо – през февруари 2000 г., във Външно министерство (и не само) и в Министерския съвет се работеше много, работили сме много, много, бих казала, много часове работа, за да се формулира още на този етап с каква стартова позиция влизаме в тези преговори.

Спомням си, че още тогава ние заявихме, че споделяме целите на Икономическия валутен съюз, че приемаме законодателството по вътрешния пазар, защото законодателството по вътрешния пазар е sine qua non, то не подлежи на дерогации, преговори и преходни периоди, че желаем да се присъединим към Шенгенското пространство. И ако за целите на това изследване намерите в архива на Министерството "Opening Statement" на тогавашния министър Надежда Михайлова, ще бъде добре, за да може да се отговори точно на въпроса „Как тръгна България към тези преговори?".

Защото сме стартирали с официално заявена позиция.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство – например, тези в София, за разлика от тези в Брюксел, или разделение на експертно равнище, или по някакъв друг начин?

Не смятам, че е имало нещо като разделение на труда. По-скоро имаше нива на формулиране на позиция или вземане на решения по позицията на България. Към Министерския съвет се създаде Съвет по европейски въпроси, той имаше експертно ниво, което формулираше конкретното съдържание на позициите, и политическо ниво – министрите, за да може вече на политическо равнище да се взимат решения, когато България

поема ангажименти. Така че, по-скоро бих казала, не разделение на труда, а стриктно спазване на йерархията при вземане на решения.

Що се отнася до разделението между София и Брюксел, по онова време нашето представителство в Брюксел не беше много голямо. Министерствата започваха да изпращат свои представители в Мисията към Европейския съюз (след членството ни тя стана представителство). Всъщност като български дипломат в Брюксел аз заминах през 1993 г. – след подписването на Европейското споразумение за асоцииране, когато за пръв път се създаде отделна Дипломатическа мисия към Европейската общност. Преди това българският посланик в Белгия представляваше България пред Европейската общност и НАТО. Така че в първата Мисия бяхме шест души дипломати заедно с посланика – основатели на първата Дипломатическа мисия на България към Европейската общност. И постепенно съставът започна да се увеличава. Ето сега разбирам, че за нашето председателство [на Съвета на ЕС] в Постоянното представителство (ПП) в Брюксел са аташирани почти 100 души. То вече е едно цяло министерство в Брюксел. Но тогава не беше така. И основният фокус на работата беше сътрудничество на екипите в София с дипломатите в Брюксел, които бяха и пряката връзка с Европейската комисия. Все пак говорим за един период, когато България и Брюксел все още се опознаваха. Заради Студената война и Желязната завеса ние не знаехме достатъчно едни за други и Мисията в Брюксел имаше огромната задача да съдейства при формирането на позиция на България по политиките – селскостопанската, търговската, по преговорите, които страните членки водеха; да информира своевременно България, да бъде тя „в темпо“ и да може да реагира.

Пак от този период имаше един момент на разочарование. Това беше през 1995 г., когато Европейската общност прие списъка на трети страни, чиито граждани трябва да притежават виза за влизане на територията на Европейския съюз. Тогава този списък много ни огорчи.

Спомням си, че по време на разговори в Комисията един началник-отдел във Вътрешен пазар, който работеше по сво-

бодното движение на хора, ни гледаше много изненадано, когато зададохме нашия въпрос: „Защо България е в този списък? България е страна, асоциирана към Европейския съюз. Споразумението е влязло в сила“. Този началник-отдел чуваше за първи път, че България е асоциирана към Европейския съюз.

Сериозно ли?

Абсолютно сериозно! Бяхме като попарени.

Но аз искам само да илюстрирам, че това е периодът, когато се опознавахме. И когато аз направо го попитах в прав текст: „А защо ни включихте в този списък?“, той каза: „Не знам. Никой не се обади за вас“.

Защото в списъка на страните, чиито граждани не трябва да притежават виза, влизаха много задморски територии на големите страни членки, които нямат статут на асоциирана страна, какъвто има България по силата на Европейските споразумения. Но гражданите на тези задморски територии попадаха в списъка на страни без визи, а България беше в списъка за необходимост от виза. Много ми беше тъжно.

Просто за нас никой не се е сетил?

Да, той беше много откровен, ужасно откровен в разговора си с нас! Да!

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други се проточват над три години?

Това зависи от обема европейско законодателство, разпределен в тези преговорни глави. Несъмнено тези законодателни области, които изискват значителен финансов ресурс – не за да се приеме законодателството, а за да се приложи, изискват и по-дълъг период на преговори, за да може да се уточни дерогация или преходен период.

Примерно, главата Околна среда във всичките ѝ аспекти – въздух, вода, отпадъци, опазване на природата – беше много тежка. Не по-малко тежка беше главата Транспортна политика, също с различните видове транспорт. Ангажиментът да

се транспонира европейското законодателство в националното трябваше да бъде разположен във времето. Всъщност всичко онова, което можеше, трябваше да се направи до датата на членство (индикативната дата за членство). А когато се преценяваше, че периодът трябва да е по-дълъг, вече преминавахме във фаза на преговори за преходен период, защото той е период за прилагане на европейското законодателство след датата на членство. И там, където са такива тежки области, изискващи много допълнително финансиране, се напредваше трудно.

Давам пример с главата Околна среда в преговорите, защото европейските екологични стандарти са много високи. Европейският бизнес трябва да спазва стриктно тези екологични стандарти и той по никакъв начин не искаше да се съгласи на дълги преходни периоди за новите страни членки, които ще дадат сравнително предимство на техните индустрии спрямо тогавашните страни членки. След това се направи едно изследване. Доколкото си спомням, Световната банка направи едно изследване относно Полша и се установи, че ако трябва да се въведе екологичното законодателство на Европейския съюз без преходни периоди, ще бъде необходима някаква сума, която се равнява на три пъти брутния вътрешен продукт на Полша. И възникна въпросът: „Кой ще го финансира?“. Естествено, трябваше да се намери някакъв баланс, който всъщност беше компромисът по отделните законодателни актове – преходни периоди между седем и десет години, позволяващи да се извърши едно прогресивно въвеждане, което да не налага финансов шок нито върху Европейската общност, нито върху страната кандидат.

По подобен начин бяха дълги преговорите по свободното движение на работници и отварянето на пазарите за свободно движение на капитали. Страните кандидати, главно от Централна и Източна Европа, искаха до десет години преходен период за свободното движение на капитали във връзка с придобиването на земя от чужденци. Тоест отварянето на пазара за работници, отварянето на пазара за капитали между общността и между страните кандидати беше обект на дълги преговори. В крайна сметка компромисът беше седемгодишен преходен

период за отваряне на пазара за работници и седемгодишен за отваряне за свободното движение на капитали, в частност – за покупката на земя. Просто исках да илюстрирам защо някъде е по-кратко, а някъде е по-дълго.

Да, да, точно това беше и въпросът. А как се изработваше на практика позицията на България по дадена преговорна глава? Кои бяха преките участници в изготвянето на позицията?

Позицията на България се изработваше в работните групи от секторните министерства, като броят на работните групи съответстваше на броя на преговорните глави. И всяко министерство знаеше по кои преговорни глави председателства работната група и кои други министерства са членове на тази работна група, за да бъде изработена национална, а не ведомствена позиция. Така че изработването на позиции тръгваше на експертно ниво в работните групи, след това минаваше през Съвета по европейски въпроси и Министерския съвет и, когато позицията биваше одобрена окончателно, чак тогава се изпращаше на мисията в Брюксел, за да я връчи на Комисията. Европейската комисия, от своя страна, представяше насрещна позиция на Европейския съюз, т.е. на страните членки. Всъщност ставаше една размяна на писмени позиции между ЕС и страната кандидат.

А изготвянето на българската позиция имаше ли връзка с Националния план за развитие на страната?

Опитвам се да се върна към този период.

В цялата Централна и Източна Европа, където току-що беше започнало въвеждането на пазарна икономика, имаше едно голямо подозрение към думата „план“. Затова имаше известна съпротива, когато Европейската комисия поиска от нас (страните кандидати) да си подготвим Национален план за развитие, защото всички ние вече сме една свързваща се икономическа единица и икономическото развитие на целия континент трябва да върви равномерно. Та, въпреки съпротивата срещу думата „план“, бяха подготвени Национален план за развитие и Национална програма за хармонизиране на законодателството.

Това бяха основните рамкови документи, на чиято основа се изработваха позициите.

Ясно. А имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в Европейския съюз свой личен политически приоритет?

Интеграцията на България е процес, продължил 15 години – започнал през 1992 г. и приключил през 2007 г. Сигурно можем да изброим колко кабинета са се сменили по този път. Както споделих, независимо от това кой оглавяваше екип, работещ по европейското направление, той винаги се е радваше на политическа подкрепа. Тоест не може такъв приоритет да се фокусира в един човек, защото това е членство на цялата държава. Това е национално усилие. Няма как да бъде усилие на един човек.

Но аз бих искала да отбележа динамиката, която получи процесът по време на министър-председателя Симеон Сакскобургготски, който беше известен в Европа. Била съм с него на заседания на Европейския съвет, където българският министър-председател свободно преминаваше от един език на друг, познаваше се с всички държавни правителствени глави. Все пак преговорите са и дипломация, в тях има и този елемент на взаимно доверие, взаимно познание. И мисля, че този период даде голямо ускорение на процеса на присъединяване на България.

Спомням си испанското председателство, когато в рамките на шест месеца България затвори преговорите по седем глави, защото темпото на отваряне и затваряне на преговорните глави не се задаваше толкова от нас, колкото се основаваше на преценката на нашата степен на готовност. Тази преценка се правеше извън страната и вече върху нея влияеха различни фактори. И аз мисля, че факторът Симеон Сакскобургготски оказа положително влияние върху темпото.

А имаше ли разлика в начина, по който главните преговарящи Александър Божков, Владимир Кисьов и Меглена Кунева водеха преговорния процес?

Господин Божков. Господин Божков беше в началото на

преговорния процес. След него главен преговарящ беше господин Владимир Кисьов – заместник-министър на външните работи и главен преговарящ до 2001 г., когато Симеон Сакскобургготски спечели изборите. Тоест върху господин Божков и господин Кисьов – като главни преговарящи – падна основната натовареност по откриването и стартирането на преговорите за членство.

Спомням си как с господин Кисьов пътувахме от столица в столица и представяхме какво е направила България, за да паднат визите. Това беше едно голямо усилие. Когато госпожа Кунева пое работата като главен преговарящ, беше период на завършване на преговорите. Да, по пътя отново имаше трудни моменти за решаване, най-трудният от които беше затварянето на глава Енергетика.

Така че не мога да правя преки сравнения. Просто всеки един от тях даде сърцето си в преговорния процес, но не като личен актив, а като част от един голям екип, работещ за членството на България.

Имаше ли някоя конкретна страна членка, на чиято подкрепа сме разчитали?

Знаете ли, през този период страните кандидати много си помагаха една на друга. Аз съм била при колегите във Варшава, при колегите в Будапеща, които, затворили вече част от преговорните глави, споделяха с България някои особености и трудности. Просто мога да кажа, че през този период имаше една солидарност. Въпреки че на пръв поглед изглеждаше едва ли не като съревнование кой ще бъде по-напред, ние просто споделяхме много помежду си.

Получавахме подкрепа и от страните членки. Тогава се учреди инструментът twinning, който даваше възможност администрации на страни членки да се свържат с администрации в страните кандидати, за да могат да пренесат своя опит, който новата страна кандидат да използва в подготовката си. Това беше хоризонтално упражнение. Гърция много ни подкрепяше в преговорите. Прибалтика имаше своите адвокати в лицето на северния фланг, Централна Европа – в лицето на Германия и

Австрия, а ние в Югоизточна Европа (тогава само България и Румъния) се радвахме на подкрепата на южния фланг – Гърция, Италия. Франция традиционно си е адвокат на Румъния, Испания. Испания много ни подкрепяше! Испания страшно много ни подкрепи, така да се каже, на финалната права, когато вече напредвахме към края на преговорите.

А по какъв начин? С позицията си или по-скоро с някакви конкретни съвети, които сме получавали?

Ами най-вече по време на съответното председателство, тъй като в ръцете на председателството на Съвета е Конференцията по разширяването и всяко председателство правеше график колко глави ще се отворят с всяка една от страните кандидати въз основа на докладите на Комисията за напредъка. Прибалтика дръпна много при шведското председателство, ние направихме голяма крачка със седем глави, затворени при испанското председателство. Тоест по-скоро става дума за политическа воля. По-скоро политическа воля.

Казахте, че страните кандидатки много са си помагали помежду си. Можете ли да откроите някоя страна, от която активно сме черпили ноу-хау?

Най-добрият преговарящ сред страните кандидати беше Унгария и всъщност унгарците договаряха и преходни периоди. Те бяха, така да се каже, front-runners. А когато веднъж вече е създаден прецедент, той се пренася и по отношение на другите. Полша е голяма страна и напредваше малко по-бавно – въвеждането на законодателството отнемаше повече време. Затова Полша, като най-голямата сред източноевропейските страни, зададе ритъма на разширяването (то не можеше да стане по-бързо, докато Полша не е готова), а Унгария зададе дизайна на преговорните позиции.

А чия съпротива се налагаше да преодоляваме по време на преговорния процес?

Мисля, че този дух на обединение на Европа доминираше процеса. Едва ли не между страните, поемащи ротационното

председателство, имаше съревнование кой ще тласне процеса на разширяване по-напред.

Но има и обективни обстоятелства. Обективно обстоятелство е финансирането на процеса. Защото веднага след присъединяването общата селскостопанска политика се разпростира върху новите страни членки. Тя се финансира от бюджета на Европейския съюз в съответствие с неговата кохезионна и структурна политика – от кохезионния фонд, от структурните и регионалните фондове. Тоест финансирането е обективна рамка, в която разширяването може да се случи. И ако някой е имал някаква съпротива, тя е била от тази гледна точка – колко да абсорбира ЕС. И затова през 2002 г. се реши да бъдат присъединени десет страни (Big Bang), а България и Румъния да се приемат малко по-късно (всъщност това „малко по-късно“ е следващата финансова рамка). Защото десетте страни влязоха във финансовата рамка 2000–2007 г.; ние влязохме във финансовата рамка 2007–2014 г. Така че този критерий, който е свързан с абсорбционния капацитет (absorption capacity) на Европейския съюз, не е политически. Той е абсолютно икономически – доколко ЕС може да абсорбира, като разпростре върху новите членове своите общи политики.

Като споменахте финансиране, за първия програмен период на нашето членство е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативни програми, който е трябвало да съответства на нашите политически приоритети. По какъв начин се определяха тези приоритети и по какъв начин се разпределяше бюджетът?

Първият програмен период – това е финансовата рамка 2007– 2014 г., в чието договаряне България не е участвала пряко. Ние бяхме наблюдател, бяхме подписали договора през 2005 г. и чакахме да приключи ратификацията с оглед членство от 1 януари 2007 г. И всъщност ние влязохме в този програмен период при условия, в чието договаряне не сме участвали. Тези 11 млрд. са всъщност политиките на Европейския съюз – общата селскостопанска, кохезионната политика. И тогава трябваше да се прецени кой модел да се избере. Към онзи момент за ко-

хезионната политика имаше няколко модела – единият модел, представен от Испания и Португалия, които, получили финансиране от Кохезионния фонд, го бяха насочили изцяло към инфраструктурата, към транспортната инфраструктура. Имахме модела на Ирландия, която беше насочила финансирането към образователната система – изграждането на технически тригодишни университети, които да могат да предоставят квалифицирана работна ръка за ИТ-сектора на Ирландия. Имахме и гръцкия модел, който беше смесен.

В крайна сметка тогава правителството взе решение финансирането да се използва съгласно примера на испанско-португалския модел и всъщност този модел продължава и досега: финансирането се насочва към инфраструктурното строителство.

Но това решение е било взето от правителството?

Да, от правителството.

Всъщност при всички следващи правителства и досега финансирането е насочено предимно към инфраструктурната свързаност на България.

А спомняте ли си да е имало участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?

Да, много неправителствени организации бяха включени. Европейският институт, също Търговската палата, Стопанската камара.

Позициите се изпращаха и до тях, и до работните групи, за които споменах – към Съвета по европейски въпроси. Винаги се канеха и представители на браншовите организации, тоест те също имаха своя глас в изработването на националната позиция.

А доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Преговорите за членство са между страната кандидат и страните членки, но индиректно, чрез Европейската комисия.

Тоест ние контактуваме пряко с Европейската комисия по подготовката на позиции, тя от наше име (от името на страната кандидат) представя тази позиция пред страните членки. В този смисъл ние винаги сме гледали на Европейската комисия като на нашия адвокат, защото страните членки могат да бъдат чувствителни по някои въпроси, да имат резерви, а Комисията – тя слуша нашите аргументи и е нашият адвокат пред страните членки. Затова я смятаме за наш приятел.

Когато се говори за присъединяването на България към НАТО и към Европейския съюз, много често се употребява понятието евроатлантическа интеграция. Вие смятате ли, че това е отражение на реална тясна обвързаност на процесите или просто е удобна езикова формулировка?

Те са обвързани дотолкова, доколкото след края на Студената война и падането на Желязната завеса обединението на Европа тръгва на основата на споделени ценности – ценности, които са формулирани от евроатлантическата общност. Като казваме „евроатлантическата общност“, имаме предвид от двете страни на Атлантика. Организацията, която е от двете страни на Атлантика, е НАТО, а на територията на Европа е Европейската общност. Така че, когато говорим за ценност, ние говорим за евроатлантически ценности. Те са на НАТО и на Европейския съюз.

Членството в НАТО предшестваше членството в Европейския съюз, но просто членството в Европейския съюз е всеобхватно. То се разпростира върху всички области, не само върху военно-политическата област. То охваща всички области на икономическия живот. Вълнуващо е, че мечтата на група български политици, събрали около себе си дипломати, експерти от 90-те години, се е превърнала в реалност за една цяла държава. Просто е много, много вълнуващо.

Спомняте ли си да е имало геополитически обстоятелства, които да са повлияли по някакъв начин на предприсъединителния процес?

Пак да се върнем към последното десетилетие на 20-ти

век – епохата преди мобилните телефони.

Ако се върнем там, това, което най-силно тревожи Европа, е войната в Югославия. Защото за първи път с „гореща война“ се поставя под заплаха мирът в Европа. Също конфликтът в Чечня. Това са събития, които са като „камбанен звън“, че трябва да се ускори обединението на Европа, за да се гарантира мирът и стабилността.

През този период е Конференцията за сигурност и сътрудничество. През този период е Пактът за стабилност за Централна и Източна Европа, подписан през 1995 година в Париж. Всичките тези международни събития влияят върху процеса на обединяване чрез членство в Европейския съюз.

А смятате ли, че България успя да се подготви по време на преговорния процес?

Опитвам се да погледна отстрани и да се дистанцирам малко от онази еуфория, еуфорията на членството.

Мисля, че България можеше да се подготви на по-широк фронт. Като казвам по-широк фронт, имам предвид по-големи части от обществото да бъдат запознати с това, какво приемаме. Тоест не само политическата класа, която беше наясно, беше целеустремена напред към членството, а повече граждани – гражданското общество да бъде по-наясно какви ангажименти поема страната, защото това щеше да улесни изпълнението на тези ангажименти, щеше да скъси дистанцията.

Мисля си, че заради тази дистанция през първите няколко години от членството се мислеше като за „нас и тях“. Това означава, че през предприсъединителния период широките слоеве български граждани не са били достатъчно приобщени в процеса, за да се промени мисленето за „нас и тях“. Защото от 1 януари 2007 г. Европейският съюз това сме ние. Това е, което си мисля, че не беше достатъчно добре подготвено.

А от страна на Европейския съюз имаше ли нещо, което можеше да стане по друг начин?

За Европейския съюз това беше пето разширяване. Тоест формулата за присъединяване на нови страни членки беше от-

работена. Няма как присъединяването да стане по друг начин. Особеното в случая на Петото разширяване е това, че страните кандидати за десет години трябваше да посрещнат двойно предизвикателство. От една страна, трансформацията (пазарната) и, от друга, приемането на законодателството. Това нещо в предишни разширявания не го е имало.

И възниква вече въпросът може би това улеснява разширяването към тези страни, тъй като ако бяха имали пазарна регулация, те щяха да я променят по-трудно, за да я хармонизират с другите, отколкото ако не са имали пазарна регулация и направо въвеждат законодателството на Европейския съюз. Но все пак като менталност, за кратък период (десет години), е труден процес.

Може би това е нещото, за което Европейският съюз, прилагайки формулата на предишното разширяване (присъединяването на Австрия, Швеция и Финландия), не бе достатъчно подготвен. Преговорната рамка (това, което наричаме negotiating framework) не се различава съществено от това, което е предложено от четвъртото към петото разширяване. Не мисля, че би могло да бъде по друг начин. Но трябваше да се отчете, че е необходима и специална комуникация, насочена към общественото мнение. Просто двете части на Европа – източната и западната, бяха разделени почти половин век и сега си давам сметка, че има процеси в обществото, които просто трябва да узреят. Все още отчитаме разделения на „стари“ и „нови“ държави членки.

Със сигурност! Можете ли да ми кажете кои са според Вас трите най-големи експерти, които задължително трябва да интервюираме?

Трябва да интервюирате задължително господин Станислав Даскалов, той водеше преговорите по Европейското споразумение за асоцииране, беше първият постоянен представител на България в Брюксел и всъщност посланик на България, ръководител на Мисията в този финален период преди членството. Неговият принос е много значителен. Също така господин Владимир Кисьов, който беше главен преговарящ. Сашо Божков си

отиде, светла му памет, но господин Кисьов на всяка цена трябва да го интервюирате, защото изнесе много на гърба си.

Може и политици. Трите имена, които са най-важни за този процес.

Сред политиците трябва да отбележим г-н Илко Ескенази – през 1992 г. той ръководеше процеса на асоцииране, доверяваше се на нашите експертни оценки и много ни подкрепяше. Също така г-жа Ирина Бокова като зам.-министър на външните работи и секретар на Съвета по европейските въпроси през 1995 г. направи много, за да се даде тласък на процеса: да се организира институционално хармонизацията на законодателството (по Бялата книга за вътрешния пазар, приета през 1995 г.), да подадем молбата за членство, да подготвим отговорите на въпросника на Европейската комисия. Що се отнася до експертите, аз бях директор във Външно министерство, а другият директор, в Министерския съвет, беше госпожа Зинаида Златанова. Дирекцията в Министерския съвет, заедно с дирекцията във Външно министерство работиха много. А, ето, сетих се – Бойко Мирчев, който в момента е генерален директор във Външно министерство. Той беше директор на същия този заключителен етап и много добре комуникираше със Станислав Даскалов, „Брюксел – София“.

През периода 2001–2003 г. работех в Мисията в Брюксел, но тъй като предстоеше през 2004 г. Ирландия да поеме председателството, ме прехвърлиха в Дъблин като посланик (2003 г. –2007 г.), за да работим на място с ирландското председателство. За голяма изненада на всички работихме отлично заедно и в края на председателство през юни 2004 г. затворихме всички преговорни глави.

Тогавашното ръководство на Външно министерство начело с министър Соломон Паси (още един български политик с кауза за присъединяването на България, който предприе решителни действия, за да може това да се случи) взе решение да изпрати за ирландското председателството български дипломат, който е в течение на процеса, и така мога да кажа: Mission accomplished!

Завършихме преговорите. По това време бяхме нещо като ice-breaker. Защото през 2005 г. предстоеше ратификацията на Конституцията на Европа, а референдумите във Франция и Холандия отхвърлиха договореностите за нея. Тоест преценихме, че ЕС се приближава към институционална криза и трябва да приключим преговорите, за да не може тази криза да ни засегне (кризата действително продължи до 2007 г. – до подписването на Лисабонския договор). Румъния имаше още пет глави и то тежки, между които Околна среда и Транспорт, така че нашата аргументация пред ирландското председателство беше да завърши преговорите с България, която е най-напред – към май 2004 г. бяха останали само две глави за затваряне – глава Конкуренция и глава Разни – (Miscellaneous). И точно това щеше да изтегли и другата страна, така че целият процес на разширяване към Централна и Източна Европа действително да бъде завършен.

И това се случи. Ние затворихме тези глави. Договорът за присъединяване за двете страни започна да се пише. През този период, докато се пишеше Договорът, който е много голям юридически документ, Румъния успя да затвори оставащите глави, така че на 25 април 2005 г. двете страни подписаха Договора си за присъединяване. А Европейският съюз влезе в институционална криза, след като във Франция и Холандия Европейската конституция беше отхвърлена.

Така че, мисля, през този период решенията на София бяха много смели и прозорливи. България просто прояви прозорливост. Тогава много се говореше: „Decoupling с Румъния! Да се разделим! Те ни бавят!“.

А всъщност формулата, която България предложи, въобще не беше за разделяне, а обратно – едната страна да приключи, за да издърпа и другата.

Това се оказа успешната формула!

Приключихме с въпросника, но ако има още нещо, за което се сещате и искате да разкажете...

Може би бих искала да разкажа за нашата първа година на членство от януари 2007 г., когато от първия ден влязохме в

преговорите по новия Лисабонски договор.

Влизайки в тези преговори с инерцията, която имахме още от преговорния период, започнахме да настояваме за изписването на „евро“ на кирилица. Което – предвид многото отворени въпроси по Лисабонския договор – някак си оставаше встрани от вниманието на партньорите ни. Освен България, проблеми имаха Литва, Латвия и Словения, които използват латиница, но в национална употреба е “evro”, а не “euro”.

И започна една голяма кореспонденция. Председателят на Европейската централна банка Жан-Клод Трише аргументирано обясняваше на тогавашния български министър на администрацията Николай Василев, че „евро“ е термин, а термин не се превежда, не се транслитерира и така нататък. Тежка работа! Вече наближаваме края и тогава си спомням, че ние във Външно министерство заедно с Дипломатическия институт направихме един анализ за това, че изписването на „еюро“ на кирилица е „евро“ и кирилицата е една от трите азбуки на Европейския съюз. Смяташе се, че Договорът ни за присъединяване, който е treaty с висок ранг, защитава националната ни позиция. Но изведнъж получихме копието от Споразумението за асоцииране на Черна гора, Stabilisation Association Agreement, където в българската версия си беше написано с кирилица „еуро“, а не „евро“.

Тогава направихме един non-paper и го разпространихме. Посочихме два аргумента: единият, решението на Европейския съвет в Мадрид от 1995 г., който въвежда наименованието “euro” за валутна единица на еврозоната и отбелязва, че това е термин, който се изписва по друг начин, ако е на друга азбука (към този момент това е гръцката азбука). Това обяснява защо на банкнотите пише на гръцки. Тоест нашият първи аргумент беше това решение, а вторият аргумент – това, че нашата азбука е трета азбука, тоест изписването на кирилица е „евро“, а не „еуро“. С този non-paper и това обяснение блокирахме подписването на Споразумението с Черна гора. В Подгорица много се разтревожиха. Госпожа Гергана Паси, министър по европейските въпроси, по два-три пъти на ден разговаряше с техния европейски министър. Ние непрекъснато ги уверявахме, че ще

решим въпроса, че нашите резерви не са насочени срещу тях, че няма да ги ощетим, въобще да не си мислят, че България ще спре асоциирането на Черна гора.

И заминахме за Брюксел. Беше португалското председателство. Техният постоянен представител ни гледаше много строго и каза: „Вие какво?! Току-що сте влезли в Европейския съюз, а сте се увили тук с националното си знаме“. Въобще, смъмри ни.

Ние обаче казахме нашите аргументи. Това беше всъщност заявяване на позиция.

Защо блокирахме? Защото там трябва консенсус, тоест те трябва да ни чуят. Иначе може и да ни прескочат. Беше важно да ни чуят, че ние имаме сериозни аргументи. Ние не искахме да блокираме Лисабонския договор, това не е издържано политически. Ние искахме просто да бъдат отчетени нашите национални аргументи.

И започнаха едни преговори по една декларация. Ивайло Калфин беше външен министър, Гергана Паси – по европейските въпроси. Ние с Гергана сме в Брюксел и по телефона съгласуваме декларацията с външния министър Калфин. Те дават текст, аз на телефона: „Господин министър“, чувам: „Махни тая дума, махни“. Аз се връщам обратно: „Министърът не е съгласен, така, дай това, тъй-тъй“.

Накрая успяхме да направим текст на декларация, с която България вдига резервите си по подписване на Споразумението с Черна гора, а португалското председателство приема аргументите на България за изписването на „евро“ на кирилица. Така след края на IGC конференцията (Intergovernmental Conference) по Лисабонския договор (тя е в рамките на Съвета на външните министри) се състоя и подписването с Черна гора.

Това, което съм запомнила от това заседание, отворените въпроси по Лисабонския договор. Всяка страна, всяка делегация си казва резервите. Ние си казваме своите. Словения изтъква, Словения пише на латиница, но в страната употребата е “evro” и това е част от Закона за Националната банка на Словения. Тоест, ако се отиде на “euro” с “u” а не с “v”, тя трябва да си промени закона. Литва и Латвия, вече не си спомням техните

аргументи, но при тях също беше на латиница, но “evro”, а не “euro”. Всички страни си казват аргументацията по различни части на договора и накрая председателството сумира кои от аргументите се приемат и кои не се приемат. Като стигнахме до изписването, се оказа, че се приемат единствено аргументите на България.

Това е било много голяма победа!

Така е, ние току-що бяхме влезли в Съюза!

Гледат ни и не чуват какво говорим. Не са свикнали с нас. Не са свикнали, че сме вътре, както онзи началник-отдел в ЕК през 1995 г., който не беше разбрал, че сме асоциирани. Просто не са свикнали да ни слушат.

Излизаме от заседанието и, спомням си, Димитрий Рупел (външният министър на Словения) идва при Ивайло Калфин и казва:

„Как успя?! Сега, като се върна в Любляна, председателят на словенската Национална банка просто ще ме направи на нищо. Българите успяха, а ти не успя!“.

Калфин го погледна и му каза: „Димитрий, какъв ти е проблемът?! Мини на кирилица!“.

Ноември 2017 г.

БОРИСЛАВ ШУЛЕВ

Вид образование:
икономическо.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1990 г. до 1993 г. – главен експерт в главно управление „Външни финанси“ в Министерството на финансите; член на българската делегация за участие в преговорите по Споразумението за асоцииране на България към ЕО; участие в преговорите за сключване на Споразумението със страните членки на Европейската асоциация за свободна търговия (ЕФТА);
- от 1994 г. до 1999 г. – началник на отдел „Външен дълг, чуждестранни инвестиции и заеми“ в Министерството на финансите; съпредседател от българска страна на Подкомитет Свободно движение на капитали и Подкомитет Свободно предоставяне на услуги и право на установяване; участие в Комитета за асоцииране; член на българската делегация за участие в преговорите в областта на финансовите услуги за приемането на България в Световната търговска организация (СТО);
- от 2000 г. до 2007 г. – началник на отдел „Европейска интеграция и международни споразумения“, ръководител на работна група „Свободно движение на капитали“ и участие в работна група „Финансови услуги и право на установяване“;
- от 2007 г. до 2009 г. – директор на дирекция „Европейски въпроси“ в Министерството на финансите;
- от 2009 г. до 2011 г. – директор на дирекция „Оперативна програма „Техническа помощ“ (ОПТП) и ръководител на Управляващ орган на ОПТП в Администрацията на Министерския съвет.

Настояща позиция:
консултант на свободна практика

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на присъединяване на България към ЕС?

Участвах в интеграционния процес от самото начало – бях включен в делегацията, която водеше преговорите по Споразумението за асоцииране на България към ЕС. Като участник в целия интеграционен процес не бих могъл да открои най-ярък и по-малко ярък спомен от него. Всъщност мога със сигурност да кажа, че всеки един успех, постигнат в процеса – отначало подписването на Споразумението за асоцииране на България към ЕС, след това самата покана за започване на преговорите за присъединяване, която беше отправена към България през 1999 г. (ако не ме лъже паметта, на Съвет в Хелзинки), самите преговори, както и подписването на Договора за присъединяване към ЕС – всичко това е ярък спомен. Всеки един етап от процеса, при който България постига съответните цели и се приближава към членството, кара човек да се чувства морално удовлетворен, че е допринесъл, макар и малко, за постигане на крайната цел – присъединяване на България към ЕС. Всички тези събития са свързани емоционално и всеки от нас, който е участвал в процеса, е удовлетворен от свършената работа. Това бих могъл да кажа. Така че, в общи линии ярките ми спомени са свързани с основните дати на евроинтеграцията.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, което, по една или друга причина, все още не е известно?

Аз не мисля, че има неща, които са неизвестни – дотолкова, доколкото се изписаха доста неща във връзка с тези преговори. Експертите, които участваха в екипите и в преговорите, знаят, че този процес никак не беше лек. Както казах преди малко, трябваше доста усилие и то на всички нива – особено от страна на експертите, включени в съответните работни групи, които много амбицирано и всеотдайно работеха, за да се постигне крайната цел.

Вие сте участвали в този процес от самото начало. Каква беше визията на България към момента на началото? Какви цели очаквахме да постигнем с присъединяването на страната към ЕС?

Ами при всички случаи едно по-добро бъдеще. Това е основната визия.

И след като сме тръгнали по този път, да не изоставаме в процеса и да не „се изгубим по пътя“, така да се каже.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, които работеха по подготовката за членство?

През 1998 г. беше приета Национална стратегия за присъединяване на Република България към ЕС. В съответствие с тази стратегия бяха приети програми по сектори с подробно посочени мерки за изпълнение на препоръките на Европейската комисия. Едновременно с това се прие и Национална програма за приемане на достиженията на правото на ЕС. Създадоха се и съответните институции – Съвет по европейска интеграция и Комитет по европейска интеграция. В зависимост от своите компетенции отделните министерства създадоха съответни работни групи. В Министерството на финансите, където работех по това време, беше създаден отдел „Европейска интеграция“ и бяха сформирани 7 работни групи. Не знам за другите министерства, но в Министерството на финансите стремежът беше да има по-широко представителство на експерти от други институции, ведомства и неправителствени организации, така че да могат да бъдат чути повече мнения по дискутираните теми и по отделни въпроси.

Защо според Вас работата по някои преговорни глави приключва за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години?

Предполагам, че това е така, тъй като голяма част от работата по някои преговорни глави е извършена още през предприсъединителния период, т.е. след подписването на Споразумението за асоцииране. Спомням си че по двете преговорни глави – Свободно движение на услуги и Свободно движение на капитали бяхме свършили доста голяма по обем работа още преди започването на същинските преговори за членство.

През 1999 г. се проведоха т.н. аналитични прегледи на законодателството. В общи линии аналитичният преглед се

извършваше на срещи между експерти от ЕК и експерти от България. На първата от тях експертите от ЕК представиха цялото действащо към момента европейско законодателство в дадена област – например, финансови услуги или движение на капитали. След това на втора среща българските експерти представиха състоянието на действащото в България законодателство, като целта беше да се установи степента на съответствие на българското законодателство с европейското право, както и наличието на необходимата административна инфраструктура за прилагането му. Спомням си, че след провеждането на аналитичния преглед на законодателството в областта на движението на капитали оценката на Европейската комисия беше, че България е постигнала значителен напредък в тази област. Така че, според мен това зависи по-скоро от сложността на преговорите по определена глава и най-вече от това, каква предварителна работа е извършена преди самите преговори за членство.

Как на практика се изработваше позицията на страната ни по съответна преговорна глава?

Не знам за другите министерства, но в Министерството на финансите най-често това ставаше така: структурата в Министерството, която отговаря за съответната преговорна глава, изработва проект на позиция, която впоследствие се обсъжда в рамките на работната група и след окончателното ѝ финализиране в работната група се предлага за приемане от Съвета по европейска интеграция, в който участват министрите.

А самата позиция имаше ли връзка с Националния план за развитие?

Да. Знаете, че Националният план за развитие разглежда въпроси, засягащи финансовия сектор – банков, застрахователен, небанкови финансови институции, бизнес средата и други въпроси, свързани със социално-икономическото развитие на България. Решаването на проблемите на социално-икономическото развитие на страната изисква да се провеждат политики, насочени към свободна конкуренция. От друга стра-

на, за да стане българската икономика конкурентоспособна, е необходимо както да се въведат европейските стандарти в съответните сектори, от една страна, така и да се премахнат всякакви ограничения пред свободното движение на капитали – от друга. Така че в този смисъл – да.

Ясно. Казахте, че е имало участие на неправителствени организации и браншови организации в екипите. Можете ли да разкажете малко повече за това?

Например доколкото в главата Свободно предоставяне на услуги се разглеждат въпроси, свързани с правото на установяване и упражняване на свободни професии, в работната група бяха канени представители на Съюза на архитектите, Съюза на адвокатите и др. Когато на съответното заседание не присъстваха такива представители, винаги изпращахме до тях за съгласуване въпросите, които са от тяхна компетентност.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, за които българската евроинтеграция е била личен политически приоритет?

Вие знаете, че с изключение на министъра по европейските въпроси, чиято основна задача са преговорите, останалите министри имат други приоритети, имат текущи задачи. Но така или иначе според мен абсолютно всички имаха разбирането, че работата, която трябва да бъде свършена, просто трябва да се свърши.

Аз мога да говоря за министъра на финансите, защото там съм работил. Винаги министрите са проявявали разбиране за нещата, които трябва да се случат и, съответно, са ни подкрепяли.

А имаше ли разлика в начина, по който главните преговарящи водеха процеса?

Нямам спомен за такава разлика, но мога да кажа, че г-жа Кунева беше доста амбицирана, с желание тези преговори да приключат по-рано (мисля, че те приключиха през 2004 г.).

Разбира се, често след координационните съвети, на

които присъстваха ръководителите на работни групи и други заинтересовани лица, тя обикновено правеше лични срещи с министрите и съответно настояваше там, където има забавяне по т.н. Action plan, нещата да се случват по-бързо.

А при другите двама – при г-н Божков и г-н Кисьов, нещо по различно да се е откроявало в подхода им?

Аз лично не мога да кажа, че има, но те бяха през по-ранни периоди на преговорния процес. Кисьов също беше доста амбициран. За Божков нямам много ярък спомен.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

Отново въз основа на Националната програма за развитие, на всички програмни документи, които всъщност посочваха целите и приоритетите за социално и икономическо развитие, които ще бъдат постигнати с финансовата подкрепа от структурните фондове и от Кохезионния фонд, за да може да се постигне сближаване.

Бяха определени 7 оперативни програми за първия програмен период (няма да ги изброявам). Тук ставаше въпрос както за регионално развитие, така и за екология, за изграждане на самите институции, които ще работят по оперативните програми. Имаше една оперативна програма „Техническа помощ“, която беше по-специализирана и беше насочена към изграждане на административен капацитет на одитния и сертифициращия орган, т.е. към изграждане на административния капацитет на участващите пряко в управлението и контрола на оперативните програми.

Имаше ли някоя страна членка, която да подкрепя повече България в процеса, или друга, чиято съпротива е трябвало да преодоляваме?

Аз лично в целия процес на преговори не съм забелязал съпротива. Напротив колегите от държавите членки бяха на-

строени да ни помогнат с каквото могат, за да можем да се справим с присъединяването, а и след това.

Аз лично работех много добре с мой партньор, който се занимаваше в Брюксел с въпросите на свободното движение на капитали. Той е грък и до ден днешен ние поддържаме връзка. Разбира се, той вече е пенсионер и си е в Гърция, но до ден днешен се виждаме, тъй като впоследствие станахме много добри приятели. Имаше колега от Испания, която също много ни помагаше в областите, в които аз работех. Затова мисля, че колегите в ЕК като цяло бяха настроени да ни помогнат с каквото могат, за да постигнем крайната цел.

А от другите страни от ЦИЕ имаше ли някоя, от която по-активно да черпим ноу-хау за подготовката си?

Аз смятам, че сме черпили такъв опит. Спомням си, че с г-н Кисьов пътувахме до Варшава и се срещнахме с главния преговарящ на Полша. Идеята беше да почерпим опит от Полша относно процеса на присъединяване.

Специално в моята област една от основните теми на главата Свободно движение на капитали беше правото на чужденци да купуват земя. Тук точно искам да кажа, че някои хора тогава си мислеха, че ние едва ли не по подобие на останалите страни кандидатки сме поискали преходни периоди за земеделската земя и за второто жилище. Но това не беше така. В ЕК имаше предварително решение за продължителността на преходните периоди – 7 години за селскостопанската земя и 5 години за второто жилище. Разбира се, Полша беше изключение, защото за земеделската земя тя постигна 12 години. Не искам да кажа, че и ние трябваше да искаме 12 години. Мисля, че 7 години за земеделската земя и 5 за второто жилище са добри преходни периоди.

Решението България да поиска преходни периоди за земята беше взето след задълбочено обсъждане в работната група по капиталите. Освен това ЕК нямаше да се съгласи да има преходни периоди, освен ако те не са наистина необходими и няма солидни аргументи за това. Затова нашата позиция беше доста добре обоснована. Основните ни аргументи бяха:

първо, пазарът на земя в страната все още е в процес на развитие; второ, цената на земята в България е няколко пъти по-ниска от тази в страните членки на Общността; трето, поради ниските си доходи българските граждани все още нямат равни възможности с тези от Европейския съюз при закупуването на земя; четвърто, не беше завършено изготвянето на поземлен кадастър и имотен регистър и т.н. За по-нататъшно развитие на реалния пазар на земя в България и за гарантиране на възможността на българските граждани да участват равностойно и конкурентно е необходим преходен период, през който да се утвърдят пазарните принципи и да се стабилизират доходите на населението, заето в селското стопанство.

Вие донякъде отговорихте вече, но все пак споделяте ли мнението, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Ами би могло да се каже, че действително беше така. Дотолкова, доколкото колегите в Брюксел имаха желание и намерение да ни помогнат във всяко едно отношение – там, където се налага.

Разбира се, това, което се изисква от европейското законодателство, ние трябваше да направим сами – трябваше да се транспонират директивите, съответно регламентите, които имат пряко приложение, да се прилагат, да се изгради необходимата инфраструктура и капацитет и т.н.

Когато се говори за присъединяването на България към НАТО и към ЕС, много често се използва понятието евроатлантическа интеграция. Според Вас той е повече отражение на реална тясна обвързаност на двата процеса или е просто удобна езикова формулировка?

В никакъв случай не бих могъл да кажа, че е удобна езикова формулировка. По-скоро действително това е тясна обвързаност, която според мен ще се задълбочава в бъдеще.

Спомняте ли си геополитически фактори да са влияели на присъединителния процес?

За мен лично процесът на присъединяване си беше една самоосъзната необходимост за България. Не знам дали помните, но всички социологически проучвания по онова време показваха твърде висок процент обществена подкрепа за европейското членство (ако не ме лъже паметта, около 80%). Тази подкрепа се запазва и до днес.

От друга страна, всяко отлагане и всяко забавяне на нещата криеше рискове от изоставане от останалите присъединяващи се страни и още по-голямо забавяне на икономическото и социалното развитие. Освен това, погледнато исторически, България винаги е била част от Европа.

А отделни обстоятелства, които да са оказали влияние?

Отделни обстоятелства – не, не мисля.

Смятате ли, че България успя да се подготви за членство по време на преговорите? Имаше ли нещо в процеса на подготовка, което можеше да стане по друг начин, било от българска страна, било от страна на ЕС?

Що се отнася до законодателството, лично аз смятам, че България успя да се подготви. България успя да транспонира много голяма част от законодателството на ЕС в българското право. Друг е въпросът за прилагането.

Струва ми се, че това, за което малко се забавихме, е свързано с оперативните програми. През 2009 г. аз имах удоволствието да стана директор на една от оперативните програми („Техническа помощ“) и си спомням, че тогава тази програма беше една от първите, която получи така наречения compliance assessment в началото на 2009 г. Това е забавяне от близо две години, защото България стана член на ЕС на 1 януари 2007 г.

Според мен това забавяне от близо 2 г. беше един голям недостатък и може би трябваше самата подготовка за усвояването на тези средства да започне малко по-рано, за да може от 1 януари 2007 г. работата да се започне както трябва. Ако не ме лъже паметта, през тези две години по всички оперативни

програми можеха да се харчат само 20% от предвидения за съответната програма бюджет.

Кои са тримата души, които задължително трябва да интервюираме?

Мисля, че би било хубаво да интервюирате хората, които са се занимавали с четирите свободи, защото тези свободи са в основата на Договора за Европейската общност.

Юни 2018 г.

ЖАСМИН ПОПОВА

Вид образование:
право, доктор по право, професор.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
секретар на президента на Републиката (д-р Желю Желев) по юридическите въпроси – 1990–1991 г.; ст.н.с. в Института за държавата и правото при БАН.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1991 г. до 1995 г. – пълномощен министър, зам.- ръководител на Мисията на РБ към ЕО в Брюксел;
- от 1995 г. до 1998 г. г. – МВнР, експерт във и директор на дирекция „Европейска интеграция“, секретар на Министерския съвет по въпросите на европейската интеграция;
- от 1998 г. до 2004 г. – посланик на РБ в Швеция, Норвегия и Исландия;
- от 2008 г. до 2014 г. – началник на отдел в Съда на ЕС в Люксембург.

Настояща позиция:
съветник на министъра на правосъдието по въпросите на ЕС, професор по европейско право, международно право и международни отношения в Института за държавата и правото при БАН, член на Правния съвет на президента Румен Радев.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Най-яркият ми спомен е подписването на 8 март 1993 г. в Брюксел на Европейското споразумение за асоцииране на България към ЕО и Временното споразумение за търговия и свързаните с него въпроси. Това е периодът, в който бях на мандат в Белгия като пълномощен министър, заместник-ръководител на Мисията на България към ЕО. Заминах за Брюксел през лято-

то на 1991 г. по предложение на президента д-р Желю Желев, на когото бях юридически съветник, тъй като теоретично бях добре подготвена по въпросите на европейската интеграция, владеех френски и английски, а той, като убеден европеец и радетел за бъдещото ни присъединяване, искаше Мисията ни там да заработи активно и пълноценно още от самото начало. Мисията към ЕО, с новоназначения посланик Леа Коен, която беше едновременно и ръководител на Мисията към НАТО, се състоеше от един дипломат и една секретарка. Това, разбира се, означаваше, че трябва да покривам въпроси, по които нямам специални познания (търговия, селско стопанство и др. подобни) и беше нужно да се уча непрекъснато и да ходя на всякакви заседания по най-различни въпроси, на които бившите страни от Източния блок бяхме канени да присъстваме.

Казвам това просто за сравнение с днешното Постоянно представителство, за да се добие представа какво беше началото, преди 27 години.

Преговорният екип за Европейското споразумение за асоцииране (ЕСА) включваше дипломати от МВнР и колеги от Министерството на външната търговия (впоследствие закрито). Не мога да не спомена някои от тях като блестящия дипломат посланик Васил Байчев – ръководител на екипа на МВнР, включващ компетентни и отговорни млади дипломати, като Красимир Костов, Димитър Ганчев и др., както и прекрасните колеги от МВТ, повечето от които впоследствие станаха служители на МВнР, като Атанас Папаризов, Станислав Даскалов, Бисерка Бенишева, Николай Трифонов и др.

И така, покойният проф. Беров, тогава министър-председател, подписа Европейското споразумение за асоцииране, което de facto сложи началото на националния присъединителен процес. Това действително беше голямо събитие, независимо че към онзи момент все още нямаше никаква яснота дали изобщо ще има присъединяване и кога. И по-скоро, поне по време на престоя ми в Брюксел до 1995 г. впечатленията ми от контактите с представители на тогавашните държави членки (12) бяха, че те изобщо нямат идея да ни приемат в ЕО, а търсят някакви форми за сътрудничество. ЕСА беше такава форма. Това про-

дължи и по-късно.

Естествено, за мен най-вълнуващ период са годините 1992–1997, когато лично съм участвала активно в процесите както в качеството ми на дипломат в Мисията в Брюксел, на експерт и впоследствие началник на отдел „Европейска интеграция“ в МВнР (тогава още нямаше дирекция по ЕИ), така и като секретар на МС по въпросите на европейската интеграция. Тогава създадох първите си контакти с представителите на Комисията. С някои от тях продължихме да работим и след отпътуването ми от Брюксел: Даниел Гюгенбюл – отговарящ за преговорите от страна на Комисията, Анет Матияс – нашият desk officer, истински приятел на България, Катрин Дей (тогава член на Кабинета на комисаря сър Лиън Бритън, а впоследствие генерален секретар на Комисията), Димитри Куркулас и Васили Марагос (впоследствие посланици на ЕО в София) и др. Това е периодът, в който се проведоха първите заседания на Съвета по асоцииране България – ЕО, Парламентарния комитет по асоцииране и Комитета по асоцииране, които предхождаха официалната ни молба за членство през декември 1995 г. Това е периодът, в който правителството прие първата Национална програма за приемане на достиженията на правото на ЕО (март 1997 г.). Въобще в спомена ми 1997 г. е свързана с многобройни посещения на представители на Комисията, интензивни контакти с посланик Том О’ Съливан и подготовка относно дейността ни по Бялата книга, попълване на огромните въпросници на Комисията, работа по т.нар. screening и пр. Отделът ни в Министерството включваше млади, ентусиазирани и компетентни колеги – отличен екип, огромна част от които останаха верни на европейската идея и сега са посланици, директори, служители в европейските институции!

През онези първи години ние всички в общи линии се учехме. Може би в началото аз съм била в малко по-привилегировано положение откъм background, защото през 1972–1973 г. във Франция бях изучавала и защитила магистърска степен по право на Европейските общности. Естествено, в онези далечни години тази проблематика беше тотално неизвестна и изобщо никъде у нас не се преподаваше. Когато се върнах в България

защитих докторска дисертация по правото на СИВ, станах научен сътрудник в Единния център по науките за държавата и правото (който обединяваше Правния институт на БАН и Юридическия факултет на СУ), участвах в заседанията на Правното съвещание на СИВ и започнах да преподавам тази дисциплина в университета. Между другото има доста допирни точки между ЕО и СИВ. Тъй като и двете са международни икономически организации, към онзи исторически момент институционалните им структури съвпадаха в значителна степен. Също, колкото и странно да звучи, и регулирането на международния търговски обмен на стоки. Разбира се, едната е наднационална организация, а другата – не, но така или иначе имаше известни сходства.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия?

Мисля, че към момента на началото визията беше „да станем част от Европа, от западния свят“ – като средство за осъществяване на тотална промяна, да скъсаме с миналото, като се присъединим към общността на европейските демократични държави.

Нямаше ли някакви конкретни цели?

Според мен тази визия не е абстрактна цел. Някои сега твърдят, че конкретната цел била „да не изоставаме“. Мисля, че поне в началото това не е било цел, защото някак си беше очевидно, че се движим и ще се движим заедно с останалите бивши социалистически страни. Всъщност, най-отговорно мога да Ви заявя, че в годините 1991–1995 този въпрос изобщо не се поставяше. Когато открихме Мисията към ЕО, в Брюксел имаше мисии на още 4 държави от Източния блок: Полша, Чехословакия, Унгария и Румъния. Да не забравяме кога трите балтийски държави отново станаха независими, кога се разпадна Югославия и се отдели Словения и т.н. И нямаше никакво различно третиране по отношение на нас и никакво разделение. Непрекъснато съм си контактувала със съответните „втори“, т.е. заместник-посланиците на тези държави, винаги бяхме за-

едно, на всякакви форуми, помагахме си взаимно, ежедневно се чувахме или виждахме. Колегите ми от Полша, Унгария и Чехословакия, които вече имаха известен опит, споделяха с мен всички трудности, подводни камъни и пр., за да не повтаряме техните грешки. Благодарна съм им за колегиалното отношение и приятелството и се радвам, че останах близка с много от тях и досега, някои от тях станаха министри, евродепутати, комисари и т.н. Говоря за колеги като Павел Теличка, Яцек Сариюш-Волски и др.

Никога представителите на тези държави не са проявявали по отношение на мен или на колегите ми някакво чувство на превъзходство, никаква идея, че, да речем, те ще са преди нас, пък ние ще сме след това. Да не забравяме, че петте държави подписахме Европейските споразумения за асоцииране горе -долу по едно и също време. И вече бяхме подписали тези споразумения, когато „новите“ държави се появиха на хоризонта. Разделението между нашите държави го направиха западните страни. Не го направиха източните. Източните страни не са искали да се разделят, поне по моите лични впечатления. Според мен е логично, защото никой нямаше интерес от това. Ясно беше, че не е било въпрос на средства, защото пари винаги е имало за всички. През 1998 г. заминах за Швеция и шест години бях там посланик на страна кандидатка. Посланиците на страните кандидатки бяхме в един клуб, консултирахме се взаимно, коментирахме, понякога правехме общи срещи с шведски министри или депутати и никога не е имало никакво разделение между нас. Не знам дали така е било и в останалите държави членки, но в Швеция беше така. Истината е обаче, че ни разделиха именно северните страни – Финландия и Швеция, те го наложиха, без да срещнат съпротива от другите. Страните от така наречения „първи кръг“ на преговорите, първата група, не са тези, които причиниха разделението.

Известно е, че то стана по време на Европейския съвет в Гьотеборг (15–16 юни 2001 г.), независимо че няма да го прочетете в неговите заключения (за жалост по време на моя мандат в Швеция). Така че всякакви внушения или твърдения, че в началото нашата идея е била „да не изоставаме“ са несъстоя-

телни. Нашата идея е била да станем част от Европа, а не да не изоставаме от бившите социалистически страни, които между другото през онези първи години по никакви показатели не бяха преди нас. Унгария единствено беше по-развита икономически, имаше много повече елементи на пазарна икономика, отколкото сме имали ние, но в останалите аспекти на обществено-политическото развитие нямаше сериозни различия между страните.

Тук по-скоро идеята е до каква степен е било обмислено какво точно ще ни донесе членството или по-скоро сме се понесли по течението?

Вижте, не може така да се принизява процеса на българската евроинтеграция и – ако щете – на българския народ и неговите политици, които, видите ли, не знаели какво е това ЕО и „хайде да се юрнем, да отидем там“, „да вземем едни пари“ или нещо от сорта. Изкушавам се да кажа, колкото и да е политически некоректно, че все пак ние не сме като немалка част от гражданите на Обединеното кралство, които 40 години след членството си в Съюза не знаеха що е това. Ние сме интелигентен народ и ми се струва, че е обидно да се каже, че сме се понесли по течението (какво течение?!), защото сме видели, че Полша, или Чехословакия, или Унгария са го направили. Нека не забравяме, че ние бяхме от първите, които заявихме преориентацията си. Декларацията на Великото народно събрание от 22 декември 1990 г., приета с акламации, е едно от първите решения, в които бивша държава от Източния блок заявява желанието си за членство. Това е политическо решение, съответстващо на целта за „промяна на системата“ – политическа и икономическа. Не е сметка „какво точно ще ни донесе“, както е въпросът ви. Един от президентите ни го нарече „цивилизационен избор“.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а все още не е известно?

За пътя – не знам, но действително много неща все още не се знаят за ЕС.

Струва ми се, че за пътя няма какво толкова много да се

знае. Не виждам защо трябва да правим някаква голяма историческа епопея за това, как сме се присъединили. Може би сме се присъединили с повече емоции, отколкото би трябвало, но ние сме такива хора.

Според мен нямаше значими спънки от вътрешнополитически или като цяло национален план, независимо от смяната на правителства и политическа ориентация. Спънките идваха отвън, от чуждите държави.

Защото и досега не са малко държавите членки, които съжаляват, че ние сме приети в Съюза. Нека да не се заблуждаваме за отношението към България и Румъния.

Даже няма да коментирам, че все още не ни допускат до Шенгенското споразумение и Еврозоната, за което няма никакви легални основания и е чисто дискриминационно.

Заслушайте се в изказвания на водещи политици от някои държави членки или даже на комисари, например зам.-председателя на Комисията Ханс Тимерманс, а и редица други – пълно е с негативизъм и дискриминационни елементи. Смятам, че т.нар. Механизъм за сътрудничество и оценка (МСО), създаден по инициатива на Комисията през декември 2006 г. и визиращ съдебната реформа, е чисто дискриминационен механизъм, защото не се прави за всички останали държави. Тепърва започва да се обсъжда една белгийска инициатива за мониторинг на всички държави, но не е ясно кога и дали ще се задейства.

Не е мястото тук да влизам в такива подробности и да обсъждам инцидентно един толкова изключително важен проблем, но вижте какво става със задействаната процедура за нарушаване на правото на ЕС по отношение на Полша и как реагира на това самата Полша! А и как останалите държави членки реагират по отношение на нея! И тази спекулация със задействането на член 7 от Договора за ЕС (ДЕС). Смятам, че това е спекулация, защото на всички е ясно, че процедурата по тази разпоредба няма да може да се реализира, най-малкото защото в крайна сметка изисква единодушие, което в конкретния казус е невъзможно да се постигне.

В същото това време по отношение на България и Румъния вече повече от десетилетие тече някакъв абсолютно безсмислен

според мен мониторинг. Не бих искала да съм цинична, но в един момент започвам да мисля, че чиновниците от Комисията (а защо не и някои НПО от различни страни) са заинтересовани той да трае вечно. Категорично смятам, че това е дискриминационно, и даже мисля, че е време да заведем иск за неравно третиране. Разбира се, това е в сферата на wishful thinking, ако не и science fiction.

А защо се стигна до този механизъм? Имаше ли някакъв друг начин? Имаше ли как да го избегнем?

Разбира се, че има начин. Оставям настрана процедурата по член 7 от ДЕС, която практически е нереализуема, поне в обозримо бъдеще.

Но от самото си създаване ЕС има механизми, с които да санкционира една държава, която нарушава правото на Съюза. Този механизъм са съдебните производства пред юрисдикцията на Съюза. Щом дадена държава е в нарушение на правото на Съюза, Комисията завежда срещу нея иск за нарушение по член 258 от Договора за функциониране на ЕС (ДФЕС). Сега, в началото на м. юли т.г., Комисията инициира такава процедура по отношение на Полша. Между другото от самото начало Полша пледираше към нея да се приложи тази процедура. Изпитвам огромно съмнение относно резултата от процедурата, мисля, че няма да се стигне до осъдително съдебно решение. В отговора си полската страна категорично отхвърля твърденията на Комисията и, от своя страна, в началото на м. август сезира Съда на ЕС с преюдициални въпроси, отнасящи се до тълкуването на принципите за независимост на съдилищата и на съдебната система. Решението на Съда ще има голямо значение и за нас, и за Румъния, защото основанията за МСО, за който вече споменах, са свързани с преюдициалното запитване на Полския върховен съд.

Аз по-скоро имах предвид от гледна точка на България, дали имаше някакъв вариант да се преборим и да се присъединим без този механизъм?

Този механизъм не беше условие за членство в юриди-

ческия смисъл, защото правото на Съюза не предвижда такава възможност. Съюзът е основан на правото. Както е всеизвестно, МСО беше политически компромис, за да задоволи държавите, които искаха присъединяването ни да се отложи с една година. В договорите няма правна фигура „членство под условие“, или „изпитателен срок“, или нещо подобно. Има дерогации, преходни периоди и предпазни клаузи, но те са съвсем друго нещо. От предвидената дата за влизане в сила договорите се прилагат по отношение на всички държави членки по един и същ начин. Какво щеше да стане, ако България, респективно Румъния, не изпълни поставените препоръки на Комисията? Нямаше да влезе в сила договорът ли, щеше да се прекрати членството ни ли? Естествено, че не.

Знаете, че в текста относно МСО няма никаква клауза за санкциониране на неизпълнение и юридически не е възможно да има. Единствената относима разпоредба при такава хипотеза би била процедурата по член 7 от ДЕС, която, както виждаме от казуса с Полша, е трудно приложима, или искът по член 258 от ДФЕС.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство?

Разделението на труда, както го наричате, вероятно се отнася за покриването на отделните отрасли и поначало беше направено с преговорите по глави (31 или 32, вече не помня), които обхващаха въпросите на цялото acquis communautaire, т.е. съвкупността от правни норми, които трябваше да се приемат, транспонират и т.н.

Защото нали питате какво не знаят хората за пътя на България. Това, което не се знае поначало, е, че всъщност пътят на България към членството е сложен и дълъг процес на хармонизиране на националното законодателство, в резултат на което то да съответства, да стане съвместимо с това на ЕС. Това е казано по най-елементарен начин. Защото ЕС – ако трябва да го дефинираме с две думи –е най-близо до определението за правова държава. Тоест основава се на правото, регулира се с правни норми, има собствена съдебна система и съд, чиито решения са

задължителни за всички държави членки, за техните съдилища, граждани, организации, фирми и т.н. Мисля, че това не всички хора го знаят. Както и сега за нашето председателство, за което, между другото, имаше добра информационна и образователна кампания, защото като цяло не се знаеше какво представлява Съветът на ЕС. Хората мислеха, че той е някакъв политически форум и че председателството ще се изразява в представителни функции. Съветът, разбира се, е и политическа институция, но основното му правомощие е да законодателства. Защото като всяка правова държава Съюзът законодателства, създава право, а всички ние – институции, органи и частни юридически и физически лица – трябва да го прилагаме. Мисля си, че дори само това да са научили българските граждани за председателството, си е струвало всички усилия.

Така че най-основното разделение на труда беше по отделните глави, съдържащи правото на ЕС – правни актове (директиви и регламенти), което регулира отделните политики на Съюза.

Това е на експертно ниво. А иначе разделение София – Брюксел?

Дали има разделение на труда, това ли имате предвид? Не бих го определила така. Това са йерархични отношения.

Всъщност, и при преговорите, и сега „Брюксел“ - това сме пак ние: част от нас, които на принципа на ротацията работим в администрацията в столицата или в Постоянното представителство (ПП) в Брюксел.

Но в края на краищата политиката – в най-широкия смисъл на думата, във всички сектори както по време на преговорите, така и по време на членството, включително и по време на председателство на държавата, не се прави нито в дадено посолство в държава членка, нито в представителството. Тя се прави само и единствено в столицата. Знаете, че има специален механизъм съгласно ПМС №85, който определя функциите на отделните институции при участието на България в нормотворческия процес в ЕС. Така че във всички случаи столицата е началник и националната администрация е водещата. Дипломати-

те и другите служители в ПП в Брюксел изпълняват указанията, но естествено предоставят информация, дават предложения, правят анализи, осъществяват контакти и т.н.

Според Вас защо по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години?

Защото зависи от материята. Зависи от конкретната политика, както и от значимостта ѝ за дадена държава.

Сега, да речем, в една материя като околната среда или селскостопанската политика е много сложно, трудно за преговаряне, но пък в материя като общата външна политика или отбраната, които също са особено важни сфери за Съюза, е много ясно и маржът за преговори е нищожен, ако изобщо съществува. Относно политиките, които спадат към изключителната компетентност на Съюза, естествено няма какво да преговаряш, тъй като държавата е предоставила тази компетентност на Съюза.

А при една селскостопанска политика имаш какво да преговаряш. Разликата е очевидна заради естеството на политиките, по които се преговаря, защото се преговаря по отделни глави, а тези глави са политика. Дали ще е селскостопанска, дали ще е вътрешен пазар, екология и др. – това са нещата, които изискват дълги преговори.

Освен това процесът на преговори зависи много и от интересите на конкретната държава в даден сектор, от желанието ѝ да запази и подобри позициите си, от нейната тежест в даден отрасъл, казано най-общо.

А за нас кое беше най-тежкото?

Мисля, че за пътя на България към членство в ЕС е нужно да се знае, че преговорите бяха доста трудни. Аз лично знам в подробности какви непредвидени трудности срещнахме в преговорите за Европейското споразумение за асоцииране. Няма да навлизам в подробности нито за количеството домати или краставици, нито за благоденствието на пресичащите пътя мечки и т.н. Понякога си мислиш, че е някакъв абсурд, но не е. И това, което всички знаем и може би е логично, е фактът, че оне-

зи, с които преговаряш най-трудно, са най-близкостоящите до теб, т.е. страните, с които граничиш или с които се конкурираш в дадена област (при нас това беше например металургичният сектор с Испания).

Сега обаче аз констатирам, че в момента България, напротив, се отнася изключително доброжелателно към всичките си съседи кандидатки за членство. Поне засега не прави нищо срещу тях. Вярно е, че преговорите не са започнали по същество, искам да кажа, не са стигнали до икономически въпроси и сфери, в които сме конкуренти и не се знае как ще реагираме. Лично аз мисля, че няма да е зле да реагираме, ако има нужда. Не е лошо да си защитаваш интересите. Напротив! Сега напълно разбирам държавите, които навремето се бориха за 1 тон краставици или 1 тон домати повече или по-малко и които си уредиха всички висящи двустранни въпроси с нас, защото бяхме зависими от техния вот.

Аз не съм участвала в преговорите за присъединяване, тогава бях на мандат в чужбина. Но сигурно преговорите са били по-трудни, за Съюза това беше за пръв път. Виждаме, че с годините той натрупа доста опит, включително негативен. Едва ли на бъдещите присъединяващи се (ако има такива) ще им бъде по-лесно.

За нас по дефиниция най-трудните преговори са били за вътрешния пазар и селското стопанство. Да не забравяме, че ние нямахме изцяло развита пазарна икономика. Когато се присъединявахме, държавите членки отчетоха, че е налице functioning market economy, но като че ли това беше до голяма степен фикция или добро пожелание. После се видя, че не е.

Също и сега, когато според Комисията и някои държави сме най-уязвими в областите борба с корупцията, борба с организираната престъпност и т.н. По време на преговорите тези политики не са били особен проблем, те всъщност станаха проблем по време на членството ни. И поради това сега представители на доста държави като Нидерландия или Германия например считат, че не сме били готови за членство. Не заради икономическите критерии, за които първоначално се смяташе, че ще ни бъдат проблем.

А как се изработваше на практика позицията на България по съответна преговорна глава?

Аз съм участвала само в началото за кратък период от време, преди да замина за Швеция. Позицията се изработва по една доста сходна схема във всички преговарящи държави и в значителна степен съответства на схемата на нормотворческия процес в самия ЕС. Както вече споменах, бе създаден специален национален механизъм. Започва се от отрасловата работна група, която е в съответното ведомство, след това в Съвета по европейски въпроси (СЕВ), който сега е малко по-различен, но тогава имаше СЕВ на ниво директори, след това имаше на нивото зам.-министри, както има сега. Имаше три нива, където се изработваше нашата позиция. Позицията на страната по преговорната глава се формираше по доста сходен начин, по който сега се формира, да речем, позицията на страната ни по някакъв регламент или директива – пак по тази схема. Т.е. йерархичните нива не са се променили – има работни групи на ниво експерти, началници на отдели (директори), след това СЕВ – ресорните зам.-министри, и накрая – Министерският съвет.

Сигурно всички интервюирани са ви ги разказвали вече тези неща. Разбира се, по време на преговорите може да се наложи да искаш промяна на позицията. По досието имаш т.нар. „червени линии“ и искаш промяна. Министерският съвет е този, който има последната дума.

Много от респондентите не са разказали, така че разкажете повече.

Не са ли? Може би не е толкова интересно, това е по-скоро преговорна техника.

Действително понякога има доста трудни преговори и е съвсем естествено, че и насрещната страна (в случая Комисията, представляваща Съвета) също има своите „червени линии“. Вие знаете, че Комисията води преговорите, но от името на Съвета, т.е. на министрите на държавите членки. Така че Съветът е този, който определя мандата ѝ и тя също има своите „червени линии“. И като се стигне до задънена улица от двете страни, тогава започват преговорите. Преговорите са нужни, когато и две-

те страни са стигнали до своите „червени линии“ и трябва или едната от тях да отстъпи, или да намерят приемлив компромис. Спомням си например как по време на договарянето на ЕСА посланик Васил Байчев непрекъснато ни напомняше за bargaining position, която за жалост в преговорите за присъединяване е трудно приложим, да не кажа невъзможен похват. За разлика от нормативния процес в рамките на Съюза, когато всички държави членки правят повече или по-малко компромиси за изготвянето на даден законодателен акт на Съюза, то при преговорите за присъединяване по-често е присъединяващата се страна да отстъпи. Като в живота – поначало отстъпва по-слабата страна. Тя в много случаи просто няма избор. Много малък, ако изобщо съществува, е шансът присъединяващата се страна (говоря за източното разширяване и за България в частност) да се наложи. Така или иначе тя е тази, която иска да се присъедини. Мисля, че в това отношение нашите преговори не се различаваха много от другите. Винаги съм изпитвала неприятно чувство при неотговорни коментари на хора, които изобщо нямат понятие от тези процеси, като например: „Ама знаете ли как добре са си водили преговорите чехите“. Междувременно, както може би си спомняте, Чехословакия се разпадна и това никак не улесни преговорните им позиции.

Във всеки случай аз мисля, че преговорите се водеха по подобен начин и не може да се каже, че ние сме ги водили по-лошо или пък някой ги е водил по-добре, или пък ние сме ги водили по-добре. Те са доста идентични.

Разбира се, държавите кандидатки от петото разширяване се различаваха значително, но това е предмет на друг разговор и няма отношение към преговорния процес.

А при изготвянето на българската позиция имаше ли участие на НПО-сектора, на браншови организации?

Не бих могла да ви кажа. Представителство на браншови организации винаги е имало – синдикати, работодатели. Това със сигурност знам, защото когато аз съм председателствала (но това беше преди много години) СЕВ, имаше винаги представители на синдикатите, винаги на работодателите, но за НПО-та

просто нямам спомен. Но сигурно са участвали, защото те не само участват, а понякога и задават дневния ред, което невинаги е лошо.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет?

За ресорните министри, поне тези, които бяха въвлечени в процеса, да. Аз мога да свидетелствам за външните министри, с които съм работила: Стоян Ганев, Ирина Бокова, Надежда Михайлова, Станислав Даскалов, Соломон Паси, Меглена Кунева – всички те бяха лично дълбоко ангажирани. Ако не си лично въвлечен, не можеш да постигнеш нещо значимо, не можеш да си убедителен, няма да ти вярват и да те следват!

В това отношение аз специално не знам някой, участвал активно в процеса, който да не е бил лично въвлечен и то не само въвлечен, ами ентусиазиран, всеотдаен, борещ се, надхвърлящ себе си! В това отношение съм абсолютно категорична за всички, защото ги познавам лично, работила съм с тях и знам, че това наистина беше тяхна лична кауза.

Същото се отнася и за нашите преговарящи, като се започне с покойния Илко Ескенази, който беше първият преговарящ за Европейското споразумение, и след това Владимир Кисьов, Меглена Кунева – всички те бяха толкова много отдадени на каузата! Също и покойният Александър Божков – истински европеец, дълбоко лично ангажиран с процеса.

А имаше ли разлика в начина, по който водеха процеса различните главни преговарящи?

Аз съм пряк свидетел само на действията на двама от тях, така че не бих могла да правя сравнения.

Споменахте по-рано, че най-трудно се преговаря със съседи. А имаше ли някои страни, които подкрепяха България в по-голяма степен, или други страни, от които сме срещали съпротива?

Не бих могла да отговоря на въпроса ви, защото нито съ-

противата, от една страна, нито подкрепата, от друга, са видими или декларирани, те са задкулисни. Естествено, най-лесно вървят нещата, когато дадена държава няма никакви претенции към друга държава, когато няма особени взаимоотношения с нея, когато е тотално индиферентна. Но тогава не можеш да разчиташ и на подкрепа и обикновено индиферентните страни влизат в коалиции и подкрепят други. Аз ви казах вече, че за мен най-тъжният ден и момент от целия присъединителен процес беше този Европейски съвет в Гьотеборг през 2001 г., където присъстваше президентът Петър Стоянов, по време на който ни разделиха на две групи в резултат на политиката на северните страни. За тях абсолютен приоритет беше присъединяването на балтийските държави и Полша. Така гарантираха границите си и намаляваха страховете от Русия, които – поради исторически причини – като че ли не успяват все още да преодолеят. Всички други държави въобще не интересуваха северните страни и за тях нямаше кой знае какво значение ще се присъединят ли те или не. Лошото за България е, че в рамките на процеса на присъединяване никога не е имало случай някоя държава да я подкрепя видимо, активно. Една Румъния си имаше своята Франция, която стоеше зад нея. Германия стоеше твърдо зад Вишеградската група. Да не говорим за Полша, която е специален случай, всички знаем това. Ако в ЕС трябваше да бъде приета и можеше да бъде приета само една държава, това несъмнено щеше да бъде Полша. Може би не само заради гузната съвест на останалите държави от Западния блок в исторически план, но в значителна степен и заради това. И безспорно заради големината ѝ. И пак заради това според мен сега виждаме безпомощността на Съюза по отношение на нарушенията на правото на Съюза от страна на Полша.

Ясно е, че такива историко-политически съображения, които в известна степен бяха валидни и по отношение на тогавашна Чехословакия или Унгария, не важаха за нас.

Така че, според мен за България не е имало специална подкрепа от която и да е държава. Дано да се лъжа, но не мисля. Разбира се, сигурно има и други мнения.

Видима съпротива не, но скептицизъм и желание за от-

срочване на членството – да.

Да си припомним специалната защитна клауза на член 39 от Присъединителния договор (дотогава неизползвана по отношение на никоя друга държава) за отлагане на членството с една година, както и впоследствие създаването на МСО.

А от останалите страни от Централна и Източна Европа, те все пак започват малко по-рано преговорите, имаше ли…

Времевата разлика в началото на преговорите бе незначителна и Вие знаете, че държави, които започнаха преговорите по-късно от нас, се присъединиха към ЕС преди нас през 2004 г. За мен, а сигурно и за всички, въвлечени в процеса, от самото начало беше ясно, че присъединяването е политическо решение, а не обективна оценка за изпълнение на критерии.

Но черпихме ли от тях опит за самите преговори, ноухау? Има ли сред тях някоя конкретна страна, от която повече да сме черпили опит?

Не бих могла да се произнеса по този въпрос, но сигурно е имало държави, от които сме черпили опит. За себе си лично мога да кажа, че съм черпила опит за договарянето на Европейското споразумение за асоцииране от колегите си от Полша, Чехословакия и Унгария. След всеки кръг или заседание те ни съветваха и ни даваха идеи и примери от личния си опит как да реагираме на конкретни разпоредби и позиции на Комисията.

Дали са ни помагали вече при преговорите за присъединяване, това не знам. Но, както е известно, това става предимно на лична основа, с конкретни колеги, работещи в конкретен ресор. Ползването на чуждия опит става предимно на ниско, експертно ниво на преговори. Разбира се, ако става дума за важен политически въпрос, това е друга история. В ежедневната работа по преговорите много важни са контактите. Много е важно хората, които се занимават с преговори, да са хора контактни, да познават добре материята и да могат да комуникират с колегите си, да вземат доброто и да игнорират лошото. Така ми се струва. Вие трябва непременно да разпитате по този въпрос преките

участници, по-активно ангажирани с преговорите, като Бисерка Бенишева и Владимир Кисьов, например. С Меглена Кунева водили ли сте разговор?

Да.

Ирина Бокова беше силно ангажирана в началото на процеса, а Меглена Кунева – в средата и до края. Техните впечатления със сигурност са най-достоверни, това са хората, които бяха наистина ежедневно свързани с преговорите.

Според Вас доколко е вярно, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Никога не бих твърдяла такова нещо. Мисля, че би могло евентуално да се каже, че е била най-малкият враг, но и това едва ли е точно. Защо да е била най-големият приятел на България?

Някои респонденти казват, че тя през по-голямата част от времето е играела наистина ролята на приятел с експертиза, със съвети.

Тя не може да е играла ролята на приятел. На нито една държава кандидатка. В предоставената ѝ компетентност спадат редица правомощия, но сред тях не попада помощ за държавите кандидатки в преговорния процес. Естествено, изключвам техническата. И сега като отидете на заседанията на Съвета, на Корепер, на работна група, Комисията винаги е там. Тя е институцията, която, както всички знаем, естествено, има законодателната инициатива. Следователно тя трябва да действа така, че законодателното предложение, което е направила, да се приеме с възможно най-малки изменения.

Но да се твърди, че тя е била най-добрият приятел на България, направо е изключително учудващо. Тя е съдействала както на България, така и на всички останали държави логистично. В нейната компетентност спада да води преговорите за сключване на международни споразумения. Тя е преговарящият от страна на ЕС, но тя в никакъв случай не е най-добрият приятел нито на Чехия, нито на България, нито на Словения. Защото

тя изразява интересите на Съюза. Когато води преговори, тя е обвързана от мандата, който ѝ е дал Съветът. Така че тя прави това, което е решил Съветът, т.е. министрите на държавите членки, и не може да бъде приятел на насрещната преговаряща страна, нали? Тя води преговорите от страната на ЕС, а от страна на България те се водят от нейния главен преговарящ. Това не може да бъде приятел. Това е абсурд!

Не знам какво точно са имали предвид колегите, които са го казали. Ако представителите на Комисията са им помагали по време на преговорите, то е било в интерес на държавите членки, а не в интерес на България! Разбира се, че по време на преговорите се установяват тесни, дори наистина приятелски контакти, но това са просто само лични неща, несвързани с работата по същество.

Тези илюзии, че когато някой колега от институциите те види, разцелува те и лъчезарно ти заявява: "How nice to see you", и в личен план може да ти е приятел, означава, че ще предпочете националния пред институционалния интерес, трябва отдавна да са забравени.

Европейската комисия си вършеше перфектно работата в преговорния процес. Естествено, всеки можеше да поиска и получаваше техническо съдействие, търсене на материали, справки, изследвания и т.н., всякаква логистична и експертна помощ. Но „най-добрият приятел на България" в нейните преговори си беше самата България. Просто нямаше нито най-добър, нито най-лош.

Както Вие сама казахте, ние не сме имали държава, която да ни подкрепя, да застава зад нас. Дали до някаква степен Комисията не е поела тази роля?

Но тя по принцип, а и според договорите не може да поеме тази роля, защото това би противоречало на интересите на държавите членки. Тя не може да взима страна. Нали разбирате? Това е невъзможно!

Всеки човек, който е водил преговори, каквито и да са били, знае, че това не е възможно. Не може този, който стои срещу мен на масата на преговорите, да ми казва неща, които

са в мой интерес. Нали? То е логично – ако неговият интерес съвпадне с моя, то тогава няма проблем. Но тогава няма какво да се помага.

Този въпрос е много интересен – какво се има предвид под „най-големият приятел“. А между другото, защо не говорите с посланик Станислав Даскалов?

Говорили сме вече.

А, говорили ли сте? Добре.

Много често, когато се говори за присъединяването на България към НАТО и към ЕС, се използва изразът евроатлантическа интеграция. Смятате ли, че той означава реална тясна обвързаност на двата процеса или по-скоро е просто удобна езикова формулировка?

Е, не бих казала, че това е удобна езикова формулировка, защото това е политическата реалност. Изразът е едно политическо понятие, макар да се отнася за два политически института. И много добре знаете, че има държави, които са членки на ЕС, но не на НАТО, и обратното. Аз мисля, че при нас се случи така, че преговорите за членство в двете организации се водеха горе-долу паралелно и затова се използваше този израз. Просто защото не сме били приети в НАТО преди 10 години и след толкова много време да преговаряме с ЕС или обратното, за да е възможно да бъдат разделени. Освен това, така или иначе имаше някакъв паралелизъм в преговорите, паралелизъм в желанието, защото това бяха двете организации, които илюстрираха принадлежността към „Европа“, да цитирам президента Стоянов: „цивилизационен избор“ и т.н. И затова според мен общата фраза се използва не за удобство, а просто защото преговорите съвпаднаха по време и бяха насочени към постигането на една и съща цел.

Спомняте ли си да е имало геополитически обстоятелства, които да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Сигурно е имало, но във всеки случай не са били от глоба-

лен характер и от такова голямо значение, както големите кризи през последното десетилетие – финансовата криза, бежанската криза и пр. Не мисля, че е имало кризи от такова естество, което да повлияе на хода на присъединителния процес. Защото, ако е имало такива, този процес или щеше да се ускори, или щеше да се забави, а нищо подобно не се случи. Според мен процесът се движеше в съответствие с предварително изготвения план и график. Всъщност не знам дали визирате присъединяването на всички страни кандидатки от ЦИЕ или само на България. Разбира се, че войната в Югославия беше голям политически, а и хуманитарен катаклизъм, но не мисля, че е повлиял директно на предприсъединителния процес като цяло. Повлия обаче на други неща. Повлия на нашето членство в НАТО. Няма да коментирам всеизвестни неща, но е ноторно известно, че ако не бяхме разрешили прелитането на американските самолети над територията ни, нямаше да влезем в този момент в НАТО, ерго – и в ЕС. Следователно, единственият според мен геополитически момент, който повлия на присъединяването ни, беше този. Не знам дали тази теза е приемлива, за мен е достоверна, но това е лично мнение. Този момент за България беше изключително тежък и управляващите взеха решение, което никак не беше леко или безпроблемно, но то спомогна за членството ни в НАТО. И в известна степен, като говорим за евроатлантическо членство, членството на новите държави (от ЦИЕ) в двете организации е обвързано. Едното е предпоставка за другото. НАТО е предпоставка за ЕС, а не обратното поне в известна степен.

Смятате ли, че има нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Не знам, не бих могла да кажа, но според мен въобще връщането в миналото е абсолютно безсмислено.

Няма да се присъединяваме втори път, за да ни служи като урок, да се поучим от грешките си. Изобщо, това биха били единствено спекулации, защото просто са недоказуеми. Как би могъл човек да знае кое би било по-добре, ако е направено по друг начин? Във всеки случай, това което мога да кажа е, че е

можело да стане по друг начин, ако имахме друг манталитет, друго образование, друга религия, политически опит и култура и т.н., но всичко това е абсолютно неотносимо.

Нашите действия съответстват на нашата същностна природа. Може би въпросът е дали присъединяването би било различно при различна организация на процеса. Но последната бе в значителна степен предопределена от Съюза и по-малко свързана с организацията на държавата. И пак стигаме до спекулации. Така че, не мога да отговоря на въпроса.

Добре. Вие вече препоръчахте повече от три имена. Ако се сетите още някой?

Мисля, че вие сте интервюирали всички. Не се сещам, със сигурност някои са пропуснати, но всъщност като цяло няма чак толкова много имена. Има естествено хора, които присъстваха по приеми и тържествени мероприятия, обаче ние говорим за някой, който ще ви каже нещо по същество и който действително е участвал в процеса. Например като колегите от Министерството на промишлеността (тогава) Юлияна Николова и Любов Панайотова, или от Министерството на труда и социалната политика – Ася Чолашка, или от Министерство на енергетиката – Славчо Нейков. Като си помисли човек, една шепа хора, изключително добри експерти, с чувство за национално достойнство, отдадени на каузата. Съжалявам, че не съм в състояние да изброя поименно всеки един от тях, но всички им дължим благодарност.

март 2018 г.

МАРИО МИЛУШЕВ

Вид образование:
магистър по международни отношения (юли 1989 г., УНСС, София); диплома по публична администрация (декември 1996, ENA, Париж).

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
дипломат в Министерство на външните работи (МВнР).

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1991 г. до 1992 г. – експерт в МВнР, София, работещ по присъединяването на Република България към Съвета на Европа;
- от 1992 г. до 1994 г. – заместник-постоянен представител към Съвета на Европа, Страсбург;
- от 1994 г. до 1995 г. – заместник-ръководител на Посолството на Република България във Франция, Париж;
- от 1995 г. до 1996 г. – Обучение в Ecole Nationale d'Administration (ENA), Париж и Страсбург;
- от 1997 г. до 1998 г. – експерт в управление „Европейска интеграция" на МВнР, София;
- от 1998 г. до 2002 г. – съветник в Мисията на Република България към ЕО, Брюксел;
- от 2002 г. до 2007 г. – началник на отдел, по-късно директор на дирекция „Европейска интеграция" в МВнР, София;
- от 2007 г. до 2009 г. – заместник-постоянен представител на Република България към ЕС, представител в КОРЕПЕР I, Брюксел.

Настояща позиция:
от 2009 г. и досега – директор в генерална дирекция „Земеделие и развитие на селските райони" на Европейската комисия, Брюксел.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Честно казано, тъй като съм участник в целия процес през годините, имам няколко ярки спомена.

Може би да започна с нещо, което не е свързано пряко с Европейския съюз, но беше един вид предусловие: присъединяването към Съвета на Европа. Като съвсем млад дипломат в МВнР работих много по този въпрос и после бях изпратен да открия Постоянното представителство в Страсбург. Бяха доста сериозни усилия – и в политически, и в административен план – и си спомням гордостта, с която гледах как българското знаме се издигаше пред сградата на Съвета на Европа в Страсбург на 7 май 1992 г. Имам много жив спомен за тази дата и за този процес, може би защото започнах кариерата си с това.

Вторият спомен е премахването на визовия режим, тъй като през 1998 година от Външно министерство ме изпратиха в Мисията към Европейските общности в Брюксел именно със задачата да работя по отмяната на визовия режим. Спомням си, че беше доста дълъг и труден процес. Сменихме тактиката в сравнение с това, което беше правено до момента. Вместо да политизираме въпроса, решихме да направим, съвместно с Европейската комисия, план за действие. Съгласувахме го непрекъснато с различните представителства на държавите членки в Брюксел и, в крайна сметка, постигнахме успех. От нас се очакваше именно това – да свършим работата, свързана с техническите изисквания. Всъщност, въпросът не беше свързан толкова с политически аргументи. Когато се конкретизираха и изпълниха изискванията, визовият режим беше отменен. За мен лично това беше един много голям празник. Мисля, че и досега това е нещо, което се възприема изключително добре в България.

Да, определено. А как успяхте да го постигнете?

До есента на 1998 г. обикаляхме столиците, включително на равнище министри – убеждавахме колко е важно да може да има свободно движение на хора от Източна Европа; да могат хората да пътуват без визи; колко е важно това за нас; колко е

значимо политически.

Но не ни обръщаха много голямо внимание, тъй като трябваше да се свърши конкретна работа. Примерно, нашите паспорти можеха лесно да бъдат фалшифицирани, граничният контрол нямаше необходимото качество.

И всъщност – основната ми задача при отиването в Брюксел беше да се направи план за действие. Кои са точките – чисто технически (технократски), какви са елементите, които България трябва да изпълни. Започнахме да ги отмятаме един по един и се стигна до вдигането на режима. Това е също сред най-ярките ми спомени.

Разбира се, трябва да спомена затварянето на глава Правосъдие и вътрешни работи (октомври-ноември 2003-та). Преговарях по тази глава от началото до края – с всички големи перипетии: включително промените в конституцията, решението на ВНС за въвеждане на институцията Конституционен съд, за необходимостта от промени в съдебната система във връзка с несменяемостта, мандатността и имунитета на съдиите. И всичко, което се знае около затварянето на тази глава.

Според мен това беше може би най-политическата глава в преговорите с Европейския съюз. Поради това беше и голямата радост – спомням си ясно оживлението в залата на Съвета на ЕС, в която беше заседанието този ден, когато успяхме да я затворим.

Имам и още един ярък спомен, макар и свързан с нещо по-дребно – октомври месец 2004 г. участвах в един конвент за съдебна реформа. Беше организиран, мисля, от „Отворено общество“ – голямо събитие с широко участие на медиите. По принцип трябваше министър Меглена Кунева да участва в това събитие, но нещо възпрепятства нейното участие. В последния момент трябваше аз да го покрия и да направя изказване. Спомням си, че тогава споменах в изказването си за предпазната клауза в областта на правосъдието и вътрешните работи, която е включена в договорите на всички присъединяващи се страни.

И тогава медиите „избухнаха“: „Появи се нова клауза. Не влизаме. Не влизаме пълноценно!“.

Разбира се, Министерството на външните работи трябва-

ше веднага да направи разяснение. Изглежда, че докато преговаряхме, не си бяхме дали сметка, че този момент не е добре покрит като информация в публичното пространство и дойде като изненада за медиите.

Всъщност, хубаво е, че това беше клауза за 3 години. Разбира се, тя не се реализира в България, така че вече е въпрос на миналото. Но тази медийна атака, след моето изказване, е един от ярките ми спомени от процеса.

А има ли други неща за пътя на България към ЕС, които според Вас не са известни? Може би има и други такива неща, които са останали неразбрани, не са много добре разяснени?

Ами знаете ли, това са неща, които са известни, но ми се ще да ги подчертая още веднъж. Например, ролята на Великобритания в този процес. Иска ми се да го спомена, защото Великобритания беше изключително отворена към Източна Европа по две причини.

Едната причина е чисто политическа и е свързана с тяхната политика по отношение на ЕС (която се вижда ясно и с Брекзит сега). Още тогава тази страна предпочиташе ЕС да бъде по-скоро зона за свободна търговия и да няма толкова дълбока политическа интеграция. А процесът на разширяване, до известна степен, възпираше този процес на задълбочаване на политическата интеграция в ЕС. Оттам идва и интересът на Великобритания от разширяването.

И вторият елемент, който беше важен за Великобритания, е това, че след края на Студената война тя виждаше Източна Европа като естествен съюзник на САЩ – като противовес на Съветския съюз, след това – на Русия. Тя виждаше страните от Източна Европа като естествен свой съюзник и разчиташе много на тях.

Ролята на британските дипломати, макар и на техническо ниво, беше от съществена полза – това бе държавата, от която научавахме най-много за процеса: когато имахме нужда от по-детайлна информация, можехме да я получим от Великобритания. Разбира се, не за всичко, но отвореността там беше

по-голяма. Това е нещо, което е добре да се знае – виждате, че процесите така се развиха, че се стигна и до Брекзит – още тогава имаше предпоставки за подобно развитие.

Другото, което ми се струва, че е хубаво да се подчертае, макар че то се знае и предполагам, че и други колеги са Ви го казали, е фактът, че имаше едно колебание в последния момент при присъединяването на България. И вътре в България имаше един голям спор – по Механизма за мониторинг и сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи. Аз смятам (и тогава смятахме така), че ако не приемем този механизъм, просто присъединяването няма да се състои.

Нямаше друг вариант?

Да. Нямаше как да влезем без този механизъм. Това трябва да се разбере много добре.

Разбира се, тогава, в резултат на неформални разговори, очаквахме, че в рамките на три години този механизъм ще отпадне – това беше и неформалният ангажимент, в известен смисъл, и на ЕК. Но при условие, че продължим със същите усилия в областта на правосъдието и вътрешните работи, каквито полагахме преди присъединяването.

Обаче имаше два процеса – първо, след присъединяването усилията в България намаляха значително. Второ, обстановката в ЕС се промени до известна степен и това не благоприятства отмяната – за съжаление, и до момента този механизъм продължава да действа.

И още нещо – не съм преговарял по глава Енергетика, не знам точно как е станало всичко около АЕЦ „Козлодуй“. Знам само, че се опитвахме да лобираме в полза на малките реактори на АЕЦ „Козлодуй“ сред другите държави, които имат ядрена енергетика. Важно е да се знае, че нито една от тях всъщност тогава не ни подкрепяше. Провеждахме разговори с тях и те ни казаха: „Да, ние имаме ядрена енергетика, ние искаме тя да се развива, трябва да има ядрени централи. Но се страхуваме, че ако се случи нещо с българските малки реактори – като в Чернобил, това ще се отрази на политиката както по отношение на нас, така и на политиката въобще в ЕС по отношение на ядре-

ната енергетика“.

Много интензивни бяха, разбира се, опитите да се привлекат съюзници в това отношение – беше много трудно: държавите с ядрена енергетика в ЕС искаха България да продължи да има ядрена централа, но се страхуваха от малките блокове.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България?

Мисля, че имаше визия.

Разбира се, процесът започна много отдавна. Дипломатическите отношения с Европейските общности датират още от 88-ма година (тогава съм бил студент). След това се сключи Спогодба за търговско и икономическо сътрудничество. През 1990-та година Великото народно събрание, не знам дали някой от колегите Ви е говорил за това, прие едно решение за желанието на България да стане член на ЕС – на базата на дебати в пленарна зала. Става дума за решение за подаване – още през 1990 г. (!) – на молба за членство в тогавашните Европейски общности. Това решение е от 22 декември 1990 г. Смятам, че то е една много солидна политическа декларация: още от 90-та година всички политически партии във ВНС декларираха своето желание за присъединяване към организацията.

Споменавам това и защото тогава (аз току-що бях започнал работа във Външно министерство) потърсиха моето експертно съдействие за текста на това решение (и аргументи защо България иска да се присъедини към ЕС). Господин Любомир Иванов от тогавашната „Зелена партия“ внесе декларацията. Тоест не може да се каже, че не е имало сериозно политическо обсъждане в самото начало. След това другото.

А какви бяха аргументите, спомняте ли си?

Мога да Ви изпратя решението, всъщност – ето линк към него (виж приложението в края на интервюто).

Това е много интересно наистина.

В общи линии, аргументите бяха два типа: политически и икономически. Тогава се стремяхме силно да изградим демо-

крация и пазарна икономика, стремяхме се към нова ценностна система. Смятахме, че членството в Европейския съюз ще бъде и допълнителна гаранция за националната ни сигурност. Това беше от една страна.

От друга страна, мислехме, че естественото място на България – политически, културно, географски – е в Европа.

От трета страна, бяхме убедени, че е много по-добре българската икономика да се интегрира в богатия пазар на Западна Европа и да функционира по неговите правила.

Честно казано, не погледнах преди нашия разговор какво бяхме писали тогава, но мотивите бяха в тази посока. Бяха съвсем обективни аргументи, които се приеха от всички политически сили. Беше изключително важен момент.

Освен дебатът и решението на ВНС, всички изследвания на общественото мнение тогава (а и досега) показваха, че българските граждани желаят много силно България да се присъедини към ЕС. Това е един много голям процес и не смятам, че е трябвало да има някакъв постоянен специален форум, където това да се обсъжда и да се вземе решение.

Разбира се, ВНС прие тази декларация с огромно мнозинство. Но и при целия последващ дебат – в годините чак до присъединяването, ако проследите всички избори и програмите на политическите партии, ще видите, че практически няма политическа партия, която да върви срещу приемането на България в ЕС и срещу тази интеграция.

Не говоря за НАТО. Това е отделен въпрос.

Но при приемането на България в ЕС всички бяха много открити. Интересното е, че по онова време и Русия (защото сега наблюдаваме напрежение между ЕС и Русия), по онова време Русия също не се противопоставяше на интеграцията на Източна Европа в Съюза. И като виждам сега какво става, смятам, че това също е изиграло определена роля. Все пак, това е само моето лично мнение.

Разбира се, отделните политически партии имаха различни аргументи за влизането в ЕС, но всички го подкрепяха. Мисля, че това е много важно, това ни помагаше много в процеса.

Със сигурност това е нещо, което доста рядко се случва. Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, които работеха по подготовката?

Мога да кажа, че разделение имаше по две линии.

Първо, имаше разделение на труда – имаше Министерски съвет и Външно министерство, където бях аз, които координирахме работата, и отделно другите министерства, които работеха по отделните преговорни глави: технически и политически, когато е необходимо.

Но нямаше разделение на труда между Брюксел и София. Аз бях и в Мисията към ЕО в Брюксел, и в София – в различни периоди; бях и на мандат там, и тук в София. В смисъл, координиращата роля на Външно министерство беше и координираща роля на Мисията. Не е имало нещо, което Мисията да казва, че трябва да стане, пък в София – друго. Това е едното разграничение – между координационните звена и министерствата.

Второто разделение, разбира се, беше между нас като експертен и технократски екип, и политическите екипи, които преговаряха – които имаха за задача да убеждават политическия елит, Народното събрание, правителството, общественото мнение и т.н.

За такова разделение на труда бих могъл да говоря – по тези две линии, но иначе нещо специално не бих казал.

А според Вас защо по някои преговорни глави преговорите приключват по-бързо, при други траят много дълго? Споменахте, че един от най-ярките Ви спомени е затварянето на глава Правосъдие и вътрешни работи например. Защо тя беше толкова трудна?

Аз преговарях по пет глави. Тези глави са: Дружествено право, Конкуренция, Правосъдие и вътрешни работи, Свободно движение на хора и Финансов контрол. И мога да направя сравнение между тях.

Макар че и глава Енергетика беше „политическа“ глава, но като погледнете, тя беше отворена в края на 2001 г. и беше затворена в края на 2002 г., тоест преговорите не са били кой знае колко дълги. Смятам например, че глава Дружествено пра-

во – отворена през ноември 2000 г. и затворена през юни 2001 г., беше изключително техническа глава. Спомням си как даже преговаряхме по имейла и то не толкова с Комисията, колкото в последния момент с Генералния секретариат на Съвета.

Да отворя една скоба – имайте предвид, че това е процес не само с България, това е процес с дванадесет страни кандидатки (преди нас бяха десетте, които вече бяха минали по този път). Европейската комисия (това е една машина, в която работя в момента) много внимава да не предоставя различни условия на различните преговарящи страни. Тоест, когато е ясно какво е законодателството на ЕС по тези технически глави, и какво, в общи линии, трябва да се направи, се предлагаха едни и същи условия.

Ако погледнете глава Дружествено право, ще видите, че преговорните позиции на отделните дванадесет страни не се различават много. Казвам това, защото същото беше и за глава Финансов контрол. По глава Свободно движение на хора беше малко по-различно, но – в общи линии – условията бяха едни и същи за всички. Тоест веднъж постигнала нещо с първата страна, с която преговаря, Комисията просто пренасяше това за останалите. И това помогна по много глави, така наречените технически глави, да се постигнат бързи резултати.

Сега, по глава Правосъдие и вътрешни работи – отново поглеждам тук, преговорите са продължили повече от две години. И тя се превърна в много „политическа“. Тогава имаше решение на Конституционния съд, че не може да се правят промени в съдебната система без ВНС (става дума за мястото на следователите в тази система). Тогава трябваше да се свърши много работа – например промени в съдебната система, трябваше също да се променят и Наказателно-процесуалният кодекс, и Наказателният кодекс, и т.н. и т.н.

Тоест имаше много големи законодателни промени, по които не беше толкова лесно да се постигне съгласие вътре в страната. И затова преговорите по главата продължиха дълго. Освен това, тя беше изключително чувствителна, свързана и с борбата с корупцията, и с престъпността, и с чувствителни – „знакови“ - съдебни дела, с тероризъм. Държавите членки

не бяха толкова склонни бързо да приключат преговорите, а и обстоятелствата в отделните страни кандидати бяха различни.

С което отговарям на въпроса Ви, че по техническите глави преговорите протичаха по-бързо. Може би са били по-дълги преговорите при първата страна кандидат, която е затворила главата. Но при нас се знаеше какво ще стане. По по-„политическите“ глави се преговаряше малко по-дълго.

Казахте, че и за глава Конкуренция сте отговаряли. Тя, всъщност, е най-дългата глава, ако не се лъжа?

Да, имаше един период, (накрая аз вече не отговарях за нея), но имаше един период, в който преговарях и си спомням, че централният въпрос беше свързан с държавната помощ за „Кремиковци“. Така че там също имаше доста политизирани въпроси.

А как на практика се изработваше позицията на България по дадена преговорна глава? Кои бях преките участници?

То е един дълъг процес, който започна с така наречения „скрининг“ (преглед) на законодателството на Европейския съюз. Скринингът е процес, който се прави преди да започнат преговорите за присъединяване. Наши експерти отиваха в Брюксел и им се обясняваше в детайли какво е законодателството на ЕС. Тоест погледнато опростено, това, което представляваха преговорите, е да се обясни на българската страна какви са нормите в европейското законодателство и как тези норми биха могли да се транспонират в българското законодателство, как да се създадат структурите и предпоставките за тяхното изпълнение.

Някои от въпросите бяха изключително технически, трябваше да ги разберат в техническите министерства и да предложат съответните промени в законодателството.

Така се изработваше позицията: имаше експерти, които познаваха много добре законодателството на ЕС (разбира се, те познаваха и българското законодателство), сравняваха ги и пишеха позиция – вътрешна. Отначало – как и какви промени

трябва да се направят в България по отношение на законодателство, администрация и, евентуално, във финансов аспект (в зависимост от това, за какво става дума в конкретната преговорна глава). След това имаше дискусия с нас като координиращо звено. Едно от нещата беше да сравним какво се прави в другите страни кандидати. Спомням си, че във Външно министерство винаги правехме това – да проверим какво е станало в другите страни кандидати, за да имаме най-добрите условия, които са получени от някой. А след това – на базата на тази информация – приемахме позиция в Координационния орган (не си спомням тогава дали вече се казваше Съвет по европейските въпроси). Накрая тези позиции минаваха на одобрение в Министерския съвет. Такава беше техниката.

А българската позиция имаше ли връзка с Националния план за развитие?

За Националния план за развитие, честно казано, не знам много. Предполагам, че би следвало такъв план да е бил съгласуван с ЕК. Ако е бил съгласуван с ЕК, вероятно и преговорите по някакъв начин са отразявали позицията. Главите, по които съм преговарял, не са имали тясна връзка с този Национален план, така че той по някакъв начин да влияе.

А имаше ли участие на НПО сектора и на браншови организации в изготвянето на българските позиции?

Да. Ако погледнете постановление на Министерския съвет № 85, което се появи, разбира се, след членството (беше прието 2007 г.), ще видите, че то до голяма степен повтаря предишния механизъм. Там се предвиждаше работните групи или министерствата да могат да консултират браншови организации, да могат да консултират НПО сектора.

Знам например, че в областта на земеделието браншовите организации са били консултирани редовно. В областта на енергетиката, разбира се, е имало такива консултации. Например, в областта на правосъдие и вътрешни работи работихме тясно със Съюза на съдиите в България, с „Прозрачност без граници“ и други. Спомените ми вече са избледнели, но си спомням

добре, че когато изработвахме различните стратегии за борба с корупцията, много сериозно се обръщахме към неправителствения сектор с молба за идеи и за помощ в това отношение.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет.

Знаете ли, във всички случаи е имало такива министри. Хубавото в случая е това, че амбицията – личната амбиция и личния приоритет – на един министър съвпада с националния интерес. Тоест, ако личният стремеж да се постигне някаква добра политическа кариера или да се извлече политически дивидент и националният интерес съвпадат, не виждам в това някакъв проблем.

Да. Тук въпросът е по-скоро за някои министри, които да се открояват с това, че наистина им е било много важно присъединяването на България към ЕС?

Е, разбира се. На всички европейски министри и всички главни преговарящи, на външните министри това им беше основен приоритет.

Но аз мисля, че и премиерите – като погледнем назад, всички премиери, които са участвали, като започнем от Иван Костов, който до голяма степен на практика промени линията на поведение на България по отношение на ЕС, като видим и другите премиери... Много високо беше в приоритетите на всички правителства.

А имаше ли разлика в начина, по който различните главни преговарящи водеха процеса?

Аз съм работил сравнително малко с г-н Божков, малко повече с г-н Кисьов и, разбира се, доста с Меглена Кунева. Имаше личен стил, различен личен стил, но целта на всички беше еднаква.

Да, имаше различен стил. Примерно, смятам, че г-н Кисьов работеше изключително технично и систематично при преговорите и при подготовката на позициите. Важното беше,

че приоритетът стоеше високо пред всички.

А имаше ли подкрепа за България от някоя страна членка на ЕС? Вие споменахте в началото, че позицията на Великобритания е била много полезна за нас. Имаше ли някоя страна, която се откроява като наш поддръжник?

Ако проследите позициите на страните членки в самото начало на процеса, говоря още за периода преди започването на преговорите, а и след това, ще видите, че позицията на Франция се откроява. Защото в самото начало страната, която държеше Румъния и България да бъдат заедно в един пакет с всички останали страни кандидатки, беше Франция. Но, за съжаление, не можаха да удържат тази позиция до края. Но като цяло, те подкрепяха позицията всички страни да се движат в пакет. Не казвам, че технически в преговорите Франция е била изключително близо до нас или ни е помагала и така нататък. Но в политически план, може би от гледна точка и на това да има баланс по време на разширяването, Франция се открояваше. Това е нещо, което трябва да се спомене. Оставям настрана причините за тази френска позиция.

Отново казвам, това не значи, че – технократски – в преговорите те са били изключително важни. Както споменах, получавахме съдействие и информация от Великобритания. Те бяха склонни да работят даже понякога по-подробно върху главите. Обясних вече по каква причина – не защото България е някакъв специален съюзник. Двете причини са ясни.

Други страни, които имаха интерес от разширяването, най-вече и защото можеха да развиват много бързо своя бизнес, бяха Германия и Австрия. С Германия и Австрия се работеше сравнително лесно, особено по техническите и икономическите глави. Това е, за което се сещам.

Освен това, малките държави членки, например Ирландия, по време на чието председателство напреднахме доста, имаха симпатии към нас.

Разбира се, Европейската комисия ни помагаше изключително много. За ЕК мога да кажа, тъй като и сега съм в Комисията и знам по-добре как работи машината, отколкото зна-

ех тогава. На ЕК разширяването ѝ беше поставено като цел. И оттам нататък ЕК, която е една голяма технократска машина с поставена политическа цел, започва да работи. В този смисъл най-добрите съвети, които сме получавали, са били винаги от ЕК, защото тя знае чувствителността на различните страни членки в рамките на Междуправителствената конференция. И експертите на Комисията ни казваха къде може да има проблем и къде вероятно няма да има проблем. И тъй като преговаряха с други единадесет страни кандидатки, знаеха много добре тънките места, както и компромисите, които са намерили. Те можеха да ни ги посочат.

Някои казват: „най-добрият съюзник при преговорите беше Комисията“. Но това е просто нейната роля. Не че е имала специално отношение към България или нещо такова. Просто ролята на Комисията е да намира компромиси и да търси най-подходящото решение.

Най-трудната държава членка, по моите спомени, включително и за глава Правосъдие и вътрешни работи, беше Холандия. Виждаме, че това е държава, която и до момента е с най-твърди позиции по отношение на механизма за сътрудничество и проверка.

Но по отношение на глава Правосъдие и вътрешни работи искам да отворя една скоба. Като казах, че Австрия и Германия ни помагат, споменах, че това е по икономическите глави. По Правосъдие и вътрешни работи те бяха изключително стриктни. И си спомням, че имахме дълги дискусии. Една делегация, съставена от експерти от МВР, Министерство на правосъдието, МВнР, заедно с главния преговарящ, обикаляхме всички столици на страните членки, които бяха така наречените „трудни“ за нас и не ни позволяваха да приключим. Франция беше сред тях, Германия, Холандия, Великобритания – също. Тази глава беше изключително чувствителна и навсякъде ходехме, обяснявахме, давахме доводи и слушахме много внимателно какво отговаряха те, за да можем едновременно да подобрим положението у нас и да затворим главата. По тази глава споменах кои са и „трудните“ страни. Франция споменах два пъти – веднъж като страна, която държеше България и Румъния да бъдат в пакета,

но същевременно по „трудните“ глави тя беше също много труден партньор за преговаряне. Германия също.

А сред другите страни от Централна и Източна Европа имаше ли някоя, от която да черпим повече ноу-хау, отколкото от останалите?

Аз нямам спомен да сме имали някого, когото да сме следвали като „пример“, както например вишеградските страни, които се консултираха тясно през цялото време. Преговаряхме и се интересувахме от резултатите, които са постигнати навсякъде – избирахме, знаехме при кого е било по-трудно, при кого е било по-лесно и винаги гледахме да постигнем това, което е постигнато като максимум от останалите. Може би греша, но аз самият не си спомням да сме имали някакъв много близък съюзник. Естествено, по стечение на обстоятелствата, когато разделиха десетте от България и Румъния, в един момент започнахме да вървим по-тясно с Румъния просто защото обективно бяхме отделени. Но не бих казал, че е имало някакъв стратегически съюз между нас и тях. Напротив, имаше понякога съревнование.

За първия програмен период от членството е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро, който е трябвало да отговаря на българските приоритети. По какъв начин се разпределяше този бюджет и по какъв начин се определяха приоритетите?

Въпросът е: веднъж приет, как сме разпределяли бюджета вътре в страната?

Вътре в страната, да.

Не съм бил много сериозен участник в този процес на разпределяне на средствата вътре в страната. Това не беше и ролята на Министерството на външните работи. Но като цяло, при това разпределение се следват приоритетите на правителството. Мога да Ви кажа това, което знам днес – как се изработва сегашната програма за развитие на селските райони. Примерно, как се програмира сега. Има публична консултация за това,

какви са приоритетите, какви са нуждите на страната; прави се SWOT анализ и на базата на този анализ се изработва една програма, която също така широко се консултира с неправителствения сектор и се приема в крайна сметка от правителството. Предполагам, че тогава е било същото.

Още веднъж казвам, моите отговорности в тази част не бяха толкова големи, но предполагам, че тогава пак е ставало на базата на обществени консултации.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС ли е или е просто удобна езикова формулировка?

Не смятам, че е просто удобна езикова формулировка. Разбира се, политическото говорене се е превърнало донякъде в клише. Но евроатлантическата интеграция отразява това, че САЩ и ЕС са много близки по своите ценности. Отново – ценностите на демокрацията, правата на човека, пазарната икономика. И имат много дружески отношения, вървят по един и същи път и са близки съюзници (или поне тогава бяха).

И след промените, 89-та, 90-та година, след като поехме по този път и се присъединихме към тези ценности, беше нормално да говорим не само за присъединяване към ЕС, а и за евроатлантическа интеграция, тоест за една по-голяма близост със САЩ.

Друг е въпросът за връзката между присъединяването към ЕС и присъединяването към НАТО. Такава – макар и непряка – връзка определено съществуваше. Доколкото наблюдавам, съществува и в момента, например със Западните Балкани като цяло, виждате близостта.

Погледнете страните – 1995 г. е имало едно присъединяване на три държави – Австрия, Швеция и Финландия, които не са били членки на НАТО и досега не са. А и са декларирали, че биха искали да са извън всякакви военни съюзи. В това отношение има специфични примери и от по-късен етап за други от новите страни членки – по една причина това се отнася за Малта; по друга причина – за Кипър, там знаете „турския въпрос“. Това

са държави, които не са членки на НАТО, а са членки на ЕС.

Но, като цяло, според мен за всички останали имаше обвързаност на двата процеса. Тази обвързаност се вижда сега при Западните Балкани и е много интересно как ще бъде решена при Сърбия, където централно място заема признаването на Косово.

А спомняте ли си да е имало геополитически обстоятелства, които да са повлияли на процеса?

Да, спомням си. Със сигурност!

Операцията „Съюзна сила“ беше нещо много важно за България. Поне моето мнение е такова. Тогава България сключи споразумението за транзитно преминаване на самолети на НАТО през въздушното ни пространство (това е споразумението с НАТО за операция „Съюзна сила“). Ако погледнете как се развиват събитията през следващите месеци, ще видите, че след това преговорите се отвориха, малко след операция „Съюзна сила”, тоест това беше нещо изключително важно и от геополитическа гледна точка изигра голяма роля за нас.

И друго по-голямо геополитическо събитие има значение, по-скоро за членството в НАТО – това е нашето участие във войната в Ирак; това, че се присъединихме към коалицията. Там, ако погледнете датите на нашето участие във войната и на присъединяването ни към НАТО, ще видите, че те са много близки.

И разбира се, това даде тласък „отвъд океана“ да настояват за България, Великобритания започна да работи още по-близо с нас. Естествено, Франция и Германия тогава не одобряваха това участие, така че имаше донякъде и обратен ефект. Но го споменавам, тъй като в геополитически план войната в Ирак помогна за присъединяването ни към НАТО, а оттам – макар и индиректно – и за присъединяването ни към ЕС.

Според вас имаше ли нещо в подготовката на България или в подхода на ЕС, което можеше да стане по друг начин?

Относно подхода на ЕС определено смятам, че трябваше

да ни приемат дванадесетте заедно.

Мисля, че тогава имаше неравно отношение към различните страни кандидатки, макар че надделяха най-вече финансови съображения. За Румъния повече, тъй като тя е по-голяма от България. Искаха да отложат малко плащанията и в бюджетно отношение да отложат влизането на двете страни. А пък имаше и силен натиск да се присъединят десетте и затова стана това разделяне. И досега съжалявам.

Считам, че както бяхме тръгнали в края на 90-те години, можеше да се стигне до влизане на дванадесетте. Но това вече са исторически факти. Няма какво да ги коментираме.

Нещо по-малко, но много важно, което България можеше да преодолее – това беше текучеството на кадри; феномен, който изключително пречеше понякога. Ако погледнете министерствата, където имахме стабилни екипи и те не се променяха много, там преговорите вървяха по-компетентно и по-бързо. Трябваше хората, които ходеха на този скрининг (преглед на законодателството), за който стана дума в началото, да останат докрай, за да могат да водят преговорите.

Разбира се, съображенията на отделните министерства са различни, но като цяло в Източна Европа – и особено в България и Румъния – имаше голямо текучество на кадри. Сега отговарям по друга линия за Западните Балкани, същото го наблюдавам и там и им казвам: „Недейте да повтаряте тази грешка, тъй като хората са изключително важни“ – да знаят, да има институционална памет и да има компетентност, когато преговарят.

И нещо друго, което смятам определено, че трябваше да направим по различен начин и, ако сега можехме да се върнем, бих дал такъв съвет: трябваше да създадем екипи, които да обясняват много по-добре на обществото, на гражданите на България какво се прави. В един момент процесът стана доста затворен, тъй като трябваше бързо да се преговаря по доста техническа проблематика. В администрацията, разбира се, знаехме какво се прави. Не съм сигурен дали винаги в парламента знаеха всички детайли. Ако това ставаше сега, бих посъветвал да има една постоянна линия и връзка между Комисията по европейска интеграция в парламента и правителството. То и то-

гава имаше – и комисия, и връзка, но трябваше да се говори повече публично, да се обясняват повече техническите детайли, тъй като ние ги знаехме много добре; знаехме защо нещо е добре да стане, но невинаги това стигаше по разбираем начин до политиците и до обществото. В резултат на това понякога се провеждаха дебати, които изглеждаха безсмислени, защото нещата предварително можеха да бъдат обяснени разбираемо. Един вид поради неразбиране се получаваше излишна политизация на чисто технически проблеми, които бяха очевидни, но това не беше обяснено предварително, вероятно поради липса на време. Можеше да се избегнат излишни усилия и неконструктивни емоции.

С всичко това искам да кажа още, че беше създадено впечатление у българските граждани, че с присъединяването към ЕС свършва един процес, след който ще настане едва ли не благоденствие. Не казвам, че някой нарочно го е създавал, далеч съм от тази мисъл. Но смятам, че трябваше повече да обясняваме какво следва, какво значи това – че това е един технократски процес; че това е един законодателен процес, че това са възможности, които ни се предоставят, а не толкова резултат, който се получава.

Това е нещо, което бих променил – повече говорене и повече обяснение, за да е ясна същината на процеса и да не се получават след това недоразумения. След присъединяването имаше някои настроения, които можеше да се избегнат, ако хората знаеха добре за какво става дума.

И последно, от сегашна гледна точка изглежда, че е трябвало да има много по-сериозен опит за въвличане на експертния потенциал и на обществото по проблемите на бъдещето на Европейския съюз, на насоката за развитие на Европа. За съжаление, тогава всички усилия бяха концентрирани върху процеса на преговорите и доста важни въпроси оставаха в сянка. Имам предвид най-вече дебатите около Конституцията на Европа, която така и не беше приета, а и свързаните с този процес на трансформация проблеми, които сега получават особена острота, включително и в България.

Кои са тримата експерти, които задължително трябва да интервюираме?

Тези, които 100% трябва да се интервюират, са Станислав Даскалов, който беше тогава посланик към ЕС; това е Бойко Мирчев, който беше мой директор, след това аз го замених в самия край на процеса, но след като преговорите завършиха. Той беше човекът, който беше в центъра на преговорите. И другата ключова фигура, която беше в Министерския съвет, е Зинаида Златанова, понеже казвате трима.

Ами ако се сещате повече, давайте.

Е, аз не познавам целия екип. Предполагам, че от Европейския институт сте ги интервюирали. Юлияна Николова, Любов Панайотова…

Да.

Бих препоръчал всички, които са имали ключови позиции на министри, на заместник-министри или на директори, на посланици към ЕО/ЕС и на техни заместници преди, непосредствено преди или по време на преговорите, да кажат какво мислят по тези въпроси. Още повече че някои от тях са в различни политически сили и ще получите различни гледни точки. Казахте ми, че г-н Кисьов сте го интервюирали. Той беше по-скоро политическа фигура в един момент, но имаше и много експертен подход. Владо Шопов, разбира се, аз работих с него.

Интервюиран е вече, да.
Благодаря Ви!

И аз благодаря за тази хубава инициатива.

Април 2018 г.

СТАНИСЛАВ ДАСКАЛОВ

Вид образование:
международни икономически отношения.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
ръководител на търговската секция (1-ви секретар по въпросите на ГАТТ) в Постоянното представителство на България към Службата на ООН и международните организации в Женева.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от март 1991 г. до юни 1993 г. – зам.-министър на външноикономическите връзки, ръководител на делегациите на България (с изключение на първия кръг преговори) в преговорите за асоцииране към Европейските общности през 1992 г.;
- от юни 1993 г. до октомври 1994 г. – министър на външните работи;
- от 1995 г. до 2001 г. – председател на Европейското движение, България;
- от април до ноември 2001 г. – председател на УС на Европейския институт – София, съосновател на Института;
- от ноември 2001 г. до януари 2006 г. – посланик, ръководител на Мисията на България към ЕС, заместник главен преговарящ в преговорите за присъединяване към ЕС;
- от януари 2007 г. до октомври 2007 г. – посланик, първи Постоянен представител на България в ЕС.

Настояща позиция:
Пенсионер.

Кой е най-яркият Ви спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Техническото приключване на преговорите за присъединяване през юни 2004 година в Люксембург в края на ирландското председателство на Съвета на ЕС е своеобразен венец на многого-

дишната подготовка и огромния по обем и сложност труд на много българи. Чувството беше неописуемо – много по-силно от това, което изпитах в деня на присъединяването ни на 1 януари 2007 г.

Официалното приключване на преговорите стана през декември 2004 г. по време на холандското председателство, за да се изчака Румъния също да приключи преговорите. Подготовката за членство продължи до самото присъединяване на 1 януари 2007 г. (подготовката на Договора за присъединяване, неговото подписване и ратификация, докладите на ЕК за двете страни и т.н.). Основни страни членки на ЕС не желаеха да разделят България и Румъния. На ниво генерален директор от ЕК неофициално са споделяли с нас, че за разделяне може да се говори, ако България изпревари категорично Румъния в преговорите с повече от една година. България беше наистина по-напред от Румъния в преговорите и подготовката до края на 2004 г. След това до самото членство Румъния дръпна в подготовката си и ни изпревари – в областта на реформата на правосъдната система на страната и борбата с корупцията, а и ни надмина в икономическото си развитие по БВП на глава от населението, съотнесено към средното равнище в ЕС. След членството разликата в полза на Румъния по втория показател се увеличи още повече.

Друг момент, за който имам спомен – не толкова като вълнение, а като забавно потвърждение, че това, което искахме да постигнем по време на ирландското председателство, ще стане, е от една от срещите на българската делегация, водена от Соломон Паси, с комисаря по разширяването Ферхойген през пролетта на 2004 г. Обикновено Ферхойген започваше срещите си с едно въвеждащо изречение: „За голяма моя изненада България е свършила своята домашна работа и е готова да затвори глави“.

В началото на ирландско председателство ЕК не беше убедена, че България ще бъде в състояние да приключи технически преговорите за присъединяване в рамките на това председателство. На въпросната среща Ферхойген пропусна дежурното си въведение и на мен ми стана ясно, че вече и ЕК счита, че ще можем да приключим по време на ирландско председателство.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България

към членство в ЕС, което още не е известно?

Има много неща, които едва ли са известни на широката публика. Ще отбележа три от тях.

Първото е, че преди да започнат преговорите нямаше достатъчно разбиране на политическо равнище у нас за това, че подготовката и членството изискват качествено много по-голяма работа и координация на цялата администрация и много повече усилия за повишаване на капацитета ѝ. Едва в началото на 1999 г. бяха направени сериозни стъпки в това отношение след съвети от страна на ЕК и някои страни членки на ЕС към тогавашния министър-председател.

Второто е, че България много умело използваше всяко ново председателство на Съвета на ЕС, за да придвижи напред преговорите за членство, като ясно формулираше какво точно иска да постигне – не само като броӥ глави, които има готовност да затвори, но и какъв запис в заключенията на Европейския съвет иска да постигне. И не само формулираше, но и активно лобираше за тях. Например, по време на гръцкото председателство (първата половина на 2003 г.) постигнахме запис, с коӥто за първи път се посочи, че целта е България и Румъния да станат членове през 2007, а да приключат преговорите през 2004 г. Също така постигнахме запис, с коӥто се предотврати опасността средствата в бюджета на ЕС за разширяването му с България и Румъния да се обвържат с дискусиите в ЕС по новата седемгодишна финансова рамка, като по този начин беше избегнато едно забавяне на преговорите за членство. По време на италианско председателство (втората половина на 2003 г.) се постигна запис относно датата за присъединяване на двете страни към ЕС вече като обща цел на ЕС и страните кандидати, както и, за първи път, относно годината на подписване на договора за присъединяване. Това, на пръв поглед, може би изглежда не толкова сложно, но всъщност изискваше много усилия, в които всички равнища от българска страна бяха активно ангажирани – министър-председателят, външният министър, европейският министър и главният преговарящ, посланикът на България в Брюксел и посланиците на България в съответните страни. В същата посока лобираха и президентът на България и водещите народни представители. Членството на България беше

национална кауза.

Третото нещо, което искам да споделя, е, че след изборите през 2001 г. бях натоварен от министъра на външните работи от страна на НДСВ Соломон Паси да проведа разговори с главния преговарящ Владимир Кисьов и да го убедя да остане на този пост и в новото правителство. С Владо имахме много добри отношения още от времето, когато той бе в екипа ми за преговорите за асоцииране през 1992 г. Проведох разговора, но той категорично отказа. След като предадох това на Соломон Паси, той ми предложи аз да поема този пост. След известен размисъл му отказах, като му обясних, че преговорите за присъединяване са много сложен процес, който изисква пълно политическо доверие и подкрепа на главния преговарящ от страна на водещата политическа сила. Това мое мнение беше формирано в резултат на опита, който натрупах по време на преговорите за асоцииране на България. Същевременно му казах, че ще помагам с каквото мога в преговорите за присъединяване. Така се стигна до ново предложение – Соломон Паси ми предложи да стана посланик на България в Брюксел и сподели, че са се вслушали в моя съвет и са решили да назначат за главен преговарящ политическо лице от средите на НДСВ и това ще бъде народният представител Меглена Кунева.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС отвъд общата идея да не изоставаме от останалите бивши социалистически страни? Спомняте ли си да е имало официален форум, на който такава визия да е била обсъждана?

Това бе осъзнат политически избор на България още от началото на прехода, споделен от основните политически сили, представени в НС, които в никакъв случай не може да се свежда до идеята „да не изоставаме“. Присъединяването се предхождаше от асоциирането на България към европейските общности чрез Европейското споразумение за асоцииране. Това бе първата важна стъпка и подготовка на страната за бъдещото присъединяване към ЕС (преговорите за Европейското споразумение бяха през 1992 г., подписването – през 1993 г. и влизането в сила – през 1995 г.). По силата на това споразумение беше изградена и институ-

ционалната рамка на отношенията ни с ЕС. България и Румъния подписаха европейските си споразумения само една година след Полша, Чехословакия и Унгария (прибалтийските страни, Словения и Хърватия подписаха подобни споразумения след нас).

Трябва да се подчертае, че ЕС още не бе готов да поеме юридическо задължение, че тези споразумения са първата стъпка към присъединяването на подписалите ги страни към ЕС. Това бе отразено като едностранно желание на асоциираните страни. Важно е да се отбележи, че през периода на подготовката и провеждането на преговорите за асоцииране се изгради един силен екип от експерти, които впоследствие изиграха съществена роля в подготовката и преговорите за членство – в моя екип тогава бяха Бисерка Бенишева, Владимир Кисьов, Петър Стефанов, Николай Трифонов и много други. Те работеха в Министерството на външните работи (В. Кисьов първоначално беше в Министерството на икономиката и по-късно в МВнР) от 1993 г. за изпълнение на положенията на Европейското споразумение за асоцииране и на европейската интеграция на България. И когато в края на 1995 г. България подаде молба за членство, съвсем естествено на тях първи се падна честта да посрещнат предизвикателствата на подготовката за присъединяване към ЕС.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство в София и в Брюксел, или работещи на политическо и на експертно равнище, или друго?

Разбира се, че имаше разделение на труда, което се определяше от характера на работата на политическо и експертно равнище, както и от спецификата на работата в Брюксел и в София.

С изрично ПМС се създаде Съвет по европейските въпроси и се регламентираха подробно задачите и отговорностите за подготовката ни за членство и преговорния процес.

Няколко думи за работата на Мисията ни в Брюксел. Ролята на посланика към ЕС в работата с европейските институции в Брюксел (в този период със Съвета на ЕС, Европейската комисия и Европейския парламент) е изключително важна за отстояване на позициите на страната по всички въпроси, свързани с кандида-

турата на страната. Той отговаря и за подготовката на посещенията и срещите на високо политическо равнище и участва активно в процеса на лобиране, в най-общ смисъл, в Брюксел. Посланикът поддържа постоянна пряка връзка с ръководителите на основните институции и министерства в София и осъществява ръководството на дипломатите в Мисията и координацията на работата им. Дипломатите, които работеха в Мисията в Брюксел, идваха не само от Министерството на външните работи, но все повече и от другите министерства – на финансите, на икономиката, на земеделието, на вътрешните работи, на правосъдието, транспорта и т.н. За периода 2001–2007 г. общият брой на служителите на Мисията се увеличи от 18 до над 50 души. Те имаха задача не само да поддържат ежедневни контакти със съответните представители на различните дирекции в ЕК, но и да бъдат в тясна връзка с колегите си в Секретариата на Съвета на ЕС и с представителите на страните членки. Те участваха и в изработването на проекти за позиции [при преговорите], информираха София за новото законодателство на ЕС, оказваха експертно съдействие по работата с водещи депутати в Европейския парламент, подготвяха посещенията на делегации от своите министерства в Брюксел и т.н. Редица дипломати, работили в Мисията по преговорите за присъединяване, израснаха в своето професионално развитие и, след като спечелиха съответните конкурси в състезание с представители от други страни членки, днес заемат отговорни постове в Европейската комисия.

Според Вас защо по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години? Какво беше най-тежкото в преговорния процес?

Това зависи от много фактори. Преди да се отговори на конкретния въпрос, е необходимо да се дадат някои пояснения.

Изходната постановка за тези преговори, която трябва да се знае, се състои в това, че те не са класически преговори между две страни. Тук нещата са следните: дадена страна иска да се присъедини към ЕС и тя следва да покаже в преговорите, че може да приеме законодателството на ЕС и да го изпълнява. Предварител-

но условие за започване на преговорите е изпълнението на политическите критерии за членство. На практика в хода на преговорите ЕС оценява готовността на страната кандидат да изпълнява законодателството на ЕС, в т.ч., ако е необходимо, да има и съответната институционална рамка за това. Формално преговорите са за това, в кои области (малко на брой) страната кандидат има нужда от преходни периоди (или колко време/години след датата на членство ще са необходими на страната кандидат, за да бъде в състояние да изпълнява изцяло законодателството на ЕС в определена област). Тези преходни периоди се договарят между страната кандидат и ЕС, като всички преходни периоди (с изключение на сводното движение на работници) са по искане на страната кандидат. Продължителността на преговорите зависи от много фактори, най-важни от които са обемът и сложността на законодателството на ЕС (земеделието и околната среда са примери за две области с голямо по обем и сложност законодателство) и от готовността на страната кандидат в една или друга област (преговорна глава) на законодателството. Законодателството на ЕС зависи от неговите компетенции в тази област и от степента на нейната регулация.

От гореизложеното става ясно, че преговорите по дадена глава могат да траят много кратко (да се отвори и затвори в рамките на един ден като например глава Наука и изследвания) или да траят няколко години (например като глава Околна среда, глава Конкуренция и глава Правосъдие и вътрешни работи).

Глава Правосъдие и вътрешни работи е специален случай, тъй като няма ясно разписани правила в законодателството на ЕС по въпросите на правосъдната система, борбата с корупцията и организираната престъпност. Това дава възможност на страните членки и на ЕК да интерпретират в по-голяма степен в кой момент да затворят главата – страната кандидат няма твърда правна основа, на която да стъпи, и това усложнява много задачите в преговорите. Глава Конкуренция е сложна за затваряне поради икономическия интерес на ЕС да се преструктурира стоманодобивната промишленост на страната кандидат и да се премахнат държавните помощи, които противоречат на законодателството на ЕС.

Как на практика се изработваше позицията на страна-

та ни по съответна преговорна глава? Кои бяха преките участници в изготвянето на становище от наша страна? Има ли връзка между Националния план за развитие и работата по преговорните глави?

По този въпрос най-добре ще отговорят експертите, работили в София по подготовката. Най-подготвени да отговорят на този въпрос са Бисерка Бенишева и Бойко Мирчев.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет? Имаше ли разлика в начина, по който двамата главни преговарящи Ал. Божков и М. Кунева водеха преговорния процес?

Да, имаше такива министри.

Подготовката и преговорите станаха по време на три български правителства. Аз бях посланик към ЕС при две от тях. С риск да пропусна някого, бих посочил Соломон Паси, Меглена Кунева, Мехмед Дикме и Николай Василев от правителството на Симеон Сакскобургготски и Ивайло Калфин и Гергана Паси от правителството на Сергей Станишев. За министри от правителството на Иван Костов най-добре е да се обърнете за мнение към Владимир Кисьов.

Ролята и отговорността на главния преговарящ са изключително важни. Всеки главен преговарящ има собствен стил, но не е коректно да се сравняват тримата преговарящи, защото те водиха подготовката и преговорите на различни етапи от процеса. Следва да се отбележи, че след Александър Божков главен преговарящ бе Владимир Кисьов, който предаде щафетата на Меглена Кунева през лятото на 2001 г. с 10 затворени глави (една трета от преговорните глави). За най-дълъг период от време главен преговарящ бе Меглена Кунева, на която се падна и честта успешно да ги приключи.

Имаше ли подкрепа за България от някои страни членки на ЕС? Имаше ли страна, от която по-активно да черпим ноу-хау за подготовката си? Чия съпротива трябваше да преодоляваме? От какво се пораждаше тя?

България имаше подкрепа от всички страни членки на ЕС. Разлика имаше по-скоро във вижданията им за скоростта на процеса на присъединяване. Да напомня, че България си беше поставила целта да се присъедини към ЕС на 1 януари 2007 г. и тази дата фигурираше в позицията на България във всяка глава на преговорите (посочването на такава дата е необходимо, за да се оцени готовността на страната кандидат да приеме законодателството на ЕС към тази дата).

Най-силна и активна подкрепа имахме от Гърция, Италия и Испания, които, за наша радост, председателстваха Съвета на ЕС в този период.

Бих искал специално да отбележа и изключителната роля на Ирландия, която възприе идеята ни да приключи технически преговорите с България (преди тези с Румъния) по време на тяхното председателство на ЕС през първата половина на 2004 г. Великобритания по това време също беше много добре настроена към присъединяването на нови страни към ЕС, в т.ч. и на нашата страна. България черпеше опит от всички страни, но най-вече от тези, които са водили преговори за присъединяване към ЕС след първото разширяване на ЕС през 1973 г. Много полезен бе и опитът на страните кандидати за членство, които бяха започнали преговорите 2 години преди нас, както и съветите на бивши служители на ЕК, които са били ангажирани с процеса на присъединяване на нови страни.

Както споменах, трудностите с някои страни членки на ЕС бяха свързани преди всичко със скоростта на присъединяване на нашата страна и Румъния към ЕС. Въпреки че България започна преговорите за присъединяване с 2 години по-късно от вишеградските страни и Словения, през 2002 г. напреднахме много в преговорите и бяхме много близко по затворени глави до страните, които се присъединиха през май 2004 г. Доколкото си спомням, след испанското председателство в края на юни 2002 г. България имаше само една глава по-малко от броя затворени глави от страна на Малта. Но присъединяването ни като част от първата вълна на Петото разширяване беше невъзможно поради съпротивата на страните членки, които имаха друго разбиране за скоростта на нашето присъединяване и не искаха да оставят Румъния сама.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

По този въпрос най-точно могат да отговорят експертите от Министерството на финансите, които бяха ангажирани в преговорите.

Спомняте ли си да е имало някакво участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?

Да, български НПО и браншови организации бяха консултирани, в една или друга степен, на различни етапи на преговорите.

Мога да споделя опита си от Европейския институт, който бе специално създаден да подпомага процеса на присъединяване. Неговата роля – още преди да започнем преговорите и в самото начало на преговорите – се оценяваше много положително. Като председател на УС на Института давах мнение по важни въпроси – коя дата да се определи за дата на присъединяването, на кои глави от преговорите да се даде предимство в преговорите, за да се гарантира по-голям успех и по-бърз напредък (през периода 1999 г.–2000 г. някои среди в правителството проповядваха погрешната теза, че ако се концентрираме върху някои по-трудни глави и ги затворим, това ще доведе до пробив и по-бърз общ напредък). Привличахме наши икономически експерти, които ежегодно правеха оценки доколко България изпълнява икономическите критерии за членство, които ЕК четеше и ценеше. Направихме и коалиция от НПО, които се ангажираха с подпомагане на усилията на правителството. Написах и една студия по въпроса защо България трябва да бъде поканена да започне преговори за членство по време на Европейския съвет в Хелзинки през декември 1999 г. Тя бе оценена положително от правителството и беше използвана при лобирането за положително решение в Хелзинки. Привличахме и видни бивши служители на ЕК, които даваха ценни съвети за подготовката и как се пишат позиции по главите в преговорите. Организирахме и ежегодни конференции на високо равнище по кандидатурата на България с цел да се създава положителен образ

на страната и нейната подготовка за членство в ЕС, както и за привличане на висши представители на европейските институции, на страни членки и изследователски центрове за лобиране в полза на българската кандидатура за членство в ЕС.

Доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Това следва да се приема условно. Истината е, че характерът на преговорите предполага много тесни връзки и добро сътрудничество с ЕК. Тя е тази, която пише ежегодните доклади за напредъка на страните кандидати за членство относно изпълнението на критериите от Копенхаген (критериите за членство) и прави оценка и дава предложение дали страната кандидат е готова да открие или закрие дадена глава от преговорите. В над 90 процента от случаите страните членки на ЕС подкрепят тази оценки. Това създава една уникална роля на ЕК и наистина първото нещо, което една страна кандидат прави, е да създаде и поддържа максимално добри отношения и сътрудничество с ЕК. Такъв бе и подходът на България.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция е повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване, съответно, към НАТО и към ЕС, или е просто удобна езикова формулировка?

Това не е просто удобна езикова формулировка, а реалност по време на Петото разширяване. Страните кандидати за ЕС ставаха членове на НАТО, при това преди да са станали членки на ЕС, въпреки че няма такова изискване в основополагащите договори на ЕС.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Да, тези неща влияят. Например, след като през май 2004 г. страните от „първата вълна“ на Петото разширяване се присъединиха към ЕС и първоначалната еуфория от източното разширяване на ЕС премина, се натъкнахме на по-строг подход от страна на ЕК и страните членки в оценките им за готовността на страната

кандидат да затвори една или друга глава от преговорите, както и по-голямо фокусиране върху детайлите. Този по-рестриктивен подход се засили още повече след неуспеха в референдумите през 2005 г. във Франция и Холандия за ратификация на Договора за Конституция на ЕС. На това се дължи основно искането към България и Румъния да приемат прословутия Механизъм за сътрудничество и проверка като условие за членството им от 2007 г. Това, разбира се, не означава, че и в България, и в Румъния нямаше проблеми в областта на правосъдието, корупцията и т.н.

Според Вас България успя ли да се подготви за членство по време на преговорите? Смятате ли, че има нещо в процеса на подготовка, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Да, като цяло България бе готова за членството си в ЕС от 2007 г. Администрацията беше силно мотивирана да се подготвим по най-добрия начин.

За съжаление, след като станахме страна член на ЕС, тази мотивация спадна. Наблюдаваше се едно отпускане, не се правеше необходимото да се укрепва постоянно административният капацитет, за да бъдем в добри позиции и да извлечем максимални ползи от членството. Главната причина за мен е, че политическите сили възприемаха ЕС главно като източник на фондове, които трябваше да „усвоим“ и подценяваха многобройните други предимства и ползи от членството в ЕС. Този подход създаде и предпоставките след десетгодишно членство България все още да не е част от шенгенското пространство, да не е член на еврозоната и да не е изпълнила напълно критериите за закриване на Механизма за сътрудничество и проверка.

Според Вас кои са тримата експерти, които са изключително важни за този процес и задължително трябва да интервюираме?

Бисерка Бенишева, Бойко Мирчев и Петър Стефанов.

Декември 2017 г.

ВЛАДИМИР КИСЬОВ

Вид образование:
инженерни науки.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
ръководител на секция в направление „Радиорелейни системи“ към Института за радиоелектроника и технологии.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1992 г. до 1994 г. – директор на дирекция „Международно сътрудничество и чуждестранни инвестиции“ в Министерството на промишлеността;
- от 1994 г. до 1997 г. – началник-управление „Международно сътрудничество и връзки“ в Министерството на промишлеността;
- от 1997 г. до 1999 г. – зам.-министър на промишлеността;
- от 1999 г. до г. 2001 г. – зам.-министър на външните работи, отговарящ за интеграцията на България в ЕС;
- от 2000 г. до 2001 г. – главен преговарящ на България с Европейския съюз;
- от 2002 г. до 2012 г. – член на УС на Асоциацията на градовете;
- от 2007 г. до 2015 г. – член на Комитета на регионите; член на Бюрото на Комитета на регионите; член на Комисията по политика на териториалното сближаване; член на Комисията CIVEX; член на работната група „Западни Балкани“; член на бюрото на ЕНП към Комитета на регионите.

Настояща позиция:
член на УС на фондация „Европейски институт“; член на УС на фондация „Лале“.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Спомените са толкова много, че е трудно е да се маркира кой е най-яркият спомен от процеса на подготовка. Но като че ли най-ярко, най-трогателно и вълнуващо беше събитието в Хелзинки на 10 декември 1999 г., когато България беше поканена. Това събитие дойде с много преживяване, с много сърцебиене и просълзяване на голяма част от хората, които сме работили за този ден.

Разкажете малко повече за самия ден?

Разбира се, преди да говорим за този ден, искам да изкажа благодарност на хората, които започнаха началото на процеса на преговорите с Европейския съюз – един огромен екип! В началото не толкова голям, но впоследствие – огромен екип от невидими труженици. Те подготвяха и нас, които бяхме повече в светлината на прожекторите, за да може България действително да бъде поканена на 10 декември 1999 г.

Нещо, което искам да отбележа, е фактът, че през периода 1992 г.–1997 г. в много от администрациите постъпиха доста хора, които излязоха от загиващите научни институти в България. Това бяха много интелигенти хора, които се включиха именно в процеса на подготовката – хора, знаещи езици, мобилизирани от личното си желание за действително демократични промени. Имахме щастието в тези екипи да има и много инженери (какъвто съм и аз – от един научен институт, в който работих до 1992 г.). Може би прагматичната мисъл и математическото поведение и мислене ни даде шанс да бъдем по-прагматични и в самите преговори – с амбицията, с любовта, с желанието нещо да се случи в България и действително по-нататъшният ни живот да почива върху някаква демократична основа и демократични ценности. Именно амбицията, с която работиха тези хора, беше водеща и това изигра огромна роля през този период. По време на преговорите броят на хората в този екип се движеше някъде около 500 и аз винаги започвам именно с тази благодарност към тях.

Разбира се, след кризата през 1996 г.–1997 г. силна роля

изигра и подготовката на Стратегията, която беше приета от България през 1998 г., заедно с програмата за изпълнение на тази Стратегия за присъединяване. Интересното е, че в началото бюрократите и част от политиците на Европейската комисия/Европейския съюз приемаха нашата стратегия с лека усмивка. Защото там беше написано, че ние ще наваксаме цялото изоставане в подготовката за такъв кратък срок (1998 г.–1999 г.). Още в самото начало на Стратегията беше записано пълноправното членство да бъде осъществено през 2004 г., а не 2007 г. И аз съм дълбоко убеден, че ако беше продължило да работи това правителство и този екип, щяхме да сме влезли през 2004 г. Имаше реални шансове на базата на всичко, което е направено и постигнато.

Ако видите хронологията на воденето на преговорите от първия момент (от началото на 2000 г.), с двете първи заседания за започване на преговорите – официалното на 15 февруари 2000 г. или след това на 20-и и някой март също 2000 г., ще видите темпото, с което се започва, ще видите също така и целия процес – от началото на 2000 г. до юли 2001 г.

Ненапразно казвам юли 2001 г., защото даже на първото заседание на новото правителство моето участие като главен преговарящ беше прецедент, тъй като не бях в това правителство, а бях с пълномощно от новия външен министър, защото все още нямаше главен преговарящ – Меглена Кунева е от август месец 2001 г. Така че темпото не беше забавено, напротив. Ако погледнете, ще видите, че повече глави са подготвени и предадени в периода 2000 г.–2001 г. Казвам тези неща ненапразно, защото обикновено те не се знаят.

Разбира се, паралелно с преговорите за членство аз и моите колеги (които имаха отношение по въпроса за визите – основно Министерството на вътрешните работи и Министерството на външните работи) водихме и преговорите за отпадане на България от черния визов списък – Шенгенския, и за безвизовото пътуване на българските граждани. Европейската комисия и държавите членки не искаха да се водят паралелно тези преговори, защото считаха, че членството ни в НАТО, за което се знаеше, че ще предшества членството в Европейския

съюз, е може би достатъчно, че не е необходим „допълнителен бонбон“ за България с безвизовото пътуване и че няма нужда да се бърза. Но в крайна сметка, когато спъваш свободата на гражданите, тоест свободното движение на хора, това означава, че спъваш и другите свободи. Такъв е и до ден днешен случаят с Шенген. Шенген е „черен печат“ въпреки всичко, въпреки че някои хора го омаловажат и смятат, че той няма значение. Но Шенген е гаранция за малкия и средния бизнес да инвестира в България. Самият факт, че сме от страните, които не се ползват със стопроцентово доверие, разколебава в известна степен малките и средни инвеститори, които биха установили своя бизнес в България и биха инвестирали в страната.

Така че всички тези неща са от изключителна важност. Убеден съм, че процесът нямаше да се забави, че ако ние бяхме продължили преговорите, щяхме да сме забравили за Шенген. Това трябваше да бъде приоритет още след падането на визите през 2001 г. и щеше да даде една допълнителна гаранция за по-нататъшния ход на процеса, в това число на преговорите.

Следващият ми въпрос, на който Вие донякъде отговорихте, но все пак кажете какво според Вас трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

Трябва да се знае защо имахме такъв напредък, толкова бърз напредък още по времето след подписването на Споразумението за асоцииране през 1993 г. През 1995 г. то в крайна сметка влезе официално в сила, но и до онзи момент (след 1993 г. и 1995 г.), до започването на преговорите, имаше смесени комитети за изпълнение на Споразумението за асоцииране. И тогава част от нас (не всички, аз отговарях в този момент основно за промишлените стоки, за Министерството на промишлеността), аз и моят екип, но и в други министерства постъпиха по същия начин, работихме нашите позиции и отчети така, сякаш готвим позиции за присъединяване към ЕС. И това се превърна в практика още след започване на преговорите.

Ние започнахме по-късно, но този недостатък ни даде шанс да ползваме част от опита, който имаха страните преди нас в подготовката на отделни позиции в съответните глави и доклади, да бъдем готови още в самото начало. Въведохме прецедент! Ако проследите внимателно числата, които се цитират за представени глави и за започнати преговори, ще забележите, че още в първото заседание създадохме прецедент в ЕК и в ЕС. Защото те казваха, че според тях в началния етап след първото заседание трябва да започнем, да имаме готовност да започнем преговори по 5 или 6 глави максимум, докато нашата позиция беше, че имаме готовност по 8 глави и представихме позиции за 8 глави – нещо, което не се беше случвало в отношенията на преговарящия екип и на тези междуправителствени заседания. Ще видите, че на заседанието през март 2000 г. предаваме 8 глави, а започваме преговори, мисля, по 5, или по 6. По 6 започнахме, заради нашето настояване да започнем по 8.

Така че, това създаде прецедент. Ние твърдяхме, че в преговорния процес има 2 страни – той затова се нарича преговорен процес. Затова ние депозираме все едно в „деловодството“ на нашите преговори своята готовност. Доказа се, че сме били абсолютно прави, защото в следващия или по-следващия кръг главите, които бяхме представили и бяха отворени, бяха включени без каквото и да било допълнителни изменения в самите позиции през този период от 2 месеца.

Много странно защо не са ги отворили веднага?

Те си имаха собствена подготовка – в самата ЕК и тамошните бюрократи. „Бюрократ“ е хубава дума, защото без бюрократи не може да се работи. Винаги трябва да се гледа откъм позитивната страна. Те смятаха, че трябва и че може да започнем само с по 5-6 глави и обикновено всички страни преди нас са се съгласявали с позицията на ЕК. Защото предварително, преди да се проведе официалното заседание, се водят (на ниво директори на дирекции, главен преговарящ или някой на министерско ниво) преговори със съответните аналози в Европейската комисия. Така се определя и позиция-

та за самото заседание, и нашето поведение.

Към момента на началото имаше ли някаква ясна визия за целите на присъединяването на България към ЕС отвъд общата идея да не изоставаме от останалите бивши социалистически страни?

Да, разбира се! То без визия и без постановка е абсурд да водиш някакви преговори.

Разбира се, бяхме си взели поуки от предишните преговори, защото ние участвахме едновременно и в преговорите за асоцииране, а голяма част от екипа участваше и в преговорите със Световна търговска организация. Това помагаше много, защото имахме общ поглед върху всички неща, които са взаимосвързани, в това число и върху взаимоотношенията между Международния валутен фонд и Световната банка.

Естествено, основното беше да ускорим процеса на хармонизация на законодателството. Но трябва да спомена, че и проявихме някаква наивност, смятайки, че когато хармонизираш законодателството, правоприлагащите органи ще се включат активно в прилагането на това законодателство. Оказа се, че това е наивност. Което в крайна сметка е обусловено не толкова от нежеланието, колкото от стремежа на някои хора да не живеят по правилата. Защото за сивия бизнес и за част от подземния свят е много по-добре да няма правила, правилата да влизат колкото се може по-късно, защото иначе намаляват техните печалби от незаконен бизнес. Това удължи нашия преход, от което страда и цялото ни общество до ден днешен.

Конкретният въпрос беше насочен по-скоро към първоначалния момент, в който България решава да подаде молба за членство.

Първоначалният момент, в който България решава да подаде молба за членство, трябва да го разделим на няколко етапа – първо е решението на Великото народно събрание, което трасира началния път за европейска интеграция. След това трябва да се спомене годината 1995 с решението на Народно-

то събрание и с трепета и седенето по коридорите, за да видим дали министър-председателят Жан Виденов ще подпише писмото за започване на преговорите, за което на 14 декември 1995 г. беше взело решение Народното събрание. Вечерта на 14 декември той подписа, а заседанието на Съвета на министрите беше на 15 и 16 декември. Тоест ние се качихме на последния влак, ама отзад, на теглича успяхме да се качим.

Това беше голямото вълнение на екипа, в който участвахме и бяхме положили толкова труд, за да се преодолее и тази стъпка. Това е преди започването на преговорите.

Разбира се, след това ние не спряхме да работим, но може да си представите и всеки един, който е съвременник, може да си представи колко трудно беше за нас през периода 1995 г.–1997 г., когато е голямата криза в България, да доказваме как се готвим и се стремим да бъдем пълноправен член на ЕС, след като в страната ни цари хаос. Въпреки всичко ние продължавахме да се борим и да показваме какво сме постигнали, какво сме направили, какви са ни намеренията за хармонизация на законодателство. Провеждаха се смесените комитети по смисъла на Споразумението за асоцииране, така че не сме преставали да работим. Но не вдъхвахме много доверие заради вътрешната нестабилност.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката?

Да, разбира се. Първото нещо е Постановление № 47, което беше модификация на едно предишно правителствено постановление за създаване на Съвета по европейска интеграция. В него влизаха министрите на отделните ведомства, аз в качеството си на главен преговарящ и още няколко други специалисти.

Нещото, което правех и по време на преговорите, беше да обикалям отделните ведомства и министерства. Защото прекият контакт с хората, които се занимават с това, и дискусията с тях показват, първо, някакво уважение към труда на тези хора и, второ, ти самият си в течение на всички казуси, което ти дава шанс да защитаваш българската позиция след

това.

Разбира се, когато говоря за 400–500 души, във всеки случай съотношението на много работещите, всеотдайните, е било сигурно 2 към 3. Човек не може да очаква, че всички хора ще бъдат еднакво амбициозни и еднакво подготвени. Всяка работна група си имаше своя началник, обикновено от висшите ръководители в институциите, който не винаги беше баш-знаещият, но под него имаше и човек, който беше по-големият експерт. Но смея да твърдя, че отделно във всяко министерство имаше зам.-министър, който си отговаряше за европейската интеграция, и имаше министър-председател, който ежедневно се занимаваше с проблемите.

Това е едно от много положителните качества на Иван Костов, който беше компетентен по всички глави, участваше в подготовката на нашите позиции, мотиви, график за изпълнение на ангажиментите и беше изключително отговорен.

Не че не съм имал проблеми с него в определени моменти в персонален план. Пример за това, по-конкретно, е случай от последния етап от преговорите, преди падането на правителството. Бяхме му дали нашата позиция по данъчната политика, която трябваше да предадем на предишния кръг от преговорите. Причина за забавянето беше това, че част от министрите, в това число и министър-председателят, не искаха нашата позиция да бъде подавана, тъй като това означаваше да поемем определени ангажименти. Но при официалното ни посещение в Швеция седмица или 10 дни преди изборите в официалната делегация на България бяхме само той и аз. Премиерът беше попитан от министър-председателя на Швеция, която в този момент беше ротационен председател, кога да бъде предадена позицията ни по данъчната политика, която ни влиза в ангажиментите и те я очакват всеки момент. Тогава Иван Костов каза: „Тя е готова и ще я предадем“.

Когато се прибрахме, той пусна позицията на подпис от всички министри, за да излезе решение на Министерския съвет за нея. Иначе позицията беше готова, но не беше минала официално, защото те бяха против.

В крайна сметка поехме съответните ангажименти?

Да. Точно така, както беше подготвена от специалистите. Аз я докладвах в Министерския съвет, където я обсъждаха в продължение на 4 часа, обаче не можа да пробие.

Има и такива моменти в живота.

В крайна сметка всичко мина успешно. Смея да кажа, че благодарение на настойчивостта на Костов относно много от нещата и на участието му в процеса имаше такава подчиненост и от страна на министрите, които трябваше да изпълняват част от исканията на главния преговарящ, който не е министър.

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години?

Е, има глави, които можеха да бъдат затворени, още когато си казахме „Здрасти!" на 15 февруари. Защото няма какво да се прави от наша страна – няма acquis там, няма законодателство. По такива въпроси позицията е някаква учтива форма на кореспонденция, тъй като няма никакви ангажименти за хармонизация и срокове. Такива глави са примерно Индустриална политика или Малки и средни предприятия, където също няма никакво законодателство и до ден днешен или, ако има, то е част от търговски закони или от нещо друго – все неща, които ги е имало в законодателството на всяка държава.

Тежките глави – във всеки случай една от тежките глави беше глава Енергетика. Тя е тежка и до ден днешен с историите, които се случват в областта на енергетиката, особено по отношение на преговорите за ядрените реактори.

От другите области също имахме доста преговори по отношение на централите в Марица Изток, които са един от най-големите замърсители в света. Това го разбрах на много по-напреднала възраст – никога не съм учил нито в училище, нито някъде другаде, че има такъв проблем. Това е така, защото никога не е имало публичност. А сега има относителна публичност и тези неща не могат да се скрият.

Друг тежък проблем имахме с позицията ни за ядрената

енергетика. Там, както знаете, в част от материалите, които и Вие четете и които ги има на страниците на официалните институции, пише, че едно от условията за започване на преговори е било да решим проблемите с първите четири блока на АЕЦ „Козлодуй“. Не е съвсем вярно, защото те така и не бяха решени. И започнахме преговорите, защото през 1998 г. беше подписан онзи прословут меморандум, който в крайна сметка е меморандум за неразбирателство (нищо, че пише меморандум за разбирателство, той е за неразбирателство). В него няма поет ангажимент за затваряне на четирите блока. Точно обратното, за трети и четвърти блок имаше разминаване. Например един от заместник генералните директори Ламурьо, който отговаряше за енергетиката, на един кръг от преговорите поиска да водим разговор „на четири очи“ за енергетиката в неговия кабинет, който да бъде политически и да не се говори за технически параметри. Аз наистина отстоявах нещата от политическа гледна точка и настоявах да бъдем равнопоставени със Словакия. И тогава той спомена за 1000 мегавата. Аз казах: „Това е технически термин и аз, като инженер, ще се опитам да ти обясня и някои технически неща, които…“.

Той се ядоса много. Започнах да му говоря за технически параметри, за сигурността на нашите блокове, за това, колко пари са вложени за трети и четвърти блок в сравнение със словашките блокове.

Разбира се, категоричното решение е взето след посещението на нашия министър-председател (мисля, в Гърция или обратното, няма значение, в началото на 2002 г.), когато той казва, че България ще затвори трети и четвърти блок до 2006 г., до 2005 г. даже. На главния преговарящ Меглена Кунева не остава нищо друго, освен да се съгласява. Защо? Защото ѝ е отнета всякаква възможност да преговаря и тя до ден днешен остава „между чука и наковалнята“ – да обяснява как бил поет ангажимент преди това. А пък ангажиментът го поема Симеон Сакскобургготски през 2002 г.

А смятате ли, че имаше някакъв шанс да се преборим тези блокове да не се затварят?

Според мен за трети и четвърти блок едно удължаване за още по две години беше възможно. Защото словашките блокове са пуснати две години по-рано от българските, следователно можеше да бъдат затворени две години след словашките. Чиста аритметика. Защото, ако се говори само от гледна точка на сигурността, ако нещо е опасно, то трябва да бъде затворено веднага, както беше случаят с първи и втори блок. Ако някой каже за тях, че е можело да се удължава животът им, просто е престъпник. Те бяха опасни за България, защото бяха обвързани в общ контур за сигурност, тоест, ако гръмне единият, гърмят двата блока. И това са неща, които хората и до ден днешен не разбраха, най-малко пък русофилите.

Как на практика се изработваше позицията на страната ни по дадена преговорна глава? Кои бяха преките участници? Имаше ли връзка с Националния план за развитие?

Значи, всичко имаше връзка, защото отделните неща се готвеха от едни и същи специалисти в дадените области. И е много логично, в това число и за мен като главен преговарящ да знам, че отсрещната страна ще сравни позицията на България с предварително представена стратегия и с предварително представен Национален план за развитие и документи, които сме подписали със Световната банка и с Международния валутен фонд във връзка с икономическата стабилизация на страната. Затова се стремяхме всичко това да е обвързано в максимална степен и да съвпада. Въпреки че в някои от случаите съм имал ясното съзнание, че в това, което показваме, нещата не съвпадат. Но в крайна сметка това е действителният патриотизъм, а не другият, който само демонстрираме. Все пак си българин и гледаш да представиш страната си по възможно най-добрия начин.

А кои бяха преките участници в изготвянето на позициите?

Преките участници в изготвянето на позициите бяха експертите от отделните ведомства. Ако говорим примерно за

земеделие, ако говорим за енергетика, експертите са от тези и други ведомства, които имат отношение към материята. Защото част от материята винаги се припокрива с други институции – енергетиката с промишлеността и с Министерството на околната среда, защото има отношение към опазването на околната среда от замърсяването от страна на централите (разбира се, част от тези централи, които са замърсители, работят до ден днешен и плащаме глоби за част от тях). Това са част от въглищните централи и те са на един собственик. Това са централите на Ковачки. Всички те бяха в списъка. Той изкупи всички, които са в списъка на замърсителите, и не е инвестирал там почти нищо, за съжаление.

Имаше ли участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?

Във всички работни групи имаше представители на неправителствени организации. Всички председатели на работни групи имаха задължение да ги включват. Даже някои от позициите по главите са готвени изцяло или почти изцяло от представители на НПО или на университета.

Доколко бяха полезни? Доколко имаха експертиза?

Винаги е полезно да се включват неправителствени организации. По възможност тези, които знаят, защото те се делят на знаещи и на незнаещи. Най-малката полза от включването на знаещите е, че подпомагат процеса, а на незнаещите – да си сверяваш часовника с общественото мнение и с бъдещи атаки.

Разбира се, голяма роля играеха (и не съвсем fair play) и някои български граждани (които бих причислил към еничарите на XX и XXI в.), които подготвяха за евродепутатите, тоест за другата страна в преговорите, позиции, с които те да атакуват нашата делегация. Имам спомен за едно от препитванията, на които един-два пъти годишно докладвахме в Европейския парламент за хода на преговорите – главният преговарящ на дадена страна се срещаше с депутати, които

имат желание да направят известно препитване. Та споменът ми е следният: в момент, в който подготвяхме отпадането на визите и паралелно с това работехме по глава Правосъдие и вътрешни работи, видях, че една сътрудничка на немска депутатка (няма да кажа имена), която живее в Германия и Белгия и работи в услуга на депутатката, държи изрезка от известен наш вестник (преведена на немски). Депутатката седеше на първия или втория ред в залата и аз от трибуната виждах, че изрезката е от „24 часа“ и в нея пише, че циганите в Сливен учат английски, за да напуснат България. Всички тук, в България, бихме се смели на едно такова нещо. Но това беше важно за наивните евродепутати.

Още повече че всичко им е много далечно.

Да, далечно им е и сигурно са вярвали на част от тези писания. Тя даже ми зададе тогава въпрос за интеграцията на ромите. И понеже този въпрос не е от най-приятните за никой главен преговарящ, в рамките на шегата ѝ казах, че аз съм най-големият пример за интеграция, защото съм от еленските цигани. И понеже те нямат никакво чувство за хумор, изведнъж залата замлъкна. После по време на кафе паузата във фоайето ме попитаха дали това е вярно. Казах: „Да. На мен родата ми е оттам – от град Елена, където са еленските цигани. Аз съм пример за това“. Повече никога не ме попитаха за интеграцията на ромите.

Но това е, имаше и такива моменти. Затова казвам, че пречките идваха и отвътре, и отвън. В това число и тук, в България, където някои неправителствени организации разработваха, вероятно срещу заплащане, документи, които бяха в услуга на „другата страна“. Не казвам на противника, но на „другата страна“.

А как успявахте да се преборите с това?

Е, въпрос на самообладание е в такава обстановка да не загубиш присъствие на духа.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет,

които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет?

Аз мисля, че повечето от тях. Не съм участвал в много кабинети. Участвал съм в два кабинета на едно и също правителство, защото по едно време имаше смяна на министри. Но мисля, че повечето от министрите бяха дълбоко убедени, че това трябва да се върши и че това е приоритет на България. Нещо, което е изключително важно. Не съм съвсем убеден, че сега положението е същото. Виждаме го от проявите на отделни министри.

Друго, което ме притеснява, е фактът, че никой не вижда голямата заплаха в геополитически план, в това число и вие, младите – влиянието, което се опитват да упражняват поне две държави с имперски намерения. Това са Русия и Турция. Това е нещо, по което трябва да има по-принципна политическа позиция. Русия не иска да има ЕС, не иска да има разширяване на ЕС и се дразни от присъствието на България в ЕС. За вас и вашите деца, за моите внуци е важно да има избистрена и твърда позиция. Не може да бъдат наричани „русофоби“ някои българи – особено тези, които знаем перфектно руски език и имаме в библиотеките си руски издания, които и руснаците нямат. Имам руски книги, издадени преди основаването на Съветския съюз. Не може да ме наричат примерно „русофоб“, след като аз съм „съветофоб“, тоест не искам да има Съветски съюз за Вас и за следващите поколения, защото той не е донесъл на нашето общество нищо друго, освен негативи.

Имаше ли подкрепа за България от някои от страните членки?

От доста от страните членки. Разбира се, на първо място бих споменал Германия, която ни подкрепяше през цялото време! Особено при подготовката на някои от позициите и политиките в области като правосъдие и вътрешен ред.

Например на Австрия беше отредена ролята да провали преговорите за визи през 2000 г. Но два пъти се срещнах във Виена лично с Бенита Фереро–Валднер, при което тя коренно промени собствената си позиция. Пред мен диктува на своята

сътрудничка изказването си за следващия ден пред Съвета на вътрешните министри в подкрепа на България. А това беше важно, защото тогава гърците казваха: „Ако Австрия подкрепи“.

Те, гърците, казваха, че са зад нас, но имаха, така, винаги имаха една двойствена роля. Но не бяха зад нас и те бяха против отпадането на визите. Но казваха: „ако“, защото знаеха, че Австрия би трябвало да изпълни поверената ѝ роля. Но след изказването на Бенита Фереро–Валднер и гърците, и французите бяха принудени да ни подкрепят.

А по време на процеса да е имало някоя страна, която да се съпротивлява повече?

По време на преговорите не толкова много. Но като че ли сега, опарени от новите страни членки, не само от България, старите членки се съпротивляват повече, сега съпротивата за Шенген е по-голяма, отколкото трябва.

Споменахте в началото, че за нас е било много полезно да черпим опит от първите десет страни, присъединили се малко преди нас. Имаше ли някоя страна от ЦИЕ, от която можехме да черпи повече опит и ноу-хау?

Значи, почти от всички от първата вълна сме черпили опит. Но в повечето случаи сме провеждали консултации с Полша и с Унгария.

Със сигурност е било полезно.

Полезно беше, защото виждаш нюанси и позиции, с които страните от първата вълна вече са се присъединили, и се стремиш твоите позиции да имат сходно съдържание, като се опитваш да не включваш в позицията си онези твърди ангажименти, които биха били по-непосилни за нас.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

Първо, във връзка с Националната програма общо за периода. Второ, от отделните приоритети, фиксирани в нашата програма, които биха могли да бъдат финансирани по отделните програми. Мога да кажа, че независимо при кое правителство на България (тези програми се подготвят от експерти) програмите се подготвяха относително добре.

Разбира се, през различните периоди усвояемостта е различна, понякога е по-лоша. Но, общо взето, се нареждаме сред страните членки, които… На шесто или седмо място сме по усвояването на средства от началото на членството ни.

Много негативно отражение има, когато се установи финансиране на една и съща тематика и проблематика от различни фондове и финансови източници. До миналата година това беше доста по-лесно, отколкото сега, след като бяха приети определени правила, които имат за цел да се подобри управлението на финансовите средства.

И другото, което прави лошо впечатление, разбира се, е корупцията и нецелесъобразното изразходване на средства, което също впоследствие се установява. Това дава отражение върху следващото одобряване на проекти. Освен това цялата програма се следи по-стриктно – нещо, което теоретично би трябвало да си го прави нашата държава, защото бюджетните средства са бюджетни средства (ненапразно и средствата, които идват от ЕС, минават през бюджета на държавата). По-рано не беше така – през предприсъединителния период средствата не се включваха в бюджета.

Мога да дам и примери какво получаваме, тъй като евроскептиците трябва да чуват преди всичко положителната страна: даваме една единица, а получаваме четири! Толкова се връщат в България – четири единици. Второ, за бюрокрацията в ЕС се харчат около 5% от бюджета, 5% са за запазване на мира, не са много. Напротив, ако трябва и 10% да се харчат, само да е спокойно.

И другото, което е важно, да, разбира се, България трябва да бъде по-активна. Аз бях член на българската делегация в Комитета на регионите от 2005 г. до по-миналата година, бях и зам.-председател на комисии, водил съм непрекъснато

заседания (защото португалският министър-председател беше по-ангажиран с тяхното БСП, отколкото с Комитета на регионите, и не идваше на заседания). Но и там активността трябва да е по-голяма.

Разбира се, на всички нива трябва да има повече хора, които ползват езици. Същевременно искам да кажа, че амбициозните хора от първия етап в момента са на високи длъжности в ЕК – нечувани до този момент за България. Такъв е случаят с г-жа Сукова, която отговаряше за преговорите по земеделието. Сега тя е заместник генерален директор, което е сериозна позиция. Еврокомисарят се полага на страната, затова него не го коментирам. Там щеш – не щеш, ще имаш. Но имаме и други още няколко души на много високи позиции в ЕК.

Доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Е! Чак толкова. Чак такива суперлативи не би трябвало да се казват. Част от ЕК беше добронамерена към България. В това число и сегашният председател на ЕК, който не беше в ЕК тогава, а беше министър-председател на Люксембург – един от най-добронамерените министър-председатели, подкрепяли България през цялото време.

Аз лично съм се срещал с него три пъти. Когато беше официалното откриване на председателството Бойко Борисов ме представи: „Това е първият главен преговарящ“ (каза също, че съм му бил и началник като председател на Общинския съвет). А аз му казах: „Няма нужда, ние с господин Юнкер се познаваме. Ние сме се виждали“.

А г-н Юнкер отвръща: „Да. Преди 15 години“, което означава, че си спомня човекът. Но съм бил и в Люксембург на посещение два пъти. И в Брюксел сме се виждали. И беше много добронамерен, подкрепяше България.

А ЕК тогава? Казвате, че в по-голяма степен ни е подкрепяла?

Да. Имахме подкрепа. Не мога да кажа „приятел“, но

имахме подкрепа.

Съжалявам искрено, че веднага след като влязохме в ЕС не започнахме активна политика на Балканите. Когато бяхме на власт, първите проекти, които направихме с мое участие, бяха в Македония още през 2001 г. – да подпомогнем усилията на македонците при подготовката им за присъединяване към ЕС. Ето колко се проточват нещата. После още един проект в Македония и след това в Сърбия. Говорил съм на площади за ЕС. Това не е най-добрата форма за представяне в Сърбия, но така се оказа, че по един проект водещо беше тяхно НПО, което беше организирало дебата на един от площадите.

А то е било проевропейско НПО?

Да, да, проевропейско беше. Но и там, когато си убеден, че нещо е справедливо и трябва да се случи, хората разбират, че не е някаква мимикрия, че това, което правиш, е истинско и откровено.

За да се стигне до наши дни, отдавна трябваше усилията и на Македония, и на Сърбия да се подпомагат повече. Не, че е лесно. Не, че Русия иска това да се случи. Русия пречи отвсякъде. Каквото можеше, направи, за да забави всичко. Най-лесно им е в Сърбия, заради бомбардировките на НАТО през 1999 г. За Македония, там Сърбия и Гърция полагат всички усилия да попречат на македонците.

Когато се говори за присъединяването към ЕС и НАТО, много често се споменава понятието евроатлантическа интеграция. Вие споменахте по-рано, че е било ясно, че членството в НАТО ще предхожда членството в ЕС. Мислите ли, че двата процеса са тясно обвързани?

Във всеки случай, ако не бяхме станали член на НАТО, сигурно по-трудно щяхме да станем член на ЕС, щяхме да се забавим.

Двата процеса вървяха почти отделно. Те не вървяха заедно, но и едните, и другите следяха какво се случва. Към НАТО се присъединихме по-бързо, защото трябваше все пак да се затвори един кръг на сигурността на Балканите – Бъл-

гария, Румъния, и да се даде шанс поне Черно море да бъде в някаква степен защитено.

Аз съм присъствал и на преговори в НАТО като заместник-министър на промишлеността. Там участвах в разговорите по икономическите въпроси и смея да твърдя, че НАТО е една не много лесна структура. Там се изисква доста по-голяма интелигентност, защото офицерите на част от държавите са с много добро образование и много висока средна интелигентност. Там трябва да си мериш приказките повече, отколкото в ЕК или ЕП. Особено ако се срещаш с турски офицери. Много „висока топка“!

А спомняте ли си да е имало геополитически фактори или обстоятелства, които да са повлияли на процеса?

Геополитически фактори дотолкова, доколкото, пак ще спомена, Русия никога не е била привърженик на влизането на България в ЕС. Това е един от геополитическите фактори и един от генераторите на евроскептицизъм в България. Това е и един от генераторите за създаването на такива формирования, в това число и паравоенни доброволни формирования, които говорят за излизане от НАТО и от ЕС. А това е нещо, което би било пагубно за България. По отношение на сигурността и стабилността би било пагубно. Представете си една Турция да рече да осъществява част от изказванията на сегашния си президент. Кой и как би защитил България?!

Затова, Вие сте млада, борете се за свободата и за демокрацията!

Какво казва Рейгън през 1981 г., когато става президент на Америка? Казва, че свободата и демокрацията не са стока. Те не се купуват. За тях се воюва всеки ден.

Смятате ли, че има нещо в целия процес, което можеше да стане по друг начин – било от българска страна, било от страна на ЕС?

Винаги нещо би могло да стане по-добре. Няма да забравя, когато през 1992 г. се потопихме в първите преговори – в преговорите за асоцииране. Тогава бях човекът, който от

името на Министерството на промишлеността отговаряше за преговорите за промишлените стоки. Бяхме с мандати докъде може да либерализираме търговията. Защото в отделните приложения на Споразумението за асоцииране либерализацията на търговията със стоки е повече от това, което има в митническата тарифа. И се оказва, че завършвайки преговорите за асоцииране, аз съм си преизпълнил мандата и то доста. Вместо да либерализирам, да речем, за тях 40% или 45% от стоките, съм успял да ограничa либерализацията до 30% за тях, а либерализацията за нас, която сме си поставили за цел, съм я постигнал.

Но когато много скоро след това беше направен анализ, се оказа, че в крайна сметка е трябвало да отстоявам (още на етап изработване на позицията на България) митата на тези стоки да не се задържат, а търговията с част от тях да се либерализира напълно, за да може нашите производители тук да внасят евтино стоки и да произвеждат изделия, които са конкурентоспособни на общия пазар. А ти оставяш митата и караш твоя производител, който сега прави първи крачки в новия, частния бизнес, да си внася неговите суровини и материали на високи цени и да се опитва да бъде конкурентоспособен само чрез намаляване на цената на труда. А когато е само чрез цената на труда, тогава заплатите не се повишават, нали?

И се наложи – може би 6-7 месеца след това – едностранно да либерализираме, за да може да вкараме тия стоки безмитно на българския пазар. Много тежки бяха и преговорите със САЩ относно квотите за текстил. Нали знаете какво беше навремето?

А защо със САЩ?

Пак по същото време имахме преговори със САЩ по едни споразумения за търговия и споразумение за текстил. Всичко се развиваше по едно и също време.

Отидох с мандат да предложа една дума да отпадне от един текст – искаха да ни въвеждат визи за текстила (бяха хванали наш кораб с тениски и някакви други текстилни стоки). Бяхме направили позициите си, но сега искахме една дума да

отпадне от текста. Партньорът чете текста и казва: „Но то цялото изречение е тъпо. Дай да махнем цялото изречение“.

Изречението действително беше тъпо, но аз никога не съм мислил, че той ще се съгласи то цялото да отпадне. Ами като нямам мандат да падне цялото изречение? И аз съм отишъл с мандат, даден от Министерския съвет. И се въртим цяла нощ. Казвам: „Добре, хайде да оставим за утре“. Въртя телефона на зам.-министъра (тогава бях началник на управление) да попитам, да съгласувам с него. Той ми казва: „Може. Разбира се. Съгласявай се и после ще го вкараме в Министерския съвет за одобрение на мандата“.

Та, ето как техните преговарящи могат сами да решават. И за друг един документ. Не, или за същия беше. Не, за друг. Казвам: „Тук има някакъв гаф, цитиране на някаква, “copy-paste” от някакъв документ и пише Буркина Фасо, а не пише България. Друга държава. И той казва: „Това няма да го подписваме. Това отпада. Няма да го въвеждаме. Това го забравяме. Грешката е наша“.

Как тук ти ще си позволиш – началник-отдел или началник-управление – да махаш текст! На тях им е дадена свобода и те си отговарят за всяко нещо, което…

Сега, като го разказвате, аз дори не мога да си представя как за едно изречение е трябвало да звъните, да се консултирате?

Е, как! Че ние отиваме на преговори с позиции какво може да влезе в текста и какво не може. Позициите са представени в Министерския съвет и са одобрени оттам. Повечето от европейските държави са така. Аз говоря как става със САЩ. Това е свобода. Те затова си позволяват и да говорят повече, и всичко.

Всъщност, последното, което искам да Ви попитам, е да ни препоръчате поне трима души, които да интервюираме?

Юлиана Николова интервюирахте ли?

Да.
Любов Панайотова?

Да.
Нели Огнянова.

Не сме.
Кюмюрджиев къде е сега? Има ли го в списъка?

Има го, но, за съжаление, отказа.
Силвана Любенова знае много, но тя е плаха в изказа.
Надя Димитрова?

Да, с нея имаме вече интервю.
Жасмин Попова.

Да, скоро ще имаме и с нея. Много Ви благодаря!

Март 2017 г.

ЛЮБОВ ПАНАЙОТОВА

Вид образование:
инженерни науки; икономически науки.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
експерт – ВТД „ТЕЛЕКОМ Експорт–Импорт“ – София

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1992 г. до 1996 г. – началник на управление „Вносно-износен режим и европейска интеграция“ в Министерството на промишлеността; отговарящ за търговската политика в индустрията и стимулиране на експорта на българската промишленост; член на контактната група по въпросите на изделията, обхванати от ЕОВС (1994–1996) и прилагане на ЕСА. Участник в преговорния екип за присъединяване на България към ЦЕФТА;
- от 1997 г. до 1999 г. – директор на дирекция „Европейска интеграция и международна дейност“ в Министерството на промишлеността; ръководител на работна група „Индустриална политика преговорна глава 15“; член на Координационното звено за изработване на Националния план за развитие; координира участието на Министерството в програми на Европейския съюз. Активен участник в работата на Подкомитет 3 „Търговия, индустрия и продукти, обхванати от ЕОВС“.
- От 1999 г. до 2001 г. – зам.-министър на икономиката; член на основния екип за преговори за присъединяването на България към ЕС; отговарящ за преговорите по глави Свободно движение на стоки, Индустриална политика, Малки и средни предприятия и Защита на потребителя (2000–2001).

Настояща позиция:
директор, изпълнителен член на УС на фондация „Европейски институт“ – София.

Бихте ли споделили Ваш силен личен спомен от целия този процес – нещо, което никога няма да забравите и Ви е приятно да си спомняте?

Имам много.

Нещо ярко, което искате да остане за историята?

Хубав спомен?

Какъвто бихте искали да споделите.

Ами имам един, но не толкова хубав, а по-скоро много притеснителен.

Никога няма да забравя, когато течеше скринингът. Това беше, когато те ни проучваха каква е готовността на страната по различни тематични области. Това е много дълъг период. Това не са само онези десетина дни, когато бяхме вече на финала в Брюксел, когато (като представител от Министерството на промишлеността) трябваше да обяснявам какво е военновременен план и цялата тази наредба (ние имахме една много специална наредба за този план). В Министерство на промишлеността тогава на един горен етаж (пети или шести) бяха „военните“ (така им казвахме), които се занимаваха с военновременния план – кое предприятие, къде и как да действа в случай на нужда. Нали си представяте колко е сложно и как може да се разбере това в ЕК.

Това беше във връзка с един регламент, в който България трябваше да покаже, че има готовност да осигури 90-дневни петролни запаси. От Комисията тогава се интересуваха дали имаме запаси за тези 90 дни. Не примерно колко обувки по време на война или кой ще прави сапуна или всичките тези неща, но както и да е. Аз със специално разрешение бях допусната на този етаж да прочета наредбата, от която не можех да си водя записки. Тя беше много дебело нещо. Нищо не разбрах и не запомних. Знаех, че примерно „Нефтохим“ имаше запаси за няма и 30 дни. Въобще никакви 90-дневни запаси нямахме за нефт и петрол. И ти си човекът, който трябва да представи тази информация. А на скрининга се явяваш от името на страната.

Заедно с мене имаше някой (от Комитета по енергетика), който казваше: „Аз не мога да говоря! Няма да говоря! Нямам

мандат“.

Навремето беше много важно „да имаме мандат“ (да се представлява официална позиция), като много от мандатите на Министерския съвет минаваха през Народното събрание. Сега всеки говори, каквото си е наумил. Тогава обаче така се правеше. За всички преговори си имаше някаква официална позиция – това се одобрява, онова не се одобрява. И аз имах, слава Богу, от ръководството на Министерството мандат да кажа, че тази наредба ще бъде хармонизирана. Ние обещаваме със срок за изпълнение, но все пак ти даваш някаква картина на ситуацията в страната. И тръгнах да обяснявам.

Първо, и терминологията ми беше много чужда, но пък там, слава Богу, можеше да говориш на какъвто искаш език (не само на английски – може на немски, може на френски. Аз единия го знам много по-добре). И си спомням, че това беше много притеснително. Обясних им каква е ситуацията – че тази наредба не е направена открита, граждански достъпна. Тя е секретна, от едни стари времена. Това не им беше хрумвало даже. Въобще, не можеха нищо да разберат.

И няма да забравя как един чех помогна. Понеже нещо съм „се гърчила“ явно (аз бях някакъв началник на отдел, което е N-та дупка в нашето Министерство и водех директор от някаква агенция по петролните въпроси, но той не искаше да вземе отношение) и няма да забравя този директор от чешкото Министерство на външните работи. Това ми правеше впечатление – и унгарци, и чехи много използваха министерствата на външните работи. Оттам не пращаха по същината на въпросите, пращаха дипломати от кариерата – много компетентни хора с опит. Там имаше наистина хора, които са били на тежки места в тежки ситуации. Те бяха не само политически грамотни. Този дипломат дръпна една реч – обясни как и те в Чехия са имали такова нещо, но вече от няколко години са го ликвидирали, как всички сме били в онази система на Варшавския договор, но вече сме минали през всичко това. Направи един много хубав разрез на COMECON, т.е. на СИВ, на всичко, което сме били преди.

Аз после толкова му благодарих, защото беше много важно в този момент. Първо, не можех да го обясня наистина тол-

кова добре, а той го представи ясно и просто – като за невежи. Това ми е много силен спомен, защото просто иначе се излагах. Ти говориш от името на България, а какво казваш – нищо: „Ами, аз сега нищо не мога да ви кажа, защото при нас всичко е секретно“.

Толкова глупаво звучи. И това се развива сигурно 1997 г. или 1998 г. Не се случва в 1991 г., когато не пускахме в предприятията до пропуска американски инвеститори или някакви други чужденци.

Имам и още един ярък спомен, когато правихме скрининга. Понеже екологията беше тясно свързана с производствени цикли и процеси, Министерството на промишлеността участваше много активно, а аз отговарях тогава пак за скрининга и трябваше да навляза в законодателството по екология. Та сме на поредния скрининг в Брюксел, защото този процес продължаваше много дълго (бяхме заедно с Агенцията по горите и ловно-рибарските структури, мисля). Точно коментираме законодателство – нещо от сорта вълците да не се ловят с капани, а пък еди-как си да стане, или пък кожите да не се дерат, кое е хуманно, кое не е хуманно, как да се получават нещата.

И за дърветата беше по същия начин. Имаше един колега, който беше с доста ограничена, конкретна компетентност по горите. Не можете да си представите какъв човек беше. Не е земеделец, а някакъв горски, и те го разпитват и го тормозят за сечта – за планирана, отделно за прочистваща и т.н. Не знам колко вида сеч. И всичкото това минава през превод. Трудно е. Гледаме някъде да се намесим, пазим се къде да не се намесим. Той така се беше ядосал по едно време, че поставят тяхната компетентност на изпитание (сякаш не знаят какво правят), и казва: „Ама погледнете какви са вашите дървета!“.

А нали ги знаете как са окастрени дърветата в Брюксел? Той буквално им казва: „Вашите дървета правят тези буци, защото страдат! Страдат! Оставете ни нас! Ние знаем нашите гори!“.

Всичко това се превеждаше на присъстващите и беше ужасно!

Но той донякъде беше прав, защото по същия начин много го тормозеха и не знаеше вече какво да им каже. Заради това:

„Вие защо биете негрите?“. Тогава така беше характерно да се отговаря.

„Вижте си дърветата!“

Да, „вижте как са вашите дървета в Брюксел!“.

Дали има други важни неща, които по някаква причина са останали встрани от вниманието на обществеността? Има ли важно нещо, което трябва да се знае, а по една или друга причина не е известно на нашата общественост?

Ами така, на прима виста, не мога да се сетя нещо, което задължително трябва да се знае.

Но като цяло, обществеността не знаеше почти нищо. Аз го виждам и в момента. Нали, вижте какво става с председателството. Никой не обяснява по някакъв разбираем начин, че всичкото това, което се твори като законотворчество, ще бъде направено тук и ще бъде подготвено от това правителство. Този процес продължава да не се разбира.

Но, ако говорим за неизвестни неща, много са. Бяхме загубили споразумението по ФАР (базовото споразумение за програма ФАР). Да! Оригиналът го нямаше. То мина през Народното събрание, след като се намери или се направи някакъв дубликат – четири-пет години след това, може би 1995 г.–1996 г.

Е, това е „Мисия Лондон“!

Да, да. Нещо такова.

Някой служител от поредната трансформация на Министерството на външната търговия (пък после то стана на търговията и промишлеността) си беше взел оригиналните документи вкъщи и ги нямаше. А много неща зависеха от това, защото имаше дарения, имаше пари да се оползотворяват. Всичко това трябваше да минава през ратификация и не можеше да мине.

Добре, а все пак в един момент поради оформилия се полит**ически консенсус, че членството в Европейския съюз е перспективно за България, се взима решение да започне цялостен процес на подготовка. Обаче това, все пак, е полити-**

ческо решение. Имало ли е какъвто и да е – правителствен или партиен – формат, на който да си кажем: „Ние искаме да влезем в Европейския съюз, за да решим този, този и този проблем“? Европейският съюз не е раят. Това е инструмент. Там се влиза, за да си свършиш някаква работа.

Така е.

Имаше ли някаква цел освен това, че след като всички посткомунистически страни влизат, няма да стоим точно ние отделно?

Така е. Ами, имаше множество декларации според мен. Не мога да цитирам всичките, но има множество декларации в Народното събрание.

В Народното събрание?

Да. А преди това още 1988 г. се открива Мисията към Европейските общности. Мисля, че дотогава – до 1987 г. – ние имаме само посолство (двустранното посолство), което после поема връзките с ЕС. Мисия там се открива още в комунистическия период и се вижда значението на това, ние да започнем (по някакъв начин) да имаме търговско споразумение. По такова споразумение първо се преговаря и през 1989 г., мисля, се подписва. През 1990 г. вече настъпва промяната. 1991 г. започват преговори за асоцииране.

Смятам, че това беше още при Луканов.

Признавам, че ме притеснява това – сякаш естествено – разрастване на процеса: от договаряне на търговски отношения със „Запада“ към членство в ЕС.

Да, така беше. Те имаха интерес! Заради всички външнотърговски дружества, заради потенциалната им приватизация след това (което по-късно може да се види, защото ние имахме страхотни външнотърговски дружества). Там бяха парите – там бяха изнесените пари. Там бяха джойнт венчърите с чуждестранното ноу-хау. Там бяха крадените неща – няма какво да си пестим думите. Кражбата на новите разработки. Вие знаете, че през последните години – 1988 г. и 1989 г. – беше бумът на

ВТО-тата. Тогава се направиха дружества почти за всяко величие – Мутафчийски си направи Велико Търново – „Телеком“.

Иначе имаше десетина по-големи, които бяха със ДСО-тата [държавни стопански обединения], а после станаха за всички „по-избрани$. ВТО „Техника“ - то „крадеше“ лицензите за технологиите. Така беше с всички големи лицензи.

И според мен тогава е имало държавно решение. Но това са някакви тайни пленуми на управляващата партия, защото ние влязохме много бързо в търговски отношения с точно най-големите – наравно с Унгария и с Чехия. Когато с екипа, от който бях част, влязохме в преговорния процес, вече бяха проведени три кръга преговори, значи ние сме влезли в четвъртия кръг преговори по промишлените стоки и търговските въпроси. Това някак вече беше тръгнало, „машината беше задействана“.

Обаче, ако четем буквално документите, Копенхагенските критерии…

О, те са през 1993 г. Те са много по-късно. Аз ви говоря за края на 1991 г. – началото на 1992 г.

Е да, ама там вече се заявяват някакви политически цели на ЕС, които надскачат полето на търговските връзки?

Така е, но се започва винаги с чисто търговски отношения. Дори в Споразумението за асоцииране към ЕИО търговските са разделени от политическите. Търговската му част влезе първо в сила с Временното споразумение през 1993 г., а през 1996 г. влезе цялото Споразумение за асоцииране на България. Винаги ни тласкаха „да се научим да плуваме“, а не можеш да се научиш да плуваш, ако седиш отстрани и гледаш. Трябваше да сме „вътре в този басейн“. Караха ни, първо, преговорите с тях, след това ЦЕФТА, паралелно, и да станем член на СТО. Тогава те вървяха паралелно.

След това: „Хайде, вие си направете една ЦЕФТА!“. Много се опъвахме тогава. Ние не искахме да имаме ЦЕФТА, защото си мислехме, че това е алтернатива на членството в ЕС. Но ни накараха да си водим хем двустранни, хем многостранни преговори. Направихме си ЦЕФТА. Защо го правим? Това бяха такива

упражнения за подготовка. Те бяха безсмислени.

Сега виждам, че и за Западните Балкани се действа така – бутат си ги по този път. Комисията това си знае.

Добре, но е ясно, че правителството примерно на Иван Костов има много ясна проевропейска интеграционна ориентация. Казаха ли: „Ние искаме да постигнем това, това, това и това?“ Да речем – поне три задачи, хайде, да не са пет (освен търговията, защото търговията е ясна).

О, тя търговията се беше случила преди Костов.

Значи, това стана на база на молбата за членство, която беше подадена при Пиринski. Тук имаше сериозно… Ето, това е нещо, което може би не се знае. То е заслугата на Ирина Бокова (и тя ѝ се признава в нашите среди).

Но и президентът Желев смяташе, че ние трябва да чакаме да бъдем поканени. Не знам кой му го внушаваше тогава (неговите съветници бяха „много далече“). Водеше се борба кой да отиде да подписва. Тогава се възприе, че в България, която е парламентарна република, президентът има представителни функции, поради което и подписва, а на съветите ходи министър-председателят. Тогава се наложи това. Това се случи заради Желю Желев – президент, подкрепен от СДС, а управляваща тогава беше БСП. Има становища на Външно министерство. Много сме се разправяли, така... чисто пристрастно, политически, защото все пак държавните глави присъстват, подписват, ратифицират. После направиха изключението за президента Първанов, естествено защото беше техен. Сакскобургготски подписа, а пък Първанов имаше един прозрачен лист в Люксембург (оризова хартия), където и той подписа.

Така ли е станало?

Да. Да.

Ето такива неща не се знаят!

Да! Не се знаят!

Защо беше това?

Президентът не подписва правителствени документи. Съ-

гласно Конституцията на Република България той има други правомощия. Още от началото на промените, когато започнахме да правим нова политика, президентът не подписваше международни документи, междудържавни спогодби или различни споразумения. През 1993 г., когато се подписваше Споразумението за асоцииране на България към Европейските общности, се каза, че д-р Желев няма да подписва. Ганев се бори, кой ли не… Не си спомням вече.

През 1995 г. ОДС или СДС не беше на власт, на власт бяха комунистите и отиде външният министър Пиринski да подписва. Тогава трябваше да се подаде молба – ние сме предпоследната страна, подала молба. Последна е Чехия и то защото Чехия и Словакия се разделиха. Да. Всички други вече бяха подали молба. Тогава обяснявахме: ние трябва да поискаме, няма да ни поканят. И благодарение на Бокова (тя беше заместник-министър и отговаряше за ЕС) настъпи промяна в позицията.

Тогава много сме разговаряли. Тя беше грамотна жена в това отношение и искаше асоциирането да стане. Сега, онези от тях, които са по-интелигентни… Аз затова казвам, че този процес (на осмисляне къде е интересът) е тръгнал още при Луканов. Защото там имаше една група хора, които явно бяха „светлинни години“ преди всички нас и всеки от тях поради някакви интереси съдействаше. Но виждате, че това е пътят.

И ако не го бяхме направили, ние си бяхме Македония и това е. Беше си последен шанс. И вечно сме ги догонвали. Вечно по някакъв начин се сравнявахме с Вишеградската четворка и с останалите.

Става ясно, че така или иначе трудът, който е трябвало да се положи, е бил чудовищен като обем, нали? Не е било възможно той да бъде изнесен от един-двама души. Бил е необходим голям екип. Имаше ли ясни „разделителни линии“? На политическо ниво се вършат тези и тези неща, на експертно ниво се вършат други неща. В Брюксел има екип, който отговаря за това и това, тук правим другото. Или, общо взето, работи се с преливания – всеки прави всичко.

С преливания. Преливания, защото когато още през 1993 г.

се разбра, че за да прерасне и да се ратифицира това Споразумение (да влезе в сила), има много условия. Защото търговската му част влезе в сила, но временно Споразумението трябва да започне да действа с всичките си структури, нали?

Тогава се правеха комитети, подкомитети, работни групи; докладваха се политическата и законодателната част. Имаше много неща, които трябваше да се преведат на български, които да се приложат, и се направи едно много голямо звено в Министерството на правосъдието, което обаче не работеше много добре.

Защото те не разбират специфичното съдържание или?

Ами, първо не разбират съдържанието, въпреки че и там имаше хора, които можете да вземете като експерти за вашия проект. Например Поли Попова (една от юристките, която беше дясната ръка на Бокова). Тя беше от „другата страна“ – от комунистите, но с тях винаги сме се разбирали. Те бутаха. Бутаха нещо. Имаше много пари тогава по ФАР, много екюта – раздаваха ги на поразия. Но какво като превеждаха документи, какво от това. Те нямаха законова сила.

Ако преводът е бил, както Вие припомняте, “free movement of goods”, което на български е преведено като „свободно движение на добрите“…

Да. Да имаше и такъв превод. Езикът в ЕС е изключително специфичен и законодателни текстове могат да затруднят компетентни преводачи.

Имаше преводи, но имаше неразбиране какво представляват актовете.

Много малко от тези юристи си представяха новото съдържание на законодателството. Аз разбирам, че и за тях е било трудно. То и за нас беше изключително трудно. Ще Ви го съпоставя сега да видите (нито сте юрист, нито сте инженер, но за да видите логиката).

Тогава имаше много мастит Съвет по законодателство, който наистина работеше. Работеше, за да изчисти поне социалистическите недомислици в цялото ни нормотворчество и това

ставаше изключително бавно. Много бавно. Но Съветът трябваше да помисли и как регламентите ще имат директно действие, как тези директиви ще се прилагат, към какъв акт да се приравнят, къде какво може да се включи.

И имаше такива безсмислени спорове – те, юристите, като се съберат и става трудно. После, ножът опря до кокала, т.е. трябваше законодателството ни да се хармонизира с изключително бързо темпо. Първо, да се преведе всичко много бързо, второ, да се включат текстовете по подходящ начин в законодателство, и, накрая, някои регламенти директно бяха обнародвани в Държавен вестник само с превод (преведени).

При нас [в икономиката] проблемът беше с БДС1-а (Български държавен стандарт) и със стандартите. С всички, ама всички! Не можеше! Водехме война. Те не можеха да осмислят това – новия подход и отговорността на производителите, което беше базата в ЕС. Ние си имахме ГОСТ2 , ДИН3 . „Без БДС не може, бе“. Това не може. Трябваше на границата да гледат за съответствието с този стандарт.

Ужас!

А това беше първата нетарифна бариера, която трябваше да падне. „Пунически войни“ сме водили с грамотни инженери (с мои преподаватели от МЕИ):

– „Ама, как така?!“

– „Е, ами така!“

Манталитет. Това искам да Ви кажа. Значи, това беше най-трудното, най-трудното! Да се смени подходът.

Това донякъде отговаря на следващия ми въпрос – защо има фрапантни различия: ако, средно, една преговорна глава се затваря за 16 месеца (това означава, че някои се затварят за по-кратко), има такива, които отнемат по 33, 36, 49 месеца преговори? Каква е трудността – че материята е непозната и не я разбираме? Че е много и е различно и сложно? Че „се бие“ с тукашното законодателство?

Да, това е. Това е базовото.

„Бие се“ с тукашното?

Да. Да. Ние много трудно ги променяхме тези закони.

А някой, като вижда, че ще се въвеждат нови регламенти, дава ли си сметка, че тук има интереси, които се засягат? Или просто това е манталитетът: „Как така ще правим такива неща?!“ Имаше ли съпротива на интереси? Някой да натиска да не приемаме други норми.

О, ама разбира се! Имаше съпротива на интереси, защото винаги е имало икономически или някакви други. Тук винаги имаше уплах, че те ще затворят нашите предприятия, което е истинският проблем. Не можеше да им се обясни, че няма да ни затворят, „понеже сме махнали стандарта“. Той пак ще „те затвори“, когато ти не си конкурентоспособен или като нямаш банките зад тебе. Куп други причини може да има, но това не се разбираше.

Паралелно с това се правеше една бърза приватизация, защото МВФ беше стъпил на врата ни и трябваше да има преструктуриране – да няма губещи предприятия и да се затварят нерентабилните, да се очистят от лоши кредити. Но пък тогава нямаше инвестиционен интерес, защото нямаше доказана политическа стабилност – дълготрайна. Нямаше инфраструктури.

На лекция в Софийския университет разказахте случая с „Кремиковци“, десет хиляди души – какво ги правите?

Имаше специална програма. Специална социална програма имахме. Много се борихме за „Кремиковци“, но толкова труд просто отиде на вятъра. Понеже лично съм се занимавала със стоманодобива, твърдя, че много усилия положихме – беше трудно. Направихме пилотна схема – един голям проект за преквалификация – един милион имаше първо за „Стомана“, Перник, а след това десет милиона имаше за „Кремиковци“ – само за хората, които губеха местата си, за човешкия ресурс. За нищо друго, само за човешки ресурс по преструктурирането. Но когато го продадохме за един долар.

Това е много важно – как изобщо се разбира политическият смисъл на тези неща?

Политическия смисъл никога не го разбрах. И досега е така. Има експерти, които разбират тази материя. Например аз съм се борила в приватизационния договор с човек, който приватизира „Кремиковци“, да влезе едно изречение от програмата по стоманодобива, която България пое като ангажимент. Но какво от това, че има експерти, които настояват?!

Защото се бързаше; защото тогава по-важни бяха изискванията на Световната банка. Аз виждам, че дори и сега Световната банка продължава да е фактор.

А бе, как може?! Световната банка е орган, който помага в третия свят, на развиващите се страни. Какво може тя да те научи? Има такива добри неща, които да вземеш от страните членки, да вземеш от Комисията, да вземеш безплатна експертиза.

Как може да продължаваме да работим така?! Министрите, заместник-министрите, работеха с МВФ. Добре, че имахме примерно Александър Божков – много отворен човек, много широкоскроен, грамотен, който ни беше поверил отговорността. Казваше: „Добре, движете го това. Вярвам ви“.

И това беше – не ни пречеше, както в други моменти. Той си движеше инвестиционните форуми, МВФ. Успяваше по някакъв начин да допуска, че екипът работи в интерес на държавата. Така беше и в другите министерства.

То това е голямата драма – защото по презумпция Министерството трябва да провежда политика. Те обаче си имат някакъв всекидневен дневен ред.

Точно така. И понеже не се разбира тази материя, тъй като тя е много трудна. Ето, отидете сега и питайте някой министър за триалозите! Какво мислите, че ще стане? Попитайте го нещо елементарно – от речника на евроинтеграцията (който е специфичен)! Той е този, който ще трябва да го защитава. Това няма да е Моника Панайотова [зам.-министър за председателството на Съвета на ЕС, с експертна компетентност] или някой от работните групи.

Има останали някои от старите експерти – и ние ги виждаме на обучения, провеждани от Дипломатическия институт. Тук-таме има някои хора, които са останали, но те си треперят

за местата. Те няма да вземат инициатива. Те няма нищо да направят. Те не могат да ти кажат – това добре ли е за България, за Европейския съюз или за някой друг (за лобисти примерно).

Да кажем, регламентът за събиране на семействата на емигранти. (Ето, Германия в момента не може да направи коалиция. Този регламент дойде в българското председателство, при нас.) Събиране на семействата, непридружените деца, мигрантите. Другата седмица Цецка Цачева ще има голяма конференция в Плевен. Кой ще слуша там? Нали грамотни юристи ще говорят. Каква е нашата позиция по този регламент? Ще го затворим този проблем при нас, защото естонците нищо не са направили. Давам Ви просто един пример.

Така беше през цялото време. Ние нямахме хора на високо политическо ниво, разбиращи тази материя. Тя затова изпъкна Бокова, защото беше една от малкото.

Добре, но ето на – казвате Бокова, Божков, значи, има хора, които се открояват?

Има. Осмисляха, че или нашият път е в ЕС, или просто нямаме път, че е много важно да бъдем вътре в ЕС.

Добре, а има ли още някой от хората, които сте наблюдавали през всичките тези години – в говорим за политическия елит, за членове на правителства (през всичките тези години се изредиха доста правителства), разпознавате ли някого от министрите да е имал евроинтеграцията за своя кауза? Просто да кажат: „Ей, това ми е важно!“.

Ами, в правителството на Костов много се усещаше, защото всички работеха. Включително в Народното събрание. Казах Ви, че дотогава имахме превод на една трета от 180 хиляди страници. Нямахме нищо. И Соколов беше ангажиран, и Екатерина Михайлова. Те имаха задача. Те, може би, не разбираха какво е, но те знаеха, че трябва да влезе ТОВА (беше им казано) и то за толкова кратко време, за да сме готови да ни приемат.

Затова сега ми е смешно, когато променят един законопроект по 12 или 15 пъти и сега пак има поправки на НПК. Вие представяте ли си да бяхме вкарвали (само за свободното дви-

жение на стоки бяха 180 хиляди страници) директивите, новия подход, регламентите, всичките тези неща! А беше задължително това да влезе! Задължително да го имаме някъде в законодателството. Това и демонстрирахме в преговорния процес – „тук го имаме, тук го нямаме“.

Сега, друг е въпросът как работи това законодателство. Как работи ЕК сега? Те вече искат – и от Западните Балкани – ясно да се види какво е приложението на европейското законодателство. Защото се вижда, че при нас не работи поради тези чести промени. Ние така станахме царе – с мишкуване и с мимикрия. То това се учи с годините. В началото не лъжехме, но после.

Няма как да имаме такива резултати без личен ангажимент. От откриването на преговорите през 1999 г. до идването на правителството на Сакскобургготски през 2001 г. всички глави бяха отворени – без две, мисля, или три. Става дума, естествено, за глава Други (тя е последната) и за главата, третираща регионалното развитие, защото нямахме очакваното от нас ново райониране на страната и Министерството на финансите не знаеше нито новите 6 региона, нито колко пари, къде, как ще бъдат. Това беше. Дотогава имаше ФАР, САПАРД, ИСПА и преминавахме вече към планиране на новите програми – от 2000 г. до 2006 г. Това не се разбираше, но тогава трябваше да дойдат новите бюджети. Бяхме отворили включително главата, третираща вътрешните работи. Даже отвориха глава Правосъдие и вътрешни работи – най-трудната, където и досега ни гледат под лупа и оставаме с мониторинг. Имахме 15 затворени глави, нещо такова. Тоест тази инерция, която беше набрана, тя си заглъхна при Царя, те си затвориха останалите глави. Е, естествено, главният преговарящ Меглена Кунева заслужава да бъде откроена.

За друг министър – не знам! В смисъл, на Сакскобургготски му бе важно, защото – за да остане тук, му бяха обещали подкрепа. Те това му го бяха обещали – че по негово време ще ни вкарат в НАТО и в ЕС. Ама не европейците са обещавали, нали?

Искам да кажа, че тези, които го издигнаха тук, му бяха обещали: „Като дойдеш, гарантираме подкрепа, а пък ти ще ни оставиш да си правим, каквото искаме“. И той ги остави, наис-

тина. Обаче обра славата.

Не смятате ли, че в целия този тежък процес България все пак е получавала някаква подкрепа от други страни членки? Някой да ни е помагал с нещо, с каквото и да било: с ноу-хау, с добро отношение, с каквото и да било?

Традиционно се казва – Германия. Защото, най-малкото, поне не ни е пречила и повече ни е подкрепяла. Да, Германия винаги е имала някакво отношение.

Иначе, реално погледнато, Белгия, защото от самото начало Белгия някак си беше на първо място в приватизацията; в инвестициите в България – през 90-те години, ранните, със „Соди-Девня“, със „Солвей“ тук. И с голямото брюкселско представителство на бизнеса. Тук и Божидар Данев, и Българската стопанска камар, играеха винаги положителна роля. Те успяха – точно покрай Соди – да влязат в най-голямото сдружение, представляващо работодателските организации в ЕС, Business Europe. Сега ще бъдат и председател. КРИБ – това са измишльотини наши.

Тоест те се позиционираха там и онова, което не можеше да стане по друг начин, ставаше чрез тях. Както и Желязко Христов от КНСБ, когато лобираше със синдиката. Когато нещо не можеше да стане, също молбата беше чрез тях – чрез техните структури и влияние. Те успяха да се позиционират много добре в брюкселските структури и затова самата Белгия също помагаше.

Но същевременно, когато пък не искат да ни пуснат някъде, както сега в Шенген, Белгия няма да се изправи и да каже нещо в прав текст (както беше по въпроса за излизането ни от списъка за визите тогава). Буташ някой друг да каже нещо против… Но Белгия упорито помагаше и сме имали добри посланици тук.

Много зависи от посланиците, защото Франция никога не ни е давала явна подкрепа. Тя е нямала интереси. Има достатъчно интереси в Румъния – 20 и колко милионен пазар. Имаха повече интереси там – и винаги са били по-близки с тях.

А някои от тези, които са преди нас (централноевропейските страни), взимали ли сме ги „за пример“ – да правим някак си като едните или като другите: „Правете като унгарците!“ или „Правете като поляците!“?

Ами ние винаги сме се съобразявали с поляците, защото Комисията разговаряше с Полша и затова ние се съобразявахме. По-скоро, те имаха желание да ни помагат. Но като си направиха Вишеградската четворка, те си бяха много силно ядро и отделна единица. Прибалтийските страни направиха същото и ние винаги сме оставали сами. Нямахме партньори. С Румъния вървяхме донякъде в пакет, но по скоро гледахме да ги изпреварим.

Е, тогава – да.

Да, но ние нямаше на кого да се опрем. Естествено, гледахме към Вишеградската четворка, но нямахме, да кажем, обща позиция.

Гърците никога не са ни подкрепяли. Вижте, гърците си гледаха интереса – колкото може. Защото всичко минаваше през Гърция. Ама всичко – от програмите, от консултантската помощ, от решенията, от каквото и да е! С гърците беше трудно. Просто ни се налагаха.

Но те са просто наложен ни „неудобен партньор“, не че са пречели (в смисъл, както пречат сега на македонците)?

Да, това е така. Но тъкмо те повдигнаха въпроса за „Козлодуй“.

Гърците?

Гърците го повдигнаха. При едно посещение тук една гръцка депутатка (още през деветдесет и коя година, не помня) каза: „Козлодуй“ е опасен и трябва да се затваря“.

А кой се заяждаше за „Кремиковци“?

Комисията.

Комисията?

Да, защото имаш квоти и правила за чисто производство,

за преструктуриране на тези заводи. Отделно имаш производство във Франция, затворил си това в Испания и Люксембург.

В големите страни.

В големите страни. Да. Накарал си ги. Например Люксембург също е закрил стоманодобива си. Германия има, но ние не им пречехме. Относно стоманата мога да Ви пратя да поговорите и с браншовата камара, за да разберете ситуацията тогава. И там гърците доста работиха по стоманата – кои да се затворят и кои не.

Добре, а все пак защо?

Защото те го свързваха със замърсяването, което не беше далеч от истината. Доменните пещи са замърсяващо производство, нали? Когато не можеш да инвестираш като хората милиони (ние в тецовете не можахме да инвестираме за 15 години), как да ги поддържаш? Как да докажеш, че не тровиш въздуха, почвата или нещо друго?

Добре, но когато вървят преговорите с Европейския съюз, ние получаваме и финансов ресурс. Той обаче не е „чувал с пари“. Той има структура?

Това е планирането по програма ФАР или по ИСПА. Тогава тези предприсъединителни инструменти бяха за това – за да ти помогнат да си направиш преструктурирането сам, да си направиш планирането.

Какъв е теренът или маржът за правителствени приоритети в рамките на това, което се отпуска или просто ни се дават по сектори?

Не, не. Правителството решава.

За тази политика – толкова?

Не. Значи, максимумът беше до 4% грубо от БВП, както и сега. Понеже БВП беше малък, ние имахме много малък ресурс. Оставаха примерно 100 милиона за ФАР, 100 милиона за САПАРД и 150 или 120 за ИСПА. Ето това е.

Да де, ама когато трябва „да се пребори“, да речем, Министерството на транспорта с Министерството на енергетиката, кой взима решение?

Министерският съвет. Всичко това се събираше, дават се приоритети, планира се. Външно ги обобщаваше и всеки докладваше. Ето, тук беше разработен и приложен механизъм за координация, приет с постановление на МС. Първоначално вървеше само програма ФАР и Външно министерство беше звеното, което разпределяше средствата по нея. Имали сме срещи, разговаряли сме, те казват примерно: „Да, ама сега приоритетите са това и това“. Ние възразяваме: „Не, не искаме да е това. Искаме да е нещо друго, защото е по-спешно и необходимо“.

Съдържателните приоритети ги задават базовите документи на Европейския съюз. Значи, това е първото. Те това ти казват: „Като искате да сте към нас, ето ги нашите приоритети за следващите години. Ако искате финансова помощ за нещо друго, вие си имате Национален план, национално финансиране“. Защо се изгуби Националният план? Къде отиде?

Е, аз това питам всички – къде отиде Националният план?!

Ми, няма го. При Сакскобургготски вече бяхме „над тези неща“. Това бяха капиталовите разходи, с част от които можеш със собствения бюджет да си санираш дадена сграда, да си… ; няма за всичко да се разчита на Европейския съюз, както сега.

Къде са българските бюджети? Те се размиват в другите средства, защото са големите пари и тези, които не ни ги признават (сертифицират) и не ни ги плащат, са от бюджета.

Докато при нас бюджетът беше много малък, парите бяха много малко и затова беше ясно. Имаше си документ (не се казваше „национален план“, трябва да се сетя), изготвен от административните звена в Министерството, в който се казваше „кога ще се оправи покривът“, „кога ще се купят нови компютри“. Трябваше да е ясно кой разход от кой финансов източник ще бъде.

Защото по ФАР отиваш и казваш: „Искам да се разработи помощ (техническа помощ) за стратегия по еди-какво си и да

се направят обучения“ – нещо, което ти е важно. На базата на това ти ще можеш да направиш такова преструктуриране или на индустрия, или на някакво ново законодателство, което може да влезе. Всичко това отиваше в Министерския съвет. Естествено, накрая се гледа в Министерския съвет и там – който надделее.

Давате си сметка, че в момента няма как да има Министерски съвет. Сега има един министър-председател, който лично решава. Тогава имаше ли силни и слаби министри?

Имаше, да. Да, да, много. Имаше и силни звена в Министерския съвет. Имаше примерно Димитър Бъчваров, който с Цвета Каменова оглавяваше дирекция „Икономическа политика“. Също дирекция „Правни въпроси“, с която трябваше да се съгласува всичко, защото иначе въобще не можеш да внесеш каквото и да е.

Ние много настоявахме да има законодателство по стоманата, въобще, програмата да бъде облечена в закон. Това не можеше да стане. Обясняваха защо. След това за борбата с кражбите на цветни метали и скрап, с които и досега продължаваме да се борим. Направихме наредби, но аз много исках да бъде също и в закон.

Министър Бонев (МВР) също държеше много, защото МВР просто не успяваше да се справи.

Присъствала съм на Министерски съвет, където са се карали яростно с Костов, който обаче имаше своите аргументи. Казваше: „След този закон ще дойде такъв и за БДЖ, ще дойде за това и това; ще дойде следващото“.

Той имаше също аргумент, че с подзаконови актове, с лицензионен режим, с междуведомствени групи. Тогава направихме така и го канализирахме по някакъв начин.

Имаше ли някаква подкрепа Вашата работа в лицето на някакви браншови и неправителствени организации, защото Вие сте ръководител на четири групи.

Да, да, да.

Имаше ли полза някаква?

Разбира се. Затова Ви казвам, че БСК беше един от стълбовете. Колкото и да сме се карали с някои отраслови, браншови структури, общо взето, имахме подкрепа и съдействие.

Те по принцип бяха проевропейски или бяха за национална протекция

Да, да – проевропейски. Категорично проевропейски. И Синдикатът КНСБ също. По-деструктивна роля имаше „Подкрепа“, поради факта че казваше „не“ на всичко. Докато д-р Христов, който оглавяваше КНСБ, беше един грамотен човек. Той ходеше често в Брюксел. Ходеха заедно с Божидар Данев, гледаха, виждаха, разбираха. Това беше обменът – да разбереш за какво става въпрос, къде е силата, какво можеш да направиш, как.

Моето притеснение е, че диалогът, от една страна, по принцип е предварително условие за изработване на политики. От друга страна, обаче, това предполага компетентни партньори - защото, ако ти дойдат едни НПО-та „от гората“, как да обсъждаш секторни политики?

Нямаше тогава много НПО-та. Да, нямаше. Те не виждаха смисъл да работят в тази област.

До 2000–2001 г. имаше Център за развитие на демокрацията и тук-таме някое друго. Ще Ви дам пример. Започнахме да работим по законодателство за защита на потребителите и трябваше да има такъв съвет. Нароиха се някакви потребителски асоциации, федерации. Аз оглавих един новосъздаден съвет. Тогава беше много трудно да наложиш ново законодателство, това бяха първите стъпки и нямаше пълно разбиране по въпроса. Но, общо взето, се опитвахме да правим съвети, да разговаряме със заинтересованите среди, с отрасловите групи.

Добре, като говорим по въпроса кой помага на нашите министерства да изнесат целия този „кански труд“, чувал съм от други експерти, че понякога Комисията е партньорски настроена.

Много. В началото беше много партньорски настроена.

Да. В началото беше много добронамерена. След това по едно време имахме малко… Явно и те, чисто административно, са получавали инструкции. Защото вече се е виждало, че ще ни отделят от останалите страни. Не знам това защо се получи. Защото до Съвета в Гьотеборг, докато дойде Царят, вървяхме абсолютно заедно с останалите.

Може би Румъния е била изостанала и, за да не остане съвсем сама, може би. Ето, тук са вече тези политически нюанси и през есента се взе решение, че…

Това все пак означава, че според Вас има осезаеми геополитически съображения – на високо равнище – за хода на интеграционния процес?

Да. Да. За да останем ние двете страни – защото ние хем сме част от Петото разширяване, хем не го довършихме навреме, а две - три години по-късно. Защо? Това не можах, на мен не ми стана много ясно, защото вървяхме много подобно на Словакия.

Спомням си примерно последните моменти в средата 2001 г. Тогава имахме такива смесени комисии, остатъци от социализма. Но те си вървяха по двустранна линия такива смесени срещи и комисии, на които обсъждахме различни транспортни неща. Например за междуосовото пространство на камионите. Спомням си едни такива технически детайли за камионите им, които много ги тормозеха. (Защото това – междуосовото разстояние – е все пак за ГОСТ и ДИН. Всичко тръгваше от стандартите и съвместимостта им.)

Нямате представа колко неща сме сменили и беше много трудно! Защото ти си настройвал цялото си производство години наред да не съвпада с онова на „западния свят“ и изведнъж трябва да го пренастроиш – да съвпада и да е технически съвместимо (и то не само във военната област, нали, а всичко)!

Добре, а все пак и до ден днешен с устойчива журналистическа употреба се ползва понятието евроатлантическа ориентация, като да е един процес.

Не беше един процес. Вървеше паралелно с „атлантическата“ такава.

Аз не съм се занимавала с този процес, но си спомням една среща – поредна, на която пак ни преглеждаха и препитваха. Аз си рецитирам какво сме направили – там по „моите неща“ – и един от делегацията се обърна и каза: „Да знаете, че първо трябва да влезете в НАТО, защото...“.

Пак нещо се сравнявахме с Румъния. Те понеже казаха: „Ама те са много по-напред по еди-какво си“ (критериите за НАТО).

А аз казвам: „Да, ама ние – ето колко глави сме подготвили, тук пък сме еди-колко процента в нещо друго“.

Той възразява: „Не. Не. Първо трябва членство в НАТО, за да влезете после в Европейски съюз. Няма да стане обратното“.

На мене ми беше много странно тогава – как абсолютно открито и категорично се заявяваше НАТО като приоритет. Явно шефът на делегацията е знаел по-точно. И наистина стана така.

Е, то това в литературата даже някои автори са написали в прав текст – че нашата лоялност към НАТО е натежала в последния момент. Ясно е било, че имаме проблеми с покриване на определен кръг стандарти, но това няма значение, защото сме лоялни към НАТО. Има го писано в литературата – не от един човек.

Не, не, аз си мисля, че ние просто не можехме да станем член на Европейския съюз, без да сме в колективния орган за отбрана. Нямаше да приключим преговорите, без да бъдем член на НАТО. Това беше просто предварително условие – за сигурността на инвестициите, за сигурността на гражданите, не знам. Не се влизаше в детайлите, но просто беше категорично условие.

За нещастие, през 2001 година Вие излизате от този процес, въпреки целия този огромен опит, който имате, насъбран през годините. Но, така или иначе, продължава някаква подготовка и до края на 2004 г. са затворени всички глави.

Слава Богу, да.

Подписахме Договора за членство, макар и с Механизъм за сътрудничество и проверка, т.е. макар и със „следприсъединителна условност“, и през 2007 г. влязохме в ЕС. Обаче сега, от дистанцията на времето, оценявате ли, че сме били готови по всичко – включително и в сферата на пазарните отношения? Или, по-скоро, отчетохме напредък, обещахме да хармонизираме законодателството и това беше най-важното?

Ами трябваше да имаме и функционираща пазарна икономика. Много ни ядяха за това. И там имаше определени критерии: например монополите не бяха разбити (това се случи после); бързата приватизация на електроразпределителните дружества, за всички други монополи. Ние бяхме раздържавили, само Нефтохим беше приватизиран по наше време. Но приватизацията, сама по себе си, също не означаваше, че има конкуренция.

Сега, въпросът е много сложен. Аз самата продължавам да не мога да си отговоря на някои въпроси, но съм абсолютно сигурна, че ние нямаше да се подготвим по-добре, ако не бяхме влезли в ЕС, ако стояхме отвън. Защото, това Ви го казвам просто от опит – не може, само гледайки отвън, да променяш нещата. Ти трябва да си вътре! Но за сметка на това, трябва да има коректив, санкции, коментари.

Сега проблемът на целия Съюз (и то вече е видно) е, че ние нямаме този опит – „демократичен рефлекс“, както щем да го наречем. Ние нямаме силите (нормалните, изградените, двестагодишните), традиции и механизми, каквито имат в другите цивилизовани страни (западните), които да противодействат на определени неща – като Орбан, като поляците, като нашия механизъм.

Как не можем 10 години да си реформираме системата на правосъдието? И все нещо правим, и все нещо правим! Не може така, ето това е проблем. Вече всички го разбират.

Ама те как да ти помогнат, като и те са шокирани? Те не са имали такова нещо, нямаха опит с посттоталитарни страни.

Те не са виждали нищо такова.

Не са виждали. Те не ни разбираха как сме осакатени, как

може да мислим по различен начин за неща, които им се струват очевидни.

Аз задавам въпроса, защото примерно нашият ръководител на катедрата (който е икономист по образование и към онзи момент е бил шеф на дирекция „Европейска интеграция“ в Министерския съвет) си спомня, че когато е взимано решението дали е пазарна или е непазарна икономиката ни, едната седмица становището на ЕК е било „да“, а другата седмица – „не“. Следователно, не е имало решаващо значение обективното съдържание, което да може да обоснове оценката за готовността на страната ни.

Да, да, така беше. Защото трябваше да докажеш определени неща.

Монополите бяха едното нещо – да докажеш, че си ги разбил.

Другото нещо – лоялна конкуренция. Ама лоялната конкуренция как я доказваш, без търговските съдилища да са експедитивни и безпристрастни? Без комисия за защита на конкуренцията (която е политически орган при нас, където от година на година става все по-злокобно и ужасно)? А тогава точно беше новосформиран орган и ти казваш: „Ето, имаме го органа“; „Ето, той ще работи“; „Ето, това имаме, това имаме“.

Слагахме някакви чавки по списък.

Добре, ако все пак мислим като изследователи, а не като практици или политици, поне на теория, можеше ли самата евроинтеграция да протече в някакъв друг вариант, както и да е – като алтернатива? Историята никога не е едновариантна.

Можеше. Можеше да стане, да. Можеше да имаме една много по-добре функционираща пазарна икономика, защото ние я осакатихме. Вместо да чакаме чак 99-та година.

Ние взехме лошия пример на масовата приватизация от Чехия, лошия пример на шокова терапия от Полша, но приложена в последния момент.

Трябваше да тръгнем 1993 г. (1992–1993 г.). Нормално е.

Ние имахме (по програма ФАР) страхотни, изчерпателни многотомници от най-професионалните екипи – какво ни се препоръчва за тази промишленост, какво ни е състоянието на текстилната, на винарската, на пивоварната, на всичко в индустрията и селското стопанство. Тогава имахме определени индустрии. Те просто влязоха, взеха данните, видяха всичко и казаха: „Направете това като първа стъпка“.

По стоманодобива например имахме 12 варианта! 12 варианта, в които се предвиждаше „да закрием този цех, но това да остане“ Тогава имаше икономически връзки, пътеки; всичко бе направено, изчислено. Нищо не направихме от препоръчаното и то за пет години се срина. Ние умишлено го изчакахме до 1995–1996 г., та да се срине.

Освен това, „щипнахме“ най-хубавите предприятия, които вкарахме в листите за масова приватизация. Някъде успяха, на други места фалираха тези дружества, защото пък тогава нямаше контрол. Нямаше.

Като идея – защо „Шкода“ е успял и е станал такъв голям концерн? Само чрез масова приватизация.

А при нас не успя никой.

Сега, ето това са анализи, които трябва да бъдат направени. Как да развиеш икономиката, когато минаваш през пълен фалит на държавата, през безпрецедентна икономическа криза 1996–1997 г., когато инфлацията минаваше 4-цифрено число и 18 банки затвориха за няколко дни. И няма как да започнеш нещо да правиш по начин, по който поляци, унгарци и чехи са го направили още през 1993 г. А те наистина имаха функционираща икономика през 1995–1996 г.; функционираща икономика с частно участие, преструктурирана – с държавно участие донякъде, но реално работеща икономика.

Някои експерти казват, че тази свобода, която ни е дадена да си копираме какъвто модел ни хрумне (в здравеопазване – такъв, пък в образованието – друг), води до хаос като краен резултат. Това имаше ли някакво ориентиране към…

Това бяха политически решения. Не, не можеше. Защото тези сфери, които Вие изброихте, са абсолютно нерегулирани.

Там няма европейски политики.

Не, въпросът е, че дори когато трябва да вземем, да речем, twinning с някого, ние имаме свобода да си изберем партньор.

Имаме свобода.

Ние искаме финландци, или искаме британци, или французи, или германци …

Точно така.

А в резултат няма кохерентност между моделите.

Няма.

Това не можеше ли някак си да се предотврати?

Можеше, ама е еднолично решение на министъра във всеки сектор. Политическо решение – донякъде на управляващото мнозинство, под натиск от по-голяма страна. Бях Ви дала един пример. Аз много държах по повод twinning за използване на средствата по европейските програми да дойде един грък. Защото го видях, че беше фантастичен експерт и знаеше точно какво да се прави, как се планира. Защото в Министерството нямахме опит за работа с националния план.

Но поради факта, че имахме някаква такава, много силна връзка с Германия, те сложиха един пенсиониран висш администратор на железниците. Много приятен възрастен господин, който нищо не разбираше от европейски фондове. Ама нищо!

Така че и политическите решения влияеха. Като не можеш да се преборишь, го приемаш и това е.

Ние свършихме въпросите. Само да ми кажете, ако се сещате, още нещо, което смятате за много важно?

Знаете ли кое беше важно, което, за съжаление, не го наблюдавам дори и сега – пред предизвикателството на председателството на България [на Съвета на ЕС]. Защото за мен то е предизвикателство. Това се случва един път в живота на чиновника. Общо взето, е така – нали следващото председателство ще

бъде чак след 18 години.

Ние седяхме до 9, до 10 часа вечерно време на работа. Като казвам „ние“ – това е било от 1992 г. насам. Никой не ни е задължавал, нито имахме бонуси европейски, нито сме били допълнително заплатени. Искахме нещо да се случи и това беше много голямо удовлетворение – че нещо се постига, че ти се явяваш наравно с другите, че по някакъв начин се доказваш.

Това сега, първо, не го виждам. Значи, в пет и половина – пред което и да е ведомство да застанете, всичко живо напуска (може би някои политически структури да остават, защото някой може да им се обади). Не се интересуват и толкова.

И, второ, няма я тази експертиза. Преди експертът казваше: „Аз не съм съгласен! Казваше го на министъра, на заместник-министъра. Защото той е платен за това – да каже: „Не. Аз не съм съгласен. Вие си решете, както искате, но тук не е така, защото експертното мнение е такова“.

Сега се казва: „Да“. А то не става с „Да“.

Дай Боже, по някакъв начин да го отчетем добре това председателство!

Ноември 2017

1. БДС – Български държавен стандарт – национална система за задължителни качествени и количествени изисквания към продукти и изделия при социализма.
2. ↑Държавна стадартизационна система на бившия СССР.
3. ↑Националната система за стандартизация в бившата ГДР.

СЛАВЧО НЕЙКОВ

Вид образование:
право; европейска интеграция;
международни икономически отношения.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
юридически консултант.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1992 г. до 1993 г. – участник в дейността по подготовката на Европейското споразумение за асоцииране между Европейските общности и техните страни членки, от една страна, и Република България – от друга;
- от 1992 г. до 1995 г. – ръководител на дирекция „Правна“ в Комитета по енергетика;
- от 1992 г. до 1995 г. – сътрудник на Центъра за европейски изследвания;
- от август 1998 г. до септември 1999 г. – директор на дирекция „Европейска интеграция“ в Комитета по енергетика;
- от септември 1999 г. до септември 2001 г. – член на КЕВР;
- от септември 2001 г. до август 2005 г. – главен секретар в Министерството на енергетиката, ръководител на преговорния екип по глава 14 Енергетика в рамките на преговорите за присъединяване на България към ЕС.

Настояща позиция:
председател на УС на Института за
енергиен мениджмънт.

Кой е Вашият най-ярък личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Всъщност, специално в областта на енергетиката нещата във връзка с това бяха изведени на едно неочаквано за мене

ниво. Това се дължеше на факта, че в много голяма степен съществуваше голяма поляризация по енергийната тема – при това не само в рамките на администрацията, а въобще в обществото. Тя обаче не засягаше принципния въпрос да стане ли България член на Европейския съюз или не, защото членството винаги е имало много голяма обществена подкрепа. В рамките на преговорите въпросите за енергетиката, които излязоха на преден план, бяха свързани основно с темата за ядрената енергетика. Както знаете, в България има една известна фраза, че у нас всички разбират от футбол и от медицина. Тогава всички разбираха от футбол, медицина и ядрена енергетика. Това беше голямата тема и, в интерес на истината, до голяма степен появата на този специфичен акцент беше свързана с много сериозни причини: с искането за предсрочно извеждане от експлоатация на блок 3 и 4 на АЕЦ „Козлодуй“. Така че, ако мога да говоря за някакъв по-общ спомен, бих казал, че това е напрежението около темата „енергетика“ – специално в контекста на ядрената енергетика.

Ако говорим за нещо по-конкретно, по-лично, имам интересни спомени от преговорния процес, особено в Брюксел, когато се провеждаха срещи с работните групи. Ще Ви разкажа нещо много лично, без да споменавам имена., По стечение на обстоятелствата аз се занимавам с темата „европейска интеграция“ от 1992 г., т.е. още от времето, когато тя беше, както се казва, „мръсна дума“ (все още неприемлив израз в България). Така че, имах много сериозна представа какво значи да комуникираш с Брюксел. Но това не беше така за немалка част от колегите, включително за колеги, които бяха включени в работната група по въпросите на енергетиката. Откровено казано, част от тях се притесняваха от този процес и един от ярките ми лични спомени е свързан именно с един такъв преговорен момент.

Бяхме в Брюксел поне 15 човека от българска страна и аз предварително ги предупредих изрично: „Няма да четете по време на срещата с представителите на Европейската комисия! Просто няма да четете! Сядаме и говорим. Тази комуникация (личната) е много важна. Не сме на конференция!“.

Видях, че една колежка (няма да казвам от кое ведомство)

е много притеснена. Затова минута преди началото на срещата отидох да я успокоя и ѝ казах:

– Няма да четеш. Ще си кажеш свободно нещата. ОК? Готова ли си?

– Да, – отвърна тя.

Но когато седнахме и срещата започна, тя извади три страници и половина и ги изчете. Както се казва, идваше ми просто да я убия!

Имаше и една друга интересна ситуация, която няма да забравя. В нея беше намесена служителка на Европейската комисия (пак няма да казвам имена, защото служителката още работи там). В този случай темата беше свързана не с ядрена енергетика, а с „Булгаргаз“. Аз извадих директивата, цитирам текста от нея и казвам:

– Защо ни карате да правим това, след като директивата казва, че има възможност за друго.

Тя помисли малко и каза:

– Slavtho, does Bulgaria want to become a member of the European Union or not?

Това беше, как да кажа, малко странен аргумент, но такава беше ситуацията.

А спомняте ли си каква е била директивата?

Ставаше дума за директивата за газовия пазар. Без да влизам в детайли, ще припомня, че тогава „Булгаргаз“ беше единствената газова компания, тоест обхващаше всички дейности в сектора, които сега са разделени в отделни компании, но тогава всичко беше на едно място. А директивата даваше възможност в определени ситуации (при наличие на една компания и определена концентрация на пазара, които съответстваха на реалностите в България), „Булгаргаз“ да не спазва определени изисквания. С други думи, имаше възможност за изключения от основното правило, които бяха валидни за нас. Така че самата директива даваше опции, но по някакви „брюкселски съображения“ се опитаха да ни наложат друг подход.

Между другото, всъщност това и беше големият проблем с подхода към въпроса за ядрената енергетика, но за това може

би ще поговорим по-нататък.

Какво според Вас трябва да се знае за преговорния процес, а все още не е известно?

Според мен това, което винаги трябва да се помни и да се знае, е фактът, че тогава Брюксел беше изключително добронамерен, въпреки че нещата изглеждаха по друг начин. Европейската комисия беше добронамерена, защото явно е имало принципното политическо решение да се върви към разширяване на Европейския съюз със страни като България и Румъния, които според доста преценки реално не бяха готови за този процес. Но Брюксел беше определено много добронамерен. И тази добронамереност се изразяваше по различен начин и се отнасяше не само за търсенето на всякакви възможности за подпомагане на процеса на реформи, но и в контекста на оперативната комуникация (с такива като мен), която наистина беше много положителна. Това е от страна на Брюксел.

А това, което българите трябва да знаят според мен е фактът, че през годините – специално от 1998 г. до 2000 г. – бяха направени (говоря специално за енергетиката) изключително сериозни реформи, независимо от последващи политически оценки. Това наистина беше едно много интензивно време. И става дума не само за кадрови реформи. Например, тогава беше създадена една нова институция, която днес възприемаме, както се казва, като „добър ден“ – това е енергийният регулатор. Неговото съществуване и ефективно функциониране е същностна предпоставка за енергийния пазар, защото енергийният регулатор е диригентът на пазара. Втората същностна реформа беше свързана с приемането на нов тип енергийна стратегия, която обръщаше много по-голямо внимание на регионалното и на европейското развитие. И не на последно място, беше започната много съществена законодателна реформа. Тоест приключването на преговорния процес (специално в областта на енергетиката) беше обусловено от една много същностна дейност няколко години назад. И не по-малко важно (отново говоря специално за енергийния сектор), наблегна се много на кадровия потенциал.

Споменах Ви, че през 1992 г., когато започнах да се за-

нимавам с това, терминът „европейска интеграция“ беше все още, условно казано, „мръсна дума“. Нека сега да Ви дам един конкретен пример за възприятията в това отношение.

Знаете, че нашето Споразумение за асоцииране беше подписано през 1993 г., но по него се работеше много активно още през 1992 г. Имах привилегията да бъда част от екипа, който работеше по Споразумението на експертно ниво. Спомням си, че ни бяха събрали в тогавашното Министерство на промишлеността (мисля, че така се казваше, т.е. това, което сега е Министерство на икономиката). Там директор на дирекция (няма да казвам име, но си спомням и физиономията на човека) каза: „Какви са тези Европейски общности? Какви са тези експерти, които идват тук? Това е официален начин за събиране на шпионска информация!“.

Припомням: става дума за 1992 г. И като сравним това с подхода само пет години по-късно, когато започнаха всичките тези интензивни реформи – институционални, законодателни, стратегически, разликата е „от земята до небето“! Но така или иначе, това е факт и аз нарочно го споменавам, защото си мисля, че е интересен точно в контекста на тази промяна в мисленето на хората.

Друго нещо, което – отново във вътрешен план – бих искал да подчертая, е наличието ситуации, когато експертите, тоест администрацията, която работеше по темата, беше поставена понякога „между чука и наковалнята“ в рамките на политическата класа. Защото тогава, условно казано, половината политическа класа мислеше едно, другата половина мислеше друго. При нас има един-два фактически парадокса в това отношение: и подписването на Споразумението за асоцииране, и приключването на преговорите за членството в ЕС беше в рамките на управлението на една политическа сила, а влизането в сила на Споразумението и присъединяването на България (юридическото присъединяване) е при друга политическа сила. Тези политически сили имаха много съществени противоречия в рамките на преговорния процес. Така че, на експертите въобще не им беше лесно, защото те трябваше да маневрират, за да отстояват позициите си.

Нямам впечатления за другите сектори, но това, което беше важно при нас, е фактът, че по време на целия този процес експертите бяха запазени, тоест смяната на правителството не водеше автоматично до подмяна на експертите (поне не ключовите) и това беше важен елемент, осигуряващ приемственост.

А имаше ли я всъщност?

В енергийния сектор като цяло - да. Естествено, имаше тук-там подмяна на хора, но не беше болезнена, не беше по същество. А това беше много важно за енергетиката.

Иначе времената тогава бяха доста по-обострени от политическа гледна точка. В общи линии, всеки нов министър се чувстваше едва ли не длъжен да уволни половината администрация и да започне работа с негови хора, независимо от това, че някои от тях нямаха „хал хабер“ от или идея за това, какво представлява процесът на европейска интеграция.

Мога да Ви дам един пример в това отношение. Аз съм в енергетиката от 1992 г. През този период бях почти година в Ирландия, където специализирах по въпросите на европейската интеграция. След това бях в Брюксел на работа в една международна енергийна организация. Като се върнах оттам, след две години и половина отсъствие, оглавих звеното за европейска интеграция. Оказа се, че има една жена, назначена като експерт по европейска интеграция, която аз не познавам. Извиках я и първото нещо, което исках да видя, е на какво ниво е английският ѝ. Взех една книга на английски и ѝ казах: „Кажете ми една страница“; отворих на тази страница и я помолих да ми прочете произволно избран пасаж. Оказа се, че тя не знае английски, а това – особено тогава – беше ключово. Защото в онзи период комуникацията и бързата реакция беше особено важна, а без познания по английски това нямаше как да стане. Жената си тръгна много бързо.

Това е било задължително!

Абсолютно! Така че, не всичко беше идеално, но – като цяло – екипът беше много добър.

Това са няколко лични спомена. Надявам се, че са в конте-

кста на това, за което питате.

Абсолютно са в контекста и са много интересни! Всъщност следващият ми въпрос е свързан донякъде с нещо, за което започнахте да говорите. Към момента на началото на преговорите имаше ли ясна визия какво точно цели България да постигне с членството в Европейския съюз.

Ами аз имам известни затруднения да отговоря на въпроса в неговата цялост. Мога да кажа за енергийния сектор.

Кажете за енергетиката, да.

Основното нещо, което трябваше да се постигне в стратегически аспект, беше да се реорганизират пазарните взаимоотношения в сектора, като още тогава (особено към 2000 г.) вече започна да се говори за приватизация, а това на мнозина им се струваше някакъв ужас от типа: „Тук ще дойдат някакви, ще ни изкупят; ще ни изнесат и т.н.“.

Отварям само една скоба, че когато през 2004 г. бяха приватизирани електроразпределителните дружества, това беше процес, който беше много активно наблюдаван от Европейската комисия, много активно беше наблюдаван от международните финансови институции и оценката беше, че нашата приватизация е една от най-добрите поради няколко причини.

Естествено, първото нещо, което е един от водещите критерии, е цената. Тя беше да не кажа най-високата, но една от най-високите (правеха се сравнения с подобни приватизационни процеси в региона на Югоизточна Европа).

На второ място трябва да се подчертае преминаването на процедурата без нито един скандал, без нито едно обжалване по съдебен ред, независимо че имаше доста прилична конкуренция. Никой не каза: „Сбъркахте!“, или „Тук има корупция“, или каквото и да е друго. Нищо! Просто беше проведен един невероятно интелигентен процес на приватизация. Аз лично не съм бил ангажиран в него на експертно ниво, но като главен секретар на Министерството на енергетиката тогава бях пряк свидетел.

И на трето място, това беше един от критериите за това, как държавата се справя с важни аспекти на своята дейност вече

в пазарни условия, привличайки големи чуждестранни инвеститори. Защото всички участници не бяха случайни играчи на пазара, ставаше дума за големи реномирани европейски енергийни компании. Така че това беше един много сериозен тест, но този тест има своята предистория. Аз отново се връщам към въпроса за законодателната рамка, за създаването на регулатора, за създаването на стратегията. Защото инвеститорът това търси – той търси стабилност, търси предвидимост и правила, които са му познати. А на него са му познати европейските правила. И всъщност, едно от големите очаквания – и от страна на Европейския съюз, и от страна на международните финансови институции, и от страна на българската държава, беше именно това: да се види до каква степен ние, преди да сме станали член на Европейския съюз, можем „да играем по европейските правила“. Процесът на приватизация доказа, че можем. Той беше много реален тест за това, че действително реформите вървят в правилна посока.

А прехвърлянето на законодателството трудно ли беше?

Относно законодателството (тук ще си позволя да спекулирам малко и като юрист) има два проблема. Проблемът за транспонирането на законодателството е по-лесният. Проблемът с прилагането на законодателството след това е по-трудният, много по-трудният.

Не бих казал, че транспонирането, като цяло, беше лесно, но нямаше и някакви особени драми. Всъщност, проблемът беше най-вече в това, да се промени мисленето – най-напред в администрацията и в политическата класа: да е ясно, че това е необходимо; да е ясно, че след като искаш да станеш член на този клуб „Европейски съюз“, трябва да спазваш правилата. Това беше много трудно. То беше трудно като разбиране за мнозина. В интерес на истината ядрената енергетика малко допринесе за това.

Ще Ви кажа и защо, ако Ви е интересно.

Да, да. Разбира се.

Постепенно обществото започна да узрява за това ново разбиране – не само за необходимостта от този процес на евроинтеграция, а и за неговата продължителност, т.е. че оттук нататък става дума за нещо константно.

На първо място, разбира се, този процес се отнася до администрацията и политиците. Може би е имало, не бих казал грешка, но може би е имало нужда от повече обяснения в публичното пространство относно това, какво точно става и как става. Знаете, че човек често си казва: „Ако се върна назад, това ще го направя еди-как си“.

Едно от нещата, което аз лично бих направил, би било да търся начин много повече да обясняваме кое защо се прави, каква е логиката. Разбира се, в името на обективността трябва да признаем, че и на политиците, и на администрацията много от нещата им бяха чужди. Тоест, за да обясниш нещо, трябва първо ти сам да си малко по-навътре. Сега, след толкова години опит, всичко е много по-лесно, но към онзи момент имаше и такъв тип обективни причини.

А въпросът относно обясняването на действията, включително от гледна точка на ядрената енергетика, беше сложен, да напомня, че в енергийната област тя беше „горещият картоф“. Аз не разбирам техническите аспекти, но тогава по принуда започнах да чета повече и за реактори, и за технически параметри на ядрена централа, за застраховки на ядрени централи и така нататък – просто, както се казва, от зор.

Какво стана с ядрената енергетика и защо това беше „горещият картоф“?

България беше подписала още през 1993 г. едно споразумение за заем, което беше свързано с предсрочното извеждане на първи и втори блок на АЕЦ „Козлодуй“. Хората, които са експерти също казваха, че при тези два реактора има технически проблем, свързан с безопасността им. Темата беше безопасността.

Не така обаче стояха нещата с трети и четвърти блок на АЕЦ „Козлодуй“. И тогава в общественото мнение, в общественото пространство се налагаше впечатлението, че едва ли не България е принудена да си затвори ядрената централа – нещо,

което формално не беше вярно. И това беше до голяма степен спекула, защото никога не е ставало дума за затваряне на АЕЦ „Козлодуй“. Винаги е ставало дума за предсрочно извеждане на блокове от едно до четири на АЕЦ „Козлодуй“ от експлоатация, но мощността на тези четири блока (от шестте общо) е по-малко от половината мощност на цялата централа. Тоест ставаше дума за предсрочно извеждане от експлоатация на 47% от мощността на съоръжението. Същевременно, в общественото съзнание нещата изглеждаха по друг начин – от типа: „Край! Тези от Брюксел ни принуждават да си затваряме централата!“.

Както виждате, има нюанс и той е много същностен. Лично аз – доколкото ми стигаха силите на държавен служител – поставях въпроса, че е необходимо да се изясни какво точно става. Разбира се, имаше и други колеги със същите разбирания, с които работехме заедно под ръководството на министър Милко Ковачев – великолепен човек и невероятен професионалист с огромна експертиза както в областта на ядрената енергетика, така и в областта на взаимоотношенията с Европейския съюз.

И тогава стана така, че държавата се обърна към европейските институции и, условно казано, заяви: „Добре, за първи и втори блок е ясно, има проблем. За трети и четвърти блок вие определете ваши експерти, които да дойдат в България, да проверят централата и да кажат трети и четвърти блок могат ли да работят или не“.

Това беше така нареченото “peer review”. Дойдоха определени от Брюксел хора, ръководени от един много симпатичен господин, Антонио Мадона се казваше (естествено, в медиите веднага се появиха каламбури от типа „В легло с Мадона“, но това не беше важно). Важното беше, че дойдоха експерти, определени от европейска страна, които, след обстоен преглед на блоковете, казаха, че от техническа гледна точка трети и четвърти блок нямат никакви проблеми.

Само че това стана, след като преговорната глава Енергетика беше затворена и след като беше поет ангажимент за затваряне на тези блокове – говоря за политическия ангажимент. Така европейските експерти казаха, че технически проблеми няма, но политическото решение за съдбата на тези блокове

вече е взето.

А не беше ли възможно да се дискутира отново?

Беше възможно на теория, но да се отвори отново преговорен процес по затворена глава означаваше не само административно размотаване, но и нещо много по-важно. Това означаваше съвсем друга политическа атмосфера – атмосфера на недоверие, и забавяне на целия процес. И както каза премиерът тогава: „Ако искаме да станем членове на ЕС през 2032 г., да се борим за такова развитие“. И беше абсолютно прав.

Но искам да кажа, че технически нямаше никаква причина за предсрочното извеждане на 3 и 4 блок на АЕЦ „Козлодуй“. Просто ръцете ни бяха извити като на страна кандидат. Лично аз имах доста спорове с Министерството на външните работи в това отношение (доста спорове като ръководител на работна група, не като експерт в технически план). Нямам нито намерение, нито основание да си приписвам каквито и да е заслуги, но се получиха някои интересни развития по темата. Например мога да ви покажа статия от вестник „Стандарт“ от онова време, озаглавена: „Юрист скара Кунева и Ковачев“. Юристът в случая бях аз, защото казах на една пресконференция, че от Европейския съюз бавят тази партньорска проверка, която ние искаме, и целта е да минава повече време. Разбира се, това беше отразено веднага в медиите и си спомням, че от Брюксел ми звънна Бетина Жотева, която беше кореспондент на БНТ там, и ме попита: „Ама, вярно ли го каза?“.

Същевременно тук, в България, при мен дойдоха хора на изключително високи нива да ме поздравяват, че съм набрал смелостта да кажа това нещо.

Разбрах, че г-жа Меглена Кунева е била много рязка в оценката си за изказването ми. Веднага след това бях в Брюксел и не бях гледал телевизия, но баща ми и майка ми ми казаха, че много ме е ругала по телевизията за изказването ми. В интерес на истината, тя формално е била права от гледна точка на това, че един държавен служител (въпреки че аз бях главен секретар на министерство, но все пак бях с такъв статут) е направил коментар, оценен като политически.

Без да навлизам в повече детайли, исках само да илюстрирам, че имаше и такива емоционални нюанси.

Тъй като казвате, че тогава „ръцете ни са били извити“, можете ли да се сетите конкретно някои страни членки, които са оказвали влияние върху преговорния процес?

Не съм запознат с преговорния процес на други страни, но на този етап ние бяхме само с Румъния.

Имам предвид да се е усещало позитивно или негативно отношение към България от някоя конкретна страна?

Ами, аз не мога да цитирам конкретно, но определено си спомням, че тогава имаше доста коментари на темата „България готова ли е?“. С други думи, въпросът дали България и Румъния са готови да станат членове на Европейския съюз определено беше дискусионен. Важното, в крайна сметка, беше друго – дори формално да не сме отговаряли на някой от критериите и да е имало пропуски тук-там, всички страни гласуваха след това за приемането ни в ЕС. Така че, ако е имало съмнения, то е било, между другото, моментно.

Започнах разговора ни с това, че от Брюксел бяха много добронамерено настроени и ще Ви дам пак конкретен пример с един човек, който също все още работи в Комисията и когото познавам от началото на деветдесетте години. С него надълго и нашироко говорихме по темата за ядрените блокове – така, на кафе, т.е. неформално. И той ми каза нещо, което аз помня и до ден днешен, защото той се оказа абсолютно прав. Каза: „Най-важното е да влезете в ЕС. Станете страна член и след това се борете“.

И фактически ние затворихме два блока предсрочно, без да има (според техническите експерти) нужда от това. Но фондовете, които получихме като страна член след това, компенсират много пъти загубите от евентуалната им работа още някоя и друга година. С други думи, ползите от членството са многократно несъизмерими с това, което евентуално сме загубили поради предсрочното затваряне на два блока на АЕЦ „Козлодуй“. Многократно!

При това тук визирам само ядрената тема, а не включ-

вам изключително важни други придобивки, които спечелихме – свободните пътувания, възможностите за работа, засиления стокооборот и т.н.

Така че, това е нещото, което според мен хората не трябва да забравят – мащаба на ползите! Защото ние сега сме свикнали с това, че ако днес решим да пътуваме, отиваме, качваме се на първия самолет и можем да пристигнем в Лисабон, в Стокхолм или където искаме. А аз лично като държавен служител съм чакал часове на опашка пред белгийското посолство рано сутрин за виза – нещо, което моите деца, слава Богу, не знаят. Така че ползите от членството са многократно повече от това, че сме претърпели някоя загуба – тук или там.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда между екипите, които работеха по подготовката – тези в София, за разлика от тези в Брюксел, или на експертно равнище?

Да, в известна степен имаше такова разделение, но – като цяло – координацията на оперативно ниво беше съществена. Разбира се, аз говоря за енергийната част, но предполагам, че това, което ставаше за енергийния сектор, се е отнасяло като схема и за всички останали работни групи. И в Брюксел имаше хора, които отговаряха за това, но основната работа беше в София.

Между другото, с Мисията в Брюксел се работеше чудесно. В това отношение нямахме никакви проблеми и това е заслуга най-вече на г-жа Меглена Кунева. Тя не само имаше властовата позиция като министър без портфейл, но и създаваше нужната оперативна атмосфера, а и колегите в Брюксел бяха на висота в това отношение.

Естествено, това беше процес и на усъвършенстване на работата – в това отношение при нас (говоря за енергийния сектор) първоначално сработването на екипа беше сложно, защото това бяха хора от различни институции. Тук включвам и представители от търговски дружества, които на този етап бяха все още държавни, т.е. дружествата бяха подчинени на министъра, който можеше да изиска съответните експерти. Паралелно с

това не трябва да забравяме и факта, че има огромна разлика между това да си служител в едно търговско дружество и да си служител в администрация. Потокът на информация е различен, мисленето е различно. И фактически този процес беше и процес на напасване, на структуриране на екипа и на ефективно разпределение на задачите. В организационен план това беше по-сложният елемент, но така беше в началото, защото енергийната глава беше една от първите затворени. Така че ние, грубо казано, много дълго не сме се мъчили. Енергетиката е един много затворен сектор или поне беше такъв. Това е сектор, в който експертизата винаги се е тачела. Затова имах привилегията да работя с хора, които се познаваха помежду си, независимо от рокадите в позициите им – това бяха хора от системата и с опит в нея, което се оказа особено важно. Казвам го, защото аз знам други сектори, където движението на кадри създаваше реални проблеми.

Всъщност това е следващият ми въпрос – според Вас защо по някои глави преговорите приключват много бързо (ето, Вие казвате енергетиката – една година), а по други преговорите се проточват повече от три години?

Не си спомням дали беше точно една година, но беше относително бързо. При преговорите по глава Енергетика имаше много силен политически момент – пак подчертавам, че едно от условията, за да продължат активно преговорите, беше да се приключи въпросът с АЕЦ. Просто трябваше да се изчисти тази тема, така че този политически момент беше много важен. Но другата причина за тази скорост, извън политическия момент относно енергийния сектор, е фактът, че и на политическо ниво нещата бяха подготвени много сериозно години преди това. По времето на правителството начело с г-н Иван Костов беше свършена грандиозна работа. Аз Ви казах за тези реорганизации, за новия закон, за смяната на стратегическата рамка, и всичко това беше насочено с мисъл напред за създаване на много стабилна основа.

Другото важно разбиране, което беше наложено и което въобще промени подхода към преговорния процес по енергий-

ната тема, е това, че енергийният сектор трябва да се развива на пазарна основа, а не като социален сектор. За съжаление, към днешна дата често се наблюдават прояви на политическо ниво, които подменят това разбиране. Сега има много повече залитане към популизъм и търсене на социалния елемент, защото въпросът за така наречената енергийна бедност, когато е свързана със социалната бедност, се изостря и става все по-чувствителен.

Тогава на политическо ниво беше абсолютно ясно, че секторът трябва да се развива на пазарен принцип. Защото иначе няма да дойдат инвеститори, а ние имахме отчайваща нужда от инвестиции. Инвеститорите няма да дойдат, ако няма пазарни отношения – западните инвеститори, които в крайна сметка дойдоха, търсят пазара и стабилността. Така че промяната в това разбиране много облекчи ускоряването на инвестиционния процес.

И другият фактор, който въобще не е маловажен, е човешкият фактор, свързан с една добре структурирана схема за водене на преговори. Процесът беше много интензивен – освен тези формални срещи, които имахме като работна група, ние имахме и непрекъснат оперативен контакт. Ръководството на енергийния сектор също имаше много важна роля – както с разбирането за необходимостта от реформи, така и с подкрепата на преговорните процеси. Г-н Иван Шиляшки беше председател на Комитета по енергетика (по-късно агенция) до 2001 г., след това институцията беше трансформирана в министерство, като министър стана г-н Милко Ковачев. И двамата имаха много ясно разбиране, че секторът е пазарен. Г-н Милко Ковачев беше работил много дълго време както в сферата на енергетиката, така и конкретно по международни проекти и в областта на международните отношения. Разбира се, на политическо ниво трябва да подчертаем и ролята на г-н Симеон Сакскобургготски като премиер. Неговите контакти със западния свят бяха на непознато преди това ниво, което създаде допълнителни условия за положително развитие на процеса от държавна гледна точка (аз съм имал и лична възможност да се уверя в това).

Как се изработваше позицията на България по дадена

преговорна глава? Кои бяха преките участници, които взимаха решенията?

Имаше едно постановление на Министерския съвет в това отношение, посветено на преговорния процес, където детайлно беше описан механизмът от формална гледна точка. Като цяло, всичко минаваше през работна група, след което се одобряваше от Министерския съвет и се отиваше на преговори. В общи линии това беше подходът, но на оперативно ниво, без да звучи нескромно, аз бях като диригент, който ръководи работата за подготвяне на позицията на работната група. Искам, обаче, да подчертая, че през цялото време – пак на оперативно ниво – съм бил и във връзка с Министерството на външните работи, откъдето получавах съдействие. Там имаше двама души, които искам специално да спомена с благодарност.

Разбира се.

Единият е Владимир Мишев, който вече е пенсионер. Това е човекът, който ме е учил в много голяма степен и на дипломация. И другият беше Бойко Мирчев, който сега е заместник-министър на външните работи. Тогава той беше директор на дирекция „Европейска интеграция“. Това са хора, с които съм бил през годините в непрекъснат контакт, независимо че не винаги мислехме еднакво. Имало е питания, имало е търкания, имало е неразбиране. Но в крайна сметка, важното беше да стиковаме позиция, която да звучи защитимо от гледна точка на енергийния сектор и да бъде приемлива и от гледна точка на дипломацията, от гледна точка на политическото измерение на това, което искаш да кажеш.

Така че, аз не мога да кажа, че това е бил един константно гладък процес на единомислие, но в крайна сметка резултатът беше постигнат и това беше най-важното.

А имаше ли връзка между конкретната ни позиция по дадена преговорна глава и Националния план за развитие?

Какво разбирате под Национален план за развитие в случая, защото те са много?

Ами, Вие конкретно кой се спомняте?

В енергийния сектор имаше Национална енергийна стратегия. Мисля, че имаше и Национален план за развитие на икономиката. Към 1998 г. имаше дори решение на Министерския съвет, което беше свързано с т.нар. Реалистичен план за извеждане на блокове 1–4 на АЕЦ „Козлодуй“ от експлоатация. С други думи, съществуваха няколко документа с по-принципно значение, но подготовката им не беше свързана с дейността на работните групи. Безспорно, работните групи следяха какви политически решения се вземат и съобразяваха позициите си с тях, но не са имали преки отговорности за подготовката на тези решения.

Имаше ли някоя страна членка, от която активно да черпим опит и знания?

В интерес на истината аз лично съм имал срещи основно с експерти от Комисията, не толкова с национални експерти от страните членки. Все пак имаше и такива, само че те бяха по-скоро в рамките на определени проекти. Например през периода 1999–2001 г., когато бях член на Държавната комисия за енергийно регулиране, имаше проекти за нейното развитие. Там даже се стигаше и до парадокси. Например, в един момент се опитаха да ни натрапят експерти, които да ни консултират как да си развиваме регулаторния орган, а те идваха от страни, където нямат развит регулаторен орган. Така че, по-скоро чрез такъв тип проекти ни се обясняваше какво става в страна X или Y, но не в контекста на преговорния процес.

За преговорния процес комуникацията беше основно с Брюксел (основно с Европейската комисия). Аз имах привилегията да познавам още преди да се върна в България много голяма част от експертите в Брюксел, които отговаряха за България, защото в периода 1996–1998 г. работех в една международна организация – Енергийната харта, която е със седалище в Брюксел. Така че, за мен тази комуникация беше много лесна. Много ми помагаше също това, както вече споменах, че с темата „европейска интеграция“ в областта на енергетиката се занимавам още от 1992 г., а по-късно специализирах в тази област в

университета Лимерик в Ирландия. Мога и да Ви покажа нещо за илюстрация. [Г-н Нейков показва книга със събрани статии на тема „Европейска интеграция“]. Вижте годината!

1994-та. „Енергийна политика на Европейската общност“, Славчо Нейков. Доста впечатляващо! 1994 година!

Да, имам статии по темата и от 1993 г.

Вашият опит със сигурност е бил доста ценен!

Просто исках да илюстрирам, че за мен това бяха доста познати неща. Към това ще добавя и един друг важен факт – имах възможност и относително бързо да свикна с „брюкселския език“, който е съвсем „дивна история“, ако мога така да се изразя.

Защо?

Защото трябва да разбираш какво ти казват. В началото си в тотален шок, защото не можеш нищо да разбереш – човек разбира думите, но не можеш да разбереш какво точно имат предвид с тях. И след това свикваш с всичко това. Така че, за мен това беше в много голяма степен по-лесно в сравнение с други мои колеги, защото познавах и хората, а и бях свикнал на брюкселския начин на комуникация.

За първия програмен период от нашето членство е имало предвиден бюджет от 11 млрд. евро, които трябва да отговарят на политическите приоритети на България. Как се определяха тези приоритети? Как се разпределяше бюджетът?

В това отношение аз имам много лесен отговор в две думи – не знам. Аз от януари 2006-та година (тоест една година преди да България да стане член на ЕС) до края на 2012-та година бях директор на Енергийната общност във Виена. Така че не бях тук в България и не съм участвал в този процес – затова и нямам отговор на въпроса Ви.

Добре. Продължаваме нататък. Спомняте ли си да е

имало участие на НПО-сектора или браншови организации в преговорния процес, в изготвянето на позициите?

Не. Не си спомням да е имало. Вероятно е имало ангажименти под някаква форма, но със сигурност не е имало нещо, което да направи впечатление. Искам да Ви кажа, че в края на деветдесетте години и веднага след 2000 година работата по европейско направление беше доста „тънка работа“, ако мога така да се изразя. Защото, за да участваш в този процес, трябва да имаш какво да кажеш. Въпросът не е само да се появиш някъде, а и да имаш какво да кажеш – за целта, обаче, трябва да си наясно с аргументацията, с която са подплатени нещата, което е база за целия този процес. Така че не мисля, че тогава е имало повече от една-две неправителствени организации, които са били наясно за какво точно става дума. И затова, пак казвам, сигурно е имало, но нищо, което да се отличава, нищо, което да се запомни. Единственото ярко открояващо се изключение беше Центърът за европейски изследвания.

Вие вече споменахте, че от Брюксел са били много добронамерени. Споделяте ли мнението, че Европейската комисия е била най-добрият приятел на България в този процес?

Абсолютно! Абсолютно споделям това мнение и колкото повече години минават, толкова повече съм уверен в това.

Фактически ролята на Европейската комисия от гледна точка на това измерение – комуникацията с България в преговорния процес, може да бъде разглеждана на няколко нива.

Първо, пояснява̀не на това, за какво става дума, което беше наистина много важно. Защото аз вече споменах, че само пет години преди началото на формалния преговорен процес за членство в ЕС имаше хора, които смятаха, че това е шпионска дейност от страна на европейските институции. Така че това беше първият важен момент – да ти обяснят технологията, да ти обяснят процеса, да ти обяснят в какво влизаш и какво се очаква от теб.

Второто нещо, което беше много важно от страна на Европейската комисия, беше финансирането (под най-различни

форми) за усъвършенстване на законодателството, на административната рамка (по най-различни предприсъединителни програми, което е свързано с много пари). Сега, през призмата на изминалите години, трябва в интерес на истината откровено да кажем, че схемата беше направена така, че по-голямата част от тези пари се връщаха в Западна Европа. Бяха наемани западни консултанти, трябваше да се купува западна техника и т.н., което е нормално. Аз не го оспорвам, но просто съм длъжен да спомена този факт. Длъжен съм да спомена, че като държавен служител понякога съм бил дори в ситуации, които сега изглеждат смешни. Например идва при теб западният експерт, който няма понятие от българския енергиен сектор, и започва да те разпитва за нещата в проекта, пише един куп глупости, след това ти ги праща, ти му ги редактираш и му ги връщаш обратно и той ги публикува като негови. Тези случаи не бяха много, но определено ги имаше.

Имаше и друг случай. Идва съответната група – екип от експерти, които правят едно голямо нищо по някакъв нормативен акт. Проектът изтича като време. На тях им свършват парите и те са зависими от твоя подпис. И аз лично съм бил в ситуация, в която предпочиташ да подпишеш, за да ти се махнат от главата – в буквалния смисъл на думата, да ти те се махнат от главата. Това са техни пари, техни експерти и така нататък. Но, ако не подпишеш и кажеш, че това, което са написали, е пълна глупост и въобще не ни устройва, кой знае какъв скандал може да стане (защото излиза директно от теб и можеш да изгубиш и работата си).

Така че не всичко е било така, „по мед и масло и покрито с рози“, но важен е крайният резултат. От такава гледна точка това целево финансиране беше много важно, защото, като изключим малкото странни или непрофесионални моменти, имаше нужда от много бързи и сериозни постижения – нещо, което ние не можехме да направим сами. Защото, за да подготвиш един нормативен акт, особено в духа на европейското законодателство, ти трябва да познаваш серия от стратегически и нормативни документи на Европейския съюз. Така че определено без тази помощ нямаше да можем да се справим.

Мисля, че Ви посочих две основни направления, по които ролята на Европейската комисия беше изключително положителна. Комисията беше много приятелски настроена, нейното съдействие беше невероятно полезно, особено след като свикнеш с езика на брюкселската бюрокрация, което се оказа особено важен момент.

Когато се говори за присъединяването ни към НАТО и към Европейския съюз, много често се използва понятието евроатлантическа интеграция.

Точно така беше при нас.

Така беше? Според Вас това е…

Не е „според мен“. Аз имах привилегията да бъда според акт на правителството (мисля, че беше от 2003 г.) единственият държавен служител, който беше член на Междуведомствения съвет за интегриране на България в НАТО. Всички останали членове на този съвет бяха политически фигури. В този акт на правителството бяха записани длъжностите на членовете – заместник министър-председател, министри, зам.-министри и главния секретар на Министерството на енергетиката (това бях аз).

Членството ни в НАТО беше много важно, може би е било и conditio sine qua non за членството ни в Европейския съюз. Не знам дали сте гледали момента, в който България се присъедини към НАТО. Тогава министърът на външните работи Соломон Паси беше в Брюксел и се разплака – това беше показано дори в новините по CNN. Може да го намерите в интернет. Той въобще се оказа човек с много голяма визия по отношение на евроатлантическото ни бъдеще, която изрази още през 1990 г. Тогава някои политици му се изсмяха.

Така че, двете теми НАТО и ЕС, безусловно, бяха абсолютно обвързани в контекста на евроинтеграционния процес на страната ни. Питали са ме: „Ти какво правиш в Междуведомствения съвет за интегриране в НАТО? Нали си представител на енергийния сектор“. А в НАТО има няколко Комитета, които се занимават с енергийни теми.

А спомняте ли си да е имало някакви конкретни геополитически обстоятелства, които да са повлияли по един или друг начин на преговорите?

Сигурно е имало, но аз не съм се докосвал до това. Това е въпрос, по който Соломон Паси сигурно може да Ви напише трактат. Той е изключително професионален в това отношение.

Но не забравяйте, че България беше страна, считана за един от най-верните сателити на Съветския съюз. България е стратегически много важна граница и за Европейския съюз, и за Източна Европа. Така че, със сигурност има и много геополитика, но аз не съм компетентен да коментирам тази тема.

Смятате ли, че България успя да се подготви за членството по време на преговорния процес?

България направи „чудеса от храброст“, за да се стигне до този резултат. Г-н Симеон Сакскобургготски като премиер направи едно изявление по повод дискусиите по време на преговорите за ядрената енергетика. Той каза, че ако бяхме изтървали момента, сигурно ще станем член на ЕС, но към 2032 г. Това беше хипербола, но по същество беше вярно – може би щяхме да влезем в ЕС с голямо закъснение – евентуално с Хърватия. Но междувременно щяхме да изпуснем няколко милиарда еврофондове, няколко милиарда чуждестранни инвестиции, щяхме да се колебаем в политически план в кой съюз точно искаме да членуваме.

Да не забравяме, че и в ЕС настъпиха проблеми. Аз в това отношение имам един любим цитат, който споделям със студентите или с младите дипломати, когато имам лекции по енергийна дипломация. Това е цитат на господин Шойбле (той беше доскоро министър на финансите на Германия), произнесени на 3 юли 2016 г. Есенцията на изказването му, включващо няколко много силни изречения, се състои в това, че Европейският съюз не може повече да продължава да се развива с тази демагогия, защото това води до увеличаващ се евроскептицизъм.

През 2016 г. цитирах тези изречения по време на форум в Европейския парламент и, условно казано, не предизвиках особени симпатии към себе си – особено у представителя на ЕК,

който участваше в дискусиите.

Да обобщя: ако бяхме закъснели с присъединителния процес и бяхме изпуснали момента, в който Европейският съюз беше в много силна възходяща позиция, нещата щяха да бъдат много по-сложни и от външнополитическа, и от вътрешнополитическа гледна точка.

Затова аз смятам, че за много кратко време държавата ни успя да се подготви и успя да докаже, че можем да бъдем членове на Европейския съюз.

Да припомня, между другото, че ние го доказахме няколко пъти. За енергетиката например процесът на приватизация на голяма част от енергийните дружества през 2003–2004 г. беше много голям тест за готовността ни за членство. Но за политическата ни готовност за членството имаше друг тип изпитания отпреди това – ако си спомняте, в един момент България даде коридор на натовски самолети да бомбардират Сърбия. Това беше много сериозен политически тест и нашите братя сърби и до ден днешен не са го забравили. Аз не знам дали сте ходила в Белград.

Ходила съм, да.

Виждала ли сте сградата, която е оставена такава, каквато е била след бомбардировките? Всичко друго са ремонтирали, но това там са го оставили. Така че има и много деликатни моменти, свързани с целия политически преход, най-важната част от който за нас безспорно е членството ни в ЕС.

А смятате ли, че това е повлияло на скоростта, с която се развива преговорният процес?

Да! Абсолютно! В случая България доказа (като страна), че е готова политически да поема и рискове, и действия, които са в унисон с политиката на клуба, към който се стреми! Пак казвам, аз съм лаик в политическата сфера, но така виждам нещата.

Имаше ли нещо, което можеше да стане по друг начин в процеса на подготовка – било то от българска страна или

от страна на Европейския съюз?

Ще Ви отговоря само от гледна точка на преговорите по глава Енергетика. Първото, което можеше да стане по-добре, беше от Брюксел да не ни „извиват ръцете“ за трети и четвърти блок на АЕЦ „Козлодуй“, при това без основание. Защото това си понамирисваше на борба за пазари – нека да си го кажем едно към едно.

А що се отнася за действията вътре в страната, мисля, че всички, които се занимаваха с процеса на присъединяване от българска страна – и политици, и експерти, може би не дообясниха някои неща достатъчно добре. Аз също бях непрекъснато по медиите, но ще си позволя да кажа, че основната задача да направи тези пояснения беше на политическата класа. Обаче политическата класа имаше едно огромно предимство. Те не го бяха създали, те просто се възползваха от него. Българският народ беше емоционално готов страната ни да стане член на Европейския съюз. Общественият устрем беше налице. Имаше хъс, имаше желание, имаше нужда от реформи. Всичко това беше „облечено“ в една голяма емоция. Така че това беше „дюшеш“ за политическата класа и поради това минаваха дори неща, които не бяха дообяснени достатъчно добре.

Пак подчертавам – през призмата на времето – преговорният процес изглежда многопластов и е приятно човек да си спомня. Но най-важното е резултатът: България стана страна член на ЕС и това я промени изцяло. Щастлив съм, че бях част от този процес!

Ноември 2017 г.

ЮЛИАНА НИКОЛОВА

Вид образование:
инженерни науки.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
научен сътрудник.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1992 г. до 1998 г. – експерт в Министерството на промишлеността;
- от 1998 г. до 1999 г. – зам.-министър на промишлеността;
- от 2000 г. до 2001 г. – директор на дирекция „Европейска интеграция и връзки с международните финансови институции“ към Министерския съвет;
- от 2002 г. до 2009 г. – директор на Европейския институт.

Настояща позиция:
директор на Портал „Европа“.

Преди да говорим по същество, да започнем по-отдалече.

Много важна задача е да се видят архивите на Министерския съвет още от началото на 90-те. Защото така ще попаднете на решението на Министерския съвет за „Козлодуй“, за оправомощаването за подписване на договора за „Козлодуй“, който определя затварянето на първите четири блока. Това е 1993 г. при Беров.

Тоест когато започва подготовката за членство в ЕС, ние вече сме били поели този ангажимент и оттам нататък този ангажимент просто се препотвърждава?

Точно така. През 1993 г. правителство на Любен Беров сключва договор за финансова помощ за 24 млн. екю, срещу

което сме поели ангажимент за затваряне на малките блокове на АЕЦ „Козлодуй“. Според експерти извеждането от експлоатация на тези блокове до 2030 г. ще струва на държавата около 3 млрд. лева. Това дава основание на юристите да твърдят, че не е спазена предвидената в Конституцията процедура за поемане на такива ангажименти. Правителството на Любен Беров е нарушило правилата, като не е поискало предварително одобрение от НС на мандата за водене на преговори по силата на чл.84, т.9. Защото получаването на помощта от ЕО срещу ангажимента за затваряне на малките блокове на АЕЦ има за последствие огромен финансов ангажимент (за извеждането им от експлоатация). След това правилата изискват правителството отново да представи на Народно събрание за одобрение/ратификация съдържанието на такъв международен ангажимент (чл. 85, ал. 1, т. 4) поради факта, че затварянето на блоковете е и финансово задължение. Българското правителство не е направило нищо от изброеното, но това не му е попречило да изхарчи парите през следващите една-две години.

А след това, по време на процеса на преговори, проблемът не беше за тези 24 млн. екю. Не беше за това. Не мога да забравя първия преговарящ от ЕО, който казваше: „Това е въпрос на доверие. Вие се каните да подпишете един договор, за да се присъедините към ЕС, но този договор, който вече имате с ЕС, не спазвате“.

Така че, въпросът е повече на доверие и на принцип, отколкото на конкретен интерес за или против безопасността на АЕЦ „Козлодуй“. В този смисъл всички аргументи за инвестиции в безопасност са, общо взето, „леки“.

Нали си давате сметка, че сте единственият човек, който казва това нещо?

Не съм единствена, доста хора и медии го казват, но никой не иска да го чуе.

Папката е тук. През 1993 г. е договорено, че до 1997 г. следва да бъдат затворени малките блокове .

Между другото, Иван Костов имаше голяма амбиция да не се затварят блоковете на Козлодуй. Той просто излизаше от кожата си, като чуеше, че трябва го направим. И тогава Славчо

Нейков и Милко Ковачев направиха изключителна обосновка за това, че са инвестирани 300 млн. (не 30, а 300) в безопасността на тези блокове, за да обосноват възможността да се избегне неизбежното. Но и тогава аргументът беше: „Въпросът не е за парите; въпросът е за доверието – да поемеш ангажименти – и за силата да изпълняваш поети ангажименти“.

Било е толкова сложно, а всичко това е маргинализирано към днешна дата, някак си европейската интеграция стана по подразбиране.

Важно е да се помни, защото днес сякаш не е за вярване. С г-жа Панайотова през 1995 г. работехме в Министерството на промишлеността и аз отговарях за подготовката на отговорите на ЕК по Бялата книга за вътрешния пазар. През 1995 г. Комисията издава Бяла книга за вътрешния пазар по отношение на страните от Централна и Източна Европа.

Добре е обаче да припомним, че през 1995 г. голяма част от администрацията не ползва компютри, а тази част, която ползва, има достъп до интернет през телефонна линия, която често е споделяна от няколко служители и – ако не е заета – е бавна и несигурна, с много прекъсвания.

В документа се описва всяка част от законодателството за вътрешния пазар, какви са критериите за постигане на съответствие, какъв административен капацитет е нужен, какви са стъпките за постигане на това съответствие и редица други важни неща, така че се е получила книга, дебела няколко пръста. Комисията е превела Бялата книга, разпечатала е Бялата книга, изпратила я е на българските министерства и на български, и на английски език. Към нея изпраща на всички държави от Централна и Източна Европа въпросник за оценка на способността на държавата да постигне изискванията за членство по отношение на вътрешния пазар.

В края на 1994 г. в България се сменя правителството, идва Жан Виденов. Заместник-министър на икономиката, тогава още се казваше на „промишлеността“, отговарящ за евроинтеграцията, става бивш служител на службите. За него най-естественото нещо, когато получи такъв документ, е да го заключи в касата си

и при нас, служителите, идва само въпросникът. А то това е ценното на Бялата книга, че като задава въпросите, преди това обяснява какво е законодателството, обяснява какви са институциите и, когато е прочел това предварително, човек все пак е някак си по-малко идиот, когато отговаря на въпросите. А екземплярът на МП е заключен в някаква каса и ние седим и се чудим понякога какво точно ни питат.

Но това е все пак министър, нали?

Заместник-министър. Да. Заместник-министър, който отговаря за темата евроинтеграция. Ние по някакъв начин отговаряме на въпросите относно свободното движение на стоки, конкуренцията и услугите бяха при нас, стандартизация, такива неща, също и малки и средни предприятия и индустриална политика.

Мисълта ми беше, че в такива условия трябваше да се работи. Щеше ми се да Ви покажа папката, но тя остана някъде с всичко, което успях да събера като отговори, предполагам, че ще е интересна за Вашия архив. Мисля, че събрах отговорите на всички администрации – част от тях, писани на пишеща машина.

Тогава – лятото на 1995 г., Ирина Бокова (тя беше заместник-министър на външните работи, който отговаряше за европейската интеграция) – качи всички папки (с нашите отговори) на една ръчна количка – от тези, с които пренасят щайги в плод-зеленчук. (Трябва да го намерите този видеозапис от телевизията. Не мога сега да се сетя кой беше председател на Мисията на Европейския съюз тук, та тя се бе подготвила да му предаде количката с отговорите на България, а те се сурнаха по стълбите на Министерския съвет.)

Все едно, предадохме количката, но всичко това е в нея, защото наред с отговорите, те искаха документите, които удостоверяват отговорите. Трябва да кажа, че не ме е много срам от това, което тогава сме отговаряли. Поне това, което сме писали в нашето министерство.

Но аз за друго започнах да Ви го разказвам. Защото сме хванали всички да помагат – нещо да пишем (работихме и през

събота и неделя). Любов Панайотова (и тя работеше наравно с нас) се присмя: „Събрали се десет души идиоти! Говорят си едни неща, които само те си разбират. Никой друг не ги разбира за какво говорят!“.

И това, слава Богу, тогава беше така. После се промени – за един период от време – но в момента пак е същото, за съжаление. Пак никой не разбира. А в началото бяхме почти като секта.

Този разказ прави особено уместен първия въпрос, който стандартно задаваме на всички: имате ли особено ярък личен спомен от целия този процес?

Аз имам много, не един.

Е, сигурно е така, но нещо, което искате да споделите. Нали разбирате, с това оставате в историята на България и трябва да изберете нещо ярко.

Нещо ярко… Веднага! Даже снимка ще Ви покажа от нещо ярко. Аз съм някъде – ето тук, може би, до Бисерка Бенишева. Това е 15 февруари 2000 г. България започва преговорите за членство в ЕС. Но, за да стигнем до нея, минаваме през 95-ма, 96-та и 97-ма. Ето ми го яркия спомен, но не е само този.

Например, срещата на високо ниво 2000 г. в Ница (за подписване на Договора за ЕС от Ница) и присъствието на България на срещата също е ярък спомен. Но това е снимката, запечатала откриването на преговорите.

След като подадохме онези отговори в средата на 95-та, накрая подадохме молба за членство – декември 1995 г. по време на испанското председателство. Външен министър беше Хавиер Солана. Ирина Бокова подаде молбата ни. Заслугата за подаване на молбата за членство в ЕС е нейна, а не на правителството на БСП.

Но от лятото на 1996 г. България тръгва икономически надолу – стремително надолу. Минаваме към началото на 1997 г. – служебно правителство. Служебното правителство вече има рамка за споразумение с Международния валутен фонд. Комисията, която е започнала оценката на молбата за членство, е силно притисната от икономическите показатели и от политиче-

ската и икономическа нестабилност на държавата. Затова праща друг, втори въпросник, съдържащ двайсетина въпроса, които са по-скоро макроикономически и, ако мога да кажа така, макрополитически.

Спомням си, че с Александър Божков ги правихме отговорите, но преди всичко той и неговият екип в Министерството на промишлеността, главно въз основа на вече поети ангажименти към Международния валутен фонд. Защото това, което също никой не знае, е фактът, че за тези две години (95-та и 96-та) българските предприятия се декапитализираха 80 на сто. Загубите бяха огромни. Спиралата на инфлацията беше спряна с едни 700 млн. (долара) заем от Фонда, които получихме срещу ангажименти да ликвидираме или приватизираме 80 на сто от големите губещи предприятия (поне тази част от големите губещи трябваше да престанат да бъдат грижа на държавата и да трупат държавен дълг).

Тези ангажименти са сложени във вторите отговори на въпросниците и становищата по така нареченото "Avis" (становище на Комисията по молбата на България за членство, заедно с всички други 12 държави). На Съвета през юли 1997 г. вече имаме редовно правителство. Там, като четете Становището, се казва, че в средносрочен план България няма да бъде готова да започне преговори за членство и заедно с още пет други оставаме във втората група.

Има и по-тежки неща, казани в Становището по отношение на България. Но тогава министър-председателят Иван Костов, който според мен притежаваше много полезна политическа арогантност, казал, че България ще стане член на Европейския съюз през 2007 г. Тогава това не беше за вярване – нито у нас, нито на Запад. Трябва да отчитаме на всеки личното постижение: на Ирина Бокова – молбата за членство, на Костов – храбростта да приеме, че за едно десетилетие подготовка България ще се справи. Както и това да измине най-трудните първи години и да ни постави на този път. На Иван Костов личната му „мантра" беше, че България трябва да стане член на Европейския съюз – той беше обсебен, да не кажа дори вманиачен по отношение на това.

Това означава, че още 1997 г. е имало вътрешна политиче-

ска убеденост, че нормална дата за присъединяване на България – от гледна точка на потенциала, който сме имали, е 2007 г.? Тоест едни десет години.

Според мен тогава 2007 г. беше арогантна дата по отношение на положението, от което излизахме.

Тогава е било арогантно?

Абсолютно арогантно беше, защото си представяте държавата. Ами тя даже не е излязла още от катастрофата, защото годишната инфлация за 1997 г. е 1068%, а брутният вътрешен продукт бележи 11% спад, и заявяваш: „Гледайте си работата! Ние за 10 години ще се оправим".

Нямаш базови институции на вътрешния пазар. Нямаш частни предприятия. Практически ти си с 3% приватизация в този период, имаш държавно управлявана икономика, а казваш: „Аз 2007 г. ще бъда съвършено друг".

Затова казвам, че е арогантно.

Премиерът възложи да се изработи стратегия, в която се казва, че България трябва да промени становищата (в множествено число, защото avis предвижда изготвянето на редовни доклади). Първият редовен доклад на Комисията е в края на 97-ма, в който пишеше същото. Но тогава в тази стратегия се казваше (участвала съм при нейното писане, авторите сме колектив – от всяко министерство по един човек, от МВнР повече), че България трябва да промени становището на Европейската комисия по членството ни до края на 2000 г. и през 2001 г. да получи покана за започване на междуправителствена конференция за присъединяване към ЕС. Също е политически арогантно.

Тогава започва тази битка – първо, за падането на визите (но за падането на визите Владимир Кисьов може да Ви разкаже много повече, както и хората от Външно министерство, защото аз не съм участвала в това).

Още една скоба ще отворя, за да се знае всичко „кое къде е" – България е единствена от цялата група (десетте източноевропейци), която в началото на 90-те не е член на ГАТТ, предшественик на Световната търговска организация. Няма друга държава, освен СССР, която да не участва. А това означава, че

няма ангажимент да прилага правилата на свободния и конкурентен пазар (не на вътрешния пазар на ЕС, а на какъвто и да е свободен пазар). За свободното движение на стоки, за взаимното признаване на сертификати, за общ подход, за каквото и да е – у нас до 1997 г. „държавните стандарти“ са задължителни. Тоест, когато внасяш нещо, то трябва да отговаря на БДС, ако това нещо Ви говори. Едва ли говори на някого нещо вече, слава Богу.

Български държавен стандарт, нали?

Да и то е много странно. На какво се основава? Откъде накъде са задължителни тези стандарти?

Участвах в тези преговори за членство на България в СТО. Споразумението за техническите пречки пред търговията казва: „Стандартът е доброволен документ“. В България по закон той е задължителен.

Беше важно да се знае с какъв капацитет трябва да се реализира тази стратегия за присъединяване.

Министерството на промишлеността беше първото, което създаде специализиран отдел, след това управление, а по-късно – след приемане на Закона за администрацията, и дирекция „Европейска интеграция“. Този модел за 90-те години се оказа удачен. Когато правихме правилника за координация на работата за подготовка за членство в ЕС, заложихме в него изграждането на подобно звено във всяко министерство – поне за началния етап на преговорите. Тезата за развитието на администрацията, която защитавахме и която Александър Божков (като вицепремиер) застъпваше публично, беше, че трябва цялата администрация да стане европейска и няма нужда да имаш европейска дирекция или отдел.

В онзи момент обаче, преди 15-20 години, както се казва, тия „десет идиоти, които говорят на един език“, трябваше да преведат този непознат у нас „брюкселски език“ на останалата администрация – за да може тя да влезе в него и след това да стане европейска администрация, говореща същия език Такава беше идеята и на рамката на стратегията за координация по европейските въпроси. Освен звено, предвиждаше се всяко

министерство да има зам.-министър, отговорен за европейската интеграция – за политиката, за синхрона, за всичко, свързано с процеса.

Така.

Когато през 1998 г. излезе редовният доклад на ЕК за напредъка на България, премиерът Костов събра всички зам.-министри на среща с него, за да го обсъдят. Аз тогава не съм била зам.-министър, бях директор на Дирекцията за европейска интеграция, но представлявах нашето министерство, защото и зам.-министърът Кисьов, и министърът Александър Божков се занимаваха с другия болен проблем на нашето присъединяване – „Кремиковци“. Тогава отидох на тази среща, а Костов беше прочел внимателно целия доклад. Смятам, че след него няма министър-председател, който да е чел доклад на Комисията от началото до края. (Може би –Станишев.)

Костов беше прочел целия доклад за 1998 г. и каза: „Мога да кажа всеки един от вас за какво се е оплаквал и какво е искал да постигне през Комисията“.

Което е вярно. И досега поведението на политици и администрация е такова – когато искаш нещо да прекараш по „вътрешна линия“, оплакваш се на някоя европейска институция, тя да го изговори вместо тебе.

Не мога да го забравя този момент – Костов каза: „Всеки един от Вас се е оплаквал с оглед да получи нещо! Само да видя в следващ доклад, че някой се е оплакал от държавата си, лично с мен ще се разправя!“.

Нали си го представяте това – казано от Костов с мрачен тон! След което се обърна към мен и каза: „А Вие как успяхте да ги излъжете, че знаем къде вървим и какво правим?! Просто не мога да повярвам!“.

И тогава каза на един заместник-министър: „Питай я, бе, как се правят тия работи!“.

Това също е много силен личен спомен, но да обясня въпроса: „А Вие как успяхте да ги излъжете?“.

Пак е личен спомен. След срещата в Берлин през 97-ма премиерът Костов правеше среща с всеки министър – извикваше ги един по един, за да ги разпита по европейските въпроси

– за каквото отговарят (за кои политики, какво е положението с хармонизацията, какъв му е екипът и какви са му проблемите). Когато извика Александър Божков (беше в четири часа тази среща), Божков отиде с Владимир Кисьов, с мен и с Цоньо Ботев, който отговаряше за стандартизацията. Два часа говорихме, защото наистина бяхме зле. По отношение на функциониращата пазарна икономика и пазар бяхме много зле. Нямахме никакви институции. Никаква институция! Държавата контролираше всичко – Комитетът по стандартизация държеше стандартите да са задължителни, а на границата да рекетират кой каквото иска – например, внасяш нещо от Германия, пък дали БМВ-то, което е последен модел, отговаря на БДС, това е съвършено „друга бира“, нали. Ей такива едни неща.

Тогава на срещата със зам.-министрите Костов даде задача на всеки, а и цели за постигане. Междувременно започна така наречения screening (детайлен преглед на законодателството) по глави (Комисията събира информация от всяка страна по всяка глава какво точно е положението).

Пак не стана ясно: как точно успяхте Вие „да ги излъжете“?

Точно това обяснявам. Започвам с тези срещи с министър-председателя, за да илюстрирам картината, и историята продължава. Първото заседание по прегледа на законодателството – на снимката се вижда – бяхме аз, Бисерка Бенишева, Любов Панайотова и още няколко колеги от нашето и други министерства. Започва се с многостранни срещи, т.е. присъстват шестте държави кандидатки от втората група.

Процедурата е следната: в първата част Комисията разказва какво е законодателството в съответната глава (и по-скоро във всеки неин раздел) и след това делегациите на страните кандидатки разказват докъде са напреднали и какъв процент от законодателството е хармонизирано, както и какъв е процентът на изградения административен капацитет. След представянето на Комисията следват представянията на страните кандидатки по азбучен ред.

България (Б) е първа. Първият преглед на законодателство-

то е по глава 1 Свободно движение на стоки, първи раздел тогава беше за моторните превозни средства. Аз съм ръководител на работна група 1, отговаряща за свободното движение на стоки. (Трябва да обясним докъде сме, а ние сме доникъде, вместо взаимно признаване – задължително БДС.)

Питам Бисерка Бенишева: „Ние сега какво ще правим?“.

Тя отговаря: „Ще направим политическо изказване“.

Нищо не казахме, най-вече – не казахме къде сме. Направихме си едно политическо изявление – че планираме да свършим това и това, ще го направим така и така. Тоест ние имахме план, разбира се. Това правим, онова ще правим, така ще го направим. Но бяхме първа страна да докладва.

После Румъния (последна) се опита да направи същото и я отвяха с порицание.

Ние бяхме написали тогава (така ме е срам сега!) едни отговори, че това изискване на общностното законодателство, да речем, за храните, го има в държавния стандарт. Ама, като не знаеш, че е много срамно, не те е толкова срам в момента, а после.

Разчитали сме, че и те в Комисията не знаят, или?

А, те знаят. Те знаят, ама ние (българската администрация) не знаем.

Така стана. В смисъл, че извадихме всичко, което можем да покажем, а и много ясен план направихме (Не аз, целият екип, който работихме – и Външно, и всички.) Това беше 98-ма.

И след това годината е 99-та – вече върви напредъкът. Ние сме доста напред. Основен проблем остава „Кремиковци“ и, ако не го решим, няма да започнем преговори. Съгласно меморандума с Международния валутен фонд (МВФ) „Кремиковци“ трябва да бъде приватизиран или ликвидиран: на първи юли 1999 г. комбинатът трябва или да бъде ликвидиран физически, или да бъде приватизиран. Това е вторият проблем, който трябва да бъде преодолян, за да получим покана за преговори. Първият е „Козлодуй“. „Кремиковци“ остава проблем, защото не можем да го приватизираме. Защо не можем? Защото има огромни задължения – около 700 млн. (или греша?). Голям турски производи-

тел – с държавно участие и с капацитет да управлява комбината, води преговори да го купи. Това беше добре, само че купувачът беше подкрепен от тогавашното турско правителство. То падна и сделката пропадна. И затова „Кремиковци“ трябваше спешно да бъде продаден и беше продаден на израелците, струва ми се. При продажбата едни 139 млн. лева държавата разсрочва и/или опрощава, което пък е държавна помощ. Но в стоманодобива държавната помощ е строго забранена. За да се даде държавна помощ в стоманодобива, се изчислява интензитетът на помощта. (Формулата за изчисляване на интензитета на помощта е следната: стойността на цялата реконструкция/модернизация, стойността на помощта и, съответно, отношението на държавната помощ към цялата стойност на преструктурирането.) А процентът на интензитета на помощта изисква да се съкрати крайното производство на стомана в предприятието, получило помощта (което означаваше „Кремиковци“ да бъде напълно ликвидиран).

Ние избрахме да направим национален план за стоманодобива, който съкращава производството на национално ниво, при това можеше да се реализира доста по-безболезнено.

Изобщо, трудно е да обясниш това на широката публика, но, така или иначе, това беше основният проблем, който оставаше бариера пред започването на преговорите.

По-чувствителен за широката публика е „Козлодуй“ – ангажиментът, поет от България да затвори първите четири блока, и неговото неизпълнение. Стратегията на правителството по отношение на „Козлодуй“ беше да се търси подкрепа сред държавите членки – най-напред на експертно ниво, след това на ниво министри. След експертите тръгна да обикаля държавите членки Владимир Кисьов, който към онзи момент бе заместник-министър на външните работи, за да поиска подкрепа да се затворят само първите два реактора. Това е 1999 г., когато Комисията подава оставка поради съмнения за корупция на един от комисарите.

Новата Комисия – с председател Романо Проди – е избрана през септември 1999 г. На първото си заседание тя взима решение ядрената енергетика да се обяви за опасна и да се призоват държавите да се ангажират да не правят нови ядрени централи,

докато не се докаже тяхната пълна безопасност по най-високи стандарти. Два дни след това с вицепремиера Александър Божков отидохме на среща с Лойола де Паласио, която бе комисар по енергетиката.

Тя беше изключително добронамерена към България, но обясни защо не е приемливо да се иска отлагане на затварянето на първите четири реактора. [Вече говорихме за това по-горе.] Това също е много ярък спомен.

В крайна сметка, когато идва комисарят по разширяването Гюнтер Ферхойген (тук има легенда, която са ми разказвали, не съм присъствала лично), той влиза при Костов и му казва, че при разговорите дотук не са се разбрали за първите четири блока. Пита: „Какво правим сега?“. А Костов му казва: „Аз съм държавен ръководител на суверенна държава. Вие не можете да ми поставяте условия!“.

В крайна сметка Иван Костов и Надежда Михайлова подписаха меморандум, че първи и втори блок ще се затворят до края на 2002 г., а за трети и четвърти Комисията настоява на своето – 2006 г., българското правителство обаче държи на своето – 2008 г.

Това отваря вратата в Хелзинки да поканят България, да я включат към пакета от страни, които да започнат преговорите. Та тази снимка е от 15 февруари, тогава е първият тур за преговори. Това е в Брюксел, онази голямата зала на Съвета. Струва ми се, беше португалско председателство, но може да Ви излъжа, което е важно, защото срещата се води от външния министър на държавата председател на Съвета. Тя е междуправителствена конференция и е 15 минути.

Да, но така, както разказахте предисторията на събитията зад снимката – битки, битки, битки… Така че това си е било тържество в този момент.

Така е. Абсолютно тържество е! Защото междувременно се е сменило първото правителство на Костов, Божков е станал главен преговарящ. Положени са толкова много усилия. Снимката е от първия ни кръг за отваряне на преговорите, така че това е много силно преживяване. Заедно с пътя, по който стигаш

дотам.

Това е България и то благодарение на Иван Костов, Александър Божков, Владимир Кисьов и въобще – на целия екип за преговорите. Тогава оформихме екип. Беше точно на 23 декември 1999 г. Аз съм зам.-министър на промишлеността, а Костов събра посланиците на държавите членки и пред всички посланици каза: „Ето, аз създавам дирекция в Министерския съвет. Юлиана Николова е нейният директор“.

Аз абсолютно, абсолютно зяпнах. А той дойде при мене и каза: „Юлианка, извинявай, че не те питах, ама знаеш ли колко власт ти давам“.

Аз стоя срещу него и му казвам: „Аз не я искам. Харесвам си работата. Аз съм консервативен човек. Не обичам промените“.

А Жотев (Жотев вече е на мястото на Божков) ми казва, не пред министър-председателя: „Госпожо Николова, Вие сте силен човек. Защо не му се противопоставите?“.

Отговарям: „Господин Жотев, а Вие като бяхте на Министерския съвет, защо не му се противопоставихте?“. (А Костов в този ден навършваше 50 години.)

Така е и така върви целият процес.

Защо исках да разкажа това?

Когато направихме екипа за преговорите, направихме основен екип от няколко души, които движат основните неща, които се събират почти ежедневно, които си говорят ежедневно, и работни екипи по глави за преговори. Нашите бяха 30, а не както са сега – 35.

В преговорите с първата шестица страни кандидатки ЕК действаше по следния начин: Комисията изпраща позиция за преговори и съответната държава отговаря на тази позиция.

Владимир Кисьов каза: „Хайде пък ние да обърнем нещата. Ще им изпращаме позиция за преговори. Няма да ги чакаме те да ни поканят да отворим глава, а когато сме готови, им ги изпращаме ние“.

И всъщност до края на мандата на правителството на Костов ние имахме предадени 26 позиции от 30 и затворени 13 от тях, като първо затворихме главите Малки и средни предприя-

тия, Наука и образование и не мога да си спомня коя беше третата, но така.

Тогава при Костов се създаде Съвет по европейска интеграция, съставен от министри, и нямаше случай някой да не дойде (защото сега основният проблем на Съвета по европейска интеграция е, че представителите на политическото ниво не ходят на заседания, ходят само експерти.) Костов водеше заседанията на Съвета и аз докладвах (като директор на дирекцията, която всъщност е секретариат на този Съвет, а зам.-председател му е Надежда Михайлова).

Та тече заседание на Съвета и аз докладвам, че можем да затворим глава Наука и образование. „Как така ще я затворим тази глава? Нашето образование е на безобразно ниво! Науката ни има нужда да се преустрои. Как така?!“

И аз обяснявам: „Господин Костов, ние затваряме по критерий сближаване на законодателството“ (по тази глава единствената директива тогава беше, че на всички работници мигранти трябва да бъде осигурено обучение на майчин език и не е казано безплатно). „Ние го имаме в конституцията. Нямаме какво ново законодателство да въвеждаме“.

А той: „Не ми харесва“.

Да, много интересни дебати имаше. По този начин министрите бяха въвлечени даже в ежедневната работа, защото премиерът следеше процеса.

Всички тези неща са пряк отговор на следващия въпрос, но все пак трябва да го изговоря в прав текст – има ли неща, които касаят същината на процеса на евроинтеграция, които са останали встрани от вниманието на обществеността? Това, което разказахте, никой не го знае, но нещо, което Вие смятате, че трябва да се знае, но засега (и за съжаление) не е известно?

Сега не се знае това, че не можеш да кажеш: „Правя нещо, защото Брюксел го иска“. Не ти го иска Брюксел. Брюксел, за да стигне до едно законодателство, е минал през процес на консултации и на преценка – що е то обществен интерес и що е то общностен интерес. И не можеш да кажеш просто „Брюксел ми

го иска“. Брюксел е съвкупността от всички държави членки.

Грешката на държавата и тогава, и сега (между другото, това Юнкер вече го каза в Европейския парламент) е, че е много лесно да кажеш, да речем: „Трябва да въведем оценка на въздействието на околната среда“. Но това ще ограничи инвестициите в определени райони на държавата, това ще направи по-скъп даден вид индустрия, производство и така нататък. Поради това ние казваме: „Въвеждаме законодателството. Не може да не го въведем. Брюксел ни го иска“.

Обаче никой не иска да поеме отговорността и да каже: „Въвеждаме го, защото определени видове, цели популации от птици изчезват. Планетата загива. Ние носим отговорност към планетата и към бъдещите поколения. Преценили сме: дотук е балансът, за да запазим едното и да не пречим на другото“.

Затова сега Юнкер казва: държавите, които най-много викат срещу решенията на Европейския съюз, когато сме на заседания, нямат отрицателни становища, не казват „Ние сме против“. По-лесно е – за вътрешна употреба – да казват: „Онези в Брюксел ни го искат“.

Тази практика се появи в началото на преговорите, защото много бързо се приемаше законодателство. Като се приема бързо, е по-трудно да направиш информационна кампания, да убедиш обществото за нуждите и за ползите. Нали трябва този, който внася предложението в Парламента, той първо да е убеден. Не всички бяха убедени. Особено след като Костов ясно посочи, че интеграцията е основен приоритет. Той беше фанатичен на тази тема.

Спомням си първото си заседание като директор на дирекцията в МС. Спорят финансовият и правосъдният министър за финансовото разузнаване: първо съдът или първо разузнаването. Костов се обръща към мене и казва: „Юлиана ще провери как е в Европейския съюз“.

Аз казвам: „Ама, господин Костов, ние сега директивата я въвеждаме с всичко, което има в нея. Как е организацията вътре в една държава, си е неин въпрос“.

А той: „Не, не, ти провери как е в повечето държави и, както го правят повечето, и както е по-редно, така ще го направим“.

Освен това, такова разбиране, че нещата стават с четене, никой не го е имал. Сигурно съм пристрастна, може би, защото тогава съм била член от екипа (въпреки че и при Сакскобургготски бях известно време член от екипа, но…). Тази мотивация, че някой стои зад тебе и решенията, които трябва да се вземат (и каквото трябва да се направи, да се прави), никой вече я няма.

Добре, а в този първи момент, когато все пак става ясно, че членството в ЕС не е абстрактна идея, а е непосредствена политическа задача (включително позицията на господин Костов), кое преобладаваше – разбирането, че в някаква степен това членство е повече инструментално решение на наши тукашни проблеми или е по-скоро ценностна ориентация за принадлежност към един друг свят?

Към онзи момент – и дори и в следващите няколко години – беше по-скоро ценностна ориентация. Появи се по-късно прагматизъм, при Станишев се появи, ако си спомняте, точно преди членството – в края на 2006 г. Той каза, че членството ще донесе на всеки български гражданин 500 евро годишно. На което, като го слушахме, моя македонска приятелка каза: „Е, аз не гледам така монетарно на членството“.

И смятам, че и сега продължаваме да гледаме монетарно на членството. Включително това, че се борим за запазване на кохезионната политика е резултат на такъв монетарен подход към членството. А членството по-скоро е гаранция за геополитическа принадлежност и за ценностна принадлежност. Аз поне така мисля.

Добре, а в този микроекип от „десетте идиоти, които разговаряте помежду си на неразбираем език“ не е ли ставало дума за инструменталните цели на членството в ЕС? Стана дума преди малко, че тук има някакви интереси и не можеш да правиш едно, без да засегнеш друго, тоест обсъждахте ли такива съдържателни въпроси – не на равнище “politics”, а на “policies” равнище.

На това равнище трябва да кажа, че в нито един момент на този екип, когато преговаряше, в нито един момент на експерт-

ния екип не е оказван натиск да действа в нечий интерес. А бяхме задължени да преценяваме националния интерес, доколкото експертизата ни позволяваше. Всички, разбира се, знаеха какво е дереджето на държавата и сме защитавали максимално постижимото за държавата. Но това беше един екип, който е от 1992 г., който е, може да се каже, „екипът по българските присъединявания“ (с намигване към „Записки по българските въстания“). То са преговори със Световната търговска банка, с ЕФТА, ЦЕФТА, с всичките тези.

Да разбираме ли, че малко или много се запазихте като екип през годините, въпреки политическите турбуленции?

До голяма степен тези екипи се запазиха. До 2001–2002 г. в голяма степен се запазиха.

Тогава става много важен следващият въпрос: имаше ли някакво устойчиво разделение на труда – експертите си се занимават с параметрите на членството в детайлите, а политиците с макровъпросите?

Много е странно, защото тогава голяма част от експертите бяхме и на политическо ниво, защото например аз смятам, че съм експерт, но съм била заместник-министър, Владимир Кисьов беше заместник-министър. В този екип беше Пламен Орешарски, който беше заместник-министър към онзи момент. Другите пък после станаха заместник-министри.

Знаете ли, тогава имаше една връзка, една тенденция, която съществуваше в българската администрация до 2001 г. В по-голямата си част заместник-министрите идваха от средите на експертите. Такива бяха и Кирил Ананиев, и Пламен Орешарски, и Нено Димов, който дойде главен секретар с Евдокия Манева, и Димитър Радев, който беше заместник-министър още от 1992 г. и, независимо от смяната на правителствата, си остана такъв до 2001 г. Имаше една такава тенденция назначението да не е просто политическо, а да е експертно подплатено.

Добре, но след като подготовката за членство в ЕС е основно въпрос за пренос на законодателство, откъде идва

фрапантната разлика между темпото на затваряне на глави – за едни са необходими по-малко от шест месеца, за други – три години и повече?

Лесна е глава Индустриална политика, например. Там няма acquis (задължително законодателство на ЕС) и ние въпреки всичко я затворихме късно, защото там се искат реални факти. Като затвориш индустриална политика, все едно са ти казали, че имаш функционираща пазарна икономика.

Спомням си, че смениха ръководителя на екипа Мортен Олсен. Смениха го с Майкъл Лий – сър Майкъл Лий, който после стана генерален директор на дирекция „Разширяване“. Идва в България за доклада от 2000 г., а Костов много иска да ни признаят за функционираща пазарна икономика в рамките на неговия мандат. Дошъл е да представи редовния доклад за 1999 г. Има първа среща в 8 часа сутринта с министър–председателя, за да го запознае предварително с доклада. Комисията ще го представи в 3 часа следобед. Освен министър-председателя Костов, на срещата присъстват Надежда Михайлова (външен министър), Владимир Кисьов (главен преговарящ) и аз. Бяхме в Синята зала на Министерския съвет. Трябва да беше сряда. Може да е било и друг ден, но още предишния петък докладът беше изтекъл в Deutsche Welle. Беше изтекло, че не признават съществуването на пазарна икономика в България.

Не забравяйте, че България дълго време беше без ръководител на екипа за преговори от страна на ЕК (когато ръководителят на екипа на ЕК Мортен Олсен влезе в затвора). После дойде един германец – финансист, много добър, но той бързо се отказа. И сър Майкъл Лий, който пое България, е служител на Комисията от много високо ниво. Той очакваше да бъде посрещнат подобаващо. Влиза в залата, а Костов казва: „А Вие защо не ни признавате пазарна икономика?! Признавате на Литва и Латвия“.

И му направи една презентация – даде му едни таблици, данни за приватизация, за напредък в изграждането на институциите, за всичко.

Лий остана като гръмнат! Не очакваше такова нещо.

Затова някои са по-трудни. Трябват доказателства. Както и

онзи любим на Комисията израз rack records (почти непреводим на български: като консолидация на постиженията, а, с други думи, доказателства и гаранции, че реформите са необратими и дават очакваните резултати).

Защо глава Политика на конкуренцията е трудна глава?

Защото тя е основата на институциите за пазарната икономика. Защото е основана на разбирането за свободния пазар, дълбоко залегнало в западните демокрации. Според мен политиката за държавна помощ и към момента в България не я разбираме. Защото има неща, които трябва да кажеш: предоставял си помощ, но оттук нататък няма. Защото трябва да се научиш, преди да предоставиш такава помощ, да искаш разрешение или да съгласуваш с ЕК, ако е по някое от изключенията. И не за нещо друго, а защото трябва всички да преценят, че не се нарушават правилата на свободната лоялна конкуренция и не се изкривяват пазарните отношения с даване на неправомерно предимство на определен играч на пазара. Но все пак, да се държиш по един пазарен начин е трудно, особено ако 50 години преди това си се държал точно по обратния начин. Освен всичко останало, там е цялото антитръстово право. Тежко законодателство е, сложно, изисква силни и безпристрастни институции, които да го прилагат, изисква наличието на независима, безпристрастна и компетентна съдебна власт.

Затова [времето за затваряне на преговорните глави] е различно.

За околната среда е различно, защото преговаряш преходни периоди, за да се приспособи българската икономика към по-високите европейски изисквания. Трябва ти време за адаптация.

Въпреки че България нямаше много опции да преговаря, по простата причина, че приключването на преговорите с първите шест страни определи рамката на преходните периоди. Нямаше основание на нас да ни се дадат по-благоприятни преходни периоди. Например преходните периоди за затваряне на тези ТЕЦ-ове, които замърсяват околната среда.

Това е страховито като проблем.

Страховито е, но ти имаш рамка. Тя ти е дадена. Онези преди нас са я затворили. Ако позицията ти е била такава, защото не знаеш, че можеш да преговаряш за отлагане, и не си си поискал отлагане, това е съвсем различен въпрос.

Според мен в Договора [за членство в ЕС] има например едни изключения – по предоставените държавни помощи, които не сме си поискали, не сме декларирали и за които и досега се колебаем насам ли сме, натам ли сме.

Като цяло огромно количество законодателство е. Практически всички институции трябва да участват.

Добре, но от всичко казано е франтантно видимо, че националната позиция е неразложимо цяло – от една страна, политическият аспект, от друга страна, "policy" аспект и, от трета страна, чисто технологично. Как това се превръща в нормативен документ, който регулира оттук нататък нещата. Как се прави този баланс?

Няма писани правила за това, за съжаление, няма и утвърдени практики. Моята практика е адаптацията да я правят експертите, защото познават материята технически, технологично, всякак. Юристът работи с експерта и коригира, дава правните насоки и облича текста в правни норми. Много министерства практикуват само правните дирекции да правят транспонирането на законодателство, а други – само експертите. И не се получава или не се получава добре.

Всяко министерство, всеки екип е със свой подход, което е вредно. Трябва да има един общ подход и след членството. И за мен основният проблем сега в нормативните актове е, че този подход липсва. Продължава да има министерства, които въвеждат регламенти, като просто копират текстове от регламенти в собствения си закон. Въпреки че Комисията неднократно ни е казала, а и Съдът на ЕС също така е казал, че това не бива да се прави или се прави само в изключително редки случаи.

Добре, а след като е правно легитимно преносът да е съпроводен с трансформация на нормата, как представителите на Комисията разбират степента на адекватност на

трансформацията отвъд преноса?

Това е дълга история. Казвам Ви, че това е много дълга история, защото има много предварителна работа. Ако потърсите в архивите решенията на МС, ще намерите така наречената Национална програма за адаптиране на правото на Европейския съюз [пак от 1998 г.]. Тогава си спомням, че в постановлението на МС, което направихме за преговорите, има и таблица за адаптиране, за транспониране на директивите. Защото дотогава българската държавна администрация правеше така – имаме си българския закон и пише само „това отговаря на това, това на онова“. А не е така. Имате директивата. Добре, обаче на директивата първи член къде е? Втори член къде е? Не е казано, че трябва да е в един акт, но трябва всеки член да го има.

За мое най-голямо съжаление сега при въвеждането на изисквания на директиви, таблицата за съответствие (“concordance table”) не е част от пакета документи за приемане на нормативния документ, въпреки че го пише в акта на Министерския съвет. Тези документи не са и публични. А знаете ли колко ще Ви е удобно да се ориентирате, ако имате таблицата в пакета! Можеш да видиш как я прилагат на други места, можеш да видиш каква е практиката на Съда и е добре това да е част от пакета за въвеждане на директивите в законодателството. Казват, че го правят. Може би, но те не са публични, не знам. Не съм виждала.

Така и на Комисията ѝ е лесно – това е директивата, всеки член е транспониран някъде. Някои, които не са приложими за България, пишеш „неприложим“, но в обратния вариант – в кой закон какво се прилага.

Така или иначе, когато в крайна сметка Договорът за присъединяване на България и Румъния към Европейския съюз се подписва, е ясно, че преговорите са завършили. Това е победа, но същевременно е ясно, че ние ще влезем в Съюза от 1 януари 2007 г. и че от този момент започваме да усвояваме европейско финансиране, което обаче не е „сума пари в чувал“ (lump sum), всеки да си взима, каквото му трябва.

Не е от този момент. Ние усвояваме още от 1991 г. по различни програми, например ФАР (помощ, която до 99-та е към

„третите страни“ за ЕС), а след това е предприсъединителната помощ по ФАР, ИСПА и САПАРД.

Да, но там правомощията на правителствата да използват предприсъединителните инструменти при провеждането на правителствени приоритети за подготовка за членство са сякаш значително по-големи спрямо това, което след това е обща рамка на европейското финансиране?

Точно обратното. Когато ЕС приема ”Agenda 2000” и започват ФАР, ИСПА и САПАРД, тези програми се подчиняват на всички правила за структурните и инвестиционните фондове сега. Тогава Комисията у нас има представителство и то има по-големи правомощия от българската администрация при управлението на фондовете (което бе голям пропуск тогава – през тези години до 2006-та). Институцията, която взема решенията, бе Комисията. А трябваше обратното, вместо Европейската комисия да ни контролира, да си поемем отговорността. Освен САПАРД България няма друга акредитирана агенция за споделено управление на програмите, така че след 2007 г. бе много трудно да поемем своята отговорност.

Добре, но смисълът на въпроса е малко по-друг. Когато този рамков бюджет, да речем, от 11 млрд., е предоставен на страната, тези милиарди са предназначени за секторни политики. Пропорциите вътре между секторните политики как се определят? Би трябвало, на хартия поне, да е във връзка с Националния план за развитие, нали така?

Ами, то е различно. „Национален план за развитие“ беше валиден документ на ниво ЕС до 2006 г.

Аз съм виждал чернова на такъв план на Агенция за анализи и прогнози от, да речем, 2005 година.

Това е другата ми голяма болка – практика, която не се е променила, за съжаление. През 1999 г. имаше два плана за развитие. Правихме план за регионално развитие и правихме план за икономическо развитие. Моята теза е, че правихме тогава два плана, защото имахме двама вицепремиери – два ресора. Бога

ми! Няма друга логика да имаш два плана.

Ние и досега правим два плана. Ние и досега имаме отделен план за регионално развитие, но една държава няма нужда от повече от един план за развитие. Правихме Национален план за развитие, защото в "Agenda 2000" за периода 2000–2006 г. се финансираха неща, които са залегнали в плана. Което е абсолютно логично, защото парите (публичните – независимо какъв е източникът им – дали са български или са европейски), публичните пари трябва да влязат в политиките, а има Национален план за развитие, защото държавата е определила приоритетите на политиките си там.

Грешка беше това, което правихме тогава – през 1999 г. Грешка е и по-късно – да планираш, защото имаш едни пари и трябва да ги изхарчиш. [А би трябвало] да планираш, защото имаш едни нужди и едни приоритети. Планираш си нуждите, за да постигнеш приоритетите. Ако можеш с европейски пари, посрещаш ги с европейски. Ако е тясно национален приоритет, финансираш го с бюджета. Ама това е едно, а да планираш, защото имаш едни пари и се чудиш как да ги изхарчиш, е съвсем друго.

Вие сте виждали проект на следващия план за развитие, който е приет 2004 г. След неговото приемане излязоха проектите на регламенти за периода 2007–2013 г. За този програмен период не се изискваше национален план и България заряза националния си план – затова сте намерили само проект на план.

България просто го заряза този национален план и направихме Национална стратегическа референтна рамка. Въпросният регламент, общият за координация на фондовете в този период, въвежда Националната стратегическа референтна рамка (по нея се дават парите). Този регламент казва, цитирам: „документ за справка за съотношението между националните приоритети и европейските приоритети".

Защото тогава вече имаше Лисабонска стратегия, а тя има няколко приоритета. Предполагаше се, че референтната рамка обяснява как националните приоритети допринасят за постигане на тези, залегнали в Лисабонската стратегия. Тогава пак вървяхме на принципа „има едни пари, дайте да ги изхарчим по

Лисабонската стратегия“. Не обръщаме внимание какво е нужно за България извън европейската стратегия за заетост и растеж.

След програмния период 2007–2013 г. направихме Национална програма за развитие „България 2020“.

Бях ръководител на групата, която състави „България 2020“. Създадохме Съвет за развитие – министрите участваха. А областите, в които няма общи политики на ниво ЕС и няма как да се сложат европейки приоритети, бяха „здравеопазване“, „образование“ – в по-малка степен, и „транспорт“.

Това Ваше усилие не остана ли, все пак, чисто литературно упражнение?

Не, то стана литературно упражнение по-късно. Когато през ноември 2012 г. представиха новите регламенти за периода 2014–2020 г. и в София дойдоха всички генерални директори от ЕК, които управляват структурни и инвестиционни фондове. Началникът на отдела за България в Генерална дирекция „Регионална политика“ каза: „Вие с „България 2020“ сте си свършили 90 на сто от програмирането за новия период“. Тоест от този документ остана това, че се програмира използването на фондовете 2014–2020 г. по това, което е написано в него.

Тук ще отворя скоба, защото Министерският съвет много се съпротивляваше да приеме „България 2020“ по простата причина, че никак не е красива картината в него, особено анализите. Казва всичко – за неграмотността, за здравето, за свързаността и т.н. Доста неприятни неща има вътре и то не звучеше красиво; не е като лозунг, да го размахаш предизборно. Няма много политика (Politics) вътре, но документът е писан от експертите, а не от политиците – нищо, че те участваха в работната група.

Тоест Вие сте сигурна, че има висока степен на смислово съответствие между този аналитичен и програмен документ и онова, което по-нататък е разписано като приоритети?

В т.нар. Партньорско споразумение – да. То се позовава на „България 2020“. Въпросът е, че на проектно ниво, вече го няма, въпреки че съществува на програмно.

Програмата залага целите и как те се постигат. Например, беше записано едно нещо, което не се случи, защото имаше голяма съпротива. Аз не съм човек, който се занимава с образование, но смятам, че беше много смислено – беше заложено задължително обучение от четири години. Тук имаше много „жълтопаветни протести“, че не можеш да задължиш всички родители. Само че, на моите приятели в Брюксел децата тръгват на училище задължително в годината, в която навършват три. Задължително ги взимат – в публично или частно училище, задължително лицензирано, акредитирано образование, и детето ходи. В Япония са от две и 99% от децата са обхванати от това. Освобождават ги, разбира се, в 1 часа и родителите да му мислят какво правят после с детето, но е включено в образованието. По някакъв начин дават повече шансове на децата в неравностойно положение (а те в България стават все повече, а са бъдещето на държавата).

Мисълта ми е че, когато в едно семейство са трето поколение неграмотни, държавата трябва да има ангажимент да научи детето да говори, пише и мисли. Нали?

Но това не се случи, защото в момента вървим към това, да не правим реформи, защото те не се харесват на обществото или на части от него. А за всяка реформа се плаща с политическа загуба или висока цена за закъснението.

Това ще е бездънна тема.

Тя е бездънна. Така е.

Дали е ставало дума при разговори с Ваши чуждестранни партньори дали има разлика в начина на поведение от страна на Божков, на Кисьов, на Кунева? Има ли личностен отпечатък върху хода на процеса на подготовка?

Не. Не съм говорила. Смятам, че не е прилично да се говори по такава тема.

На ниво министри, имате ли впечатления, че на някого действително му беше кауза евроинтеграцията, защото не съм сигурен, че за всички е била „пръв приоритет“.

Ами, от министрите, тези на външните министри, разбира се – и на Надежда Михайлова, сигурно и на Соломон Паси, и на Вигенин, но то е по длъжностна характеристика. На министри. Слабо е да се каже. Министрите влизат в Министерския съвет и бъркат Съвета на Европа със Съвета на ЕС. Има някои, за които е кауза, но то по-скоро е личностна характеристика.

Например сещам се за Ивелина Василева. Тя е евроентусиаст. Вярно е, че доста по-късно влезе в процеса, но тя е евроентусиаст. От по-старите министри за обсебеност от казузата на ЕС, освен за Божков – не, не мога да се сетя.

Какви са спомените Ви за отношението на страните членки на ЕС към България? Разбира се, то е много различно в хода на времето. Имаше ли такива, които да са по-добронамерени, за разлика от други, които да са по-резервирани?

Различно е. Обикновено си мислим, че германците са по-добронамерени към нас, което в повечето случаи е така. Но съм присъствала на случаи, в които се обещава да се направи нещо за България, а после (след консултации с експерти за свършеното от нас), се гласува обратно. Шведите винаги и UK винаги са били добронамерени. Французите – не винаги. Холандците – никога. Холандците и гърците – никога, ако не сме си свършили работата „повече от съвършено“.

Тоест има страни, в които разпознаваме поведение на постоянстваща обструкция?

Не толкова обструкция, колкото постоянно и растящо недоверие.

Гърците нали уж се представят за наши приятели?

Гърците, подкрепят ни, но винаги е по-трудно. „С едно наум“.

А холандците откровено не ни подкрепят?

Холандците откровено не ни подкрепят – със своите си основания. Например, те не ни подкрепят за Шенген, защото смятат, че нямаме достатъчно силни институции, за да прилагаме

закона.

Е, това трудно може да го оспорим.

То не може да се каже, че [отношението на дадена страна] е еднакво за всичко.

Защото си спомням една среща на българския министър-председател с шведския министър-председател през 2001 г., 6 април. Беше държавна делегация (за един ден отиваме и се връщаме) и за всичко, което говори г-н Костов, шведският министър-председател го подкрепя. Докато не заговори за подкрепа да удължим живота на малките блокове на „Козлодуй“. Тогава той каза: „Вие как си представяте да ви подкрепя за „Козлодуй“! Аз, който съм поел ангажимента до 50 години да я ликвидирам у нас (ядрената енергетика)“.

Тоест не може да се каже еднозначно – всяка държава има свой интерес и се отчита пред собствените си граждани.

Става дума за интереси, нали?

Да, за това става въпрос, но всяка държава има свои интереси и то не е срамно да защитаваш интереса си.

Добре, но защо пък Франция, която няма, така да се каже, ясно изявени икономически интереси към България, защо пък те се държат така хладно?

Ами, не, аз не бих казала „хладно“. Но Франция, ако намери собствен интерес, който да изтъргува, за да те подкрепи, ще те подкрепи. Но ако няма такъв интерес, то поне няма да пречи.

Когато България все пак тръгва малко след първите шест страни от Централна и Източна Европа, това даде ли възможност да си изберем, така да се каже, модел, който да следваме?

Полша беше, поне в началото, най-добронамерена.

Но смятали ли сме, че ние тогава искаме да станем, така да се каже, „Полша на Балканите“?

Ако погледнете от 1992 г., ние не сме искали да станем

„Полша на Балканите“. Затова казах, че са интересни онези решения на Министерския съвет, когато представители на Втора адвокатска кантора (от която идваше ядро от лидери и министри на СДС) защитаваха в качеството си на министри съответните позиции или актове на МС. Да се погледнат там решенията за всеки мандат, който МС даваше за съответния кръг преговори за Споразумението за асоцииране. Защото за всеки кръг на преговори се даваше мандат и всеки беше: постигнатото да бъде не по-лошо от постигнатото от Тройката (Полша, Унгария и Чехословакия) и после – Четворката (когато се разделиха Чехия и Словакия. Тоест трябваше да следваме тях. Но Полша, например, ни даде всичките си преговорни позиции, което беше от голяма полза.

Не всички биха ни дали. (Тъй като те са на английски, е все едно от кого ще ги вземем). Всеки можеше да го направи, но това, което Полша направи, бе най-добронамерено.

Когато се изработваха чисто съдържателно българските позиции, беше ли въвлечено така нареченото гражданско общество през някакви структури – неправителствени организации, които да имат участие в процеса?

Поне докато съм била в процеса, по всяка глава се правеха консултации със заинтересованите страни. Имаше диалог и се канеха представители на браншови и/или граждански организации в съответния сектор.

Как си избирахте с кого да партнирате?

При нас (Министерство на промишлеността, после на икономиката) беше лесен избор. Съществува БАН, с когото се партнира за наука. Направихме съвет – БАН, Стопанска камара, Търговско-промишлена палата и съответните асоциации на производители, ако има. И е лесно. Проблемът е, че те в голяма степен нямат опит и знание за европейското законодателство. То такъв им бе характерът. Трябва първо да ги обучиш.

Това щеше да е следващият въпрос.

Трябва да ги обучиш. Трябва да ги образоваш и да им го предложиш внимателно и настойчиво, защото трябва да се взе-

мат информирани решения. А пък е по-лесно да им замотаеш главата и да кажеш после: „Те се съгласиха“, без да обясниш какво е и какви са последиците.

Спомням си, че сме имали спор с Асоциацията на производителите за директивата за козметичните продукти, тъй като това, което трябва да се случи, е да си сменят етикетите. Смяната на етикетите изисква изключително много пари. Предлагаме им да преговаряме за по-дълъг период. Асоциацията им обаче настояваше да стане по-бързо, ако може веднага.

За износа сигурно?

Ами, не. По-скоро, за да изкарат сивата икономика на светло, да убият „врага“, не знам за какво. За да елиминират нелегалните на пазара, но пък не си дават сметка колко много ще струва на сектора промяната на правилата и въвеждането на контрола върху спазването на тези правила.

Но, така или иначе, партньорите са имали съдържателни позиции, а не просто формално присъствие?

Да, разбира се. Например беше установено, че изпълнението на изискванията на законодателството към 1999 г. в областта на екологията ще струва на България, на българския бизнес и държавата 9 млрд. евро. Говоря за законодателството, съществувало до 1999 г., а то се усложни много след това. И тези 9 млрд. евро бяха 60 на сто за бизнеса, 40 на сто за държавата. Но пропуснахме да направим така, че това да стане постепенно. За да стане изобщо.

Някак си все още нито направихме пречиствателните станции, нито управлението на отпадъците (които са държавната задача), нито пък чистотата на въздуха, замърсявана от топлоцентралите (което е частната задача).

Между другото, господин Даскалов в неговото интервю споменава, че Европейският институт е изначално създаден с функцията да бъде Think thank на евроинтеграцията. Така ли беше?

Легендата, която аз знам, защото аз знам легендите (била

съм директор на Европейския институт от 2002 г.), казва, че когато идва в България, Сорос се среща с министър-председателя и казва: „Какво да направя за европейската интеграция на България?“.

Костов иска в рамките на своята дейност за развитие на гражданския сектор да подкрепи създаването на неправителствена организация, която да има функция да подпомага правителствата с експертиза по европейските въпроси.

Това знам.

Доколко неправителствена организация може да е авторитетна пред правителство у нас?

Може, разбира се, но трябва да е не само “noisy” и “voicy”, а да има експертиза.

Аз съм сигурен, че Европейският институт има експертиза, но, познавайки някои правителства, имам обосновано предположение, че те не са склонни да ползват тъкмо професионална експертиза.

Знае се, че: „Насила можеш да вземеш. Насила не можеш да дадеш“.

Да. Точно така е. Има проблем.

Има проблем с това, но има проблем и с НПО. Трябва да има представителност за даден сектор, да е ясно какъв интерес се защитава, откъде идва финансирането, както и много други неща, защото те влияят върху вземането на решения.

Многократно експерти са казвали, че в хода на преговорите „най-изявеният приятел“ на България е била Комисията. Съгласна ли сте с тази оценка или зависи – понякога е „строг възпитател“, друг път е все пак добронамерена.

Зависи. Приятел е, разбира се, защото това е нейната работа. Тоест за екипите, които работят с България, нейният напредък е техен успех, тяхната задача е България да върви напред. Тяхната работа се оценява през призмата на напредъка на България, така че е в техен интерес.

Имаше много добронамерени хора вътре в Комисията

(поне с тези, с които съм работила), много хора, които искат да ти помогнат. Имаше, да. Вярно е.

А, дори и тук, в Представителството на Комисията в България имаше хора, които искаха да помагат и много помагаха.

Това е много важно, все пак. Като нямаме страна патрон, поне Комисията да е партньор, на който можеш да разчиташ.

Така е, но имаше и друго отношение. Например, след приключване на преговорите със страните от първата вълна (или близо до това време) Ферхойген – комисарят по разширяването, публично заяви: „Защо да не вземем да приемем една католическа Хърватия, вместо да се мъчим с България и Румъния“.

Публично го е казал?!

Публично. Да. Имаше такова изказване. Беше скандално!

Е, изненадвам се, защото иначе в литературата, която е доста изобилна, авторите са влезли в детайли на неговата добронамереност към социалистическата партия в Румъния и побутването на страната към ЕС (с оглед вътрешнополитическа употреба на процеса в Румъния).

То и тук беше същото. Меглена Плугчиева го доведе в България заедно с най-близкото му – във всякакъв смисъл, обкръжение. Правиха вечери и с неправителствения сектор. В този смисъл той и тук побутваше по линия на социалдемокрацията.

Тоест има и такива неща в хода на процеса?

Да, но нали трябваше някой, все пак, да поиска. От Румъния са поискали, той е дал. А тук трябваше Меглена Плугчиева да се появи, да поискаме, за да ни се даде подкрепа. Но това беше вече в края на мандата на тази Комисия.

Следващият ни въпрос е следният: в първите години особено настойчиво, но и до ден днешен – дали по инерция, или по съдържателни причини, говорим за евроатлантическа интеграция на България. Изглежда като да е един процес

влизането в НАТО и в Европейския съюз. Според Вас по-важно е единството или все пак това са две различни неща?

Две различни неща са, но са тясно свързани. Ако погледнем държавите от Централна и Източна Европа, членството им в НАТО винаги е предхождало членството в ЕС. Защото Комисията приема, че членството в НАТО гарантира държавността и ценностната ориентация. Затова сега въпросът за името на Македония е много важен не толкова за членството в Съюза, колкото за приемането на страната в НАТО. Знае се, че приемането ѝ в НАТО ще отпуши процеса. Затова е много важно сътрудничеството с утвърдени международни институции.

България направи много добър ход тогава (1999 г.). Тя поръча на Световната банка да изготви доклад за състоянието на държавата, изправена пред двойното предизвикателство – да се реформира и да се присъедини към ЕС. Не всички държави го правят, но това беше оценка за напредъка ни в реформите за трансформация от централно-планова към пазарна икономика, изграждане на публична администрация и европейско членство. Докладът беше много изчерпателен, критичен по един добронамерен начин и полезен на Комисията с външната експертна оценка.

Този доклад публичен ли е?

Публичен е, да. Той излезе 2001 г. и е изключително добронамерен. Комисията ползваше от него аргументи за напредъка на България.

Но това е ход на правителството. Александър Божков, светла му памет, реши тогава да използва този инструмент, за да вървим по-бързо напред.

Затова дирекцията, която създадохме тогава в Министерския съвет, беше дирекция за координация не само за европейска интеграция, а за европейска интеграция и връзка с международните финансови институции. Просто всички планове да сложим на едно място. Да вървиш в една посока и една и съща реформа да правиш.

Да, да, има смисъл да бъде така. Аз съм чувал, че по

чисто дипломатически път представители на НАТО са натискали за нашето членство в ЕС.

Да, то затова е важно да влезеш в НАТО. Печелиш партньор. Не, в Централна и Източна Европа няма държава, която да не е минала към ЕС преди НАТО. Сърбия може би е по-особен случай, но не се знае. Да, много е важно и трябва да кажа, че готовността за приемане в ЕС се удостоверява от членството в НАТО. Казвам го, тъй като говорихме с Илияна Цанова, а тя каза: „България я приеха неподготвена“.

Добре, но къде щеше да бъде България, ако не я бяха приели? Къде – геополитически, без НАТО и ЕС?

Добре, но включително и Оли Рен – следващият комисар по разширяването, със задна дата в прав текст публично е казал: „Когато приехме България и Румъния, те не бяха готови“. Това го има и като официална оценка на одитната агенция на Европейския съюз, че към 2006 г. България и Румъния не са имали дължимата степен на готовност. Ферхойген също има публикация през 2013 г. със заглавие „Твърде много, твърде рано?“ – това не е ли повод за размисъл?

Сега, нека да погледнем на нещата съобразно момента. Да речем, по отношение на корупцията и по отношение на други неща Словакия беше много по-назад и в класациите, и в оценките.

И Словакия, и Литва – всички тези страни по тези показатели бяха зад нас. Само че през 2004 година, когато се случи голямото разширяване на ЕС, изведнъж обществото в старите държави се стресна и се дръпна. Съюзът се уплаши. Така е. И тогава този страх се пренесе върху членството на България и Румъния. Защото всички магарии, които направиха новите в първите години на членството, се пренесоха върху нас и ние платихме за тях. Както за нашите плащат сега следващите.

Е, да, то всъщност никой няма полза да се разводни или да се влоши качеството на съюзните политики, така че е по-добре ЕС да е по-взискателен.

Освен това ние все пак сме най-бедните, така че това също

има значение в този смисъл.

Между другото, в края на 2000 г. Костов казваше: „Така, както сме тръгнали“ (защото Докладът през 2000 г. беше много добър), „Така, както сме тръгнали, можем, ако спечелим изборите, да минем с първия екип 2004-та година“.

Е, за съжаление, историята се разви по странен начин.

По странен начин, да. Първата реплика на Николай Василев като министър на икономиката беше: „Каква пазарна икономика е България? Как да се развие?“.

А пазарната политика е условие за затварянето на поне 3 глави от преговорите.

Имало ли е обаче други геополитически съображения в процеса на вземане на решение за кандидатурата на България?

Разбира се, че имаше. Например за поканата през 1999 г. беше много важно отношението ни (и поведението!) към войната в бивша Югославия. Без такова ясно правителствено позициониране решението от Хелзинки едва ли би било възможно. То по-скоро бе ценностно ориентиране, отколкото практическо решение. Разбира се, че има значение.

Не е въпрос само на отмятане на точките с чавка – acquis тук, acquis там. Не е това. Никога не е било това.

Да се върнем на това, че не сме били кой знае колко по-различни – по степен на подготовка, особено от Литва.

И Словакия. Все пак си спомняме Словакия през 2000 г., нали?

Кажете как според Вас стана така, че темата за корупцията стана основен проблем за нас?

Това е според поговорката „каквото сам си направиш, никой не може да ти го направи“. Темата с корупцията стана тема на Световната банка и редица международни организации. През 2000 г. у нас се създаде с участието на държавата, „Коалиция 2000“, като първоначално се финансира изследването на корup-

цията у нас.

Боже!

Е, така беше. Държавата плати, за да изследваме корупцията, но това стимулира достигането до заключения, изискващи допълнителни изследвани и т.н. Но не е само това.

Ние в социологията се смеем, че „по-ужасна от корупцията е само борбата с корупцията“.

Точно така е. България тогава беше доста по-добре от някои други страни измежду кандидатстващите. Индексът, даван от Transparency International, бе по-добър за България от много други и имаше положителна тенденция. Вярно, че после се смени методиката, но страната ни беше относително по-добре в този процес.

Освен всичко останало, ние наистина имаме такъв проблем. Корупцията беше проблем, тя си остана проблем и продължи да се развива като проблем. Тя не се създаде тогава, но общественото внимание бе насочено към нея. В един момент тя се превърна в основен проблем, защото вниманието се фокусира само върху проблема, без да се фокусира върху мерки, които да са реални и работещи. Защото първата стратегия за национална сигурност включваше в себе си борба с корупцията. Защото според мен в борбата с корупцията не можеш да имаш отделна стратегия за борба само с нея, лично. То е въпрос на администрация и управление и не е нещо отделно от тях. Не можеш да имаш нещо, което да е министър по корупцията, нали? Смешно е.

Но все пак, преценявайки нещата със задна дата, мислите ли, че ако сте имали възможност (Вие все пак имате достатъчно политически и управленски опит), ако е зависело от Вас, мислите ли, че подготовката и присъединяването са могли да протекат по друг начин? Независимо дали би било за по-добро или за по-лошо, но, така или иначе, дали имаше алтернативен вариант? Дали можеше, чисто хипотетично, да има друг развой на събитията?

Извън европейското членство ли имате предвид?

Не, не, самият ход, по който протече процесът, имаше ли алтернативни варианти – по цели, приоритети и инструменти, а и по резултати?

Разбира се, че можеше! Само че това включваше избягването на тази катастрофа, която преживяхме през 1996 и 1997 г.

Ако бяхме започнали процеса на преструктуриране на икономиката през 1991 г., защото докато другите страни от Централна Европа минаваха през преструктуриране, ние правихме „плавен преход“. Само да спомена, например, че в края на 1996 г., началото на 1997 г., имаме, както казах, 3% приватизация и тя е работническо-мениджърска. Много малък процент от брутния вътрешен продукт се създава от частен бизнес, имаме изключително ниска безработица (4% безработица). Тоест на държавните предприятия се начисляват заплати, те трупат дълг. Тези предприятия се обезценяват.

Разбира се, можеше иначе. Можеше, но това се отнася за процеса на преструктуриране на икономиката и за изграждането на демократичните институции, което променя целия ход на процесите.

А ако се взрем в самото взаимодействие между България и Европейския съюз – като техни инструменти, като приоритети?

То разликата не би била много съществена. Бихме могли тук-там нещо, но като цяло – същото.

Е, да, но нали преди малко стана дума, че спрямо Западните Балкани сега се промениха приоритетите – първо, правосъдие и вътрешен ред, напредъкът по този въпрос е предпоставка за всичко останало, тоест ЕС има свобода да избере какво да е приоритет на политиката за разширяване?

Само че проблемът с правосъдието и вътрешния ред, ако погледнем състоянието на Глава 23 през 1999–2000 г., не беше така страховит. Той се промени и задълбочи впоследствие.

Това, което бих променила категорично, е добре да се обмисля, преди да се въвежда препоръка на Комисията.

И второ, това, което Ви казах вече, онзи подход бе насочено когато се говори с Комисията, не се оплакваш и не прекар-

ваш собствените си идеи като нейни становища. Защото всички простотии (без извинение!), които направихме в правосъдната система, станаха по този начин. Някой говори с европейски чиновници, които нямат от къде да почерпят знания, освен от това, което им се говори в България, и го предлагат като политика. Държавата пък, като го види написано в доклада, смята, че трябва непременно да го въведе. И погледнете напред-назад колко неща сме въвеждали и извеждали. Просто добри инструменти – само поради това, че ги въвеждаме, „защото някой ни ги иска“, (а не защото е наша вътрешна необходимост) сме ги изпортили.

Политиката трябва да е: „Трябва да го направим така, защото така трябва“, а не „Защото ни казаха така“. Има неща, които иначе работят, добри са, а ние ги изхабихме и сега вече не могат да се използват в България, т.е. стеснили сме набора от инструменти на политиката, които можем да прилагаме.

Добре, кажете ми кои според Вас задължително трябва да бъдат следващите наши интервюирани? Поне три имена на личности, които, ако не сме ги интервюирали, цялото усилие за създаване на архив за българската евроинтеграция ще бъде напразно.

Ами, Сашо Божков, ако би могло, но Сашо Божков, Бог да го прости, няма как. Владимир Кисьов и може би някой от премиерите – според мен задължително Костов, задължително Станишев. Може и Плугчиева. Разбира се, и Филип Димитров.

Декември 2017 г.

ВЛАДИМИР МИШЕВ

Вид образование:
право.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
експерт в преговорите и изпълнението на Споразумението за асоцииране.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1993 г. до 2007 г. – Министерство на външните работи, дирекция „Европейски въпроси“;
- от 1993 г. до 1997 г. – Мисия на Република България към ЕИО в Брюксел;
- от 2000 г. до 2004 г. – Мисия на Република България към ЕИО в Брюксел;
- от 2006 г. до 2007 г. – Посолство на Република България в Нидерландия.

Настояща позиция:
пенсионер.

Откъде да започнем?

Всъщност, важно е каква е „рамката“ – какво е могло да стане (какво значи да се присъединиш към ЕС), а вече в тази рамка – какво може да се постигне и каква позиция да се заеме; какво да се отвоюва и т.н. Тази рамка трябва да е позната, за да могат хората да преценят. Аз мисля така. Не знам дали съм прав. Вие си имате и научен подход, а имате също и съдействието на нашия великолепен – аз много си го обичам, бил съм и лектор – Дипломатически институт. И ще бъде много интересно, ако може така да се подходи, за да могат хората да разберат.

А иначе, поне по моя информация (не претендирам да съм свръхексперт по отношенията с ЕС), отношенията ни са на база на някакви договорености. Те са междуправителствени, защото правителството подписва споразумение в икономическата

област, по-специално – за износ на български стоки (например червени меса, птици, яйца, млечни продукти, черни метали и текстилни изделия). От всичките тези споразумения с особена важност за отношенията между България и тогавашните европейски страни е текстилното споразумение. Не за друго, ами защото то е най-разгърнато – то регулира изключително детайлно и най-дребните елементи във взаимоотношенията в тази област и всъщност през следващите етапи на развитие на отношенията (на договорна база) то заема огромна част от цялата тази материя. Просто се включва в обща договореност.

Такива икономически споразумения започват да се сключват, ако не се лъжа, от средата на седемдесетте години. През 1988 г. СИВ и ЕО се признават взаимно като организации и това дава свободата на страните членки на СИВ да си договарят отделни споразумения с Европейските общности. Първи се възползват унгарците още през същата година, а ние правим това през пролетта на 1991 г., ако не се лъжа – през месец май. Тогава премиер беше Андрей Луканов. Това са така наречените „споразумения за сътрудничество“, които вече са изцяло икономически, но обхващат доста по-голяма палитра от проблеми в икономическата област (освен чисто секторните споразумения за търговия с определени стоки, както вече Ви ги изредих). Примерно текстилното споразумение заема една огромна част от Споразумението за сътрудничество от 1991 г., защото, първо, е много обемно и, второ, защото то е най-разгърнато. То е най-развитото. Може би заема към две трети от целия обем на споразумението, ако не и повече (не съм сигурен вече, но там някъде).

Впоследствие това споразумение започна да действа в края на 1993 г. с обратна сила (това предполагам, че г-жа Бенишева Ви го е казала), т.е. от първи януари 1993 г. То трябваше да влезе в сила от първи януари, но поради редица причини се забави и влезе с обратна сила (както е договорено) чак в края на годината. Разбира се, поради това забавяне ние получихме компенсации: някои неща, които заради не влязло в сила споразумение не можахме да усвоим, не можахме да използваме през цялата 1993 г., бяха прехвърлени за следващите години. Тези въпроси, т.е. компенсациите, се уточниха към средата на 1994 г. А през 1995

г. подадохме молба за членство, т.е. виждате колко са близки нещата.

Между другото, излезе едно томче, едно синкаво, не може да го нямате във вашите библиотеки. То е от около 540 страници и съдържа всички допълнителни договорености, постигнати в преговорите за подписване на Европейското споразумение за асоцииране. Около 130-140 страници от него заемат текстилните проблеми. То съдържа не само всичко от икономическата област по сектори – комуникация, транспорт, селско стопанство, взаимодействие, митническо сътрудничество и т.н., но има вече и определена политическа част, макар и не голяма.

Но за нас е много важна. И един от най-важните елементи в нея е, че след продължително настояване от наша страна и продължително упорство от страна на преговарящия с нас – Европейската комисия, все пак беше записан текст, че ние се асоциираме с оглед на бъдещо присъединяване (а не само ей-така да се асоциираме примерно като Турция, която е асоцииран член от 1963 г. та досега). И това се възприе, т.е. виждате връзката „стъпка по стъпка“.

Аз съм експертът, който подготвяше и провеждаше преговорите по текстилните изделия, така че тук мога да Ви кажа някои неща. Нещата продължиха до 1998 г., когато отпаднаха ограниченията и търговията стана свободна. Друго важно за България нещо за този сектор от икономиката е това, че тези стоки традиционно години наред (нямам представа, но предполагам, че дори и сега) заемат огромен дял от българския износ въобще. И по-специално, за най-големия ни външноикономически партньор – ЕС, т.е. останалите членки на ЕС. Така че в онези времена текстилните изделия, заедно с черните метали, заемаха по 20% и над 20% от общия български износ. Като се има предвид огромният брой хора, заети в текстилната промишленост и свързаните с нея сектори, постигнатите договорености имаха много голям социален ефект.

Ако искате, все пак да започнем с най-яркия Ви спомен, защото Вие разказахте…

Това беше само някаква предистория, за да имате поглед

върху нещата.

Разбира се!

Само искам да Ви кажа, тук ставаше дума за четвърти въпрос.

Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство – примерно тези в София, за разлика от тези в Брюксел, или работещи на политическо и на експертно равнище, или друго?

Когато се провеждаха преговорите за присъединяване, те започнаха в началото на 2000 г. с глава Култура и аудиовизуална политика и завършиха в края на 2004 г. След това се подготвяше текстът на споразумението, извършваха се верификации, ратификация в парламента и т.н., за двегодишен период, за да влезем на първи януари 2007 г.

Като говорите за „екипи“, в Мисията по въпросите на телекомуникациите и транспорта нямаше представител изобщо. Представители имаше по няколко сектора – икономика, земеделие, финанси. Така че екипи там нямаше. Екипите си бяха в София – тези, които разгърнато (по съответните линейни ведомства с всичката им експертна мощ и организация, дирекции и т.н.) работеха до ниво ресорен зам.-министър по европейските въпроси и министър. Така беше.

Всъщност въпросът по-скоро е насочен към това, по-какъв начин се осъществява комуникацията; какво е разделението на труда? Ако екипът тук формира позицията, а в Брюксел няма експерти по съответната сфера – каква е ролята тогава на мисията?

Тъй като, така или иначе, позициите винаги се изработваха в София, приемаха се в Министерския съвет и се отиваше на преговори за всеки пореден кръг, Мисията служеше за трансмисия между двете преговарящи страни. Така че в това отношение различните дипломати помагаха в различна степен – примерно представителят на земеделието или на икономиката в Мисията беше много по-полезен на своите хора, отколкото някой

друг дипломат. В такъв смисъл ние не можехме да помогнем. И това беше ясно. И не такива бяха изискванията. Но може да се каже, че между кръговете преговори имаше постоянно взаимодействие с Комисията, което се осъществяваше чрез Мисията, и ние, всеки по своите канали, работехме със съответните ведомства в България. Уточняваха се хиляди въпроси: кое досие, кой регламент как се придвижва. Всъщност Вие знаете ли какво значи „Споразумение за присъединяване“? Споразумението за присъединяване на една страна към една организация, в случая на България към ЕО, означава, че ние приемаме заварените при тях правила, което са така наречените “acquis communautaire”. Така че това нещо дава и рамката на преговорите. Всъщност когато една държава кандидат се появява, на нея най-напред ѝ казват: „Ще направим така наречения „скрининг (тоест преглед на вашето и нашето законодателство). Ето тук този регламент и вие го имате във ваша наредба горе-долу същия, трябва да го поизмените, защото трябва да се изравните с нашия. А това имате ли го? То вие въобще го нямате. Значи тепърва трябва да създадете нормативен акт – закон, наредба и т.н.“

Това - първо. Второ, това са някакви разпоредби, които трябва да се изпълняват от българската администрация. Питат: „Вие имате ли такива хора в администрацията, такава структура, която да отговаря за изпълнението на това нещо?“ Отговаряме: „Имаме я.“ „А има ли хора в нея?“ „Ами, има двама души.“ „Ама тя не може да работи с толкова малко хора и те трябва да са обучени, трябва да са оборудвани с техника, да са оборудвани със статистика, да са подпомогнати с други контакти, с други нормативни актове, които им дават властови или някакви други регулиращи функции, за да може да осъществяват дейността, контрола и т.н., възложени на тази структура.“

И всъщност преговорите трябва да приключат към така наречената целева дата (“target date”), която ние уточняваме взаимно. Заедно решихме това да бъде първи януари 2007 г. Към тази дата дали ще имаме всичко необходимо, за да бъдем пълноправен член на ЕС след нея?

Но все пак има и изключения. Например ние казваме: „Вижте по тези въпроси не можем да имаме абсолютно всич-

ко дотогава. Дайте ни преходен период, в който ние…“ Тоест договарят се преходни периоди, в случая в наша полза – малко по-късно да се стегнем и да довършим нещата. Има преходни периоди в тяхна полза, например: „Абе, вие ставате страна член на първи януари 2007 г., обаче нямате еди-коя си свобода за действие на нашите пазари за 5 години напред, защото сте много конкурентоспособни – ниски са ви заплатите, ниски са ви разходите и в условията на висококонкурентен европейски пазар ще бъдете нелоялен конкурент. Трябва да се изравните и, затова няколко години няма да правите така наречените вътрешноевропейски превози примерно с автомобили (каботаж се казва), защото работите много евтино.“

Примерно български ТИР излиза от България с някаква стока за Германия. Отива там, разтоварва и взема поръчка от Германия за Франция и след това се прибира в България: „Е, не може да я вземеш тази поръчка (вътрешноевропейска), защото конкурираш нашите и защото си много по-евтин като заплата, като разходи за тази фирма. Нарушаваш правилата на конкуренцията.“

Но това, разбира се, е в преходен период. Не е до безкрай.

Това е, между другото, един от основните проблеми, които имахме в преговорите по глава Транспортна политика. Това, което Ви казах – за този каботаж. Макар че там са няколко преходни периода, но това беше един от най-тежките проблеми. И защо беше важно? Защото в Европа две нации се славят като най-добрите шофьори на международни превози на товари с камиони, с тирове – ние и холандците. И докато холандците в определена степен са по-добри от нас, защото знаят повече езици, нашите са по-твърди и устойчиви на изпитания, на риск и т.н., така че винаги са се водели за най-качествените и най-конкурентните водачи на тежки камиони.

Извън това в рамките на преговорите по транспорта ти не можеш да излезеш от изискването, че трябва да си равен с останалите и със законодателството до датата на присъединяване, но поне можеш да се опиташ да спасиш своите конкурентни предимства. Например, ако тебе те третират в споразумението наравно с останалите – Полша, Румъния, Чехия, Словакия, Ун-

гария (по транспорта Малта и Кипър са без значение), а ти си бил по-конкурентен от тях и ще бъдеш, тогава, ако успееш да запазиш равни условия, ти си спасил конкурентно предимство.

Имате предвид, ако и техният преходен период е толкова дълъг, колкото и нашият?

Да. Ние сме по-добри и ще бъдем по-добри. И ние това постигнахме в тази глава. Ти не можеш да излезеш от тази рамка, обаче можеш да използваш ето такива неща. Те нямаха намерение да ни го дадат по този начин. Те знаеха, че ние сме много добри. Единствено на Словения не сложиха такова ограничение и ни го казаха директно в очите: „Даваме ви ги за пример словенците по простата причина, че техните нива на заплащане на труда и цени на услугата са се изравнили с европейските. Те не са конкурентни, нелоялно конкурентни, докато при вас играта е съвсем друга и ние трябва да ви натиснем много надолу поне за някакъв период, докато се акомодираме и докато и при вас се вдигнат разходите и цените на труда.“ Ние обаче постигнахме равенство с останалите.

А как успяхте да го постигнете? Това трябва да е било трудно.

Ами, това са преговорите. Аз мога да Ви кажа накратко историята на преговорите в тази глава и може би тук ще засегнем, да кажем, и първия въпрос – какви спомени имаме?

Да, най-ярките спомени.

Ами много живи спомени имам от този процес. Преговорите бяха в рамките на 2000-2003 г. Тук имате и въпрос: „Защо преговорите по една глава са до една година, пък други са до 3 години?“.

Първата глава – Култура и аудиовизуална политика. Между другото, преговорните глави се откриваха при преговорите и се закриваха на така наречените междуправителствени съвещания. Примерно Съветът на транспортните министри си заседава по негови си въпроси, каквито има в Европейския съюз (или в Европейските общности) и по време на обсъждането на една от

точките вратата се отваря и влиза нашият транспортен министър и казва: „Закриваме преговорите. Разбрахме се“.

Е, за глава Култура и аудиовизия това стана по време на една и съща конференция. Отвориха я и я затвориха. Две директиви имаше, за които казахме: „Ще ги приложим с нашия имплементиращ акт“.

Така че имаше и такъв случай. Лесно.

А имаше и много трудни. Първо, от гледна точка на обема – главите Земеделие, Околна среда и Транспортна политика. Не знам дали имате представа. Например най-голям дял в европейското законодателство има законодателството в областта на земеделието, на ветеринарните и на фитосанитарните въпроси. Най-голям дял. Някога беше една трета. Сега не знам колко е. Сега пак има някаква динамика.

Така че това е едно от обясненията – обемът. Другото е, че мащабът на единното законодателство в различни сектори и, съответно, голямата икономическа компонента в него е различен. Там, където става дума за тежка конкуренция, за много правила в областта на управлението (въобще, на пазара на еди-какви си стоки и услуги), нещата много трудно се решават. Защото, първо, за да се решат и да се закрие главата, означава, че на първи януари 2007 г. ние трябва да имаме цялото законодателство по този въпрос и да го прилагаме – не само да го имаме, а и да го прилагаме успешно!

Е, много е трудно в области, в които собственото ти национално законодателство остава доста назад от европейското, ти да можеш да постигнеш това нещо бързо. Преговорите са тежки, включително и за някои преходни периоди, други някои условия, които да позволят да се спази тази дата и, въпреки това, да има някаква възможност за маневриране, за да може имплементацията да се осъществи.

Между другото, ние и финансова помощ получавахме за изграждането на тези структури, за оборудването им с техника и т.н. Пък и за пътища да изграждаме, не само за структури. Вие ги знаете тези неща. И сега вървят, когато сме член на Съюза, но вървяха и преди това. Значи, могат да се видят сигурно още табелите, да кажем, по магистралата към северната част, към Ябла-

ница. Този ремонт се направи с пари от ФАР. Виждали сте ги табелите. Ами това е от предприсъединителните средства. Така че имаше и сериозна финансова компонента.

Така че глава Транспортна политика е една от тежките глави за преговори. Защото главата е голяма, обемна и защото в нея има много тежка конкурентна икономическа компонента. Преговорите тръгват с така наречения „скрининг", т.е. преглед на законодателството, за да се види кой къде се намира в момента, което веднага показва какво трябва да правим (при необходимост). И в момента, когато подготвяме позиция по въпроси, по които трябва да работим, ние имаме такъв график – да излезе нормативният акт, да създадем нормативната структура, да осигурим бюджетното финансиране, взаимовръзките с други и т.н., и поемаме ангажимент това да стане до еди-кога си.

Какво успяхме да направим примерно в областта на транспорта? През лятото на 2003 г. графикът за преговори за цялото споразумение беше такъв, че до края на 2004 г. преговорите трябваше да приключат, за да може след това да се изготвят текстовете; да се верифицират на всички езици; всички парламенти да го утвърдят и да може да влезе в сила от първи януари 2007 г. Около две – две и половина години са необходими за тази процедура, когато всичко е договорено. Значи, дотогава трябва всичко да е договорено. Последни трябваше да останат главите с голяма финансова тежест, самите финансови услуги, финансирания и т. н. Всички други преговори трябваше да свършат преди тях. И какво се получи?

През лятото на 2003 г. тук в България се каза: „Никой в Министерството на транспорта да не излиза в отпуск!".

Експерти от цялата страна, никой не мърда. Всички се насочваме към подготовката за преговори с Комисията, които да я убедят, че в рамките на един-два месеца може да се пристъпи към междуправителствена конференция, която да закрие преговорите по тази глава. С една много сериозна мобилизация на хората тук. Дори когато ме питате дали има нещо хубаво, нещо, което ме е впечатлило в преговорите, просто Ви казвам, че най-много ме впечатли готовността на всички експерти да работят без отдих, за да може на срещата на делегациите в началото

на септември да бъдем в тотална готовност да защитим тезата, че преговорите по тази глава трябва да се закрият. Като се сетя за това и сега все още ми е много приятно.

Вие не можете да си представите какъв труд е необходим, за да се изработят позициите, да се изработят детайлите по бъдещо наше национално законодателство, корелиращо точно на европейското, което е пълно с много технически, технологични и други особености. Това са хиляди наредби, инструкции (за какво ли не) в транспорта. И не можете да си представите колко българска експертиза беше изровена през този период, когато трябваше да се подготвим. Министерство, друга администрация… Колко капитани се включиха от Варна, от Русе (речното плаване), специалисти по това, как трябва да бъде обучен един моряк примерно, или от Института по селскостопанска и транспортна техника (в Русе ли, не помня къде беше), някакви доценти и професори, хора на възраст, намираме ги тук, в Министерството на транспорта, и те казват: „Какво се чудите по този въпрос? Той е много прост. Той се решава така“.

Ето такива неща даваха много голям кураж на основния екип, който беше на върха на пирамидата в тия преговори. И един такъв екип – нахъсан да докаже, че всичко върви и че: „Ето, това сме го приели като нормативни актове; това сме го изпълнили; това върви в комисии и в Народното събрание примерно за закон или за междуведомствено съгласуване за наредба на министър, на министерство или на Министерския съвет, и ще излезе еди-кога си, и ще влезе в сила еди-кога си, и ще се изпълнява еди-как си еди-кога си преди първи януари 2007 година или най-късно на първи януари 2007 година“.

В началото на септември 2003 г. българска делегация от 15–20 души седна срещу Комисията. След 4–5 часа преговори отсреща ти казват: „Вижте какво, вие не сте готови. Вие не сте наясно. Вярно, тук сте постигнали, тук, тук, пишем доклад до страните членки, че по тия въпроси (30% от материята) имате някаква определена готовност и можем да направим една междуправителствена конференция и да закрием в тази част главата. За другото имате да поработите, така, като ви гледаме, доста. Вие какво си мислехте?“.

А ние трябва да приключим тези преговори по такава основна глава в рамките на 2003 г. – началото на 2004 г. Защото след това следват другите, които стъпват на закрити глави по другите позиции и сектори. Ако ние закъснеем, може да саботираме датата на присъединяването.

А какви бяха аргументите, че не сме готови?

Различни.

Но затова пък ние знаехме, че 2004 г. трябва да приключим, че в края на 2003 г. – началото 2004 г. трябва да приключим по другите глави.

Тъй като това беше период, в който се движехме в пакет с румънците (те също имаха график за преговорите), знаехме и друго. Беше ни казано: „Ако една от двете страни изпревари в този график с една година другата, може да ви разделим“.

Тоест, ако румънците ни поведат с една година, в какъв пакет бихме били с тях? Ще изостанем. А ние вече бяхме изостанали от другите 10 страни. И сега, ако и от Румъния изостанем, знаете ли къде ще се включим? Появява се Хърватска като кандидат и казва: „Ние сме толкова готови, че като ги гледаме българите как изостават, май нас ще ни присъедините с тях“. (И те така – със 7–8 години ли закъсняха след нас?)

Трето, на различни нива ни се казваше: „Абе, целева дата е първи януари 2007 г., ама дали ще е 2007, дали ще е 2008, дали ще е 2009 – май не е много ясно“.

И в този момент ти казват: „По транспорта вие въобще сте много закъсали. Какво става с вас? Вие тук не можете да се оправите с повече от една трета от проблематиката“.

Ние излязохме от преговорите и седнахме да мислим какво можем да направим. И тогава нашата зам.-министър, която кураше европейските въпроси по линия на транспорта, пита: „Какво ще правим?“.

Предложих: „Продължаваме да се борим и то агресивно. За да ги докараме до състояние да смятат, че не са прави.“

Нямаме какво друго да правим, още повече че е началото на септември 2003 г. Ние имаме няколко месеца да решим този въпрос. А както те ни го поставят, това е страшно!

Тогава организацията на преговорите от тяхна страна беше такава: когато дадена страна ще се асоциира, може отделът в дирекция „Външни отношения“ да бъде един за две-три страни. (И ние по време на асоциирането бяхме с Румъния в един отдел в дирекция “External Relations”). Когато станахме кандидати за присъединяване (т.е. ще преговаряме), разделиха дирекцията и вече има български отдел. Това – първо. Второ, генералната дирекция, която се занимава с този въпрос, която в случая е все едно партньор на нашето Министерство на транспорта – това е вторият център. И трето, тъй като, общо взето, едновременно се водеха преговорите с десетте страни и с нас, (нали, горе-долу или малко след тях бяхме ние), въведоха така наречените хоризонтални отговорници по отделните глави. Те наблюдаваха преговорите с всички тези страни в сектора, за да не се получи дисбаланс в мандата, в изпълнението (от страна на Комисията), в крайните резултати. В тези отдели в дирекция „Външни отношения“, които бяха по страни, хоризонталните отговорници бяха поставени в различни отдели, без да отговарят за страната, за която отговаря този отдел, а отговарят хоризонтално за този сектор с всички кандидати. Това беше третото звено, което ние трябваше да държим изкъсо, тоест - транспортното ведомство, дирекция „Външни отношения“ (българския отдел) и този хоризонтален отговорник по глава „Транспорт“.

Та след като си тръгна нашата делегация от преговорите, за колко там, за два месеца, дори по-малко от два месеца, аз нарочно натрупах на бюрото си един такъв куп хартия – от мейли. Буквално почти всеки ден пускам на тия три адреса (с копие до моя посланик) съобщения: „Ето това, за което Вие се съмнявате, че не сме готови, го направихме. Това е наредба номер еди-кой си, която можете да намерите в Държавен вестник номер едикой си от еди-коя си дата“.

Обърнахте внимание, нали? Всеки ден. Всеки ден!

И тъй като не само за мен и за Транспортно министерство, а въобще общополитически този проблем с изоставането беше сериозен, в края на октомври посланикът ме вика и казва: „Казвай какво още имаме да правим? Какво можем да направим ние, Мисията?“.

Отговарям: „Трябва да докажем реални резултати, което правим почти ежедневно“.

Това – първо. Второ, идваха кои ли не директори на дирекции в България, зам.-министри и така нататък, но нямахме среща на ниво министър с ресорния комисар по транспорта. Тогава такава беше госпожа Лойола де Паласио от Испания, която, освен комисар по транспорта, беше и вицепрезидент на Комисията. Това означава фактор с много голям авторитет и в Комисията, и пред страните членки.

Предложих: „Нашият министър само с нея не се е срещал. Да осигурим среща незабавно“.

То вече няма по-високо от това ниво. Премиерите ли, или Председателят на Комисията да тръгне да говори за транспорт? И какво? Това е последното ниво.

Правим среща. Организираме. В началото на ноември организираме тази среща. Сядаме тримата – посланикът, нашият министър и аз срещу госпожа Лойола де Паласио в нейния кабинет (генерална дирекция „Транспорт“) с почти целия ѝ кабинет (там 7, 8–10 човека). И знаете ли какво направи? Какво каза?

Без да чака каквато и да е реплика от наша страна, г-жа де Паласио каза: „Господин министър, ние с Вас имаме два въпроса за обсъждане. Единият е, че сътрудниците и всички тук, ангажирани в Комисията, ми докладваха, че Вие сте готови да закриете глава Транспортна политика. И втори въпрос, това е решено: започвайте интензивно да работите по проектите си за развитие на транспортна инфраструктура! От първи януари 2007 г., когато ще ви присъединим, защото когато сте готови и ги предоставите на първи януари, никой не може да Ви откаже тези пари. Ето, това са за мен двата въпроса, които с Вас имаме да обсъдим“.

И какво е това сега?!

Първо, преди 45 дни позицията на тяхната делегация беше коренно различна. И аз дори с тези тримата, които бяха като адресати, си говорих постоянно и им казвах в рамките на приетата шега: „Вижте, началниците ви казаха да пишете доклад от септември, че за 30% там, една част от главата можем да я закрием, другата не можем. Не ги пишете тия доклади, защото ще трябва да ги преписвате, тъй като ще можем да я закрием изцяло!“.

Уж в рамките на шегата, ама всъщност се оказа, че за двата месеца сме ги убедили, че трябва да преправят доклада си и да напишат, че преговорите може да се закрият. Тоест хващаме темпото отново. Въпросът за темпото беше много важен в преговорите за членство.

Ето, това е едно от нещата, които много добре си спомням!

И второ, за първи път на такова ниво ние чухме, че се присъединяваме твърдо от първи януари 2007 г. Тя ни го каза: „И вижте какво, като ви присъединим на първи януари, вие ще си давате тези проекти“. Това е 2003 г. Три години и нещо дава срок: „Представете ги на първи януари 2007 г. и никой не може да ви откаже това финансиране от Брюксел“.

Както и да е. Ето това е нещо, което ни доказа, че България е много сериозен преговарящ – с експертиза, с усилие, с умение и с какво ли не.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

По мое мнение има един пункт, който не е много ясен, но който Вие в момента сте подхванали – познанието за хората, които го направиха. Това е много важно нещо! Защото в едни съвсем нелеки години, в години на нестабилност България успя да мобилизира една сериозна експертиза. Познанието трябва да бъде не толкова персонално за хората, колкото за хората като експерти, като експертиза, да се знае как тези експерти бяха мобилизирани, как успяхме да ги мотивираме, как успяхме да им дадем възможност да стъпят на „европейския бряг“. В смисъл, да участват в преговори, да се държат спокойно в среда, която е малко необичайна – сградата за преговори с едни зали с тъмни кабини, не знаеш кое какво е.

Когато работех в Брюксел, аз винаги развеждах хората от България, които идваха за първи, винаги най-напред им показвах тази сграда: „Ето, това е това. Ето в тази стая можете да си направите колкото искате фотокопия на някакъв документ. Ето тук са телефоните. Ето тук е бюфетът. Ето тук са всичките “facilities” (помощни средства), които може да ти потрябват. Ето

тук е секретариатът на конференцията, за която ти си дошъл.“

Правех това, за да могат те „да се почувстват у дома“ и да покажат спокойно експертизата, която иначе я имат, да не се смущават, да са по-уверени. И когато видиш, че това дава резултат (а аз имам много примери за това), получаваш страхотно удоволствие. Страхотно удоволствие!

Разбира се, имаше неща, които много ме натъжаваха. Така стана, когато ни разделиха. Отначало бяхме шест страни: четирите вишеградски, ние и Румъния (без трите прибалтийски страни, Словения, Кипър и Малта, които се включиха впоследствие). После направиха група от 12 страни, след това ни разгрупираха в 10+2. И тези, които бяха във втората група, станаха „първенци“ – Словения, трите прибалтийски републики и двата острова – Малта и Кипър, а ние изостанахме с румънците. А на мен ми е криво, защото примерно, когато ние вече бяхме асоциирани, словенци идваха при нас да ни питат: „Какво е това споразумение за асоцииране? Как се прави? За какво става дума?“ Тепърва им предстоеше да го договорят. И изведнъж ни поизпревариха.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС отвъд общата идея да не изоставаме от останалите бивши социалистически страни?

Вижте, сигурен съм, че тази визия я има и сега.

Не може да я няма – по простата причина, че, аз Ви споменах, в Споразумението за асоцииране е записано, че ние се асоциираме с оглед да станем член. През 1991 г. започнахме преговорите за асоцииране. Визията е отпреди това.

А защо е тази визия? Защото това беше един от най-разумните подходи към въпроса за развитието на България в тези колективни структури – било икономически, било структури за сигурност, отбрана и т.н.

Това не беше стремеж за догонване. Никакво изоставане от страните кандидати за членство нямаше! Просто едновременно бяхме освободени от схемата СИВ, Варшавски договор и едновременно се насочихме към логичната цел, а не защото сме си казали: „Ей, тия къде са тръгнали напред, дай да ги гоним“. Иде-

ята за присъединяване не ни е хрумнала покрай тях.

След това ни устроиха някакво състезание. И ние се състезавахме криво-ляво, победихме в определени състезания, с Румъния например. Бяха ни казали: „Ако имате една година изоставане от Румъния, ще Ви разделим“. Ние задминахме румънците с година и половина в графика за преговорите, но не ни разделиха. Спряха нас, за да могат румънците да ни догонят и да се движим в пакет.

А иначе визията я е имало. Не мога да Ви кажа дали е имало някакъв официален форум, но правителството на Виденов подаде молбата през 1995 г. Значи в правителството нещата са обсъждани, преди да се формулира тази молба и да се подаде. Дали се е събирал някакъв официален форум или е имало обсъждания на някакви заседания? Дали са участвали правителството, президентът, дали парламентът е решавал, нямам представа.

Тук по-скоро въпросът е насочен към това, дали гледахме инструментално на членството, дали имаше някакви конкретни цели, които очаквахме да постигнем чрез него, или по-скоро ориентацията беше ценностна?

Ами то в определен момент тези неща съвпадат. Ако да си развиеш икономиката, да я сложиш на модерни релси, да си оправиш транспортната инфраструктура е ценност. Ако това е ценност, то пък механизмът за постигането ѝ е присъединяването към ЕС. Така че някак си не мога да ги разделя.

Освен това през 80-те години – началото на 90-те няма по-качествен пример за интеграционен процес в света. По-привлекателен модел аз не знам.

Освен това, ние не сме някъде в Югоизточна Азия, не сме остров в Тихия океан. Ние сме си в Европа, което означава, че имаме достъп и самата ни история е такава. По това време огромен дял от външната ни търговия е с тези страни.

Така че, какво има тук да избираш? Според мен нямаше кой знае каква (ако щете, никаква) база за обмисляне. Да кажем примерно, че Русия е била против. Ами това не е вярно! Доколкото знам, те не само за икономическата интеграция на бившите социалистически страни, а и за натовската интеграция не са

били против.

Спомняте ли си да е имало някакво участие на структури на НПО-сектора или на браншови организации в подготовката на българските позиции?

Огромно участие!

Вие ми задавате този въпрос, защото не знаете някои неща, които тогава бяха известни на всички. В ресорните ведомства се създаваха работни групи по преговорите. Членовете на тези групи се определяха със заповед на министър-председателя, защото те бяха от различни ведомства. Водещо беше ресорното ведомство, т.е. ведомството, по чиято материя се преговаря. Работните групи бяха отворени за участие на профсъюзи, на отраслови, браншови организации и т.н., те определяха своите представители, които да бъдат включени в тях и да участват в обсъжданията. Редица правителствени структури не само не бяха недоволни от тяхното участие, а дори ги подканяха: „Идвайте и казвайте какво да се прави“.

Признавам, че част от позициите по някои глави, например Транспортна политика и Телекомуникации и информационни технологии ги писаха представители на огромните структури на превозвачите, на телекомуникационните оператори, те съветваха какво трябва да се отстоява, защото в бранша нещата стоят така и така. Дори не знам дали някой нямаше участие и в самите преговори. Не си спомням. На междинните заседания на ниво комисия и делегации ги приканваха официално: „Влизайте всички и помагайте кой с каквото може, с това, от което разбира! Утре да не кажете: „Администрацията не знаеше, не разбра и вижте какво направихте!“.

Така че участието беше неминуемо. Колкото и перфектен администратор да си, не можеш без хората от бранша, които са там, на пулса на нещата: управляват камиони и кораби, купуват телекомуникационни компании, правят звено „информационно общество“. Не можеш без хората, които са в индустрията. Трябва да си много посредствен, за да не ги използваш.

И това беше широко използвано. Беше прокламирано официално. Който иска, само да си каже представителя, да го

оторизира, за да не дойде някой и да говори каквото на него му хрумне. Той е техен представител, техен експерт, те му гласуват доверие, че ще дойде и ще каже това, което е важно за бизнеса. Тези структури подготвяха позицията. Това са структурите, работните групи към съответните ведомства и междуведомствените, които пишат позицията и след това техни представители отиват, преговарят и се споразумяват с Комисията по тази позиция.

А българската позиция имаше ли връзка с Националния план за развитие?

В Националния план за развитие има ли раздел „Развитие на транспортната инфраструктура“? Разбира се, че има! И би ли могло да има такъв раздел, без да се отчита най-малко финансовото съдействие на ЕС?

През предприсъединителния период и особено през периода след присъединяването обемите на финансовото съдействие нараснаха. Аз мисля, че Националният план се създава в пряка корелация и съобразено с възможностите ни като страна членка.

Но после, когато се изготвят българските позиции, те съобразяват ли се с това, което е заложено в плана?

Да. Най-напред имаш една даденост какво може и какво – не. Въз основа на тази даденост. Аз така си представям нещата, макар че не съм участвал в изработване на Национален план. Въз основа на възможностите, които виждаш, ти разработваш някакъв план – проекти, да кажем, политики. След това връщаш обратно, за да видиш дали това ще се покрие. Или ако примерно финансово не се покрие, да прецениш какво ще даде бюджетът, откъде ще се вземе съфинансиране или да решиш дали да разпръскваш силите си в много неща, или да се концентрираш в някакъв приоритет?

Според мен това са всички съображения за Националния план за развитие. Как ще го правиш, без да оценяваш това, че си страна членка, тоест, че трябва да отговаряш на редица условия, както че все пак си сериозен реципиент на европейско финансиране?! Според мен такъв план не е възможно да се направи, ако

се разкъсат тези две неща. Трябва да се отчитат. За мен е логично, макар че признавам, не съм участвал в конкретна работа за съставяне на план.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

Трудно мога да Ви кажа всичко, но донякъде съм се занимавал например и с околната среда. Там един от основните проблеми е свързан с пречиствателните станции, отпадъците и техните концентрации по различни обекти за депониране и премахване на не знам какво си, уедряване и така нататък. Срещу всичко това се вкарва съответно финансова компонента, т.е. трябва да се финансира по този и този начин и е приоритет. Но защо е приоритет? Защото еди-коя си директива или регламент казва, че тази година трябва да ликвидираш всички безстопанствени или зле организирани за депониране на отпадъци обекти и трябва да преминеш към регионални такива, т.е. трябва да си направиш завода за отпадъци в София; трябва да си направиш еди-какви си други пречиствателни станции за водите от водоснабдяването и канализацията; трябва да си оправиш пречиствателните станции на морето, защото няма да ти дам син флаг, тъй като водата ти е малко мръсна.

И всичко това е, естествено, че е в корелация с изискванията на европейското законодателство по тези въпроси.

Затова е много ясно, че финансирането е пряко свързано с тези приоритети, които са залегнали като срокове за изравняването ни в законодателно и в нормативно отношение. А това е нормалното присъединяване и членство. Реално членство – трябва да изпълняваш тия и тия нормативни актове. Е ми, ето така ще ги изпълняваш. Кое ти е най-бързо? Бунищата, пътищата, околната среда.

Исках да Ви кажа за парковете и резерватите, „Натура 2000“, за което се бият още по Пирин – дали да секат 5 дървета за лифт, или да не секат. Ами това е европейското законодателство. Тази борба нямаше да я има, ако не бяхме страна членка.

Всеки щеше да си опъне лифт, какъвто си иска. А сега има борба, има аргументи от едната и от другата страна. Някак си по-друга атмосфера е. Някак си по-цивилизовано е.

Затова от самото начало нямаше място за чудене, дали да ходим в ЕС, или не? Като модел ЕС е неоспорим. Не знам другаде такъв модел, който да е успял. Този ЕС си има хиляди проблеми (шегобийците казват, че е така и покрай факта, че ние сме станали членове и ги разваляме отвътре). Но намират решение.

Примерно постоянно обвинение срещу ЕС е, че е бавна машина: докато се нагласи Комисията да предложи, пък Съветът да утвърди, пък да променят това и това, пък не знам какво… Бавна, бавна, ама върви. И тръгва, и дава резултат. Това пък постоянно го има. Има го като мудност, но го има и като резултат. И моделът е неподражаем!

Нашият текущ и според мен не само текущ интерес е да сме си в този клуб.

Имаше ли подкрепа за България от някои страни членки на ЕС? Чия съпротива трябваше да преодоляваме?

В хода на тези преговори имаше страни членки, които…

Хоризонталната отговорничка, за която Ви говорих, непрекъснато влиза в работна група „Транспорт“ на страните членки, където всички членки имат представители и се обсъжда всяка стъпка от преговорите – какво да се прави, защо да се прави така. Тя ми звъни късно вечерта. Аз съм си на работа. Тя ми звъни, след като се прибира от заседание. Примерно в 20 часа ми звъни и пита: „Какви са тези истории? Една страна членка (не мога да кажа коя) излезе с изказване пред останалите страни членки, че за България е рано да се говори за готовност, защото нейното черноморско крайбрежие се е превърнало в гробище за кораби. Всеки корабособственик, който иска да си вземе застраховката за кораб, отива там, потопява си го и тръгва да си търси застраховките. Защото в България няма никакъв контрол върху тия неща, никаква отговорност и никакво разследване на инцидента – защо е станало, кой е виновен и т.н. Използва се като гробище за кораби!“.

Хоризонталната отговорничка попитала: „Откъде знаете

това?“.

Отговорът: „Ами през нашата страна бяха поискани визи за екипажа, за да си отидат някъде по Африка. (Страна членка. Оттам го знаят. Екипажът се евакуира през България, но минава през тях. Сигурно транспортната връзка е била така.) И ние трябваше да им дадем транзитни визи, за да се изтеглят и научаваме за поредния случай“.

Хоризонталната отговорничка ми казва: „Не мога да ти кажа кой е този кораб. Не мога да ти кажа точно кога се е случило. Не мога да ти кажа коя страна членка го повдига. Нямам право! Но виж там, разбери всичко! Защото всички викат: „О-у-у!“ (става дума за възглас на другите страни членки по повод обсъждане, че ние нещо сме напреднали).

Разбирате ли кухнята на тяхната политика?

В тази ситуация аз пък вдигам телефона и звъня на транспортното министерство на мобилни телефони. В 21:30 белгийско време, 22:30 българско ми отговаря зам.-министър. Съобщавам ѝ за проблема и тя ми казва: „Добре. Стой си на мястото. Ще видя какво мога да направя“. Посред нощ!

След 2 часа идва доклад от главния юрисконсулт на Морска администрация, който е отговорил. Тя, зам.-министърът, ми препраща негов факс, а той написал доклад: „Г-жо зам.-министър, във връзка с поставения от Брюксел въпрос Ви информирам, че както са посочени детайлите от европейска страна, очевидно става дума за кораба еди-кой си, който след като потъна еди-къде си, беше изместен встрани, за да не пречи на влизането във Варненското пристанище. Направено е пълно разследване. Всички виновни са установени. Върви застрахователна процедура. На търг е определена фирма, която да изтегли кораба, да го извади и да го предаде за скрап. С фирмата е сключен договор и тя пристъпва към работа“.

Аз това нещо само си го превеждам на английски и го изпращам на съответната ресорна хоризонтална отговорничка. Тя ми звъни в 11 часа на другата сутрин и ми казва следното: „Идвам на работа. Виждам мейла ти. Разпечатвам го. Отивам и го прочитам на всичките тия страни членки, включително и на тази, която го повдигна. Други страни членки имаха други про-

блеми с вас, които искаха да повдигнат на това заседание, но бяха до такава степен впечатлени от отговора ви, че забравиха за тях“.

Как да го забравя този случай?! Тя ми се хвали, че сме им затворили устата. А все пак тя е от другата страна, нали? А тя възторжено ми го разправя! А аз ѝ казвам: „Пиши доклад за приключване!“.

Така че, като мисия можехме да оказваме някакво такова съдействие (на този етап от преговорите, както и на този етап от развитието на състава на Мисията).

Спомням си например за телекомуникациите, по които пак там някъде – в началото на 2003 г. ли беше, трябваше да приключим работата. Там обемът на проблематиката е по-малък, обаче материята (Телекомуникации и информационни технологии) е по-тежка, нещата вървят трудно, но все пак напредват. Приемаме нормативни актове, идват в Брюксел съответните делегации, преговарят със съответните експерти от тяхна страна, уточняваме се, техни експерти идват в България, също проверяват някои неща. Въпросът с пощенските услуги също е в този пакет, но така всичко върви нормално, нов закон сме приели за пощите. И в един момент спират преговорите. Питаме представителите на дирекция „Телекомуникации и информационно общество“, които основно водят преговорите: „Защо спирате?“.

Отговарят: „Една друга дирекция („Конкуренция“) имат някакъв проблем с вашия пощенски сектор, с вашия телекомуникационен сектор и не ни дават да продължим. Според нас всичко е наред“.

И не можем, и не можем да напреднем.

Ето тук ние - като мисия - успяхме на място да осъществим такъв натиск, за да накараме тези две дирекции да си взаимодействат по нормален, по резонен начин, за да могат да приключат процедурите при себе си и да кажат: „Можем да закриваме главата“. И успяхме да направим това.

Но в тая глава от преговорите, в тоя сектор от преговорите ние успяхме да постигнем и друго. Ние сме единствената страна, постигнала преходен период в наша полза в преговорите по глава Телекомуникации и информационни технологии. Две години

преходен период за така наречената „преносимост на номера“ (“number portability” се казва). Например аз си сменям адреса, но ако обичате, фиксираният ми номер на новия адрес да е същият.

А какво стана, след като го договорихме това нещо? Другите нямаха никакви преходни периоди. Ние нямахме друг, но този го имахме, който си беше важен. И една голяма телекомуникационна компания, даже, бих казал, много голяма телекомуникационна компания със свое представителство в Брюксел (не белгийска) ни извика на консултации: „А бе, вие как постигнахте това?“.

И ние обясняваме: „ Защо? Какъв е проблемът? Постигнахме си го. Трябва ни. Аргументирахме го, защитихме го и си го постигнахме. Какво пък?“.

„Ами, защото ние сме се включили много сериозно като акционер в една друга източноевропейска държава, където те не са договорили такова нещо. А няма да могат да го изпълнят към датата на присъединяването си и ще има съответните глоби (а те са акционери, тоест става дума за сериозни пари). Как го направихте?“

Ето Ви нещо конкретно. Това, горе-долу, са рамките на възможностите да се постигне нещо, когато, така или иначе, влизаш в един клуб, който ти казва: „Сега, първо трябва да ми приемеш всичките условия, после да се държиш като мене и в бъдеще“.

Доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Вижте, в преговорите приятели няма. Комисията формулира някакъв проектомандат, страните членки го одобряват, влизат в преговори с нас (страните членки не преговарят, само Комисията преговаря от тяхно име), Комисията преговаря с нас, стига се до резултати, които са в рамките на допустимото от двете страни, докладва ги, страните членки потвърждават, подписва се споразумение. За приятелство с нас и дума не може да става. И е нормално. Ето, и ние преговаряхме с Хърватска – близки народи, славянски, съседи сме тук. Не могат да кажат: „Хайде, пуснете ни, пък ние това законодателство ще започнем да го изпълняваме например 20 години по-късно“. Защото ще им кажем: „Чакайте, защо ще влизате сега? Когато се подготвите, тогава!“.

За какво приятелство става въпрос? Не може да става и дума!

Аз Ви казах за трите адреса, на които постоянно пишех как ние напредваме по глава Транспортна политика. И това са конкретни хора – съответните отговарящи за този въпрос в трите звена. Трябва да Ви кажа, че бях в много близки отношения с тях, но компромис нямаше.

А иначе, в личните си отношения – ние стигнахме до съвместни бракове. Имаме бракове на наши преговарящи с техни преговарящи. Хора, които преговарят пет години, се сближават някак си.

Смисълът на въпроса не е точно дали са правили компромиси, а по-скоро доколко сме можели да разчитаме на ЕК.

Да, има такъв момент. Но то е в техен интерес, а не толкова приятелски. Например те ни обясняваха много подробно своята позиция – откъде тръгва, защо тръгва, защо е такава, защо един ден, като се присъединим, с тях заедно ще гледаме присъединяването (на Хърватска примерно), защо трябва да гледаме така. Тоест те подпомагаха нашата подготовка. Имаше продължителен и интензивен курс на обучение на нашата администрация „как стоят нещата“. В това отношение в различна степен съдействаха. Но все пак то им беше и задължение да обясняват, да влизат в детайл, да са взискателни дотолкова, че да ги мразим.

Имаше много трудни хора за преговори. Имало е и случаи, в които ни казват: „Няма да преговаряме сега“, без да обяснят защо. И не на мене, на колегите си от другата дирекция казват: „Няма да Ви кажем!“.

Е, какво е това?!

И ние на базата на това нещо предизвикахме някакви там търкания, за да тръгне. Иначе, това, дето се казва, не е и колегиално. Не е колегиално! А ние знаем защо – защото където можеше, трябваше да бъдем спрени, за да загубим темпо. Това е моето обяснение – да загубим темпо! А защо да го губим? Какво ни е лошото? За да останем за 2008 г., за 2009 г. заедно с Хърватска? Страните членки имат различни мнения.

Така че тук няма приятелство, но взаимодействие, сътрудничество определено има. И дори когато липсва, ние се цупим, свикнали сме, че не е редно да има такива неща.

Като казвате, че усилието донякъде е било насочено да загубим темпо, имате ли представа кои страни са имали интерес от това, да ни забавят? Или пък кои са ни подкрепяли повече?

Различно е. Вижте, има национални администрации, които изпращат свои представители в тия работни групи, след това в Съвета на министрите и така нататък. Администрацията мисли едно, обаче Парламентът не е много съгласен – за същата тази страна, а през тях трябва да мине мандатът, който тяхната администрация трябва да даде в общите структури в ЕС (за преговори с България). И става една…

Те се разправят помежду си. Не може да се стигне до преговорната маса с нас. И се получава забавяне. Има много фактори, включително вътрешнополитически – този бил против, пък онзи не бил против, евроскептици.

Има такива неща, но все пак, когато тази машина е взела политическо решение да преговаря и има интерес това „ъгълче на Европа“ да стане общо, това вече е много силен импулс. Там вече всякакви други мнения малко по малко се смачкват – и с наши усилия, не само с техни. И с наши усилия.

Така че, дадени страни членки заемат различни позиции по различни въпроси. Аз споменах за една страна, повдигнала въпроса за потъналия кораб. Не ми казаха коя е тя. Е, ми то е просто злобно, защото след като на другия ден идва отговор и то толкова детайлен и категоричен, тя ми казва: „Първо, те не можаха да кажат нищо. И второ, едни други страни искаха да се оплачат от вас по други въпроси, но забравиха“.

Аз си го помня това и ще си го помня, докато съм жив, просто защото „противникът ти в преговорите“ ти се хвали, че сте го постигнали. Аз друго не искам. Това на мене ми стига като участие в този процес.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или

сили да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Е, геополитическата промяна, разбира се, беше, че структурите, в които бяхме – Варшавски договор и СИВ, се разпаднаха.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция е повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС или е просто удобна езикова формулировка?

От една страна, тези международни организации са с различен предмет на дейност. От друга страна, вижте им членовете. Те 90% съвпадат. Ако махнем двете северноамерикански страни, Турция и Норвегия, останалите са в Евросъюза. Норвегия толкова сериозно участваше в интеграционните въпроси, но два или три пъти се отказа от пълноправно членство – проведоха референдум и жените не позволиха (там жените командват и не дават). Така се получи.

Така че тези съвпадения не са случайни. А другото обстоятелство е, че все пак това са структурите, които единствени можеха да гарантират икономическа, за просперитет още е рано да говорим, но да кажем, стабилност и елементите на международна сигурност.

А иначе, в ЕС членуват и страни, които не са членове на НАТО – Австрия, Малта, Кипър, Финландия. Тоест и това е възможно И обратното, страни членки на НАТО, не са членки на ЕС. Скоро така ще стане с Великобритания.

Така че, има връзка. Става дума примерно, че ако екипът от страни, било в едната, било в другата конфигурация, се договори, че ще приеме България, то е ясно, че и другата конфигурация ще трябва да я приеме. Такава някаква връзка виждам.

Но според Вас влизането в НАТО не е било задължително условие, за да влезем в ЕС?

Давам Ви примерите. Колко страни от тези не са членки? Освен Австрия, Кипър, Финландия, Швеция и Малта, не се сещам за други, но има такива примери. Ето, този процес сега върви в Западните Балкани. Вече доста от страните там са членове

на НАТО. Но само НАТО не им трябва. Трябва им и ЕС, защото там е икономическото развитие, икономическата компонента. Факт е, че нещата до голяма степен са свързани и според мен това се обяснява с почти припокриващите се състави на членките. Разбира се, материята е различна – едното е сигурност, другото е всичко останало.

Преди малко започнахте да говорите за геополитически обстоятелства. Спомняте ли си да е имало например някое събитие или обстоятелство, което да е помогнало или да е попречило на процеса?

Не бих могъл да кажа. Просто не се сещам през целия този период на преговори – на подготовка от 1995–1997 г. и нататък до приключване на преговорите през 2004 г. – някой тук, на нашата си трудна платформа за формиране на позиция за „изравяне“ на експерти да ни е пречил или да ни е въздействал по някакъв начин.

Има един изолиран случай. Той не е толкова геополитически, но много повлия върху темпото на преговорите по транспорта. Един голям танкер аварира близо до северното испанско крайбрежие и разля много нефт. Снимките от тази катастрофа бяха ужасяващи. Океанът изхвърли на брега огромни количества нефт, които заляха испанското и френското крайбрежие. И французите казаха: „Докато не създадем фонд за справяне с такива ситуации (мисля, че беше около 3 млрд.), прекратяваме всякакви преговори по транспортни въпроси“.

И ни блокираха преговорите по транспорта. Казаха: „Вие с морските регламенти не сте наред. Вашите танкери, я вижте какво стана с този танкер – голям, международен, та камо ли вие“.

Разбира се, след време фондът беше създаден и французите вдигнаха ембаргото в тези преговори. Не знам доколко е геополитическо това обстоятелство, но ето как нещо странично, което няма връзка с нас, ни забави. Ние станахме заложник на вътрешна разправия, което, между другото, се случи по друг повод и при асоциирането. Тяхна си разправия блокира преговорите с нас. Една страна член каза: „Няма да преговаряме с никого, докато не решим този въпрос“. И ни блокира.

А каква беше разправията?

Не мога да си спомня точно. Мисля, че пак французите. Нещо по външноикономическата политика беше – покрай тези ограничения (тарифни и нетарифни) нещо се караха вътре и казаха: „Няма да преговаряме! Блокираме всякакви разговори, докато не се разберем вътре помежду си“.

Тоест те шантажираха останалите страни да се разберат, за да продължат преговорите. Та имаме такива случаи, които не са геополитически.

Според Вас България успя ли да се подготви за членство по време на преговорите?

След като тези, които ни присъединяват, казаха, че сме успели, няма защо ние сами да се питаме.

А смятате ли, че има нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Искаше ми се, ако е възможно, да стане малко по-рано. Защото преговорите за присъединяване, самият процес на преговори и самото присъединяване са огромно национално усилие!

Дали сме могли да направим така, че да се присъединим през 2004 г. заедно с групата страни, от които отпаднахме (първо бяхме заедно, после отпаднахме), ми е трудно да кажа. Това бяха трудни години, 90-те. Ние всъщност започнахме преговорите в началото на 2000 г., но подготовката беше през 90-те. Беше трудно, страната беше нестабилна, сменяха се правителства, имахме си тук политически проблеми. Колко хора казваха: „Ама остави ги тия икономически отношения, ЕС! Ние тук имаме да се бием за парламент“. А какво ще правим в този парламент?

По време на преговорите за асоцииране в областта на текстила всички хора, които разбираха нещо, се бяха разпръснали. Не можеш да ги намериш. В самото Министерство на икономиката, където се занимават с въпросите на леката промишленост, нямаха експерти. И тъй като съм работил във външнотърговско предприятие на леката промишленост и познавам хората, тръгнах да ги търся. По частни фирми. Защото 130–140

от общо 540 страници са текстил, ама половината от тях са тарифни номера. Ми всеки тарифен номер се проверява. Как мога да го направя сам? Всичко това трябва да го изговориш с експерти, които разбират какво стои зад този номер, ще го защитаваме ли, няма ли да го защитаваме. Такива работи. И добре, че ги издирих тия хора, които са грамотни и могат да кажат. Затова по време на преговорите бяхме най-добрите. Не защото аз съм добър, а защото бяхме най-подготвени сред всички останали страни. Другите не знаеха за какво трябва да се преговаря през втората година. Човекът от Комисията, който преговаря и с нас, и с тях, ме моли да им поговоря на колегите от другите страни: „Те не искат да преговарят. Не знаят за какво ще преговарят. За теб поне знам, че знаеш. Обясни им ти, защото, каквото и да им казвам, аз съм от страна на Комисията и те не ми вярват. Кажи им ти като колега!“. И аз ходя и им говоря: „Дайте да направим това, това, това…“.

И какво стана? Най-успешните преговори, всъщност единствените успешни преговори бяха с нас. Нали Ви казах, с една година издърпахме графика напред и се присъединихме към Вишеградската четворка. Румъния изостана с една година.

От какво да съм доволен – дали някой ме е похвалил, дали някой ми е парафирал с поздравления, да кажем, доклада за преговорите, или е писал: „Хайде, да се движи!“.

Асоциация на текстилни производители от една страна членка ми се обадиха изрично, разбрали за резултата, защото по редица причини бяха заинтересовани. Това е много интересно. Това са преговори, които защитават тяхната промишленост от нашата – да не ги притискаме с ниски цени. Тази държава беше заинтересована (страна членка) ние да успеем, защото те бяха ликвидирали текстилната си промишленост, бяха я изнесли в страни като нашата, Полша и те са заинтересовани. То, много е особено положението. И те се обадиха да кажат: „Да поздравим за “negotiating skills” (умението за преговори)!“. Ами на мен друго признание за работата не ми трябва. Но преди всичко трябва да се признаят уменията на хората, които работеха с мен и изградиха позиция, която успя.

Ето такива неща си спомням аз. Ние се шегувахме с ко-

леги, че крайно време е да седнем и да напишем „Записки по българските присъединявания“. Та дано сега Вие ги напишете!

Това е за „другия начин“ – по „другия начин“ разлика голяма не може да се създаде, защото ти се присъединяваш към европейско законодателство. По друг начин с него не може. Но от гледна точка примерно на сроковете в някои сектори, може би.

Не знам, аз мисля, че това е максимумът, който беше възможен по глави Транспортна политика и Телекомуникации и информационни технологии. Може би по други да е било възможно да се постигнат повече преходни периоди. Нямам представа. Може пък и да не е могло, защото мобилизацията беше тотална. Тук има един въпрос, Сашо Божков и Меглена Кунева как са ръководили преговорния процес.

Да, дали е имало разлика в подхода? Не дали някой е бил по-добър или по-лош.

Вижте сега! За Сашо Божков може да Ви каже най-добре Владо Кисьов, чието име видях в списъка Ви за интервюта.

А Меглена Кунева, която беше министър продължително време, беше много сдържан човек, много така, задълбочено мислеше, самостоятелно мислеше. Тя беше министър точно в разгара на преговорите и направи някои положителни неща, за други пък я одумваха много. Но според мен тя направи важни неща за мобилизацията на хората. Тя задължи всички ведомства да си направят преглед колко народ са уволнили и колко некадърници са назначили през последните 10 години. И не искаше да чуе оплакванията им, че нямат експертиза. Каза им: „Ами защо сте уволнили хората, които знаят, а сте взели такива, които не знаят? Да бяхте взели такива, които знаят. Сега защо се оплаквате, че нямате експертиза? Идете ги издирете знаещите!“.

И примерно беше оценено като успешно приключването на преговорите по глава Транспортна политика, а за Транспортното министерство беше отчетено, че то е на първо място по най-малко текучество на персонала. Транспортът е стратегически отрасъл. Присъствал съм при зам.-министър, обсъждаме нещо и изведнъж от една специална уредба се раздава глас като от високоговорител: „Докладвам за дерайлиране на вагонетка!“. (Вагонетки, дето сами се движат по релси, дрезина.) Няма

пострадали, няма нищо, но се докладва директно на ресорния зам.-министър, че дрезина е излязла от релсите. Въобще, и този професионализъм помогна много на тия хора.

И другото, за което се сещам. В Брюксел съм сам, семейството ми не беше с мен. Късно е, гледам телевизия и ми звънят колеги от транспортното министерство. Около тях шумно: „Владо?“. Питам: „Какво, бе? Какво правите посред нощ“ (в София е един час по-късно, значи е 12 часа). Отговарят: „Ами ние днес имаме тържество по случай закриването на преговорите по глава Транспортна политика. Тук е нашият министър, г-жа Меглена Кунева, други. Да знаеш, че във всички официални изказвания и поздравления от други ведомства напомнят да не забравим да поздравим човека от Брюксел, дето помогна по тия и тия въпроси!“.

Трима-четирима души ми се обадиха, за да ми го кажат това нещо. Въобще не ме интересуват други оценки. Нямам нужда от тях. Това ми стига. Така че, това е, което се сещам и мога да Ви кажа като приятна емоция.

Друг е въпросът как развихме тази възможност, колко се възползваме, колко можем „да ударим по масата“ за нашия интерес. Това не е въпрос на характер, а е въпрос на точно такъв вид култура на разработка и отстояване на позиции. Ти не можеш да отстояваш позиция, ако не знаеш състоянието на собствения си сектор. Каква позиция? Какво да защитаваш? За какво да се бориш? И тъй като това е един постоянен процес, много е хубаво тогавашният ентусиазъм на хората да се запази.

Казах Ви, че Дипломатическият институт ме изпрати да чета лекция на албанците. Това беше едноседмичен семинар и през първите един-два дни трябваше да им говоря за евроинтеграцията. Слушателите бяха представители на тяхната администрация – експерти, шефове на отдели и дирекции от всички ведомства. Голяма аудитория. По едно време един младеж казва: „Ние сме си в НАТО, за какво ни е това? Какво ще правим? Ако въведем тези икономически изисквания, ние няма да можем да правим това, което сега правим“.

А те карат без знаци, без светофари. И сега не искат да се разделят с тази практика. Само питат: „Защо ни е това? Защо ни

е онова“.

Казвам му: „Виж какво, момче. Първо, трябва да знаеш къде ти е интересът – да го научиш, да го разработиш, да си го формулираш като позиция и да си го отстояваш. А, второ, трябва да има и сърце в тази работа. Защото ако няма и сърце, нищо не става. Защо не си смениш работата? Няма да успееш като евроинтегратор!“. Трябва да вярваш, трябва, ако те върнат и ти кажат, че не си готов, да отидеш и да доказваш, че си готов, че си направил това, това и това. И накрая Лайола де Паласио да ти каже: „Извинявайте, че сме Ви преценили зле!“. (С други думи, вие сте били готови.) Как ще го направиш това? Тоест трябва и такъв някакъв хъс, за да може да се пребориш“.

Имаше много такива случаи. Не говоря за себе си. Много случаи имаше. Хората успяха да направят наистина неща, които не са очаквали от себе си. Успяха. Имаше такава мобилизация и едно разбиране, че няма накъде, няма как иначе. Имаше и хора, които не са много така, енергични, да кажем, или устремени, но общото беше, че трябва да има дисциплина и че тази работа трябва да се върши с хъс. За това нямаше спорове!

Кои са според Вас тримата експерти, които са ключововажни за този процес и задължително трябва да интервюираме?

Владимир Кисьов, Станислав Даскалов и Бисерка Бенишева.

Април 2018 г.

ЕВГЕНИЙ ИВАНОВ

Вид образование:
международни отношения: магистърска степен по международни отношения от Московския държавен институт по международни отношения (МГИМО), магистърска и докторска (образователна) степен от Дипломатическата академия във Виена.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
- от 1986 г. до 1990 г. – трети секретар в Мисията на България към ООН в Ню Йорк;
- от 1991 г. до 1992 г. – директор в Министерство на външноикономическите връзки и заместник национален координатор по програма ФАР за България.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1993 г. до 1997 г. – посланик на България към Европейския съюз в Брюксел;
- от 1998 г. до 2000 г. – изпълнителен директор, Български форум на бизнес лидерите, филиал на Форума на бизнес лидерите на Принца на Уелс;
- От 2000 г. до 2006 г. – генерален секретар на Съюза на работодателите в България.

Настояща позиция:
изпълнителен директор и член на Управителния съвет на Конфедерацията на работодателите и индустриалците в България – КРИБ, постоянен член на Европейския икономически и социален комитет, председател за София на клуб „Дипломатическа академия – Виена“.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Преди време в сайта на Външно министерство рубриката „Европейски съюз“ започваше с една сакрална дата от месец

август 1993 г.: „Посланик Иванов е първият посланик, който откри самостоятелната вече Мисия на България към ЕИО (впоследствие ЕС) в Брюксел“. Когато отидох, Мисията дори беше изгоряла. Чисто физически. Долният етаж. Една ракета (новогодишна) беше влязла вътре и беше запалила пода, та се наложи и това да ремонтираме. Цялата Мисия течеше отгоре. Неслучайно откриването беше и физическо откриване. Ремонт и след това – „рязане на лента“.

Когато отидох, положението беше следното: България беше в много тежка ситуация – имахме подписано Европейско споразумение за асоцииране. Но, за да влезе споразумението в сила, трябваше да бъде ратифицирано от всички страни членки. Това е технически процес, който трае години. Една, две, може би и три, в зависимост от държавата, с която е подписано едно такова споразумение. За да действа това споразумение междувременно, в този период съществува т.нар. Временно споразумение по търговските въпроси, което не се ратифицира. То влиза само с акт на Съвета и Комисията. Нашето Временно споразумение обаче не влизаше в сила.

Ние бяхме в много неприятно положение – имахме подписано Европейско споразумение, но не можехме да ползваме нито една от търговските изгоди, които то предлагаше, тоест имаше повишени квоти (тогава още ги имаше тези квоти, т.е. още нямаше изискването да се определят тарифите), от които ние не можехме да се възползваме. Това визираше почти цялата експортна листа. И когато ме изпращаха, президентът Желев и тогавашните премиери – първият премиер, с когото работих, беше Филип Димитров, вторият беше професор Беров, казаха: „Отиваш и да докладваш, да разбереш защо не влиза в сила“.

Никой в България не знаеше какво се случва. Страните членки криеха, тъй като ние не сме страна членка и те не са длъжни да разкриват информация. В общи линии за около два месеца успях да се добера до истината. Истината беше, че Франция и Германия си бяха „обявили война“ за това, кой има право последен да налага инструментите за търговска защита, тоест антидъмпинговите мерки – дали страните членки, т.е. Съветът, или Комисията. Това беше „голямата битка“. И докато

този въпрос, вътрешен за ЕС (тогава ЕИО), не беше решен, те се бяха договорили да не приемат, да не пускат в сила нито едно споразумение с трета страна, тоест нашето – единствено – не влизаше в сила.

В крайна сметка успяхме и към средата на декември се добрахме до истината. Свършихме работа – успяхме да убедим двете страни да си решават въпроса, но след като допуснат България. Беше факт, че в края на годината Временното споразумение влезе в сила. (Това бе един от трите „футболни гола“, с които се похвали правителството на проф. Беров точно преди новогодишните празници.)

Това бяха два месеца ходене по мъките – молби, подаръци, българско вино, приеми, вечери. И на 1 януари, пазейки националния интерес, аз връчих една нота и им казах: „А сега, ако обичате, вие ни дължите заради вредите, които ни нанесохте, и заради това, че не ни допуснахте до ползите, които бихме имали. Сега, ако обичате, да ни дадете повишен размер на квотите, които не сме използвали в този период!“

Погледнато отстрани, това беше нагло. Защото до вчера си се молил да ти помагат, да те пуснат, а на другия ден им казваш: „А сега ми платете това, което не сте ми дали за периода!“.

В крайна сметка обаче на първото пленарно заседание на Комисията комисарите се събраха и казаха: „Да. Посланик Иванов има право. Ние им дължим“.

И действително дадоха сериозно увеличение на квотите, които ние, по силата на техните вътрешни проблеми, не бяхме използвали. Дадоха ни възможност да изнесем още българска продукция, което е важно. В общи линии това беше национален доход.

Това е периодът, когато все още не бяхме подали молба за членство в ЕС и се готвехме да направим това. На този етап бяхме само страна, която се намира в един предприсъединителен режим, с Европейско споразумение. „Голямата битка“ беше да се убеди правителството (тогава на Жан Виденов) да връчи искане за започване на преговори – така наречената молба, която представлява просто едно изречение, но то трябва да бъде на-

писано и връчено. И там помогна много г-жа Ирина Бокова. Тя тогава беше секретар на Съвета по европейска интеграция – един орган, който аз бях създал, преди да разпуснат Министерството на външноикономическите връзки. Бях осигурил тогава 1 млн. екю за първия секретариат, оглавен от г-н Емил Горанов.

Но тогава разпуснаха министерството и се оказа, че всеки от нас си търси работа на друго място. Аз отидох на работа в Булбанк. И така, поканата от правителството и президентството да стана първият самостоятелен посланик на България към ЕИО в Брюксел ме завари на поста съветник на председателя на борда на банката.

Всъщност „голямата битка“ беше първо да се връчи молба, тъй като без връчване на молба предприсъединителният процес не може да започне. Този формален акт трябваше да бъде извършен. Направиха го в Мадрид Георги Пирински и Желю Желев. Заедно двамата връчиха едното изречение: „Моля да започнем преговори“, подписано от премиера Жан Виденов.

Така всъщност започна историята на присъединяването. Започна и другата „голяма битка“ – ние да получим покана за започване на преговори. Страните кандидати бяха разделени на две групи. Едната беше Вишеградската четворка (и Словения се закачи към тях впоследствие, след като си промениха Конституцията), а другите бяхме ние двечките с Румъния. По мое време, в началото, почти всички считаха, че е невъзможно да получим покана и да започнем преговори заедно с първата група. Очакваше се ние да бъдем втория ешелон, когато може.

Моята „голяма битка“ беше да докажем на правителството, че това е възможно и че ще се случи. За съжаление, тогава правителството в лицето на външния министър Надежда Михайлова не повярва. Министерството на външните работи започна да води политика, че, видите ли, няма да получим покана, защото лошите комунисти са направили толкова лоши неща, че България има лоша репутация и ще трябва да изчакаме. В общи линии, подготвяха си българския електорат за избори и за това, че няма да получим покана за начало на преговорите с другите държави. Моята лична позиция беше, че това е възможно, и успях да го докажа.

Понеже питате за неща, които не са известни, ще Ви кажа, че никой не знае, че тук основен двигател беше Асен Агов [тогава председател на парламентарната комисия по външните работи в 38-ото Народно събрание]. Той ми повярва и на една среща на Европейската народна партия, където той представляваше България, започна „чудото“. Бяха поканени само представители на членуващи в ЕНП партии от страни, в които тези партии са управляващи. В случая бяха поканени България, Румъния и, ако не се лъжа, Унгария. Тогава успях да убедя Асен Агов, че трябва да представи една формула, която после придоби кодовото название „формулата Агов“ – как да се случи така, че България да получи покана.

Асен Агов ми повярва, защото аз също бях поканен – имах страхотни връзки в ЕНП. Другите посланици, чиито правителствени или държавни ръководители присъстваха, чакаха отвън в коридора, а аз бях поканен вътре. Имах си отделна маса за обяда (и обядвах с лидерите, но на самостоятелна маса). Всички други бяха заедно, а аз бях отстрани, но бях вътре.

Няколко пъти правих знаци на Асен Агов и той накрая представи формулата, тъй като политическият носител беше той. Аз нямах право да говоря там. Аз не съм член на ЕНП. Тогава дори не бях член на никаква партия, така че дори и като такъв не можех да говоря.

Той изложи това, което му бях казал, че трябва да изложи. Доста сложна формула беше. И тогава, лека му пръст, Вилфред Мартенс каза: „Има нещо страхотно рационално във формулата Агов“. И се обърна към сътрудничката си с думите: „Пиши! На годишната среща на Европейската народна партия в Тулон този въпрос трябва да бъде представен! Формулата Агов трябва да бъде включена в дневния ред!“.

И я включиха в дневния ред. Тогава ЕНП взе решение да подкрепи „формулата Агов“ и всъщност България. Тогава Иван Костов прегърна идеята и каза: „Вярвам на теб, не вярвам на Външно министерство. Възлагам ти да готвиш цялата документация“.

В общи линии аз изпращах всички материали и това, което смятах, че трябва да бъде позиция на България – директно

на премиера. И в крайна сметка успяхме.

Великото постижение беше, и това никога няма да го забравя, това е най-яркият ми личен спомен – когато седяхме в Люксембург в Съвета. Имайте предвид, че ние не бяхме страна членка и седяхме в една малка стаичка, която ни бяха отделили. Нямахме достъп до Съвета, той е таен. Но с нашите връзки (тук помогна много Емил Горанов – тогава търговски съветник в мисията) скоро ми донесоха топъл-топъл доклада с решенията на съвета и там пишеше: „Европейският съвет кани“ (ние бяхме с буквата „Б“ – първи! България и другите вече – Чехия и т.н., изредени) – „да започнат преговори по силата на член „О“.

Даже помня, че тогава министърът Надежда Михайлова попита: „Господин посланик, какъв е този член „нула“?“.

Казвам: „Госпожо министър, това не е член „нула“. Това е член „О“. Защото в Римските договори членовете са буквени, а не цифрени“.

А този член „О“ гласеше „без никакви предварителни условия“, тоест наравно с всички други страни от Вишеградската четворка. Всъщност технически тогава България влезе в ЕС. Затова всички от Външно министерство, които са работили с мен (пък и други), знаят, че кодовият израз е: „Евгени Иванов вкара България (технически) в ЕС“. Тъй като тогава всички видяха, че това, което бях казал, че ще стане, се случи: България получи покана.

Разкажете малко повече за тази формула?

Формулата беше, в общи линии, се свежда до едно. Когато е дошъл моментът молбата на България да бъде разгледана, ако не бъде разгледана едновременно с другите, тя да получи автоматизъм на решението, а не тепърва да започне проучване става или не става България. Тоест да има едно отлагателно във времето положително решение – предварително да се знае, че то ще бъде положително, но може във времето да бъде отложено с година-две. Но дойде ли моментът, автоматично решението да бъде положително. Всички тези аргументи, които тогава сме представили, да се имат предвид. Примерно да се отчита, че те не могат да започнат преговори с шест или седем страни,

решили са да започнат с най-готовите, нашата молба да бъде автоматично разгледана положително. Или това е тъй наречената „модифицирана регата“.

„Регата“ (тогава някои я наричаха „регатата“), защото всички тръгват заедно, а на финала стигат кой когато може, (което също беше добро решение). Но по една или друга причина страните членки предпочитаха по-скоро на един етап (в началото) да ни разделят на две групи, като приеха моето предложение ние да получим автоматичен положителен отговор след година, максимум две.

Междувременно ние успяхме да работим с много страни членки и то от Брюксел, не от София. Примерно Дими Паница, лека му пръст, ми помогна да стигна до Тони Блеър, лично. Впрочем, това е най-интересното: г-жа Ролингс – депутат, член на Парламента от консервативната партия (торите), ми помогна да стигна (с помощта на Дими Паница) до Тони Блеър, който подкрепи „формулата Агов“. Това е лейбъристка партия, т.е. социалистическа партия. Лява партия подкрепя предложение на десни партии. Това беше уникално и никой не го знае. Ролингс помогна да стигнем до Тони Блеър, който беше положително настроен по отношение на решението.

И обратно – по-негативно бяха настроени страни като донякъде Франция. Заради АЕЦ. И то не заради друго, ами защото румънските реактори „Канду“ са канадски, но бяха закупени с кредити от френски банки, които си търсеха възвръщаемост. Тъй като тези реактори трудно продаваха скъпата си енергия (нашата беше много по-евтина), очевидно беше, че трябваше да има натиск върху България да си затвори реакторите, че да могат румънските да работят и да продават вместо нашите. Така бяха нещата.

Другият противник по една или друга причина беше донякъде Холандия. Докато получавахме огромно съдействие от Гърция, Германия, Великобритания и част от „южната фаланга“ – Португалия, Испания. Швеция ни помагаше много (на мен специално) в целия този процес.

Но в крайна сметка накрая нямаше страна, която да бъде твърдо и непреклонно против. Всички се обединиха около

това, че България трябва да тръгне с другите и да получи – без никакви предварителни условия – покана за започване на преговори, което беше велико. И това беше огромен успех!

Тогава даже Асен Агов държа реч в парламента – не знам можете ли да я намерите, в архивите със сигурност я има. Той каза: „Поканата за започване на преговори я дължим на посланик Иванов, а не на Външно министерство“. Това беше и е признание, че е така!

Със сигурност. Вие тръгнахте да разказвате за най-първоначалния момент. Тогава имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България отвъд общата идея да не изоставаме от останалите?

За съжаление, визия нямаше. Аз се опитвах да говоря и с президента, и с премиерите. Почти никой не можеше да разбере точно какво се цели – какво ще се случи в момента, в който България стане страна членка на ЕС. И се наложи да обяснявам на всеки поотделно що е то „кохезия“, какво значи „предприсъединителни фондове“, какво означава „присъединителни фондове“ (когато вече страната е пълноправен член на ЕС). Защото тук става дума за стотици пъти по-голям ресурс.

Давах им сравнение, че „европейският кораб“ отвън е ужасен – за онези, които не са вътре в него; за страни, които не са членки (онези, които страдат от антидъмпингови процедури, онези, които страдат от налагане на квоти и т.н.). Докато, веднъж влезли вътре, ние ставаме част от един „елитен клуб“, който има вече „платена защита“ в лицето на Комисията срещу всякакви външни врагове. Тоест, ако някой тръгне да прави търговска инвазия срещу България, то той няма да може, защото Комисията е тази, която организира ешелонирана защита срещу „външния враг“.

Така че, ние, ставайки част от това „бяло братство“, няма да се чудим какво да предприемем. Ние просто ще имаме една предварително подготвена, може би и най-добрата в света, защита. И един по един те кимаха. Но недотам разбираха за какво става дума.

Най-много беше в час министър Пиринski, който ми

каза: „Напиши ми го, моля ти се! Всичко това ми го напиши, за да им покажа аз на моята партия какво чака България, какви добри неща. Тъй като на мен не ми повярваха, дано на теб ти повярват!“.

Така че имаше го това – нямаше визия. Визията беше в главата ми. И даже си спомням, че когато тръгвах за Брюксел, и на президента Желев, и на премиера им казах: „Вижте, догодина вече трябва да има Министерство за европейска интеграция!“ А те ме гледаха така, като луд в общи линии. Смятаха, че това са мои халюцинации.

Но впоследствие се оказа, че най-напред създадохме Съвета по европейска интеграция. Първи секретар беше Емил Горанов, който имаше двама сътрудници. След това беше Ирина Бокова. Тогава вече разшириха много състава, при нея имаше вече двайсетина души. И лека-полека нещата тръгнаха и стигнаха до момента, когато вече получихме поканата. Тогава казах на Иван Костов: „А сега трябва да има Министерство на европейската интеграция!“.

И това стана факт – като част от Външно министерство. Но всичко, което бях казал, че трябва да се направи, като цяло, на един по-късен етап го направиха. Тогава се оказа, че съм бил прав и не съм ги подвеждал.

Сега, форум, на който да се е обсъждала визия – не, със сигурност нямаше. Всичко беше в главата ми и им го разказвах малко по малко. Те идваха много в Брюксел и имах много време да говоря с тях. Те, така, в началото даже казваха: „Абе, ти си взел най-добрия екип. В София няма никой, който да е по-добър от теб и от екипа ти. Значи, оттук нататък ти ще си пишеш мандатите за дипломатически действия, ти ще си ги изпълняваш и ти ще си ги докладваш“.

Аз дори водех сектор. Финансовия сектор го водех лично аз. В екипа нямах човек, който да е добре запознат с нещата. Аз идвах от Булбанк – банкер, финансист. Преди това в Министерството на външноикономическите връзки (МВИВ) бях работил с Международния валутен фонд, с Европейската банка за развитие и, в общи линии, бях много в час. Та от София казаха: „Ти ще си водиш сектора“. Даже писмата от България, които

отиваха в ЕИБ и в Международния валутен фонд, си ги пишех аз и ги пращах в София само за подпис. Така стояха нещата.

Но те бяха прави. Аз бях взел най-добрите и бях ги довел всичките в Брюксел. Повярва ми и министърът (тогава външен министър беше Станислав Даскалов) и каза: „Добре, взимай ги всичките и оттук нататък – ти си. В София няма кой да ти дава мандат“.

Затова нямаше и разделение. Всичко се правеше в Брюксел. И когато идваха там, те идваха главно за да чуят от мен новините. И така. Имаха пълно доверие в администрацията. Даже помня, че г-жа Христина Вучева, която беше министър на финансите в едно от правителствата (Хр. Вучева е вицепремиер и министър на финансите в служебното правителство на Ренета Инджова 1994–1995), каза: „Какво ще ходя, той Евгени се оправя там сам“. И не идваше. Тя беше на възраст и не обичаше много да пътува. Казваше: „Евгени да се оправя там“ и точка.

А екипът в София какво правеше?

Екипът в София беше като трансмисия. Всичката информация, която ние изпращахме до София, те я препредаваха и я разпределяха на съответните министерства. Защото тогава основните министерства все още нямаха свои експерти в мисията. Аз се борех всяко министерство да си изпрати човек при мен, но от София казваха: „Няма. Още нямаме ресурс. Бюджет няма. Скъпо е. Имаш там десет души, работи с тях, а ние тук ще разпределяме по ресорните министерства“.

Даже имах случаи да ми звънят министри: „Моля ти се, направи това, кажи на премиера онова“.

Премиерът вярваше повече на мен, отколкото на някои от министрите си. Но това е нормално, аз бях в центъра на събитията. Брюксел беше нещо като изнесена управленска точка. Даже си спомням, когато падна правителството на Жан Виденов и бяхме в много тежка ситуация, гореше парламентът. Петър Стоянов дойде на първо посещение и на четвъртия ден каза: „Момчета (на мен и на Бойко Ноев, другия посланик – към НАТО и Белгия), викайте пилотите, тръгвам. Прибирам се в София“.

Тогава курсът на долара беше станал едно към четири хиляди. Един долар – четири хиляди лева, четири хиляди и отгоре. И ние му казахме: „Не, сега предстои най-важното нещо – срещата с бизнеса. Има белгийски фирми, които искат да купят активи в България за един милиард“.

Така и стана. Купиха ги – рафинерията в Пирдоп, Солвей Соди... Изобщо тогава направиха огромни инвестиции.

Тогава правехме валутния борд и пак в Брюксел. Всичко ставаше в Брюксел. Спомням си тогава как разказвах по GSM на президента Петър Стоянов за преговорите с МВФ, СБ, Г-24 и ЕК. Понеже преговорите с Фонда, с Европейската комисия и с Г-24 се водеха в Брюксел (не във Вашингтон), аз докладвах по телефона какво ще се случи. Между другото, там беше създаден валутният борд. Всъщност тогава новото правителство на Иван Костов вдигна България на крака – от нищото. Ние бяхме в общи линии „зачеркнати на картата“ като държава. А нещата се оправиха за няколко месеца. И след изборите през 1997 г., мисля, че бяха през април, стигнахме до момента, в който получихме поканата.

Защо според Вас преговорите по някои преговорни глави приключват за по-малко от година, а по други се проточват над три години?

Има тежки глави. В нашия случай аз бих бил по-скоро леко критичен към екипа на Кунева. Защото имаше една прибързаност – на всяка цена да се затварят преговорни глави. А затварянето на глава без договорени преходни периоди, без договаряне на дерогации специално за България (което страните членки очакват и са готови да преговарят) означава на моменти дори предателство на национални интереси. Например аз виждам такова по отношение на енергетиката.

По мое време „Козлодуй“ не беше проблем. Бях намерил начин първите четири реактора да не бъдат „препъни камък“ или „ябълка на раздора“. Намирах пари (европейски), всяка година по 20 милиона, (които си деляха „Сименс“ и „ЕДФ“), за модернизация на първите два блока. После на трети и четвърти блок. Помня, когато искаха да режат темплет (проба) от първи

и втори реактор, за да видят дали има нарушаване на структурата. Искаха даже да режат там, където бяха шевовете. И аз се свързах с Янко Янков, който беше тогава шеф на Комитета за използване на ядрената енергия за мирни цели, и му казвам: „Добре, те ще отрежат темплет – десет на десет сантиметра искаха – и ако той е дебел един сантиметър, каквото и да покаже резултатът, дори да покаже, че всичко е наред, те ще кажат: „Ами да, обаче ние нарушихме тука целостта около шевовете и ще се наложи да ги затваряте“.

Той казва: „Не, дай им да режат колкото искат. Тъй като тези реактори са първите и тогава руснаците не са знаели много точно какво се случва вътре, те са ги правили изключително дебели, за да се презастраховат. И пет сантиметра навътре да режат, пак няма да има никакъв проблем“.

Когато ги отрязаха, се оказа, че няма никакви проблеми, няма остаряване на материала, на метала. Тогава с двадесет милиона започна емайлирането отвътре, защото когато тръгне процесът на разпад, атомите се удрят в метала, в обшивката на реактора с огромна сила и малко или много увреждат метала. С годините този метал вече започва да старее. На този етап реакторите не бяха остарели, но след десет години щяха да бъдат вече технически остарели. И се наложи да ги реемайлират. Срещу двадесет милиона влязоха и французи, и германци. Поделиха си парите, емайлираха ги и казаха: „Може следващите десет години да работят“.

Но за съжаление, когато дойде време да се преговаря, натискът от страна на Франция беше огромен. По понятни причини. И тогавашният главен преговарящ малко се огъна и ги затвориха много бързо.

Същото се отнася и за някои селскостопански позиции. Там можеше да се преговаря още, така че да получим дерогации.

Транспортът също, но – бързахме.

Очевидно бързането беше, за да сме на „гребена на вълната“, да не се проточва. Защото аз помня, че и Испания, и Португалия преговаряха десет години. При преговорите на Португалия текстилът беше огромен препънки камък и десет години.

Испания – вино, селскостопанска продукция. В България никой не искаше преговорите да се проточат толкова време и затова затваряха преговорните глави бързо. И затова е правилно зададен въпросът – защо едни толкова бързо, а пък други…

А при преговорите, които продължават по-дълго, всъщност сме направили всичко възможно да защитим максимално интересите си?

Да, да, максимално.

Но накрая очевидно се бързаше много и в крайна сметка, хубавото стана. А лошото можем да го забравим.

Как на практика се изработваше позицията на България по дадена преговорна глава?

Лошото е, че нямаше абсолютно така... „разписана на длан“ процедура как се случва това. Министерският съвет взимаше решение, даваше мандат за преговори.

Мандатът беше в общи линии много схематичен, той даваше възможност на преговарящия да има свобода в преговорите, да бъде „с развързани ръце“ и да докладва. Така всеки неуспех можеше да бъде превърнат в успех. Защото при такъв мандат, който е схематичен, преговарящият не е длъжен да се придържа към постигане на определени цели. А всъщност крайната цел очевидно беше да се затвори главата. И след приключване на преговорите по дадена глава докладът гласи: „Поради голямата неотстъпчивост на страните членки се наложи да приемем техните искания“. Което, честно казано, не е точно така.

Но когато си бързал и няма какво да кажеш, очевидно и това се приема за истина. Не съм чувал да са спирали часовника някъде и да са преговаряли „до последно“. Знаете, че Полша „извиваше ръце“ до последно. Даже при тях спираха часовника и си постигнаха тяхното. Но там има и друго.

Полша имаше много голям защитник в лицето на Германия и беше ясно, че без Полша няма да има разширяване на ЕС. Поляците знаеха прекрасно за какво става дума и „извиваха ръце“ до последно. Те в общи линии постигнаха своето, което

ние тогава не можехме, за съжаление, да си позволим.

Спомняте ли си да е имало участие на структури на НПО- сектора или на браншови организации в изготвянето на българските позиции?

Голям помощник в процеса – и по мое време, и след това – беше Центърът за европейски изследвания, който тогава почти през цялото време беше оглавяван от Ингрид Шикова. По онова време аз намерих пари за него, за да започне да се структурира.

Както знаете, като посланик работих с шест правителства – те непрекъснато падаха и ставаха. За пет години престой в Брюксел имам само десет дни отпуск. Защото когато поискам отпуск, отговорът беше: „Не, има нов президент (или има нов министър-председател, или има нов външен министър). Иска първото посещение да е в Брюксел. Не мърдаш оттам. Готвиш посещението!“.

Тъкмо дойде новият, тъкмо го въведем в ситуацията, пада правителството и наново. Аз съм работил с Филип Димитровото правителство, правителството на Беров, след това служебното правителство на Ренета Инджова. Тя беше три месеца, след нея Жан Виденов, след него беше Софиянски и след това Иван Костов. Шест правителства. И непрекъснато казваха: „Чакай, новият премиер идва или идва новият външен министър“.

Така беше и с Центъра за европейски изследвания. Решат, че не може начело да е Ингрид Шикова и слагат друг. Даже по едно време го закриха изцяло. Наложи се да търсим подкрепа от Брюксел, за да го възстановят и в крайна сметка Центърът беше мястото, около което се ситуираха нещата.

След това се появи Центърът за либерални стратегии, който също изигра положителна роля. Но това бяха двата центъра, които бяха с проевропейска насоченост, с евроатлантическа да кажем. Центърът за либерални стратегии беше повече евроатлантически настроен. Даже си спомням, че когато се върнах, заедно с тях писахме един документ „Ползите от членството на България в НАТО“ – защо има само плюсове, а няма минуси. Заедно с тях го разработихме и помня „като бял ден“,

че свършихме хубава работа.

А браншови организации участваха ли в изготвянето на българските позиции?

Не. Те имаха участие там, където се визираха чисто секторни интереси. Примерно Асоциацията на производителите на метали тогава се бореше, имаше голям напън „Кремиковци“ да го изолират. Започна даже една много тежка антидъмпингова процедура, защото ни обвиниха, че изнасяме украинска стомана под български флаг. Та се наложи там да се занимаваме много с това, защото антидъмпинговата процедура започва с налагане на провизорни временни антидъмпингови мита, които на практика моментално спират износа на дадената стока. Това означаваше, че „Кремиковци“ трябва да спре износа за ЕС, а оттам – и да свие значително производството си.

Та, намесвали са се, когато е имало секторен интерес, иначе – не. Помня, когато подписахме “V1” (споразумението за виното), позволяващо българско вино да бъде допуснато до европейския пазар. Тогава лозаро-винарската камара беше много активна, но само в този сегмент, нищо повече. Докато пробием да подпишем.

Дори помня деня, когато го подписахме. Тогава в Брюксел заваля първият сняг. Аз дадох вечеря в резиденцията, но никой не дойде, защото никой не можа да дойде. Резиденцията беше извън града, имаше двадесет сантиметра сняг и всичко спря. Движението в Брюксел спря. Та този ден го помня много добре.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет?

Да, имаше министри, които помагаха много и действително се бяха ангажирали. Вече казах за Пиринski. Джони Станчов беше, Иван Станчов беше също много положително настроен. Той беше в едно от служебните правителства. Беше служебен министър. [Станчов е министър на външните работи в служебното правителство на Ренета Инджова през 1994–1995

г.] Помня също, че като министър на земеделието в кабинета на Костов Венци Върбанов също беше много активен.

Асен Агов всъщност беше флагманът. Той е един от хората, които ми помогнаха за тази формула. Даже помня, че Иван Костов ми каза: „Аз знам, че ти си, ти стоиш зад всичко. Той Асен ми каза".

Петър Стоянов също знаеше за какво става дума и че всъщност аз използвам неговата политическа платформа, за да прокарам идеите си, експертните идеи, които имах. Така че, това бяха хората. И самият Иван Костов беше изключително активен и те двамата с Петър Стоянов изключително много ми помагаха. Повярваха ми. Това бяха хората, които повярваха, че това може да се случи. Тъй като имаше един период, в който това беше „ерес". Никой не вярваше, че България може да получи покана. Особено след Жан Виденов и след като половината от сградата на парламента изгоря. Знаем какво беше тогава. Никой не вярваше, че България има място на картата на ЕС. Никой! Това бяха хората, които ми повярваха и заедно успяхме да свършим хубавото.

А имаше ли разлика в начина, по който различните главни преговарящи водеха процеса?

Е, аз помня, да. За Кунева казах, че имаше повече стремеж бързо да се приключат нещата.

Сашо Божков, лека му пръст, той започна, после продължи Владо Кисьов. Владо Кисьов си беше експерт. Заедно сме работили с него преди да стане главен преговарящ. Той беше в Министерството на промишлеността. Техен експерт беше. И в общи линии те водеха преговорите много систематично и, бих казал, порядъчно. Там нямаше прибързаност. Там се гонеха цели, които трябваше да бъдат постигнати, но те пък нямаха дълъг хоризонт на работа. Така че по-скоро имаше опит това да се случи. Те бяха: Сашо Божков, след това Владо Кисьов, след това Приматарова, която по едно време се занимаваше с преговорите.

В общи линии нямаше един екип, който да е кохерентен, както беше при Кунева. Кунева си имаше един екип. Тя знаеше,

че има дълъг хоризонт. И бързайки да използва това, приключи преговорите. Докато постоянните смени при другите доведоха и до едно такова движение като махало . а напред, а назад.

За първия програмен период от членството е имало предвиден бюджет около 11 млрд. евро за оперативните програми, които трябва да съответстват на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

Една част бяха нашите собствени приоритети, но друга част бяха приоритетите, които бяха общи и за ЕС – например транспортните коридори. Знаем, че България беше страната с половин магистрала и нищо повече. За да бъде страна членка, свързана с останалите, най-напред се тръгва с шосеен транспорт, после – с жп транспорт. Това веднага прави този приоритет общоевропейски, не само български.

Така че една част бяха наши собствени приоритети. Особено там, където се визираха реформи, свързани със законодателството, с общите достижения на правото на ЕС – acquis. Всъщност, за да може България да направи нещо, трябваше да има съответното финансиране. Значи, тях ги слагам в графата общоевропейски приоритети, тъй като не може да се допусне една страна членка да бъде извън общите достижения. А за да стане част от тях (да се промени законодателството, да се промени правоприлагането), е необходимо този процес да има бюджет. Затова тези технически реформи, тези технически помощи (по различните групи закони) трябваше да бъдат финансирани от Брюксел.

И, разбира се, началото на общата селскостопанска политика, тоест най-вече директните плащания на фермерите, каквито тогава нямаше. Трябваше ние да си създадем селскостопански сектор, който да може да получава субсидии. В онзи етап, честно казано, такъв нямаше. Нямаше частни стопани. Тогава кравите не бяха маркирани. Как ще получава помощ, когато не се знае броят на кравите? А сега всяка крава има на ухото номер и нейното движение се следи, от раждането до кланицата се знае. У нас това беше процес, който отнема време. Но сумата беше впечатляваща.

И сега пак ще кажа нещо, което никой не знае: навремето България беше пример за най-честно, най-бързо и правилно усвояване на средствата по предприсъединителните фондове. За тях отговарях аз. Тогава прякорът ми в Комисията беше "Mister Clean". Защото всичко отиваше по предназначение. Не изчезна нито едно екю. Тогава Комисията караше другите страни кандидати да идват в България да се учат от нас: „Идете в България да се научите как се усвояват средства".

Помня, че имаше един фонд за трансгранично сътрудничество, където бюджетът беше общ. Нямаше пари за отделните страни. И се кандидатстваше, но не по-малко от две съседни страни. Това беше фондът, за който „се избивахме" с другите; карахме се, блъскахме се кой да усвои сам или как да излъже, така и не можехме да ги усвоим. Тогава страните кандидати бяха шест. И Брюксел ни ги разпределяше така, както той реши, което беше ужасно.

Тогава реших да ги събера и да ги убедя, че трябва да създадем структура. Да създадем една система на консултации, на координация как ще изразходваме този ресурс, така че да има за всички, да няма забравени страни, да няма обидени страни.

Спомням си, че ги поканих в сградата на Търговското представителство, в която по-късно настаниха мисията. Това беше първото ми отиване в тази сграда. Аз бях само един експерт, който обаче водеше разговорите – по силата на това, че беше паднало поредното правителство, нямаше министър, нямаше зам.-министър, а аз бях директор на дирекция, която отговаряше за програма ФАР и другите предприсъединителни инструменти. В рамките на един ден успях да ги убедя, че трябва да имаме координационен съвет на страните кандидати. Спомням си, че първата реакция беше на поляците. Встъпителното изказване беше на техния представител Яцек Сариуш-Волски (той сега е член на Европейския парламент, даже беше кандидат за председател на Европейския съвет и съперник на Доналд Туск). Той беше много известен, беше директор на Европейския колеж в Натолин и прякорът му в Полша беше Mr. Europe. Той каза: „Г-н Иванов, Вие какво си въобразявате?! Нов СИВ ли ще създавате? Я си гледайте работата! Категорично отказва-

ме да участваме в такива неща“.

Накрая, след четиричасови обяснения от моя страна, той изпрати своята сътрудничка при мен и тя ми каза: „Ние ще Ви подкрепим. А Вие ще приемете ли да бъдете първият координатор?“. И ме определиха да бъда първи координатор. Дори същата вечер полският посланик в Брюксел ни покани и даде коктейл по случай това, че сме структурирали диалога между страните кандидатки по трансграничното финансиране от страна на ЕК.

Брюксел веднага ми даде бюджет от един милион, използването на които да координирам аз (плюс още около двеста и петдесет хиляди за мои лични разходи по пътуванията).

И вече в самолета. Аз съм координатор, връщам се „на бял кон“. В самолета разбирам, че са ми закрили министерството и аз нямам министерство, където да работя. Тогава казах, че повече няма да работя нахалост, отказвам се. И така стана. Отидох в Булбанк.

Това е истина. Тогава България беше „номер едно“. Всичко беше честно.

Но голямата награда беше, когато изпратиха в Брюксел искане да бъда приет за посланик на България към ЕИО. Обикновено когато става дума за посланик от България като страна нечленка, чакането за агреман отнемаше около осем-девет месеца. Преди мен бяха чакали по осем-девет месеца и след мен Станислав Даскалов чака девет месеца. Моят агреман излезе за тридесет календарни дни. Календарни, не работни. И то през месеците юли и август, когато всички са в отпуск. Технически процедурата е следната: всяка една страна членка плюс Съветът, плюс Комисията трябва да кажат „да“. По същество тогава трябваше да се получат петнадесет агремана. Това отнема време. И някой някъде работеше за мен, за да получа бързо агреман. И го получих на секундата. На секундата! Това беше сигнал, че аз съм техният посланик и съм човекът, който им трябва. И така България тогава беше „номер едно“ по усвояване. И неслучайно тази цифра (единадесет милиарда) много малко хора я знаят, но така беше.

Вие на следващия въпрос горе-долу отговорихте, но все пак имаше ли подкрепа за България от някои страни членки?

О, да, да! Аз ги казах. Гърция беше много голям помощник. Тяхната теза е, че не може да си добре, когато съседът ти е зле! Техният посланик ми даваше много информация: как върви процесът, къде може да очакваме проблеми, къде трябва да бързаме. Германският посланик също много ни помагаше. За Великобритания вече казах.

А сред другите страни от Централна и Източна Европа имаше ли някоя, от която по-активно да черпим ноу-хау по време на процеса?

Значи, в началото те не желаеха да чуят и дума за България: „Гледайте си работата! Всеки си работи сам! Да се оправя! Никакви такива общи действия. Ако обичате, стига глупости!“.

Каних ги при мен в мисията, в резиденцията, но те отказваха. И аз си казах: „Така ли? Ще видите вие!“. Имах много добър готвач. Той по-късно получи покана и стана Chef d'Oeuvre на най-скъпия френски ресторант в Брюксел „Мишлен“, който имаше няколко звезди. Сега той е Chef d'Oeuvre на правителството. (В момента, по време на нашето председателство на Съвета на ЕС, той отговаря за цялото меню, за всичко, което се готви за участниците по линия на председателството и отделно за правителството). Отделно е главен шеф на ресторанта „Shades of Red" на Гранд хотел София. „Номер едно“ е той. Името му е шеф Жоро Иванов!

Поканих, всъщност казах на моята съпруга да покани съпругите на посланиците на страните от Централна и Източна Европа. Тя ги покани и те дойдоха. Нашият „шеф“ сготви най-хубавата храна и малко по-късно се разчу навсякъде, че друг като него няма. След което започнаха и мъжете леко да подмятат: „Абе, защо не ни поканиш и нас?“.

И тогава ги поканих. За да е по-официално, ги поканих не в резиденцията, а в мисията. Дойдоха всички и изведнъж установихме режим на обмен на информация. Започнахме да се събираме на ротационен принцип, веднъж в нашата мисия,

после в мисията на друга държава, на трета държава и така си обменяхме информация кое как да бъде.

Когато ни поканиха за първи път на „Корепер 2“… Отварям скоба: там се взимат най-важните оперативни решения; там са постоянните представители на страните членки на ЕС. И помня, че тогава полският посланик дръпна една реч, говори един час. Гледам ги, посланиците на страните членки се прозяват. След това взимам и аз думата, а те очакват и от мен същото. Обаче аз им казах: „Вижте какво, аз няма да говоря. Ние си имаме старейшина, това е полският посланик. Той каза, каквото каза. Аз се подписвам и точка. Това е нашата позиция“.

Те щастливи – ръкопляскаха. Аз продължавам: „Обаче ние имаме един специфичен само за България проблем, за който искаме съдействие от Комисията – относно преговорите за влизане на България в СТО (Световната търговска организация)“.

Нашите интереси като страна кандидат за ЕС трябваше да защити Брюксел, а не ние. Те казаха: „Разбира се. Ще направим всичко необходимо“.

И така дадохме сигнал от България, че няма да създаваме пречки. Ще работим, както те работят – един координатор да говори от името на всички. Така че от никого не сме черпили кой знае каква информация или ноу-хау. Просто си обменяхме информация и всички бяхме като екип.

Споделяте ли мнението, че Европейската комисия е била най-големият приятел на България по пътя към членството?

Сега се сетих – Ренета Инджова беше служебен премиер. Спомням си дори идването ѝ на първия Европейски съвет в Есен. Бях ѝ написал да си запази датите, защото имах информация, че ще ни поканят. (Те ни поканиха, дето се вика, в последния момент.) И те тръгват от София, а тя беше уволнила половината Министерски съвет. Тръгват от София, а в София – мъгла. За да излети самолетът, отиват в Хисар, преспиват там и от Пловдив ще излитат. А шефът на международния отдел в Министерския съвет забравил паспортите. И нямат паспорти.

Тя го уволнила и него веднага, на секундата.

А успяха ли да пътуват все пак?

Е, успяха, успяха. Как?! Изобщо беше много интересно.

Сега, факт е, че преговорите ги водеше Комисията от името и по поръчение на страните членки. Комисията винаги е търсела начин да покаже, първо, независимост и, второ, превъзходство, както и че е много успешна. Така че по дефиниция те винаги се старят „да ударят едно рамо“ и да кажат: „Ето на, тук ще помогнем, за да регистрираме накрая общ успех – успех за теб и успех за мен“.

В Комисията имаше комисари, които са ни помагали, като сър Леон Британ, който беше много добре настроен. С него правехме чудеса. Той ми помогна да спрем антидъмпинговата процедура срещу „Кремиковци“.

Обратно, Ханс ван ден Брук беше холандски комисар, който пречеше и се заяждаше и с „Козлодуй“. Даже, помня, веднъж ме извикаха на среща, за да ми връчат една протестна нота за „Козлодуй“. Бяха се наредили двадесет и пет-шест души от кабинета на Ван ден Брук и ресорните отдели на ЕК. Те са холандци, едни грамадни такива, а аз бях самичък и седя срещу тях. Взех нотата, преписах си я, върнах им я и им казах: „Аз такива пасквили срещу моята държава не мога да приема!“.

И те припаднаха. Защото, ако не я приема, това означава, че те не са ми я връчили.

Та битката беше огромна. И накрая им казах: „Хайде, понеже знам, че Ван ден Брук говори в момента в Европейския парламент и казва, че връчва на посланик Иванов нота, аз ще я взема. Но искам да се разберем с Вас. Искам пари, с които да оправим трети и четвърти блок“.

А те казаха: „Да, ще ви намерим“. И намериха. До края на моето присъствие в Брюксел това не беше тема. Натискът спря. Даже помня, че имаше един период, когато Франция много се дърпаше и много натискаше, и тогава аз казах, че ще дадем парите само на Германия, на Сименс. В един момент и те почукаха и попитаха: „Не може ли и за нас?“.

Аз казах: „Добре, ще намерим и за вас“.

Така че има си начини – по европейски – да се разрешат такива сложни въпроси, какъвто беше „Козлодуй“.

Спомням си, че тогава почти ни бяха извадили от списъка (Шенгенския), от „Негативният списък“. Тогава имах много добри отношения с шефа на Шенген. Беше кмет на град Никлас (Синт Никлас във фламандската част на Белгия), даже щях да побратимявам град Никлас с Бургас. Но тогава го бяха хванали с фалшиви фактури. Петнадесет милиона беше отклонил от проекти за неговия град (за партията, която го беше излъчила). Но ми казаха, че няма проблеми – около две години щял да стои настрана, след което ще бъде в някой борд на голяма корпорация и в затвора няма да отиде.

Та точно тогава имахме уговорка кога ще ни извадят от „черния списък“. За съжаление, тогава хора от БСП направиха грешка. Нарочно пуснаха информация, че на втори октомври България ще бъде извадена от „черния списък“, което беше така. Но това настрои Франция срещу нас, защото се предвиждаше да бъде извадена само България, без Румъния. И те казаха: „Така ли?! Щом изнасяте информация“. И ни отрязаха. А иначе беше решено.

Та има и негативни новини от този период. Но това са си наши проблеми, български, вътрешнополитически.

Даже сега се сещам за хора от самата Комисия – на по-ниско ниво, които помагаха. Директорката за България – една португалка, Рут Албукерк, беше запазила в Държавен вестник на Португалия празно място за публикация относно влизането в сила на Временното споразумение. Защото, ако не излезе в Държавен вестник, то за Португалия няма да важи. И помогна, запази място. Тогава беше такъв период – по-активен, и имаха много новини. Сигурно техният президент лично се е намесил, за да запазят малко място и да излезе съобщението.

Има и обратни случаи. Имаше един французин – Жан Трестур, който работеше директно срещу България. Помня, когато беше житната криза [през периода 1995–1996 г. в България възниква остра зърнена криза, довела до липса на традиционни храни и продукти] в България нямаше жито. Всичко беше из-

несено. И тогава по мое искане Европарламентът прие. Заедно с Г. Готев (първи секретар в момента) бяхме подготвили резолюция за оказване на финансово съдействие на България. Отпуснаха два пъти по двадесет милиона – директни плащания за нуждаещите се, за крайно нуждаещите се в България. Не жито, а пари, с които те да си купят належащи стоки.

Трестур беше против: „Вашият посланик никога няма да се пребори!“.

Тогава заминах за една седмица в парламента в Страсбург заедно с Г. Готев. Парламентът прие тази резолюция и получихме четиридесет милиона.

Е, как успяхте да ги убедите?

Има си начини. Посланикът не е посланик само защото носи акредитиви и ги връчва на съответния държавен глава. Посланикът се изпраща там, за да има добри контакти, да създаде добри връзки. Защото само с един или с двама души това няма да стане. Това са страните членки. Това са отделни партии. В Европейския парламент бяха не само ЕНП и ПЕС, имаше и АЛДЕ, и Зелени и т.н.

В общи линии трябваше да има повече гласове, които да гласуват. А тогава нагласата беше доста „срещу България“ – страна, житото на която е изнесено, откраднато и която иска пари.

Но в крайна сметка с помощта и на ПЕС, и на ЕНП, и на АЛДЕ успяхме да прокараме решението. Тогава ми помагаше много Жоро, Георги Готев. Той сега е в Брюксел, редактор е на някакъв вестник. Но тогава беше в мисията и отговаряше за връзката с пресата и парламента. Та бяхме двамата с него. И тичахме като шерпи нагоре-надолу. И успяхме.

В София знаят много добре, че това го дължат на мен. Защото резолюцията я бях пратил за одобрение, след което получих нареждане да бягам в Страсбург и да я защитавам. И така се случиха нещата. Четиридесет милиона! Дадоха ги. Получихме ги. Истина е.

Но ето - едни от Комисията и Европарламента са против, работят срещу нас. Други помагат.

Когато се говори за присъединяването към ЕС и към НАТО, се използва често понятието евроатлантическа интеграция. Как мислите, това по-скоро отражение на реална тясна обвързаност на процесите ли е или е просто удобна езикова формулировка?

Значи, първо, процесите са обвързани. Защото играчите са горе-долу едни и същи. Даже за НАТО е по-лесен процес. Защото там не се изискват толкова дълбоки промени в търговските взаимоотношения и законодателството. Но в общи линии моят девиз тогава беше: „Пътят на България към Брюксел (към ЕС) минава през Вашингтон!“.

И работих много с тогавашния американски посланик към ЕС – Стюърт Айзенщат, който, когато се завърна в Щатите, стана най-напред зам.-министър на финансите, след което стана зам.-държавен секретар. Впоследствие в това си качество (все пак, това е зам.-държавен секретар, това е зам.-външен министър на великата държава САЩ) Стюърт Айзенщат сам ми звънеше – директно. Лично и директно! Не през секретарки. И ми казваше: „Избери си едно нещо, което искаш да направим за България. Не ми давай тук “shopping list” от петнадесет неща!“.

Аз тогава му казах: „Искаме визовият режим да падне за България. Точка! Там трябва да се борим“.

Ето, вижте какво отношение, какво благоразположение към България от страна на Вашингтон. Даже тогава бяха изпратили Шифтър като пратеник на Клинтън, който се срещна единствено с мен от посланиците на ЦИЕ. Поканиха ме на среща в американската мисия, където бяха четирима американски посланици – Стюърт Айзенщат, Р. Шифтър - пратеникът на Клинтън, посланикът им към НАТО и посланикът им към краля на Белгия. Четирима души, които казаха, че виждат България като координатор на процеса за присъединяване на Западните Балкани.

Това, което се случва сега, започна още тогава. И бях поканен от тях в тяхната Мисия. Помня, че секретарката ми каза, че са много заети, че имам не повече от петнадесетина минути, защото я бях питал с какво време разполагам.

Влязох вътре и ги питам: “Ambassadors, how much time

do I have?"

Те казват: "As much as you want".

Говорихме два часа за това и накрая Шифтър дойде в България. България беше първият координатор. Първата среща на министрите на външните работи от региона беше в България, в София. Така че нещата започнаха там.

Затова изразът евроатлантическата интеграция не е празна приказка. Това е един процес, интегрален процес.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Да, тогава течеше един много сериозен процес, който малко хора тогава оцениха – разпадът на бивша Югославия и поведението на Европа, на НАТО, както и реакцията на някои политически сили в България, визирам БСП. Тогава беше вой: „Как?! Разпад на Югославия! НАТО атакува Югославия!".

Тогава те не осъзнаваха или може би не искаха да осъзнаят, че това е много полезно за България. Защото Югославия беше една изкуствено създадена държава от Сталин, след което беше помпана активно през годините от Съветския съюз. Те винаги са били по-голям приоритет и по-близък съюзник на Москва, отколкото България. Това е факт. България можеше само да спечели от разпада на бивша Югославия. Това е, което у нас не искаха да разберат. Ембаргото беше големият проблем.

Даже си спомням, че тогава изпратиха Георги Готев в мисията – не като част от мисията към ЕС, а като част от екипа на посланик Неаполитано. Това беше структура в Европейската комисия (хем част от нея, хем самостоятелна), която следеше за спазването на ембаргото. Там ставаше обменът на информация между страните, които бяха пряко засегнати от ембаргото.

Така че този процес беше много положителен. Може да звучи грозно, но аз гледам интересите на България. Все пак аз съм посланик на България, а не на бивша Югославия. Така че тези „две писти" много добре се допълваха.

И факт е, че от самата Европейска комисия подсказваха: „ Абе, какво се дърпат там вашите в София? България от това

само печели“. Затова трябва да се знае, че този процес помогна много.

Имаше ли нещо в процеса на подготовка, което можеше да стане по друг начин, и смятате ли, че България успя да се подготви за членството по време на преговорите?

Ситуацията беше много особена. От една страна, опитите да търсим максималния ефект от затварянето на всяка една глава можеше да доведе до, бих казал, „мечешка услуга“ за страната. Защото, образно казано, не може на една струна прекалено много да се свири. В крайна сметка, в един момент тя се къса.

И имаше случаи, когато реакцията можеше да бъде: „Ами да, няма никакви проблеми – ще продължим да преговаряме“.

Да, но колкото повече продължаваме да преговаряме, толкова повече се отдалечаваме от крайната цел – членството в ЕС. Така че, факт е, че трябваше да се търси един крехък баланс между стопроцентовия държавен интерес и необходимостта максимално бързо да приключим, докато сме „на гребена на вълната“. Защото една криза от типа на тази, която видяхме през 2008 г. (когато ни удари и финансово-икономическата криза), щеше да затвори веднага процеса на присъединяване. Тоест нямаше да има нови страни членки, докато не приключи кризата.

Аз по-скоро бих бил, така, снизходителен и не бих критикувал главните преговарящи. В крайна сметка важен е крайният резултат –трябваше да станем страна членка на ЕС и станахме. Не бяхме в първата група, но се знаеше, че ще ни приемат, тоест моето искане се изпълни. Не ни приеха заедно с Вишеградската четворка и с другите страни, които кандидатстваха (имам предвид Словения), но получихме автоматизма след две години, което всъщност е формулата Агов. И бих ги поздравил за това.

Затова по-добре да не гледаме назад и да критикуваме, а да бъдем положително настроени, да ги поздравим и да се радваме, че сме „вътре в клуба“, а не отвън. Защото следващите ще има доста да почакат, докато станат страна членка.

Кои са тримата експерти, които задължително трябва да интервюираме?

Аз четири съм си написал. Те са от моя екип и четиримата. Единият е Емил Горанов (той беше първият секретар на Съвета по европейска интеграция, след това беше търговски представител в мисията ни в Брюксел), другият е Петър Стефанов, следващият е Георги Тодоров (той отговаряше за металите) и Владимир Мишев (той отговаряше за текстила). Аз всичките съм ги взел от Министерството на търговията. А, също и Кирил Цочев. Пишете го и него, той беше министър и вицепремиер, за когото това беше лична цел. Идваше много често в Брюксел, помагаше много. В общи линии и той ми беше „политическа платформа“, за да стане това, което аз исках, тоест максимално бързо да излезем на „пистата за преговори“.

Май 2018 г.

ИНГРИД ШИКОВА

Вид образование:
икономически науки.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
научен сътрудник в Института по външна търговия.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1993 г. до 2001 г. – директор на Центъра за европейски изследвания;
- от 2000 г. до 2007 г. – директор на Информационния център на Делегацията на Европейската комисия в България;
- от 2007 г. до 2010 г. – съветник по информация и комуникация в Представителство на Европейската комисия в България.

Настояща позиция:
професор по европеистика в Софийския университет „Свети Климент Охридски".

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Спомените ми са толкова много, че не знам кой точно да избера. Защото когато човек не само проследява, но и изживява процеса на европейска интеграция от самото му начало досега (не мога да кажа „край", защото той още не е завършил), намира толкова вълнуващи неща в своите спомени.

Ще започна с Центъра за европейски изследвания (той по-късно беше трансформиран в сегашния Дипломатически институт). Върнах се от Брюксел през юли 1992 г., където работех в първата Мисия на България към Европейските общности. Плановете ми бяха свързани по-скоро с Института по външна търговия, където започна моята професионална кариера. Но получих предложение от Денчо Георгиев – първия ди-

ректор и основател на Центъра за европейски изследвания, да стана негов заместник. Явно, че съм проявила авантюристични наклонности, защото тогава това си беше авантюра. Всички ми казваха: „Къде отиваш? Вместо да си стоиш в този престижен институт. Каква европейска интеграция, това е утопия !?“

Но на мен ми се видя интересно, връщах се от Брюксел, бях завладяна от европейската идея, имах и свои идеи за развитието на европейските изследвания в България! Започнахме с ентусиазъм – бяхме четирима души и първото нещо, което направихме, бе проект с Колежа на Европа по програма ТЕМПУС. Директорът на Колежа Марк Вуйлстеке дойде в България, говорихме, обсъждахме, повярва ни, че ще се справим и решихме да го направим.

Никак не беше лесно. Имаше скептицизъм не само по отношение на самите европейски изследвания, а въобще по отношение на бъдещето на България като част от Европейската общност. Организирахме първия курс по европейска интеграция – тримесечен, с преподаватели от Колежа, от Университета в Лимерик, от Университета в Нанси, и от Европейския институт по публична администрация в Маастрихт. Включиха се много хора от администрацията. Даже се шегувам с колеги, които сега са на високи позиции в Европейската комисия, че от нашия курс започна кариерата им на европейското поприще. И те наистина си го пишат в CV-тата. Резултат от проекта беше и факултативен курс по европейско право в Софийския университет. Започнахме да изпращаме ежегодно по няколко души да учат в Колежа на Европа. Всички те заемат сега много престижни постове в българската и европейската администрации.

Това бяха първите стъпки, с много трудности, с недоверие, дори и съпротива – трудности с помещенията, натиск да бъде закрит Центърът. Но в същото време бяхме подкрепени от колеги от Европейската комисия – от Боб Джарет, който ни помогна да се сдобием със статут на европейски документационен център, за да получаваме информация и документация от Брюксел, която беше много необходима в този начален период, от Марк Вуйлстеке от Колежа на Европа, от Илко Ескенази – в ролята му на заместник министър- председател, и още много

други, които не е възможно да изброя. Имахме много желание и ентусиазъм за работа! Работехме за кауза!

Все пак ще кажа, че за мен най-силен емоционално бе моментът на подписването на Договора за членство в ЕС на 25 април 2005 г. Много добре си спомням, че тогава се събрахме в голямата зала на Информационния център на Европейския съюз, която беше пълна, имаше студенти по европеистика, колеги от Делегацията на ЕС и не достигаха столовете – хората бяха насядали по пода. Бяхме се подготвили за емоцията, която събитието ще предизвика – проследихме подписването, чухме „Одата на радостта“, изпълнена великолепно от „Мистерията на българските гласове“, и веднага след това грабнахме по едно българско и едно европейско знаме; бяхме подготвили около 615 балона (колкото дни оставаха до влизането в сила на Договора на 1 януари 2007 г.). Извървяхме като шествие пътя от сградата на Делегацията на Европейската комисия до Народния театър. Там пуснахме тези балони като символ на надеждата за това, което предстои. Събраха се много хора около нас. Беше наистина вълнуващо! С нас беше и Димитрис Куркулас – ръководител на Делегацията на Европейската комисия. И той беше завладян от тази еуфория. Тогава си казах: „Ето, случи се нещо хубаво – на нас, на България! Усилията не бяха напразни“.

След това членството ни в ЕС започна да тече някак по-ежедневно, а тогава беше много, много вълнуващо! Разбира се, имам и много други такива лични спомени. Аз съм участвала в информационните кампании, свързани с членството ни в ЕС, срещала съм се с много хора. Това бяха години на вълнения, на очаквания. То е малко като в брака – преди сватбата има много емоции, вълнения, големи очаквания. После вече емоциите утихват и започва едно ежедневие, в което има и хубави, и не толкова хубави неща. Аз имах щастието да изживея много пълноценно точно този период на подготовката – имаше дни на Европа в Хасково, Русе, Варна, Габрово, Сливен. Всички хора излизаха навън, за да участват, чувстваше се една приповдигнатост, едно желание мечтата да се сбъдне. Имахме някаква цел. Аз винаги съм казвала, че членството в ЕС не може да

бъде само по себе си цел – то е средство за постигане на целта за модерна и просперираща страна. Но все пак тогава всички се стремяхме към това членство като символ на свобода, на демокрация.

Друг емоционален момент беше, когато бяха премахнати визите за българите. Наистина това бе много важен момент на усещане за свобода – да се чувстваме наистина част от онази Европа, от която изкуствено бяхме разделени, да не бъдем унижавани с дълги опашки пред посолствата. За всички българи това бе важен емоционален момент.

Той, разбира се, бе предшестван от много разговори на всякакви равнища и формати. Много ярък спомен имам от участието си в конгрес на „Европейското движение“ в Атина. Говорих колко е важно да махнат визите. Залата прие изказването ми с аплодисменти. Дадох пример с поканата, която получих за участие в конференция по програмата ТЕМПУС. Самата конференция се провеждаше в Женева, а хотелът беше в съседното френско градче Ферне Волтер. Това означаваше два пъти на ден да пресичам границата и, следователно, ми бе необходима многократна виза, а тогава такива визи се получаваха много трудно. В конференцията участваше един френски сенатор и в кафе паузата той ме попита: „Това, което говорите за визите, вярно ли е?“.

Тогава много хора на Запад даже не знаеха, че за нас има такъв проблем. Предложи да се обади във френското посолство и да ми съдейства за визата, но аз му обясних, че не става дума само за мен, а за всички българи. Наистина падането на визите имаше голямо емоционално значение.

Имаше много, много такива моменти. Дори песента „Европа“, която пяхме с Коцето Калки в Деня на Европа след подписването на договора, е много, много ярък спомен за мен!

Сега вече европейската интеграция не е вълнуваща. Стана доста по-административна, доста по-ежедневна. Аз мисля, че ЕС губи от това, че няма емоция! Мисля, че трябва да се обърне повече внимание на културата, на образованието, на нещата, които вълнуват. Макар че всеки специалист по евроинтеграция ще каже, че и двата ресора не са в компетенцията

на ЕС, което е вярно, но, от друга страна, именно европейската култура, тъкмо емоционалната страна на интеграцията е тази, която може да ни държи заедно.

Да се върнем към сферата на пряката Ви експертиза в информационната дейност и популяризирането на знанието за ЕС: според Вас има ли нещо, което е важно за ЕС и за нашия път към членството в него, а – по една или друга причина – не е известно или не се разбира от обществеността у нас?

Според мен когато говорим за началото на процеса, трябва да признаем, че тази висока емоционалност някак си надделяваше над всичко останало и обществото не получи онази информация, която да му позволи да се задълбочи и да разсъждава върху това какво означава членство в ЕС. Какви са ползите, но и какви са рисковете и отговорностите. Защото дори свободата на движение, която ни се струва толкова хубаво нещо, също носи известни негативи – много хора напуснаха България и решиха да работят и живеят в други държави от Европейския съюз. Или пък друг пример – онази част от администрацията, която придоби компетентност и експертиза при работата си по програма ФАР, след членството отиде в структурите на ЕС и веднага се почувства липсата на кадри с европейски опит и експертиза в нашата администрация.

В онзи период ние не осъзнавахме напълно какво означава за нас членството в ЕС. Но имахме повече приповдигнати очаквания и не знаехме какво точно предстои. Както бяха приповдигнати и очакванията към демокрацията. И е нормално след това да настъпи известно разочарование.

Аз винаги съм се стремяла да обяснявам и предимствата, но и изискванията към нас. Например спомням си как обяснявах предимствата на големия единен европейски пазар на наши производители на мляко или месо. И виждам колко са доволни. След това обяснявах, че достъпът до този пазар означава специални строги изисквания към хигиената, тогава вече блясъкът в очите угасваше. Струва ми се, че у нас и досега харесваме Европейския съюз, когато получаваме средства от

него, но щом трябва да поемем и изпълняваме ангажименти, правим го, но без особен ентусиазъм.

И още – смята се, че членството е дело на група хора, предимно от администрацията. Да, преките участници в преговорите извършиха огромна работа, бяха мотивирани, не си жалеха труда и времето. Но за европейската интеграция на България работиха и много други организации и личности. Имаше някаква енергия, имаше ентусиазъм. Работили сме с хора от общините, за които бяхме склонни да мислим, че не са толкова заинтересовани. Напротив! Правехме невероятни събития, с много участници, с много голям интерес. Това даваше някаква окриленост на хората, с които работехме. Точната дума е ентусиазъм. Надежда! Надежда, че нещо наистина ще се промени, ако бъдем част от тази общност.

Тук ще спомена клуба на приятелите на Европейския съюз „Дванадесет плюс едно“, създаден от известния журналист Любомир Коралов. В този неформален клуб на съмишленици и приятели на европейската идея идваха посланици на страните членки, обсъждахме всякакви въпроси, които ни вълнуваха по това време. Беше интересно и вълнуващо, сега всичко е много бюрократично, сега няма емоция. Това е разликата, европейската интеграция става по-рутинен процес, ежедневието изплува отгоре. Докато тогава беше една мечта, а и никак не беше сигурно, че тя ще се осъществи. Ще спомена и още един европейски клуб, който съществува и до днес – Европейският клуб към Българската търговско-промишлена палата. В него се провеждаха много интересни дискусии с участието на посланиците и търговските съветници от държавите членки, с представители на бизнеса, с журналисти.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС отвъд общата идея да не изоставаме от останалите бивши социалистически страни? Спомняте ли си да е имало официален форум, на който такава визия да е била обсъждана?

Струва ми се, че в началото повече разчитахме на това

ЕС да ни казва какво трябва да направим и се стремяхме да изпълняваме препоръките. Тогава имаше (нещо, което виждаме сега и в политиката към Западните Балкани), ще го нарека „менторски подход“. Спомням си например „Бялата книга“, където бяха изброени точно какви директиви трябва да въведем в нашето законодателство. Разбира се, само по себе си това улесняваше подготовката за присъединяване, но, от друга страна, се губеше в известна степен нашият собствен принос.

Стратегии имаше, но като че ли водещи бяха годишните доклади на Европейската комисия за напредъка на страната при подготовката за членство. Те бяха важни документи, които очаквахме с внимание. Спомням си колко много журналисти се събираха при всяко представяне на поредния доклад. Може би точно това значение на годишните доклади накара Европейската комисия да повярва, че предложеният Механизъм за сътрудничество и проверка, който действа по същия този модел на „годишни доклади“ – с насърчения, критики и препоръки, ще работи толкова ефективно, както работеше преди членството.

Що се отнася до официалните форуми, ще спомена един, който може би вече е забравен. Ще ви върна към първата голяма конференция „България и Европейската общност“, организирана от Центъра за европейски изследвания на 30 септември и 1 октомври 1993 г. Бяхме в една от големите зали на Националния дворец на културата. Имаше толкова много хора. Тук бяха депутатите от Народното събрание, членовете на правителството. Наложи се директорът на НДК да дойде и да разпореди да се отворят вратите към залата, за да се използва и фоайето пред нея, защото интересът беше огромен. Президентът Желю Желев откри конференцията. И до този момент си спомням заключителните думи в неговото слово: „В България никой не си прави илюзии, че пътят към пълноправно членство в Европейската общност ще е гладък и лесен. Ние трябва да сме готови да поемем не само предимствата, но и задълженията и отговорностите, които налага членството в Европейската общност“. Мисля, че е добре да си припомняме по-често тези думи.

В конференцията участваха много интересни лектори: Илко Ескенази, Хедър Грабе, Ник Рийс, Джон Пиндър, Лукас Цукалис, Алън Мейхю (по това време той беше ръководител на оперативната служба ФАР на Европейската комисия) и още много други. Чертаеше се бъдещето и имаше огромен интерес. Мисля, че сега няма конференция, която да предизвика такъв интерес и да събере толкова много хора!

Имаше ли подкрепа за България от някои страни членки на ЕС? Имаше ли страна, от която по-активно да черпим ноу-хау за подготовката си? Чия съпротива трябваше да преодоляваме? От какво се пораждаше тя?

Аз лично съм имала много добри контакти с всички посланици на държавите членки по това време. Но като цяло си мисля, че България не е имала държава покровител, каквито имаха други страни кандидатки, например Франция подкрепяше Румъния или скандинавските страни настояваха трите балтийски държави да влязат заедно в ЕС . Може би Гърция се опитваше на играе тази роля като балканска страна и наш съсед, но не мисля, че имаше страна с изразен интерес към нас. Всички демонстрираха добронамереност, но не бих казала, че сме били покровителствани.

Но имаше посланици, които бяха изключително добронамерени и полезни. Точно в този първоначален период 1992–1994 г. много активен по европейските въпроси беше например посланикът на Португалия Луиш Гонзага Ферейра, който е бил пряк участник в преговорите за присъединяването на Португалия и е написал книга за този процес. Той беше откровен по всички въпроси, споделяше опита на Португалия, разказваше искрено какви трудности са имали, как са се справяли.

Имате ли някакво обяснение по каква линия дойде силната подкрепа за България от Ирландия, която има важна роля за приключване на преговорния процес през 2004 г. по време на тяхното ротационно председателство на Съвета на ЕС?

Мисля, че като манталитет сме много близки до ирлан-

дците. Аз лично много ги харесвам! У тях го няма това „чувство за превъзходство“, което срещаме у други, особено в големите европейски страни. Те са много естествени и добронамерени. А и ние бяхме мотивирани да търсим техния опит – били са една бедна държава, но са успели. Те също добронамерено споделяха опита си, успехите, грешките. Много наши специалисти от администрацията бяха там на обучение, за да придобият опит относно структурните фондове и въобще относно управлението на целия процес. Ние търсехме „положителните примери“ и такива примери можехме да намерим в страните, които са близки до нас по развитие и по манталитет. Ирландия и Португалия бяха „добрият пример“. Може би се харесвахме взаимно.

Прави ми впечатление, че в събраните дотук интервюта се конкурират две основни версии относно отношението към България. При едната от тях разграничението е на географско основание. Например колкото по-далечна е една страна, толкова по-добронамерена е тя. Според другата разграничението е по партийни семейства – в зависимост от принадлежността на управляващите в онзи момент в съответната страна. Вие как мислите?

Не съм убедена, че има такива зависимости. Но безспорен факт е, че всяка страна има своите интереси. Например Великобритания бе една от страните, които силно подкрепяха разширяването. Но имаше мнение, че всъщност тя иска да „размие“ ЕС – с повече страни е по-трудно да се взимат решения и да се провеждат евроинтеграционни политики. Може би това беше политика в интерес на самата Великобритания, а не на кандидатстващите страни.

Според мен трябва да търсим кои от държавите членки са по-ентусиазирани и кои по-предпазливи. Холандия винаги е била предпазлива. Германия също е по-предпазлива. Това не означава, че те не са ни подкрепяли за членство, но според мен смятаха, че още не сме готови.

Трудно е да делим страните по географски или друг признак. По-скоро е добре да погледнем към историческите

контакти и интересите на съответните страни. Но факт е, че всички страни от тогавашния ЕС подкрепяха разширяването. Те бяха взели вече това решение, включително за България и Румъния, и трудно можеха да се върнат назад. Това не означава, че преговорите бяха лесни, напротив. Спомням, че на една международна конференция във Виена се обсъждаше разширяването и изискванията към страните кандидатки. Западните участници бяха много сдържани и обясняваха как не бива да се бърза. Един полски колега явно беше раздразнен от тяхната позиция и направи много силно изказване. Думите му бяха: „Ако Полша бе поискала да се присъедини към Европейската общност преди да се разпадне социалистическия лагер, в годините преди 1989 г., вие щяхте да ни приемете веднага, нали? Без Копенхагенски критерии и без подготовка!“.

Като се замисли човек, това е вярно.

Но трябва да се отчитат и настроенията, и нагласите в страните членки. Аз даже мисля, че това, което точно държавите членки на ЕС не направиха, е кампания за смисъла на разширяването, адресирана към тяхната национална общественост. Някак си хората не приеха разширяването с „отворени обятия“ и това се дължи на обстоятелството, че те не разбраха защо трябва „да ги взимаме при нас“. Защо ни е да ги приемаме в „нашата добре подредена къща“, да имаме големи проблеми? Общественото мнение в държавите членки категорично не бе на наша страна.

Аз мисля, че и досега има такъв момент и той се отнася и за страните от Западните Балкани. Не се разбира „защо ни трябват“, „да си се оправят, да се карат. Това са техни, а не наши проблеми“.

В началото ме питахте дали българските политици са имали някаква стратегия. Но проблемът е, че западните политици всъщност нямаха никаква стратегия. Даже ще цитирам Маргарет Тачър, която казваше, че събитията се развиват с такава бързина, че политиците не могат да си поемат дъх.

Доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Да, това е напълно вярно. Знаете, че съм работила в Делегацията на Европейската комисия и по-късно в Представителството на ЕК у нас. При подготовката за членство Европейската комисия направи много за приемането ни в ЕС. Дори няма да е преувеличено да твърдя, че нейна е основната заслуга да бъдем приети в ЕС на 1 януари 2007 г. Имаше държави членки, които настояваха нашето членство да бъде отложено с една година. Тогава Комисията много активно защитаваше обратната позиция, а и ние като българи сме обяснявали колко е важно за страната, как може да има разочарование, ако това не стане. Сега, със задна дата, не знам дали сме били толкова прави. Комисията е обвинявана, че не е била права да настоява да влезем в ЕС на 1 януари 2007 г. Но тъкмо Комисията в онзи момент зае много активна позиция и предложи нов механизъм за сътрудничество и проверка с цел да убеди колебаещите се държави членки, че България и Румъния трябва да се присъединят на обещаната дата. Да, ако имахме, образно казано, покровител, то това беше Европейската комисия.

Две бяха основните причини, поради които някои страни бяха против приемането ни на 1 януари 2007: първо, проблеми в съдебната власт и наличието на корупция и, второ, т.нар. липса на административен капацитет за усвояване на структурните фондове. Комисията увери страните: „Ние ще направим механизъм за сътрудничество и проверка и ще следим какво се случва със съдебната система и корупцията, а за администрацията също ще съдействаме – ще има програми за обучение.“

А между другото, вече имаше доста хора, които се бяха подготвили по програмите ФАР, ИСПА и САПАРД, но пък част от тези хора заминаха да работят в Брюксел при приемането ни за член на ЕС, което оголи до известна степен администрацията откъм специалисти по европейска интеграция. Пред мен доста хора са изразявали съжаление, че с влизането ни в ЕС Делегацията с нейните функции изчезна, защото преди това всички проекти минаваха през Делегацията. Каквото и да се е правило в министерствата, всичко след това се стоварваше на бюрата на колегите в Делегацията – там работехме над 80 човека. Всичко се преглеждаше, за всеки проект отговаряше оп-

ределен човек. Делегацията наистина много помагаше, както и колегите, които работеха в Генерална дирекция „Разширяване“ в Брюксел.

А дали имате спомен от някакво важно геополитическо събитие, което да е оказало решаващо влияние или да е преобърнало развоя на събитията в целия този процес?

Мисля, че войната в Югославия беше такова събитие. Беше трагично, като всяка война, то преобърна отношението към нас заради позицията, която заехме, но не само. Имаше и страх, че ако тази война се разрасне, ще стане много опасно.

А друго нещо, например провалът на проекта за Конституция на ЕС? Питам, защото в литературата се твърди, но и някои от респондентите в този проект споделят, че Механизмът за сътрудничество и проверка, наложен на България и Румъния, е пряко провокиран от шока, предизвикан от пропадането на Конституцията на ЕС на референдумите във Франция и Холандия?

Не виждам пряка връзка между Конституцията и Механизма. Ако я търсим целенасочено, то бихме могли да я намерим в не особено благоприятното отношение на общественото мнение в тези страни към разширяването на ЕС със страните от Централна и Източна Европа, за което вече споменах. Но Механизмът за сътрудничество и проверка бе наложен, за да бъдем приети в ЕС на 1 януари 2007 г. , а не през 2008 г. Това беше залогът.

Даже си мисля с днешна дата, че ако бяхме малко по-хитри, трябваше да приемем втората дата, защото една година по-късно не беше от такова голямо значение Но пък вероятно щяхме да бъдем приети без този механизъм. Основното му предназначение бе да бъде компромис, приет заради няколкото страни, които не бяха съгласни с първата дата. ЕК ги убеди, че с този механизъм, ще бъдем принудени да оправим всичко, което ги тревожи, но политическият ход бе да се приемат България и Румъния без отлагане. А вероятно можехме да приемем втората дата и да минем без външен мониторинг.

Вие по същество отговаряте на последния въпрос – можеше ли нещо в хода на този процес да стане по друг начин?

Да, можеше да стане. Разбира се, на мен също много ми се искаше да стане по-рано. Аз самата съм говорила многократно, че трябва да се присъединим още през 2007 г., т.е. „колкото по-рано, толкова по-добре“. Да не изпускаме момента! Това беше важно. Но с хода на времето и, особено виждайки резултата от приложението на този механизъм, си мисля, че трябваше да постъпим по-разумно.

Не знам дали това щеше да промени нещата като качество на нашата подготовка, но вероятно механизмът нямаше да го има.

Сега е лесно да се критикува, но наистина времето беше сложно, трудностите много, очакванията – големи. Имаше и много грешки. Това, което е важно, обаче, е фактът, че въпреки всичко, България успя да стане член на ЕС. Защото в противен случай щяхме да бъдем все още в положението на страните от Западните Балкани. Имаме събран много опит, който е добре да споделим с тези страни. Например в сферата, в която се чувствам компетентна, си мисля, че информираността на обществото трябваше да бъде по-голяма, да се осъзнае ролята на този съюз и да не се създават прекалено високи очаквания от самото членство. Трябва повече да се обяснява, че членството е само средство, че то предоставя възможности, но от нас зависи как ще ги използваме. Малко говорехме и за отговорностите. Може би поради това настъпи известно разочарование. Очакваше се Европейският съюз да бъде панацея за нашите проблеми, но постепенно започнахме да разбираме, че развитието и благоденствието на България зависи от самите нас.

Кои са според Вас тримата експерти, които са изиграли ключова роля за този процес и задължително трябва да интервюираме?

Както посочих по-горе, членството на България в ЕС беше осъществено с усилията на много хора – невъзможно е да интервюирате всички. Разбира се, вече са интервюирани

„основните играчи“ в този процес. За съжаление някои от тях не са между живите – Илко Ескенази, Александър Божков. Те щяха да имат какво да кажат. Но аз имам едно по-нестандартно предложение за човек, който би могъл да каже интересни нещо точно за периода на преговорите – това е Димитрис Куркулас – ръководителят на Делегацията на Европейската комисия в България. Знам, че сте интервюирали Красимир Костов, аз имам отлични впечатления като специалист и за него.

Септември 2018 г.

НИКОЛАЙ ТРИФОНОВ

Вид образование:
международни икономически отношения (специалност – Международни валутно-финансови и кредитни отношения).

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
експерт и началник на отдел по международни валутно-финансови и кредитни отношения в Министерството на външната търговия, експерт в Секретариата на СИВ по международни икономически отношения, експерт по многостранна търговска политика и международни икономически организации в Министерството на външноикономическите връзки по проблематиката на ГАТТ, УНКТАД, ИКЕ на ООН, ИКОСОС, ОИСР, ЕИО, ЕАСТ.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от септември 1993 г. до септември 1996 г. – първи секретар в Постоянното представителство (ПП) на Република България към ООН и международните организации в Женева, Швейцария, по търговска политика, УНКТАД, МТЦ, ИКЕ на ООН в Женева, ЕАСТ, ЕИО, преговорния процес по присъединяването на България към ГАТТ/СТО;
- от октомври 1996 г. до декември 1998 г. – първи секретар в дирекция „Евроинтеграция“ на МВнР;
- От декември 1998 г. до декември 2002 г. – заместник-ръководител в Посолството на Република България в Париж, Франция, с основна задача – активизиране и развитие на отношенията на България с Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР);
- от януари 2003 г. до януари 2005 г. – съветник и началник на отдел „Политики на Общността“ в дирекция „Евроинтеграция“ на МВнР;
- от януари 2005 г. до октомври 2008 г. – съветник, пъл-

номощен министър в ПП на Република България към Европейския съюз, Брюксел, първият български дипломат Античи;
- от октомври 2008 г. до януари 2010 г. – директор на дирекция „Координация и планиране“ на МВнР;
- от януари 2010 г. до октомври 2011 г. – пълномощен министър в дирекция „Европейски съюз“ на МВнР;
- от октомври 2011 г. до октомври 2015 г. – заместник-ръководител, пълномощен министър в Посолството на Република България в Копенхаген, Кралство Дания;
- от октомври 2015 г. до август 2018 г. – началник на отдел „Икономически и финансови въпроси на ЕС“ в дирекция „Политики и институции на Европейския съюз“ на МВнР.

Настояща позиция:
неакредитиран посланик при Посолството на Република България в гр. Москва, Руска федерация.

Къде смятате, че трябва да сложим началото на евроинтеграционния процес?

Въпросът за по-тясното и приоритетно сътрудничество на Република България с Европейския съюз под една или друга форма се повдигаше както на официално, така и на експертно ниво още от 1988–1990 г. От медийните публикации от този период се вижда, че всяко едно от българските правителствата от 1990 г. до 2007 г. поставя като приоритет присъединяването на България към ЕС и всеки министър-председател повече или по-малко твърди, че неговото правителство активно води преговорите с ЕС.

През този период се изгради експертен екип от около десетина души от основните министерства: в икономиката – Владимир Кисьов и Юлиана Николова; във финансите – Кирил Ананиев, Борислав Шулев и още един-двама колеги; в земеделието – Ани Симова, след това – Чарлина Вичева, и т.н. Свързващото и водещо звено беше в Министерството на външната

търговия под ръководството на Станислав Даскалов, в което участвах и аз. В първоначалния екип от министерството бяха още Георги Тодоров, Владимир Мишев, а след около 3-4 месеца се присъедини и Бисерка Бенишева. Към нас малко по-късно се включиха Петър Стефанов и Анелия Ангелова. Ние водихме работата по сектори съвместно с другите ведомства и подготвяхме основните позиции за следващите етапи на преговорите, а след тях – отчетните доклади до Министерския съвет. Всяко ново правителство (Филип Димитров, след това Иван Костов) продължаваше преговорите, а нашият малък експертен екип работеше за реализацията им. Всеки от този екип със своя ентусиазъм и желание, усещайки историческото значение на тази своя дейност, всеотдайно работеше за успешен напредък в преговорния процес. Това не беше игра на един човек, нито на едно правителство, а резултат от дългогодишни координирани усилия на едно ядро от експерти и към тях – група сътрудници, които подпомагаха тази работа. Също така всеки от нас, който беше въвлечен в този процес, имаше ясното вътрешно разбиране и желание да докажем, че сме интегрална част от Европа, а не извън нея и водим преговори като равни с европейците, които тогава стояха от другата страна на масата. За съжаление, и днес все още някои продължават да казват „ние (България) и ЕС“, поставяйки се някак си извън тази общност, и не разбират, че всъщност България винаги е била и е част от същата Европа, а от началото на 2007 г. вече сме пълноправна държава членка на Европейския съюз, обвързана, както и останалите, с Договор за присъединяване към ЕС.

За мен лично историята, свързана с евроинтеграцията на България, се разви още по-рано. Завърших Московския държавен институт за международни отношения, факултет „Международни икономически отношения“, със специалност международни валутно-финансови и кредитни отношения. Веднага след Института, през септември 1978 г., започнах работа в Министерството на външната търговия, в дирекция „Валутно-финансови и кредитни отношения“. Занимавах се с конкретна проблематика на валутно-финансови и кредитни междудържавни отношения с различни групи страни.

От лятото на 1984 г. в продължение на шест години работих в отдела за външна търговия в Секретариата на СИВ в Москва. В този период не бях пряк участник, но бях много близък свидетел на подготовката, която се извърши от Секретариата и страните членки, и последвалата реализация на подписаната на 25 юни 1988 г. в Люксембург Съвместна декларация за установяване на официални отношения между Съвета за икономическа взаимопомощ и Европейската икономическа общност. Тази декларация постави началото на интеграционния процес на бившите социалистически страни с европейските институции и европейския икономически модел. Тя позволи на страните членки на СИВ много бързо да сключат търговски договори пряко с Европейската общност.

Това беше повратен момент, след който веднага започнаха по-интензивни двустранни контакти на страните от СИВ, включително и България, с европейските общности. Последва серия от преговори за сближаване – естествено, първо търговски квоти, споразумения по текстил, за животни, метали и така нататък, но се вървеше вече към едно по-нормално развитие на търговските отношения, което предполагаше развитие и на политическите контакти и отношения. За мен лично това беше важен спомен от годините, в които съм работил в Секретариата на СИВ. През 1990 г. СИВ приключи – няма го, но този старт, който беше направен през 1988 г., фактически осигури на всички бивши социалистически страни старт към нови възможности за развитие на отношенията с Европейската общност.

В този период се интензифицираха и контактите с Международния валутен фонд (МВФ) и Световната банка (СБ). През 1990 г. тогавашният министър на външната търговия Атанас Папаризов подписа във Вашингтон споразуменията на България с МВФ и СБ. Последваха техните първоначални мисии в София. Аз участвах също в отделни формати и в първите им експертни срещи в отделни министерства за организиране събирането на информация за подготовка на техните анализи и оценки за състоянието и прехода на България към пазарна икономика.

През есента на 1990 г. в Министерството на външната

търговия се получи нота от американското посолство в София, с която информираха, че САЩ дава съгласието си Работната група на ГАТТ в Женева за разглеждане на молбата на България за членство в Организацията да бъде размразена и групата да започне своята работа. Тази покана бе в отговор на заявеното още от 1975–1976 г. българско искане за членство в Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ) и към този момент страната ни беше рекордьор по изчакване на реда си за получаване на такава покана. Отказът преди това беше мотивиран с отсъствието на пазарна икономика. С началото на тези преговори трябваше да гарантираме, че реформите, които вече бяха в ход, въвеждат еднозначно и безвъзвратно всички принципи и механизми на пазарната икономика.

Веднага след получаването на нотата в Министерството на външната търговия се сформира работна група с участието и на експерти от промишлеността, земеделието, финансите, митниците и др., но водещо беше Министерството на външната търговия с министър Ат. Папаризов и зам.-министър Станислав Даскалов, който беше определен за ръководител на българската делегация за преговорите.

В онзи период в Секретариата на ГАТТ в Женева като юридически съветник на генералния секретар на ГАТТ Артур Дункел работеше шведът Аке Линден, известен дългогодишен международно признат висококвалифициран (един от най-добрите!) юрист експерт по проблематиката на ГАТТ. Негов сътрудник и секретар беше ирландката Жералдин Мърфи. Това бяха изключителни личности, изцяло отдадени на дейността на ГАТТ. Те бяха силно ангажирани с процеса на преговорите за членство на България в тази организация и оказаха неоценима помощ за нашата подготовка и успешния край на преговорния процес. Познавах ги лично, тъй като те работеха много активно и пълноценно с целия състав на българския екип за тези преговори. За мен лично, а считам, че и за моите колеги от този период, това беше изключително полезен опит и познания в областта на търговската политика и международните отношения, които ни послужиха в следващите етапи на преговори с ЕИО, ЕАСТ, ЦЕФТА и т.н.

В рамките на подготовката за тези преговори се наложи срочно да се създаде съвременна митническа тарифа на България, съответстваща на изискванията на ГАТТ. Тогава аз многократно посещавах Министерството на земеделието, за да се ускори въвеждането на нова митническа тарифа, която да бъде в съответствие със стандартната митническа номенклатура на ГАТТ, а също и да се формират сравнително адекватни и обосновани нива на митата по отделни позиции въз основа на статистически и прогнозни данни. Трябваше да има обосновка на базата на статистически анализи, на анализ на вноса и износа и да се формира национална политика за стимулиране или за ограничения. Дотогава съществуваше социалистическа митническа тарифа на България, която нямаше нищо общо с изискванията на ГАТТ. Стъпка по стъпка успяхме да преодолеем трудностите, но за отделни позиции се наложи да прибегнем и към по-голямо въображение.

Преговорите за членство в ГАТТ/СТО са особени. Всяка страна членка, която счете за необходимо, може да поиска двустранни преговори със страната кандидат. Това включва и искане за поемане на двустранни задължения по конкретни митнически позиции – по-облекчен режим с мита, по-ниски от предложените от страната кандидат. Тези двустранни преговори продължават до постигане на пълно съгласие между заинтересованите страни.

Американците първи заявиха желание за двустранни преговори и ни изпратиха дълъг списък с въпроси, на които трябваше да подготвим отговори от името на правителството, като посочим предприетите вече и планирани конкретни стъпки към пазарна икономика, гарантиращи съответствие с международните принципи и изискванията на ГАТТ. Включваха се и конкретни обещания на правителството за задължителни реформи с определени срокове по области, в които нямаше достатъчен напредък.

От българска страна преговорите по ГАТТ ръководеше Станислав Даскалов – зам.-министър на външната търговия. Той имаше необходимата подготовка, защото беше преминал шестмесечен специален курс по търговска политика в Секре-

тариата на ГАТТ в Женева. Преди това Атанас Папаризов беше преминал аналогичен почти целогодишен курс също в Секретариата на ГАТТ. От началото на м. май до края на м. юли 1991 г. аз също имах щастието и възможността да премина същия специализиран курс, който вече беше съкратен до три месеца, но затова пък беше достатъчно интензивен и много интересен. Участвайки в него, се запознах с теорията и практиката, с основни правила и елементи на водене на преговори, с поведение, стратегия и тактика, с начини за координиране на позиции и подход в международните отношения, за спецификата на търговската политика и дейността на ГАТТ. За мен това беше действително много силна подготовка – като втори университет.

По тези преговори за членство в ГАТТ времето ни притискаше и от сутрин до вечер работехме интензивно за подготовката на отговорите на въпросите, поставени от американската страна. Наложи се даже да бъдем командировани с цялата техника – компютри и принтери, в Пловдив, тъй като Станислав Даскалов беше определен за ръководител на Пловдивския панаир. През цялото време работехме в съседство с кабинета, където той приемаше делегации, а в промеждутъците между тях идваше и работеше с нас по документите за преговорите.

През целия този период трябваше активно и непрекъснато да събираме адекватна информация от съответните държавни институции и да търсим най-добрата аргументация за хода на развиващите се в страната процеси и реформи за преход към пазарна икономика. Това беше творчески труд в защита на предприеманите реформи и очаквани резултати, които да бъдат приети от страните членки и Секретариата на ГАТТ, с което да се признае, че България е извършила преход към пазарната икономика. Това беше входният билет за ГАТТ. Работата действително беше отговорна и изискваше адекватно отразяване на процесите в страната, хода на реформите, очакваните резултати от тях и сроковете за изпълнение на отделните етапи и ангажименти. В резултат на полаганите от нас усилия успяхме да напреднем и в определения срок да изпратим на американската страна и на Секретариата на ГАТТ исканата информация

и отговорите на множеството зададени въпроси.

Членството в ГАТТ гарантираше международно признание за страната, че е поела по пътя към пазарна икономика. България и в този случай беше на опашката – след останалите бивши социалистически страни, които към този момент вече членуваха в ГАТТ, което им даваше допълнително самочувствие в преговорите с ЕО.

И точно бяхме набрали скорост, бяха се провели две заседания на Работната група за присъединяването на България в централата на ГАТТ в Женева и ние си казвахме, че сега нещата ще станат, когато в края на 1991 г. получихме срочни указания: „Спираме работата по ГАТТ и започваме незабавно подготовка за преговорите с ЕО, защото поляци, чехи, унгарци вече са започнали своите преговори с Европейската комисия, вече имат даже съгласувани проекти на текстове и още малко и ще приключат преговорите за асоцииране, след което следва и пълноправно членство“.

Наложи се незабавно да се пренасочим и веднага да преминем изцяло към подготовката за преговорите с ЕО по асоциирането на България. Към членството в ГАТТ/СТО, а по-късно и асоциирането към ЕАСТ се върнахме отново едва през втората половина на 1993 г., след приключването на преговорите за асоцииране.

Имахме две предизвикателства: първото – да наваксаме пропуснатото време и да настигнем евентуално другите страни (Полша, Чехия, Словакия, Унгария), които вече водеха преговори с ЕО (или поне да компенсираме изоставането от тях); второто – да консолидираме българския експертен екип и да привлечем допълнително експерти от всички министерства и ведомства, които имаха отношение към тези преговори. Основният екип беше ядрото, сформирано от преговорите за членство в ГАТТ/СТО и той беше в Министерството на външната търговия. В него участваха и колегите от министерствата на промишлеността, земеделието и финансите.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса? Ако искате да разкажете някоя история или нещо, което много

силно Ви е развълнувало?

С две думи – тези години, месеци, дни, бяха изключително интензивни и наситени с разнообразни събития. За никой от експертния екип нямаше съботи, недели, отпуски. Поне два-три пъти в Министерството на външната търговия, а и след това два-три пъти в Министерството на външните работи с двама-трима колеги, с които готвехме преговорните позиции, буквално сме осъмвали в стаите си, за да успеем да поддържаме темпото на преговорите. Тогава за нас това бяха точно периоди на максимално, денонощно натоварване, без прекъсване. По време на командировките в Брюксел работехме по аналогичен начин: през деня – срещи, разговори, консултации, преговори, а след това – оформяне на докладите, информациите, анализи, позиции до късно вечер. Тогава работехме в Мисията на РБ към ЕО, която се помещаваше в сградата на бившето търговско представителство.

Бяхме под постоянна преса и трябваше на основата на постигнатото по отделните раздели да преценим какви да бъдат следващите стъпки, аргументи, искания към ЕО и държавите членки или, съответно, към нашите министерства и ведомства. В този период обикновено това, което ние пишехме като позиции, оставаше без съществени корекции и промени от ръководството и се приемаше от ръководителите на преговорния екип, от Министерския съвет, а в повечето случаи и от отсрещната страна – от ЕК и държавите членки. В много случаи успяхме да възприемем в работата си подхода на ЕК в преговорния процес и всеки път да имаме готовност за представяне на обосновка, статистика, аргументи и факти, доказващи правилността на съответните наши искания. Това ни даваше увереност, че отсрещната страна ще приеме нашите предложения.

Историческото събитие за мен бе, че освен с участието си в подготовката, присъствах в Брюксел както на първото заседание, на което се откриха преговорите по асоцииране на България, така и на всички останали заседания до приключването на тези преговори.

Ще Ви разкажа една от случките през този период. Към екипа ни в Министерството на търговията прикрепиха едно

младо момче – стажант, което ни оказваше техническа помощ. В един прекрасен ден, преглеждайки пресата, открих във вестник „Стандарт“ на цели две вътрешни страници пълния текст на нашия доклад до Министерския съвет за подготовката на последното проведено заседание, включително всички наши позиции и предложения по следващия етап от преговорите. Това по принцип следва да бъде документ за ограничено ползване (за служебно ползване) поради съдържащата се в него деликатна от гледна точка на преговорите информация. Поради това беше недопустимо – предвид предстоящата защита на нашите преговорни позиции и интереси в преговорния процес – да се огласяват тактиката и намеренията на българската страна, тъй като в документа се виждаха както нашите силни страни, така и слабостите по отношение на отделни елементи от преговорите на този етап. Оказа се, че стажантът (сам призна) просто е взел от компютрите ни този файл и го е предал на сестра си, която с тази статийка, в която нямаше никакви допълнителни текстове, освен копираните от нашия доклад, „да изкара някой лев“.

Освен това в периода 1991–1993 г. претърпяхме няколко трансформации на Министерството на външната търговия. Закриваха ни, местеха ни от сграда в сграда и т.н., но все пак екипът работеше с някакъв странен ентусиазъм, породен от стремежа да доведе до успешен край преговорите, независимо от всичко.

В първите дни след създаването на Министерство на индустрията сградата на ул. „Батенберг“ остана затворена, запечатана за определен период от време. Ние нямахме заповеди и практически бяхме уволнени. Тогава, освен портиера на сградата, който имаше ключ, и аз получих (по настояване на Станислав Даскалов – зам.-министър в този момент и също останал без заповед) ключ от нея, за да пазя компютрите с информацията за преговорния процес, както и ценните за това време лазерни принтери, които преди това получихме по изключение, специално за тези преговори. Оказа се, че това дежурство в празната заключена сграда действително е било необходимо. Само три-четири дни по-късно в сградата влезе група от око-

ло 5-6 човека – комисия от администрацията на Министерския съвет, от Министерството на финансите и други, които влизаха от стая в стая и от затворената сграда изнасяха всякакви компютри, лазерни принтери и друга техника, с която напълниха цял един камион. Това „прочистване“ се извърши малко преди да разделят сградата на бившето Министерство на външната търговия, когато крилото откъм ул. „Леге“ премина към данъчната служба на Министерството на финансите, а предната партерна част – към банка.

В същия този период беше унищожен архивът на Министерството на търговията. От хранилището бе изнесена документацията като ненужна макулатура. Много скоро след това същото хранилище се превърна в трезор на банка.

Ето и един друг спомен. Всички ние работехме на временни срочни договори (тримесечни). В един момент бяха забравили да ги подновят и изведнъж се оказахме на улицата. Всъщност, точно в този момент аз бях в Брюксел и лично водех групата за преговори с ЕК по селското стопанство. Срещу мен седеше колегата от Комисията Луиджи Лонго, който на един по-предишен етап се беше оплакал, че съм “very tough negotiator”, но аз чисто и просто се борех за по-широк достъп на българските земеделски стоки на европейския пазар. Там имаше квоти, количества, преработени селскостопански продукти с процентно съдържание на захар, формули и т.н. Покрай дългите ни разговори постепенно станахме приятели. И точно приключвахме поредния рунд от преговори, когато при нас в залата влезе тогавашния български посланик към ЕО г-жа Леа Коен и направо пред Луиджи каза директно на мен и колегите от тогавашното ни Министерство: „Какво още преговаряте, след като сте уволнени? Какво правите тук? Тръгвайте си“. И така ни прекъсна срещата.

Но в този момент преговорите бяха в доста напреднал стадий и вече работехме по черновата на Договора за асоцииране. Остана само още едно посещение в Брюксел за финално изчистване на текстовете от технически грешки и тяхното парафиране. Бяхме уволнени, без заповеди, и си стояхме вкъщи. След като и в Министерството на външните работи се разбра,

че основният екип е уволнен и преговорите спират, защото няма кой от българска страна да изчете документа от 600-700 страници преди парафирането му, министърът на външните работи Стоян Ганев предложи да бъдем прехвърлени и назначени в Министерството на външните работи, за да не прекъсне преговорният процес. Така и стана.

Имаше друга случка със заместник министър-председателя Илко Ескенази. Към края на преговорите, след поредния рунд в Брюксел бързахме много, защото закъснявахме за полета. В самолета г-н Ескенази дойде при мен и ме накара спешно да пиша грама до София, че преговорите са приключили успешно. Аз тогава имах някакъв малък лаптоп, взет назаем от Министерството на земеделието, от екипа по програма ФАР. Отговорих „Аз хубаво ще го напиша, но как ще го изпратя?“. Г-н Ескенази ми обясни: „Ти го напиши, ще го дадем на командира и съобщението ще замине веднага“. Така и стана, и ето – даже и в самолета сме продължавали да вършим неотложната държавна работа.

Накрая, когато заминахме за подписване и парафиране на споразумението, в сградата „Боршет“ на ЕК в Брюксел министър Праматарски трябваше да сложи подписа си на всяка страница от Споразумението – почти 700 страници. Това беше процедура, която продължи около два часа. Преди това и аз парафирах части от текста, които съм договарял директно, включително няколко анекса по селско стопанство, преработени продукти с процент захарност, с процент адвалорни мита, квоти по риболов, правила за произход и др., както и моите колеги от екипа – всеки парафира своите текстове. Към края на тази процедура попитах колегите от ЕК дали българската делегация ще получи екземпляр от парафирания текст, но те ми обясниха, че документът с оригиналните подписи е само в един екземпляр и той остава за съхранение в Европейската комисия. Процедурата приключи и всички колеги от ЕК и от българската делегация отидоха да пият шампанско. Тогава поразмислих и помолих колегите от ЕК да ми дадат за малко току-що парафирания оригинален документ, за да го копирам и за нашата делегация. За този половин час, докато събитието

се отбелязваше с шампанско, сам разпределих оригинала на четири равни части, включих четири копирни машини на четирите етажа на сградата „Боршет“ и успях да направя четири копия на оригинала. Тогава в София журналистите посрещнаха нашия самолет и г-н Даскалов още на стълбата на самолета гордо им го показа.

След това, в периода 1993–1996 г., бях първи секретар в Постоянното представителство на Република България към ООН и международните организации в Женева. Тогава успяхме да приключим преговорите по присъединяване на България към СТО. Освен със САЩ (които най-дълго, упорито и интензивно ни измъчваха по пълната проблематика на ГАТТ), там на място водихме преговори и с Чехия и Словакия, и с Турция. Турската страна тогава ни представи документ с огромен списък от митнически позиции – на 16 страници ситно изписани шест- или осемцифрени номера, с тяхно искане за нулеви или силно намалени мита. Когато започнахме да разговаряме по същество, те заявиха, че могат да изтеглят списъка и да приключат двустранните преговори в рамките на ГАТТ само при условие, че българската страна гарантира много бързо сключване на двустранно Споразумение за свободна търговия. Съгласихме се веднага.

Съгласно Договора от Маракеш (15 април 1994 г.) на 1 януари 1995 г. Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ) – организация, основана през 1947 г., се трансформира в Световна търговска организация (СТО), запазвайки всички договорно-правни задължения на страните членки отпреди това.

Когато през 1996 г. се прибрах в МВнР в София участвах пряко в преговорите по договарянето на Споразумението за свободна търговия с Турция (общо бяха само два кръга – в София и Анкара през 1997–1998), както и в преговорите по Споразумението с ЦЕФТА (1997–1998).

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

Постигането на пълноправно членство на България в Европейския съюз е резултат от колективен труд на всички българи заедно, както е за всеки европеец. Необходимо е да работим заедно!!! Нищо повече!

Постигнахме пълноправно членство в ЕС, преодолявайки много етапи като екип, с общи усилия, с общи цели, с мотивация и ентусиазъм и с разбирането за съпричастност към историческото събитие, за което сме дали и ние нещо, независимо от трудностите, перипетиите и разочарованията, които лично сме преживели. Тогава действително работехме заедно.

За съжаление, най-много боли, когато хората след нас не оценяват труда и положените вече усилия за постигане на определени позиции и възможности. Благодарение на амбицията и неуморния труд в преговорния процес ние общо – като преговорен екип, постигнахме и гарантирахме разумни и обосновани позиции за България, както и възможности за гъвкавост и развитие в перспектива. Но поради неразбиране, незаинтересованост, нежелание да се навлезе в материята тези, които дойдоха след това, най-често недооценяваха постигнатото, потъпкваха и унищожаваха с лека ръка доста от първоначално договорените възможности и перспективи.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС?

След падането на Берлинската стена цяла Източна Европа претърпя трансформация. Естественият път на тези страни беше да възстановят своето място в Европа и всяка от тях се стремеше към европейските традиции, ценности и институции, към сближаване със страните от останалата част на Европа, към падане на бариерите и ограниченията между нас, към преодоляване на различията.

Беше съвсем естествено нещата да се върнат към Европа, защото все пак ние също сме част от Европа. Визията за целите на присъединяването на България към Европейския съюз е същата – връщане в Европа, заемане на своето равноправно място на стария континент и пълноценно участие в европей-

ските институции, споделяйки ценностите и демократичния начин на живот.

Възникналият спонтанно процес на присъединяване към Европа беше закономерен, логичен и неизбежен. Това беше и ясното и неподлагано на никакви съмнения разбиране на преговорния екип за своята роля и цел – възстановяване на позицията на България като пълноправна и пълноценна европейска държава. В този момент преговорите бяха механизмът, който гарантираше успешна промяна в страната и нейното връщане в семейството на европейските държави.

По-скоро ценностна или по-скоро инструментална беше ориентацията на България? Очаквахме ли да си решим някакви конкретни задачи, или беше, както казахте, за да се завърнем в Европа?

Според мен процесите бяха естествени и водеха към възстановяване на европейската идентичност на страната. Имахме историческия шанс и възможността да реевропеизираме България и да я поставим отново наравно с всички останали европейски държави. В противен случай щяхме да се самоизолираме и да банкрутираме държавата. Избрахме единствено възможния реален и правилен път към сближение с европейските държави, европейските институции и ценности. Това премахна съществуващите бариери и ограничения, създаде стимул за икономиката и обществото като цяло.

Конкретната задача на тези преговори беше проста: излизане от изолацията, успешен преход към пазарна икономика и последващ просперитет. Но постигането, реализацията на тази цел понякога е доста трудна задача. Процесът на реинтегриране в Европа и членството в Европейския съюз има договорна основа и нашата отговорност като преговорен екип беше с максимални усилия и всеотдайност да преодолеем трудностите, да преборим неизвестното и да постигнем възможно най-добрите условия за преход и развитие към пълноправно членство. Беше необходимо непрекъснато да съпоставяме резултатите от преговорите с целите, които бихме искали страната да постигне за по-дълъг период – след години, а не в деня на приключването

на преговорите и подписването на резултатите от тях. Мисля, че тогава се справихме като цяло успешно.

Естествено, за по-високи резултати трябваше да преодолеем аргументите на отсрещната страна с наши контрааргументи и да получим максимално възможните изгодни условия за икономическото развитие на страната. Политическата част в случая беше по-лесна за договаряне, тъй като европейските държави и институции вече бяха готови за политически диалог с нас и за приемането ни на основата на общоевропейските ценности и демократични принципи.

Добре, а ако се върнем към преговорите за членство, имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, които работеха по подготовката?

Да, имаше. Всяко министерство и всеки експерт в екипа бяха отговорни по проблематиката от своята компетентност. Имаше точно и ясно разделение на задачите. Като основен екип ние координирахме работата със съответните министерства и окончателните преговорни позиции. Координирано преминаваше и подготовката за конференциите по преговорни глави. Още в процеса на преговорите по асоцииране се създаде Съвет по европейски въпроси, в който представителите на всички министерства разглеждаха материали, доклади, предложения, позиции и всеки даваше своите бележки – редакционни или по същество. Така се постигаше общо съгласуване и приемане на съответните документи, като някои от тях след това се внасяха за разглеждане и от Министерския съвет.

Експерти по дадена тема работеха съвместно с всички останали министерства и ведомства по позициите и докладите до Министерския съвет. Тази процедура се прилагаше още от самото начало.

Искам да подчертая, че по време на този процес на координация и съгласуване на подготовката за преговори не бяха много хората, които се интересуваха активно и пряко от резултатите от нашата работа. Сред тях бяха президентът д-р Желю Желев и заместник министър-председателят Илко Ескенази. През 1993 г. президентът д-р Желю Желев покани нашия екип

от около 30-тина души на официална вечеря в Бояна. А заместник министър-председателят Илко Ескенази, особено в началото, когато му възложиха задачата за преговорите, ни събираше по няколко пъти в седмицата в сградата на Министерския съвет и ни разпитваше всеки поотделно за всички детайли на процеса и историята на преговорите. Така той навлезе изключително бързо в материята и овладя ръководството и организацията на българските институции в преговорите с ЕК и държавите членки по асоцииране.

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват много бързо, а по други се проточват дълго?

Продължителността на преговорите зависи от проблематиката, темите, разглежданите области и според това доколко в конкретния етап от преговорите страната е напреднала в съответствието си с европейското законодателство, с техните стандарти и политики и т.н. Това сравнение се оценява от Европейската комисия, от останалите европейски институции – Европейски парламент и Съвет, както и пряко от всяка държава членка. Те участват в процеса на оценяване на напредъка на страната кандидат по конкретната проблематика и, ако всички изразят съгласие, че има достатъчен напредък, който покрива напълно критериите по темата, предлагат закриване на преговорната глава. Никой не би искал приемането в семейството на държавите членки да става с проблемни теми и нерешени въпроси и поради тази причина стремежът е към максимално изчистване и решаване на тези проблеми преди датата на асоцииране и впоследствие – на членство в ЕС.

Примерно, ако в образованието и науката стандартите, които съществуват в България, и законодателството, което се прилага в тази област, съответстват на европейските, т.е. не противоречат, не са анахронични и е необходимо, може би, съвсем малко – една наредба или закон, за да се преодолее изоставането, тогава е лесно. Достатъчно е да има някакъв ангажимент на правителството, да се види, че е внесен материал в Министерския съвет, който Комисията предварително е анали-

зирала (или е съгласуван по някакъв начин с тях), тогава няма проблем преговорната глава да се затвори.

Даже и по отношение на предстоящото тогава наше участие в работните органи на Съвета и останалите европейски институции бе предвиден преходен период за подготовка на администрацията на страната ни. След подписването на Договора за пълноправно членство поканиха представителите на България и Румъния от м. април 2005 г. да участват във всички заседания на работните органи на Съвета като наблюдатели, но без право на глас. Само в отделни случаи имахме право да споделяме и наше мнение или национална позиция, но без право на коментар по процедури и решения на съответните органи. Това беше прекрасна възможност да се запознаем пряко с технологията на процесите на съгласуване и вземане на решения в и между европейските институции, което ни позволи от датата на пълноправното членство да работим в работните органи на Съвета пълноценно и наравно с останалите държави членки.

През м. януари 2005 г. ми предложиха и много бързо – в срок от десет дни, трябваше да замина за Брюксел. Станах първия български дипломат Античи.

Работната група Античи извършва цялостната подготовка на заседанията на КОРЕПЕР-II: подготвя заседанията на постоянните представители, на министрите на външните работи и заседанията на Европейския съвет, т.е. на държавните глави или министър-председателите. Тази работна група е създадена през 1975 г. с решение на Съвета, за да подпомага работата на КОРЕПЕР-II. Тя носи името на първия си председател – италианецът Паоло М. Античи и в нея участват висши дипломати от постоянните представителства. По аналогичен начин е създадена работната група Мертенс за подпомагане на КОРЕПЕР-I, която носи името на първия си председател – белгиецът Винсент Мертенс де Вилмарс.

Група Античи подпомага подготовката и провеждането и на заседанията на Съвета на министрите на външните работи, както и заседанията на Европейския съвет с участието на държавните и правителствени глави на държавите членки. По време на заседанията на Европейския съвет дипломатите Ан-

тичи са единствените дипломатически служители, които имат право да се намират постоянно в „червената зона“ и в хода на заседанията да влизат в залата по установен ред и да са лице за контакт на съответния президент или министър-председател с постоянния представител на страната, който няма право да се намира наблизо, а изчаква в представителството на своята страна в сградата на Съвета. Това е сериозна отговорност – да работиш в среда, в която си изключително близко до 28 държавни и правителствени ръководители.

Всички материали, с които трябва да се запознае посланикът, преди това ги получава и ги проучва дипломатът Античи. Това естествено определя роля, при която тези дипломати знаят предварително малко повече от постоянните представители и ги изпреварват по отношение на темите, които ще се появят в дневния ред на заседанията на КОРЕПЕР-II, на министрите на външните работи и на ниво заседания на Европейския съвет.

Най-трудното на тази позиция е да оцениш колко важна и значима е постъпващата информация от национална гледна точка. Изисква се бърз анализ и съгласуване с постоянния представител, координиране с ресорни дипломати в постоянното представителство и националните институции.

Най-напрегнато е по време на заседанията на Европейския съвет. Непосредствено до пленарната зала, в която се провежда заседанието, е залата на дипломатите Античи. От началото до края на двудневното заседание двама-трима експерти от Секретариата на Съвета алтернативно стенографират хода на дискусията и през 15 минути идват в залата на дипломатите Античи и в бързо темпо разказват подробно хода на дискусията. Дипломатите Античи записват незабавно споделената информация и в кратките почивки между смяната на брифиращите препращат записите към националните делегации чрез вътрешната за сградата на Съвета интернет връзка. В края на двудневното заседание се получава документ от около 25 страници общо, който отразява с подробности проведената дискусия. Смятам, че тази информация е много полезна и необходима при работата по проблематиката, защото се виждат нюансите в позициите на отделните държави членки и развитието на тези

позиции. За съжаление, за разлика от годините на моя мандат в Брюксел (2005–2008 г.), сега при нас съществува определено ограничение върху разпространението на този документ, който не достига дори до експертите, пряко ангажирани с основните теми на дискусиите на тези заседания. Това не помага на работата, но процесът на достъп до този документ се управлява от съответния постоянен представител, който става основен ползвател на тази информация. За разлика от нас, например колежката ми от Швеция от периода на моето участие в група Античи ме информира, че освен до редица министерства и институции в столицата, тя праща директно тази информация и до много широк кръг техни посолства в Европа и света. Това е практиката и на други държави членки, които ценят колективния труд, размяната на актуална информация и координираните експертни усилия на националните институции.

За да може от самото начало на българското участие в работните органи на Съвета на Европейския съюз да се постигне пълноценно функциониране на Постоянното представителство, за мен в качеството ми на дипломат Античи възникна задължение въз основа на опита на останалите държави членки да подготвя проект и да стана основен автор на Правилата за вътрешна координация на работата на Постоянното представителство към ЕС. Това е един доста обемист труд, включващ серия от правила и много точно и конкретно разпределение на задълженията на целия дипломатически състав на Постоянното представителство за участие в работни органи, обхващащи подготовката за такова участие, докладване на резултатите, координиране на работата с министерствата и институциите в София и т.н. Общите ми впечатления са, че тези Правила, които окончателно влязоха в сила още от април-май 2005 г., бяха много полезни и синхронизираха работата на около 80 дипломати, каквато беше общата им численост в Постоянното представителство към онзи момент. Смятам, че досега по съдържанието на този документ практически не са направени съществени промени, което все пак ме радва, защото виждам, че съм успял да създам документ с траен характер, устоял на капризите на хората, дошли след мен, а това е показателно за

положителния резултат от собствения ми труд и усилия.

Как на практика се изработваше позицията на страната ни по дадена преговорна глава?

Позицията не може да се копира. Няма откъде. Трябва да се мисли и да се разсъждава логично. Нещата са обвързани. Вървят хронологично. За да стигнеш до конкретни заключения, вече имаш някакви параметри: какво е поискала от нас Комисията, какви са резултатите от преговорите с другите страни кандидатки, до какви текстове са стигнали в техните преговори. Дали тези резултати са приемливи за нашата страна и нашите институции. Тази работа е анализ, сравнение, таблици, изчисления, статистика, проверка, консултации с наши и чужди експерти с повече опит от нас. Проучвахме внимателно договорите с останалите страни кандидатки, но специфичните текстове не можеш да копираш. Имахме проектите за споразумения на Полша, Чехия, Унгария. Правил съм сравнения на цифри, на текстове. Чисто правните текстове са 100% еднакви за всички договори, защото това е мандатът на Комисията, даден от държавите членки. За да започнат преговори с нас, те са решили какъв тип договор искат и тези общи условия са еднакви за всички. Но останалите текстове са специфични за всяка страна и засягат основно изключенията от правилото. Определят индивидуални преходни периоди или други условия. Тези текстове са уникални и се съставят към края на преговорния процес, когато и двете страни са стигнали до приемливо разбиране за спецификата на определена тема за конкретната страна.

Например тема без аналог преди това, която обаче се появи малко по-късно (през 2006–2007 г.), беше правописът на европейската валута на български език. Въпросът беше как да се изписва „еврото“ на новите банкноти, които съдържаха и български текст. Тогава постоянен представител към ЕС в Брюксел беше посланик Бойко Коцев. Аз бях дипломат Античи към ПП. Изведнъж от Комисията ни информираха, че преводът на български език на европейската валута „EURO“ е „ЕУРО“, защото такова е правилото за превод на всички езици на държавите членки и ние трябва да се съгласим с него.

Тогава българската страна изрази категоричен отказ на това предложение. Посланик Бойко Коцев, зам.-министър Гергана Грънчарова–Паси, директор Бисерка Бенишева проведоха – и с мое участие – няколко кръга разговори с Комисията. Обяснихме, че по правилата на българския език точният превод е „ЕВРО“. Представихме доказателства и писмено съгласие и на други държави, използващи кирилица, че правилният, нормалният превод на „EURO“ е „ЕВРО“. Не беше никак лесно, но с точните аргументи успяхме да убедим Комисията и сега на всички нови серии банкноти стои думата „ЕВРО“ с правилния правопис на български език.

Спомняте ли си да е имало някакво участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?

По отделни сектори – може би. Мисля, че имаше тяхно участие в подготовката на преговорите по металите, както и по социалните въпроси, но за други сектори – надали. По околната среда, земеделието, транспорта не си спомням да е имало. В правосъдие и вътрешни работи – не. Ако е имало някакви обръщения от страна на НПО към Народното събрание и към Министерския съвет, то те са били по теми и проблематика, която не е минавала пряко през мен.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет? Някой конкретен министър, който да се откроява, че е бил особено ангажиран?

Както споменах в началото, всички министри и министър-председатели от началото на присъединяването имаха политическа позиция и в медиите споделяха, че те водят активно тези преговори. Външните министри повтаряха същото. Но иначе, функционално за асоциирането особено ангажирани и водещи бяха министерствата на външната търговия и на външните работи, а за членството – Министерството на външните работи и министъра по европейските въпроси.

От бъдещото членство – да, имаше заинтересовани – осо-

бено към края на процеса. С пълноправното членство идваха и много пари от Брюксел, но Вие знаете кои бяха основните бенефициенти и едва след края на преговорите се появиха лицата, назначени от политиците да ръководят тези административни „извори“ на европейски пари, като фонд „Земеделие“, например, и др.

Въпросът не е толкова за някаква полза, ами по-скоро наистина да е приоритет в техните възгледи и в тяхната политика.

Преговорите бяха приоритет за много хора, както за политиците и водещите преговорния процес, така и за експертите като нас, които работихме и в съботите, и в неделите. Затова и много от държавните служители имаха доста натрупани отпуски. После с ПМС ги преоформиха. Аз тогава имах към 250–300 дни. Всичко беше свързано с тези преговори. Въобще, за тези, които познавам лично още от началото – и Станислав Даскалов, и Владо Кисьов, и Владо Мишев, и Петър Стефанов, и Юлиана Николова, и останалите от основния екип – всички сме се опитвали да работим на максимални обороти, за да няма никакво забавяне на този процес от наша страна. За политика и партии между нас не се е говорило никога.

А в начина, по който различните главни преговарящи водеха процеса, имаше ли разлика?

Те са били водещи фигури на различен етап, при различни обстоятелства. Разбира се, че имаше разлика. Когато главен преговарящ беше Александър Божков, аз бях дипломат в посолството в Париж и не съм бил пряк свидетел на преговорния процес. Тогава изпълнявах различни указания: как например може да помогне Франция на България по определени глави. Не съм имал пряко впечатление, но от г-н Божков имам друго впечатление. Успях да съдействам през 1999 г. Секретариатът на ОИСР да направи макроикономически преглед на България плюс преглед на селскостопанската политика. За макроикономическия преглед те изискаха заместник министър-председателят Ал. Божков да дойде в Париж на среща с посланиците

на държавите членки в ОИСР. Заседанието продължи цял ден, като Божков бе разпитван най-подробно за намеренията на правителството по най-широк кръг въпроси – какви реформи се предвиждат, какви анализи има, в какви срокове ще се въвеждат промените и т.н. Посланиците му обясняваха: „Вие сте заместник министър-председател и, следователно, имате правомощията. Кажете за безработицата, какъв е трендът? Какви са изискванията? Какво ще направите? Как ще го направите? Структурни реформи – какви са в момента мерките? Как ще ги подобрявате?“. Разпитваха го по всички теми. Накрая, когато излезе от залата, ми сподели: „Аз през живота си такъв изпит не съм имал!“. Но на този „изпит“ се представи достойно.

Владимир Кисьов беше в екипа още от самото начало – първо като началник на отдел, после – като директор, заместник-министър в Министерството на промишлеността и заместник-министър в Министерството на външните работи. Възприемал съм го като изключително опитен колега от нашата експертна група. В неговия период на главен преговарящ имаше много важно развитие по сложни и трудни за България теми. Той умееше да координира и направлява процеса от българска страна – винаги усмихнат, спокоен, позитивен. Тогава Антоанета Приматарова замина като постоянен представител в Брюксел. В средата на 2001 г. се смени правителството и на власт дойде НДСВ. Владимир Кисьов и Антоанета Праматарова получиха покани да останат, но не приеха политиката на новото правителство, отказаха честно, по съвест, и подадоха оставки.

Когато Меглена Кунева пое задачата да ръководи преговорния процес, екипът вече беше достатъчно подготвен и работеше самостоятелно, съгласувано и координирано. Основна фигура през този период беше по-скоро директорът на дирекция „Евроинтеграция“ в МВнР Бойко Мирчев, който денонощно активно консултираше Меглена Кунева и Зинаида Велева по всички теми и въпроси на отношенията ни с ЕС и хода на преговорния процес. Но много от българските политици не оценяват по достойнство тези, които са ги подкрепяли, съдействайки за постигане на успехи, важни за България, но и за тяхната

собствена кариера.

Хората, които са изключение от това правило, които се интересуваха активно и пряко от резултатите от нашата работа, са много малко. Искам отново да подчертая, че според мен ярки примери за това са президентът д-р Желю Желев, заместник министър-председателят Илко Ескенази, главният преговарящ и зам.-министър на промишлеността и после на външните работи Владимир Кисьов, бившият министър на външните работи и по-късно постоянен представител на Република България към Европейския съюз Станислав Даскалов. Това е теснията кръг от личности, които на своите отговорни постове истински се отдаваха на работата по европейската интеграция и разчитаха на експертизата на екипа, която те ценяха и уважаваха.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?

Това беше определена от Комисията относително обективна оферта с политическото съгласие на държавите членки, която в този момент България трудно би могла да промени. Още повече че за нас целта беше да сме вътре, а не да спорим за суми, които в края на краищата, както и предполагахме в началото, България тогава не беше готова да усвои на 100 % в определените срокове.

С участието на няколко министерства ние в дирекция „Евроинтеграция“ на МВнР направихме анализ на предложението. Естествено, ние не бяхме перфектни като ЕК и нямахме техния инструментариум, но на основата на известните ни икономически показатели за краткосрочния период, покриващ периода на този първи бюджет за България като предстоящ пълноправен член на ЕС, установихме, че по отделните направления включените в проекта суми са адекватни и достатъчни, за да покрият реалните потребности и възможности за усвояването им в съответните области и така да стимулират икономическия ръст на страната.

Но основното тогава беше, че това е политическа офер-

та, пакет, предлаган на България със съгласието на държавите членки и неговото предоговаряне беше нежелателно, защото беше ясно, че тази оферта беше максимумът, който държавите членки бяха готови да отстъпят на България като чист нетен бенефициент. В противен случай рискувахме нещата да се проточат неопределено дълго и да спорим за суми, които нямахме капацитета да усвоим, като в същото време да изпуснем срокове и да изостанем даже и след Румъния, която получи също адекватно предложение и също се отказа да го предоговаря.

Все пак, в отговор на това предложение ние в МВнР подготвихме предложение с искане за допълнителни суми за подготовка на страната за бъдещото членство по Шенгенското споразумение. Тогава поискахме съдействие от МВР за аргументация и обосновка на нашето искане, но те нямаха достатъчния капацитет по тази тема. Наложи се основната аргументация в искането на българската страна да подготвим в нашата дирекция „Евроинтеграция“ в МВнР, включително и с моето лично участие. С материала, който представихме, успяхме да убедим ЕК и те включиха заявените от нас суми в общия пакет на бюджетното предложение към България за първоначалния период на нашето членство.

Имаше ли подкрепа за България от някои страни членки на ЕС или съпротива, която да сме усещали?

Членството на една държава в ЕС представлява интерес и за всички останали държави членки, така че подкрепата за такова членство всяка държава я вижда в зависимост от своите национални позиции по различен начин. В смисъл, че интересът ние, България, да сме държава членка на ЕС за всяка държава членка е различен и, следователно, и позициите им са различни. Тези, които имат инвестиции в България или смятат да инвестират тук, естествено, имат интерес: при нулеви мита, при свобода на пазара, при свобода на движението на стоки, капитали и хора техните инвестиции в България могат да бъдат доста доходни при евтина работна ръка и благоприятна бизнес среда с ниски данъци и такси. В същото време това е територията на Европа с единния европейски пазар и за тях изгодата

е очевидна.

Всеки лев, вложен от ЕС в България, е обвързан с някакъв интерес. Така че интерес имат всички – по-голям пазар, повече хора, повече консуматори, повече пари обратно.

В отделни етапи на преговорния процес ставаше ясно коя държава членка стои зад едно или друго допълнително искане на Комисията, но затрудненията се преодоляваха по-скоро на политическо ниво или чрез приемане на компромис от наша и тяхна страна.

Не е имало съпротива от някоя страна членка?

Съпротива имаше, но тя и тогава беше такава, каквато е сега за Шенген – по-скоро вътрешнополитически въпрос за съответната държава членка, отколкото отношение към България. Но там, където тя се проявяваше – и в Холандия, и във Франция, има хора, които са заинтересовани България да е в Шенген и в еврозоната, а други си имат други интереси. И там се преплита политиката с икономическия интерес. Тоест тя навсякъде се преплита, но е ясно, че специално за членството в Шенген трябва да ни отворят информационната система и активно да се включим в нея като равноправен участник – без ограничения. Но те все още считат, че това вероятно би застрашило тяхната сигурност или интереси. Искат да има ефект от това, което дават, и да го виждат да работи максимално в полза на техния собствен интерес. И в крайна сметка – който е нетен вносител в бюджета на ЕС, иска да има и по-голяма възможност за прокарване на своите интереси.

В Европа има политически различия и на географски принцип – между Севера и Юга и между Запада и Изтока – културни и икономически. И това го виждаме, например, по Дъблинското споразумение и по отношението към мигрантите. От Северния полюс никой не идва и Дания, например, е една от държавите с най-силен вътрешен контрол и регулации и силно ограничен мигрантски поток. Но те са твърдо за запазване на Дъблинското споразумение, защото са крайна точка, а не транзитен коридор за нелегални мигранти. Това е националният им интерес.

От другите страни от ЦИЕ имаше ли такава, от която по-активно да черпим опит и ноу-хау за подготовката си? Някоя страна, от която да се учим повече?

Ние сме се учили от всичко онова, което е било преди нас. Нали сме имали техните проекти за договори. Разучавахме ги в процеса на нашата подготовка. Епизодично имаше и двустранни консултации. Това беше полезна информация, но основното беше самоподготовката.

Но няма една конкретна страна, от която да сме черпили повече?

Не, няма. И не можеш да копираш директно, защото всичко е различно. Примерно, вноската в бюджета на ЕС се определя от индивидуалното икономическо развитие на страната, от броя на населението; по същия начин са и индивидуалните интереси на поляци, на румънци, на чехи. Всеки е различен. Така че донякъде ползваш общ модел, но си принуден да го адаптираш към собствените условия. Докато за северните, балтийските страни – Естония, Латвия, Литва – моделът е скандинавски и в техния случай имаше директна помощ, даже с присъствието на експерти в техните министерства от Швеция, Финландия и Дания, които работеха пряко с преговорните им екипи, то в нашия случай имаше само общи двустранни консултации с Румъния, Гърция, и др., но без пряко участие в нашата подготовка на позиции и документи.

Споделяте ли мнението, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Не. Най-големият приятел в този процес сме ние, българите, и българските институции. Водещ е единствено българският национален интерес. Комисията и другите европейски институции имат общо над 35 000 чиновници. Най-интересното е, че еврочиновникът е само една „клетка в мравуняка“ и, когато общуваш с него, разбираш, колко ограничен поглед има за общите въпроси и работата, която върви извън неговите преки компетенции. Просто това е едно малко винтче в огромен и претоварен механизъм. Задълженията на значителна част от

тях са прекалено канализирани и не обхващат общата политика и процесите, които се развиват.

Иначе, по принцип тяхната информация, като цяло, е обективна. Няма подвеждащи или някакви неточни елементи. Но основното в диалога с Комисията е да имаш своя позиция и да я отстояваш аргументирано. Ако не поставиш въпроса, който те интересува, Комисията сама няма да те подсети или да го повдигне вместо теб. Няма да пречи, ще представя обективни анализи, но проблемите и исканията поставяш ти и искаш решения за тях.

Когато се говори за присъединяването към НАТО и към ЕС, много често се употребява понятието евроатлантическа интеграция. Според Вас той е повече отражение на реална тясна обвързаност на двата процеса или е просто удобна езикова формулировка?

Евроатлантическата интеграция е сближаване със Северна Америка. За Европа това са съизмерими и близки държави, с които континентът има задълбочено сътрудничество от много години, в сравнение с останалите континенти – Азия, Африка, Австралия. Най-близка за Европа е Америка.

В този смисъл процесите на европейска интеграция и атлантическа интеграция в рамките на НАТО са паралелни, взаимосвързани и еднопосочни. Страните членки в тях имат естествен стремеж към сближаване и това намира отражение и във формулировката евроатлантическа интеграция.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Не мога да кажа друго, освен падането на Берлинската стена. Това е събитието, което промени Европа и света. Много скоро след това (може би само няколко месеца след събитията) посетих Берлин. Беше впечатляващо. Хората сякаш се бяха събудили от вековен летаргичен сън. Периодът на Студената война вече беше преминал в историята.

Смятате ли, че има нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Това, което е станало, е станало. Със сигурност е имало различни варианти и възможности. Мислехме, че ще ни приемат по-бързо, но забавените реформи ни попречиха. Процесът е обективен – колкото и да планираш нещата, важен е резултатът. В края на краищата това сме успели по този начин да го направим. Но ако бяхме закъснели, със сигурност щеше да бъде по друг начин и то много по-сложен и по-труден.

В преговорите надали нещо е могло да стане много по-различно по същество. То е станало така, както е. Така са виждали нашето присъединяване държавите членки и са се съгласили то да стане така. То е станало така и в резултат на степента на готовност на България към дадения момент. Не можеш да върнеш лентата назад и да преподредиш нещата. Това са били възможностите, това е направено.

Сега важното е да не тръгнем след британците да излизаме от ЕС. Но те скоро ще осъзнаят каква голяма глупост правят, макар че ЕС наистина се нуждае от промяна.

Между другото, за мен британските дипломати са най-висшите и най-опитните дипломати в света. Аз съм ги наблюдавал как умеят да постигнат не 100%, а 200% и даже 300% от това, което имат желание да постигнат. Те са най-добрите дипломати в света и имат много добре организирана дипломация и изключителна подготовка да водят успешни за тях преговори. При Британското председателство на Съвета на ЕС през втората половина на 2007 г. британските дипломати получаваха в Брюксел указания от столицата по даден въпрос най-много до два часа от неговото възникване. Има какво да учим от тях, макар че сега са в твърде трудна позиция при БРЕКЗИТ.

Юли 2018 г.

КРАСИМИР КОСТОВ

Вид образование:
международни отношения.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
трети секретар в посолството на Република България във Вашингтон.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1994 г. до 1998 г. – зам.-началник на отдел „Европейска интеграция“ в МВнР и европейски кореспондент;
- от 2002 г. до 2003 г. – отговарящ по въпросите на европейската интеграция на Балканите в дирекция „Югоизточна Европа“ в МВнР;
- От 2003 г. до 2005 г. – съветник в Кабинета на вицепремиера Пламен Панайотов;
- През 2009 г. – зам.-министър по европейските въпроси в МВнР.

Настояща позиция:
посланик, постоянен представител на Република България към Организацията за забрана на химическото оръжие (ОЗХО) в Хага, Нидерландия.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Много са ярките спомени. Имах щастието да работя, да бъда заместник-началник на първото управление „Европейска интеграция“ въобще в България. То беше създадено от министър Станислав Даскалов през септември 1994 г. в Министерството на външните работи. Бях и първият европейски кореспондент на България. По-късно бях и заместник-министър по европейските въпроси. Ще направя уговорката обаче, че всичко, което казвам тук, е изключително в лично качество.

Най-ярките ми спомени са от първото честване на Деня на

Европа и първия Европейски съвет, на който България участва и всъщност на който за пръв път бяха поканени асоциираните страни от Централна и Източна Европа. Това бе Европейският съвет в Есен, ФРГ, през 1994 г. Той се проведе на 9 и 10 декември. Ние бяхме в Есен на 10 декември. На входа ни посрещнаха канцлерът Хелмут Кол и министърът на външните работи Клаус Кинкел. Тогава министър-председател на България беше г-жа Ренета Инджова. В Есен бе приета Стратегия за ускоряване на подготовката на асоциираните страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) за присъединяване към Европейския съюз. С нея бе изравнено третирането на България с това спрямо страните от Централна и Източна Европа, като формулата „4+2“ отпадна и започна да се използва само понятието „шестте асоциирани страни от ЦИЕ“. Тази Стратегия постави началото на засиления политически диалог, на сътрудничеството в областта на общата външна политика и политиката за сигурност на Съюза и на сътрудничеството в сферата на правосъдието и вътрешните работи.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

За пътя на България към членство в ЕС трябва да се знаят много неща и всъщност нищо не се знае, защото в края на деветдесетте години бяха подменени хората, които работеха по въпросите на европейската интеграция – тези, които поставиха основите на отношенията на България с ЕС и, грубо казано, вкараха България в Европейския съюз, макар самото присъединяване да стана по-късно, включително и заради тази „подмяна“ на хора и капсулирането на процеса на присъединяване.

Отначало България беше много успешна асоциирана с ЕС страна на основата на Европейското споразумение, което беше подписано през 1993 г. и влезе в сила през 1995 г. То бе от т.нар. второ поколение споразумения за асоцииране с ЕС.

Не мога да не спомена Първото споразумение от 1990 г., което спаси България от икономическата катастрофа. Чрез предоставената с него търговска клауза на най-облагодетелствана

нация ЕС ни хвърли „спасителен пояс“. Ние бяхме една банкрутирала държава към 10 ноември 1989 г. и, ако не беше това първо споразумение, което фактически даде възможност да има нормална търговия между България и Европейските общности, ние щяхме да загинем въобще като държава.

България беше третата държава от Централна и Източна Европа с Европейско споразумение за асоцииране – това от 1995 г. (Макар че Чехословакия беше подписала такова споразумение преди нас, тя се раздели на две държави и се наложи Чехия и Словакия да подписват поотделно споразумения за асоцииране).

В европейските споразумения за асоцииране бе записана перспективата за присъединяване към ЕС.

Много важно, интересно и вълнуващо бе и това, че прилагането на нашето Споразумение за асоцииране съвпадна с началото на прилагането на Договора от Маастрихт. С него започна един нов етап в развитието на самия Съюз – създадена бе „тристълбовата структура“ на Европейския съюз (дотогава – Европейски общности), по която и до ден днешен имам носталгия.

Началото на сближаването на законодателствата, първият национален механизъм за работа по европейска интеграция, връчването на кандидатурата ни за членство в ЕС – това са исторически жалони по пътя на България към ЕС. Освен всичко това намирахме време да говорим със и на българските граждани. Десетки срещи с различни групи – предприемачи, фермери, ръководители на общини, обикновени граждани. Интервюта, статии, лекции… Ние ясно съзнавахме колко е важно хората да знаят какво правим, защото, макар работата да я вършеха шепа хора в МВнР и другите министерства (в МВнР отначало бяхме само 6 души), към ЕС се присъединява цялата страна и всички, всички трябва да бъдат подготвени за това.

По-късно тези, които бяха направили всичко това, бяха подменени с други хора, които не се бяха появявали на хоризонта на европейската интеграция, за които не се знаеше каква подготовка имат, за да работят по ЕС, и които напълно капсулираха процеса – беше наложена политика на пълно мълчание по това, кой и какво прави по линия на ЕС. До голяма степен тази

политика продължава и до днес. Това е удобно за тях, но излиза много скъпо за обществото. Впрочем, по-късно някои от тези хора бяха успешно „пласирани“ в Брюксел.

С тази подмяна започнаха и големите проблеми в отношенията на България с ЕС. Страната ни имаше и политически, и икономически проблеми поради корупцията в правителствата, които управляваха.

Така се стигна до катастрофата от декември 1997 г., когато България – една от първите 4 страни от Централна и Източна Европа, които имаха споразумения за асоцииране с перспектива за присъединяване, не бе включена в групата за следващото разширяване на Съюза и бяхме отхвърлени с няколко години назад. Но тук ще спра.

Това, което е важно да се знае и за което не се говори в България, е фактът, че присъединяването ни към ЕС беше резултат от работата на добри български умове, заемащи не много високи позиции, които работеха за България и за българския народ и отчитаха интересите на страната. Те имаха стратегическо мислене.

В България стратегическото мислене отсъства по принцип. Няма да говоря за историята, но категорично през последните 30 години стратегическо мислене няма, а се страхувам, че и мислене вече отсъства. Поради тази причина не е възможно да се води разговор за бъдещето на България. Това е и причината историята на европейската интеграция на България да не се знае в пълната ѝ цялост, в пълния ѝ обем, а само частично.

Тогава, в самото начало, се получи съвпадение на стратегическото мислене в България и на стратегическите решения, взети на Запад, в ЕС, които доведоха до присъединяването на България към НАТО и ЕС. Това е първото.

Второто е, че за нас присъединяването към ЕС беше въпрос на изграждане на нова рамка, в която България да се развива. Казвам „да се развива“, а не „ще се развива“, защото ние си мислихме, че България ще се развива. България обаче не се развива, защото в България няма икономическа политика и това е така вече три десетилетия.

Въпросът за необходимостта от икономическо мислене и

политика е поставян многократно. Има обаче едно ясно, макар и недекларирано публично нежелание и абсолютно съгласие между всички, които управляват България през последните 30 години, да не се позволява изготвянето на дългосрочна икономическа политика с ясна картина на това, какво правим и какво ще правим при тези вътрешни и външни условия. Работи се „на парче“ и „в рамките на мандата“. Пускат се в оборот икономически абсурди от сорта на „България – енергиен център на Балканите“ или „Туризмът – основен източник на икономически растеж“, зад които всъщност стои продължаващото енергийно заробване и имотно завладяване на България от една недалечна чужда страна, която не е член на ЕС, а това, впрочем, е забранено от Конституцията! Резултатът е една „глупава държава“, чието население я напуска.

Това, разбира се, създава много тежки проблеми за бъдещето, за вашето бъдеще, на младото поколение.

Ние мислехме за младото поколение на България. Мислехме и за старото поколение на България. Тогава не бяхме толкова стари, колкото сме днес. Но мислехме стратегически и успяхме да вкараме България и в НАТО, и в ЕС. Разбира се, в абсолютно пълна хармония и съвместно сътрудничество, съвместна работа и финансиране от страните членки и от тези две организации.

Това определи една много здрава рамка за България, която не може да бъде нарушена. Независимо от опитите, които се предприемат (и, за съжаление, те се увеличават), тази рамка не може да бъде разрушена. Историята и успеха на НАТО и ЕС са най-силното доказателство за устойчивостта на тази рамка.

Другото, което не се казва за историята на българската европейска интеграция, е за колосалните усилия, които бяха положени. Говоря от личен опит. Аз работих с хората, които работеха за присъединяването на България към ЕС от началото до връчването на кандидатурата за членство на 16 декември 1995 г. (То дори тази дата не я знаят много хора, както и не се знае, защо точно тогава.) След това последва т.нар. скрининг, който отвори и подготви етапа на преговорите за присъединяване, макар те да не са преговори в строгия смисъл на думата, защото не

се „преговаря“, а се „присъединява“. Нямаше „край на работното време“, съботи или недели, годишни отпуски. Работехме до откат. Ще спра тук, макар че имаше важни и интересни моменти и през 1996–1998 г., и през 2009 г.

Не се знаят имената на хората, които направиха всичко това. Някои от тях, за съжаление, вече са покойници. Оставям на вас и вашия проект, дано вие да успеете да попълните тези празноти!

Споменахте за най-първоначалния момент и за това, че е имало стратегическо мислене тогава. Каква беше визията на България в този момент? Какви цели очаквахме да постигнем с присъединяването?

Към 10 ноември 1989 г. в политическото ръководство на страната и всъщност в цялото общество (и се подписвам под това) имаше много ясно съзнание, разбиране и желание България да се развива по друг начин. Режимът на Тодор Живков беше опротивял на всички. Никой не искаше да продължава да живее така. Най-яркият пример за това е „възродителният процес“, който не беше подкрепен от българските граждани. Това бе процес много драматичен, много тежък, с много тежки последствия на първо място за хората, на второ място – за държавата. Вие знаете много добре, че този процес все още не е преодолян. Ние и днес имаме прояви на краен национализъм, на фашизъм, на ксенофобия, на расизъм. Това е срамно за България и е резултат и от това, че не сме си провели разговора докрай и не сме взели решението – като държава и общество – по отношение на този „възродителен процес“ – една от най-големите кризи в историята на България през XX в.

Няма да говоря за корупцията на управляващата класа, за неспособността ѝ да ръководи, за колосалните грешки, които бяха направени, както и за престъпленията, извършени включително под формата на „възродителния процес“, но и на други политически репресии, които бяха засилени точно в края на осемдесетте години. България беше катастрофирала политически и банкрутирала икономически.

Това беше резултат от факта, че през целия следвоенен

период (под „следвоенен период“ имам предвид след Втората световна война) България като икономика се развиваше изцяло в рамките на Варшавския договор и СИВ. (Интересното е, че СИВ е създаден преди Варшавския договор). Нашата икономика беше изцяло ориентирана към Съветския съюз, съветския пазар и пазара на СИВ. Обаче през март 1985 г. начело на КПСС (Комунистическата партия на Съветския съюз) застана Михаил Горбачов. От една страна, ние тук всички се радвахме и приветствахме гласността и преустройството – толкова се радвахме, че управляващите тогава забраниха съветската телевизия, съветските списания, съветските вестници. Това беше период на невиждана дотогава свобода на мненията, която беше забранена от Политбюро на ЦК на БКП през есента на 1987 г.

Негативното, конкретно за България, от идването на Горбачов на власт бе това, че на власт в Кремъл дойдоха хора, които застъпваха тезата, че социалистическите страни са бреме, „камък на шията“ на Съветския съюз и че ние (нашите страни – тогава социалистически) сме виновни за икономическите проблеми на Съветския съюз. И Съветският съюз промени начина, по който се осъществяваха икономическите отношения в рамките на СИВ. Премина се към валутна търговия – доларова, а не в преводни рубли, както беше дотогава. След което настъпи катастрофата. Но това са неща, които не са за нашия разговор. Имате преподаватели, които са много наясно с тези въпроси и ефектите от тази промяна. Тази „преводна рубла“ беше изкуствена валута, разбира се, но българската икономика работеше и България се развиваше в такива условия.

След като това се промени, Москва продължи да използва България като придатък – посредник за внос на по-качествени, направени по западни лицензи потребителски стоки, както и технологии, които Съветският съюз не можеше да си набави, а България, включително благодарение на работата на някои нейни специални служби, набавяше. Това доведе до едни много тежки дисбаланси и България влезе в голям външен дълг в твърда валута.

Истината, че България беше икономически банкрутирала държава, се съдържа в един факт, който не се споменава на

практика вече почти 30 години: на 29 март 1990 г. Българската външнотърговска банка изпрати телекс до банките партньори, че България прекратява плащанията по външния си дълг. А България беше натрупала вече външен дълг. През 1987 г. на нас, в Министерството на външните работи, отдел „Четвърти“ – отделът за Западна Европа, САЩ и Канада, където работех по това време, ни предоставиха реална информация за икономиката на страната. Това беше един вид “brain-storming” и ни попитаха какво трябва да правим. Ние казахме тутакси: „пазарни реформи”! То не стана, разбира се, но ние вече знаехме истинската картина на икономическото положение на България, а ресорният заместник-министър ни обеща „топли килии в Централния софийски затвор“.

През 1987 г. България буквално изяде 1 млрд. долара – заради грешките в развитието на селското стопанство и въвеждането на АПК, които ликвидираха българското селско стопанство. (Това беше първата ликвидация, втората беше „приватизацията по български“ на селското стопанство и не само.) Това принуди държавата да внесе храни за 1 млрд. долара и ги изядохме в буквалния смисъл на думата. Към 10 ноември 1989 г. външният дълг беше още по-голям.

Телексът на 29 март 1990 г. предизвика шок. Още същия ден тогавашният министър-председател Андрей Луканов даде указания и ние в Министерството на външните работи заедно с колегите от Министерството на външноикономическите връзки изготвихме писмени послания от негово име до ръководителите на правителствата на държавите кредитори на България. Те бяха връчени на следващия ден, в 08.30 ч. сутринта. В тях се заявяваше, че България ще извършва плащанията по външния дълг, обаче напразно! Всички възможности на България да получава банкови заеми на пазара (кредити) бяха прекратени и така бяхме тласнати „в прегръдката“ на МВФ. Но това е съвсем друга история, макар че тя е свързана и с европейската интеграция на България, тъй като съгласно Европейското споразумение Европейската комисия председателстваше група в рамките на Г-24 (тогава бе Г-24), която на два пъти по наше искане ние свикахме – молехме Комисията, а тя свикваше тази група, за

да може да ни бъдат отпускани заеми от МВФ и Световната банка. Така България отново беше спасявана от ЕС. Виждате тази връзка. Но това е история. За банкрутиралата държава и за икономиката Ви казах. Въпросът обаче беше за стратегията?

Да. За стратегията. За визията в началото?

При това положение едно е отчитането на масовото желание на народа да живее по друг начин и държавата да се развива по друг начин – това е политическата част.

Вие конкретно няма как да си спомняте, но се знае, че България всъщност направи едни много демократични промени още със старото Народно събрание през пролетта на 1990 г., което прие много интересен избирателен закон със смесена избирателна система (първите избори на 10 юни 1990 г. бяха признати за плуралистични и свободни). Въобще тогава бяха направени законодателни промени, които отвориха широко вратата на демокрацията в България и вече новата Конституция през 1991 г. отрази нейното голямо разширяване в страната, което изразяваше желанието на хората, на гражданите. За съжаление, оттогава насам ние имаме само свиване на пространството на демокрацията, но това не е предмет на нашия разговор.

Икономически бяхме загинали. Ние нямахме пазар за стоките, които бяхме произвеждали, защото те вече не можеха да се продават на пазарите на Съветския съюз и на СИВ и това се знаеше още преди 1989 г. А нови пазари нямахме, тъй като българската икономика не беше адаптирана, не беше подготвена за това. Това беше все още централизирана, планова държавна икономика.

Не искам да се отклонявам за икономическата страна на прехода, за други неща – страшно много грешки! Българският народ ги плати всичките. За съжаление, ние все още плащаме много висока цена за това, че реално не сме пазарна икономика – такава, каквато познавам, т.е. каквото означава „пазарна икономика“. И го казвам така, защото зная много добре, че в България има достатъчно хора, които са готови да поемат риска и да бъдат свободни предприемачи, да печелят и да плащат данъци. Проблемът е, че тези, които управляват България, не разбират

и не искат да разберат, че една държава и едно общество могат да бъдат богати само ако хората са богати. Ние продължаваме да имаме икономика на мизерията, при която основната тема на икономическата дейност на правителството и парламента е помощта за най-бедните. А най-бедните се увеличават и вчерашните данни го показват отново.

Но да се върна на стратегическото решение – политическо и икономическо – то бе, че ние трябва да се присъединим към ЕС и НАТО, за които историята е показала, че са успешни съюзи на свободни държави и че гарантират свобода на гражданите, свобода на обществото и свободно развитие във всеки смисъл на думата – политическо, икономическо, демократично, културно. И си поставихме тази цел.

Носителят на идеята за присъединяване към НАТО – този, който пръв я обяви – е д-р Соломон Паси, а по-късно – (Бог да го прости!) президентът Желю Желев. Те носеха тази идея за присъединяването към НАТО.

Присъединяването към ЕС. Нямаше изявени политици „на първа линия“, да кажа така, но имаше хора. Не мога да не спомена Илко Ескенази, който беше вицепремиерът, договорил първото споразумение с ЕС, Станислав Даскалов – министър на външните работи; министър-председателя Любен Беров, при когото се подписа Споразумението за асоцииране.

Политиците всъщност не се интересуваха, не разбираха и не обръщаха внимание на Европейския съюз, той не беше в полезрението им. Най-яркият пример за това е първото честване на Деня на Европа в България на 5 май 1990 г. в зала „България“. Беше изпълнен за първи път Химнът на Европа от Софийската филхармония и това беше излъчено пряко в „Панорама“ по БНТ. Не дойде нито един от „водещите политици“.

Присъединяването към ЕС се осъществяваше от много малка група хора в Министерството на външните работи и Министерството на икономиката. (То отначало беше Министерство на външноикономическите връзки, а след това частта „Международна търговия“ премина и до ден днешен е в Министерството на икономиката, затова казах така). Между тях са Атанас Папаризов, Страхил Червенков (Бог да го прости, той

почина), Васил Байчев (Бог да го прости, той почина), Румяна Митрева, Иван Тодоров и още няколко души. Това са хората, които носеха присъединяването на България към ЕС. Много, много малък кръг от хора, всъщност.

Стратегически ние използвахме това, че вече имаше решение и на НАТО, и на ЕС да се разширят в Централна и Източна Европа, и въпросът беше ние да правим тук това, което се очаква от нас. Имахме проблем дотолкова, доколкото през 1992 г. правителството – първото правителство на СДС, вместо да продължи икономическата реформа, която в най-радикалната си част – либерализацията на цените, беше осъществена на 15 февруари 1991 г., те я спряха, уплашиха се, вероятно, че ще загубят политическата си власт. Защото икономическите реформи на такива страни и общества, каквато бе България, са тежки. И така България стана т.нар. изоставащ на Централна и Източна Европа – the laggard, и това продължи много, много дълги години.

Тази „слава“ на изоставащ трябваше да бъде преодолявана непрекъснато и компенсирахме с много добра работа по сближаване на законодателството, по правосъдие и вътрешни работи (така нареченият „трети стълб“) и, естествено, в областта на Общата външна политика и политика за сигурност. В първия доклад на Европейската комисия по кандидатурата на България за членство в ЕС единствената част, в която се казваше, че България е готова да се присъедини към ЕС, бе частта „Обща външна политика и политика за сигурност“ – факти, които не се знаят.

Това наистина не се знае. По-рано споменахте също, че много малко хора знаят защо точно декември 1995 г. е подадена молбата. Какво точно имахте предвид – кое не се знае?

Не се знае защо беше решено да се направи тогава.

Когато една страна стане асоциирана и има перспектива за присъединяване към ЕС, както бяхме ние, въпросът за приемането на практика е решен – ние ще бъдем членове на ЕС. И днес има такива страни – това са страните кандидатки. Ние бя-

хме страна – потенциален кандидат. Въпросът беше да се реши, кога да се представи кандидатурата.

Решението, кога да се представи кандидатурата, беше взето на базата на информация кога Чехия ще представи своята кандидатура. (Ние, впрочем, още преди 10-ти ноември се сравнявахме с Чехословакия. Българският „10-ти ноември“ беше подтикнат донякъде от чешките събития от предходните седмици). Имаше един вид състезание между страните от Централна и Източна Европа. За нас бе важно да не бъдем последни. И това тласна процеса.

Вие няма как да знаете, защото и за това не се говори и повечето публикувани спомени са фалшиви, написани от хора, които няма какво да разказват за самия 10-ти ноември.

10-ти ноември започна в Министерството на външните работи. Започна с оставката на Петър Младенов. Тя беше написана в кабинета му като министър на външните работи. Бог да го прости!

Та така и с кандидатурата за членство в ЕС. Ние разбрахме кога Чехия ще си представи кандидатурата и решихме, че не трябва много да се бавим. Въпросът беше дали да бъде по време на испанското председателство на ЕС, или на следващото – италианско председателство. Аз лично бях за това, да бъде по време на италианското председателство, защото Италия е голяма страна, с по-могъща икономика, по-близка до нас, с исторически отношения с България. Считах, че Италия може да бъде нещо като „ракета-носител“ на България в ЕС, още повече, че Италия е страна основател на ЕС с голяма европейска школа и много големи позиции в ЕС. (Днес, за съжаление, на власт в Италия са лица, които работят срещу тези исторически постижения на Италия.)

А италианското председателство беше след испанското?

Италианското беше веднага след испанското.

С Испания имахме отлични отношения и мога да го кажа, защото съм бил референт за Испания, работил съм много години с Испания – отлични отношения, великолепни отношения,

може би базирани на някаква симпатия между народите, която е също безпрецедентна. Още преди 10-ти ноември имахме много ясни показатели за това – развивахме всякакви отношения с Испания, освен политически (имаше такова решение от „другата“ страна), но и икономика, туризъм, култура. У нас испански паралелки в училищата имаше отпреди 10-ти ноември.

Но Испания, макар да е голяма страна (от така наречените големи страни в ЕС), тя самата все още беше сравнително нов член на ЕС. Тя се присъедини през 1985 г. и през 90-те години имаше проблеми с корупцията там.

Но през 1995 г. у нас правителството беше на БСП, а правителството в Испания беше социалистическо. (В Италия управляваше Берлускони, който е либерал, но ръководи дясна партия.) Затова, вероятно, бе решено кандидатурата да се връчи по време на испанското председателство. Това направи министърът на външните работи Георги Пиринski. Той връчи кандидатурата на министъра на външните работи на Испания Хавиер Солана.

Кандидатурата. Притежавам и до ден днешен подписан оригинал от кандидатурата. Аз запазих две подписани копия. Второто – това, което стои в архива на ЕС и до ден днешен, е подписаното копие, което предоставих, тъй като оригиналът на българската кандидатура беше изгубен. Това го разбрахме случайно. Георги Готев, той работеше тогава в Мисията ни към Европейските общности в Брюксел и е един от хората, които имат много голям принос в същия този начален етап, заедно с Евгений Иванов – тогавашния първи ръководител на Мисията към Европейските общности, след като тя беше създадена. Преди него има други двама – Атанас Гинев и Леа Коен, но те са представлявали България към Европейските общности като извънредни и пълномощни посланици на България в Кралство Белгия, акредитирани и към Европейските общности (ЕО), с които България имаше установени официални дипломатически отношения от лятото на 1988 г. (макар да направи това последна от социалистическите страни). Евгений Иванов, чието име искам да спомена непременно, защото той има много голям принос, беше първият ръководител на това, което България съз-

даде като отделна самостоятелна дипломатическа Мисия към Европейските общности. Трябва да го интервюирате!

Интервюирахме го. Имаме много интересно интервю с него!

Той работеше великолепно! Всички работеха великолепно и затова можахме да направим това, което направихме. За съжаление, след тези хора вече няма такива – казвам го в прав текст, от гледна точка на европейската интеграция. Защото ние не само мислехме за европейската интеграция, ние носехме интеграцията на България в ЕС в сърцата си. За да я върши човек тази работа, трябва не само да има в главата си много, защото ЕС изисква много четене и много знание, но трябва да го носи в сърцето си, тъй като това изисква страшно много работа. Това е отвъд дори физическите възможности на човек – да се работи за европейска интеграция. И така беше и с нас, и с тези хора, които Ви споменах. Но трябваше да говорим за?

Вие отговорихте. Аз питах за молбата – защо е била подадена тогава?

Кандидатурата беше подадена тогава… Какво представлява тя?

Това беше писмо от министър-председателя Жан Виденов, в което буквално на два реда се казва: „На базата на член „О“ (това е „О”, а не „нула“) на Договора за ЕС България моли да бъде приета за член на ЕС“. Това е.

Ние решихме, че това е много малко, а всъщност се изисква само това, това писмо от два реда. И направихме едни 7 страници меморандум, който България представи заедно с писмото с кандидатурата. Текста изготвихме в Министерството на външните работи. Проф. Маргарита Шивергева, която преподава в Нов български университет и е първият ръководител на първата Катедра „Жан Моне“ в България, работи върху икономическата част. Разбира се, всичко това стана под ръководството на министър Пиринski.

Кандидатурата включваше тези два документа. След като бе връчена, Съветът на ЕС трябваше да вземе решение, с което

да даде ход на процедурата. Няколко месеца наред обаче такова решение не излизаше. Тогава попитахме от София Мисията ни към ЕО в Брюксел и Джузепе Морабито, който беше зам.-европейски кореспондент на ЕК, призна на Георги Готев, че всъщност оригиналът е изгубен. Тутакси изпратих на Жоро втория подписан екземпляр. Запазих третия. На него са и парафите на всички, които работиха по кандидатурата на България за членство в ЕС. Него пазя.

Споменахте, че са били много малко хората, които са работили. Имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство?

Не. Работехме като един екип (от прекомерната употреба на тази дума съм я намразил). Имахме отлично сътрудничество. Министерството на външните работи имаше водеща роля през голямата част от времето. То предаде тази водеща роля някъде през 1997–1998 г. Зная защо и как, но Министерството „сдаде тази позиция“, грубо казано, и оттогава започнаха едни големи каши. Стигахме до вицепремиери и премиери, отговарящи за европейската интеграция.

Правителственото постановление – по наше време № 66 – го написахме в МВнР трима души заедно с министъра през март 1995 г. То беше първото постановление за работа по европейска интеграция и за присъединяване на България към ЕС. С него бе създаден Европейският секретариат в Министерския съвет – пряка заемка от британските колеги (описанието на функциите ми даде тогавашният ръководител на Европейския секретариат към Кабинета на британския премиер сър Майк Лайл Грант, който по-късно бе постоянен представител на Великобритания в Съвета за сигурност на ООН). Това бе един отворен, децентрализиран механизъм. След това механизмът бе променян толкова много, че от оригинала не е останало нищо. Промените напълно капсулираха процеса, изолираха обществеността, но пък позволиха на тези, които са в него, успешно и необезпокоявани от никого неконтролируемо да консумират „европейска интеграция“. Става дума за проекти за милиони евро, от които няма и спомен. Впрочем, вие да знаете кои са членовете на Съ-

вета по европейски въпроси, да сте чули или прочели интервю на някой от тях? А това са хората, които, освен всичко друго, трябва да информират българските граждани за Европейския съюз. Ежедневно! А то от години у нас почти нищо смислено не е казано за Европейския съюз и това продължава. Изключвам работата на няколко самоотвержени журналисти, между които ще спомена Илин Станев, Светломира Гюрова, Огнян Георгиев. Имаше и други, но те отдавна са се отказали да работят по тази тема. Те си знаят защо. Ще спра тук, защото съм си обещал да бъда положителен.

През първите години Министерството на външните работи имаше водеща роля. Великолепно сътрудничество с колегите от Министерството на външноикономическите връзки и, разбира се, от Мисията към Европейските общности. Великолепно сътрудничество! Великолепна мисия! Това бяха Евгений Иванов, Георги Готев, Жасмин Попова, Бисерка Бенишева, Владо Мишев, Георги Тодоров (Бог да го прости!), Емил Горанов и съпругата му Здравка. Това беше Мисията, с която работехме. И, разбира се, в Министерството на външните работи – Васил Байчев и Станислав Даскалов. Вероятно има и други, и, ако съм пропуснал някого от важните хора, моля за извинение.

Ако преминем вече към самите преговори, защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години?

Въобще или за българските преговори?

За българските преговори.

При българските преговори. По принцип при всички преговори някои глави се считат за по-лесни. Обикновено това са глави, в които има малко acquis communautaire, тоест право на ЕС, или има малко механизми по-нататък за работа и за изпълнение на тази част на правото, или не се предвиждат големи суми от фондовете на ЕС, или необходимост от инвестиции, за да се извърши тази работа.

Тук непременно трябва да кажа няколко думи за европей-

ското право и правовата държава. Това е основното при присъединяването на една страна към ЕС, защото Европейският съюз е правов ред. Това е безпрецедентен в историята на човечеството наднационален правов ред, установяван чрез правото – acquis communautaire, създавано от държавите членки на ЕС и прилагано от тях.

Но европейското право е само един много тънък слой право, което лежи върху солиден, дебел слой национално право, ако си го представите като натрупани листа закони. Впрочем, самото acquis communautaire, когато се присъединявахме към ЕС, бе в обем от около 90 000 страници.

Основният проблем на България обаче е в националното право. Първо, ние го нямахме, защото правото не съществуваше в „нормалната“ форма от 1944 г. до 1989 г., тъй като над всичко в държавата, включително над правото, стоеше една партия и нейната върхушка, която вземаше всички решения.

Ние нямахме право, в смисъл на закони и нормативна база, и поради това, че България е една сравнително млада държава, става на 140 години през тази година, а и през по-голямата част от тези 140 години тя не е била държава с демократична политическа и правна система.

Затова след 1989 г., включително през целия период на подготовката за присъединяване и членство в ЕС трябваше да се прави и този дебел слой национално право. Това е необходимо и днес и ще продължи още много дълго време да бъде необходимо на България, ако искаме тя да бъде модерна развита държава, защото без развито право и работеща правна система няма развитие.

Затова една от основните форми на помощ, които България започна да получава след 1989 г., бе за изготвянето на закони и нормативна база за новата демократична държава, която бе заявила, че ще развива пазарна икономика. Тази помощ идваше главно от САЩ и държави членки на ЕС и бе под формата на семинари, обучения у нас и в чужбина, съвместна работа на юристи и законодатели, изготвяне на проекти на закони и подзаконови нормативни актове и даване на становища по такива документи. Тук не става дума за европейско право. То бе

превеждано, приемано и въвеждано отделно и конкретно след 1995 г. Тук става дума въобще за право, което е необходимо за изграждането и функционирането на една модерна европейска държава.

За съжаление, в това отношение нещата не изглеждат добре. Няма да цитирам наши юристи, които неведнъж са изразявали изключително критични мнения за начина, по който се правят законите в България, да не говорим за подзаконовите актове и за тяхното качество. Достатъчно е да погледнете по колко пъти се променят основни закони с пряко и голямо значение за живота на хората или пък да погледнете статистиката на Административния съд, колко десетки хиляди административни актове отменя на година.

Поради неразбиране, поради съпротива срещу изграждането на нормална законова база и функционираща съдебна система, просто от некадърност и корупция именно в тази част на националния живот България не се считаше и не се счита и днес за правова държава и това го знаят най-добре българските граждани. Затова бяха създадени специални механизми за наблюдение и контрол. Тяхното действие продължава вече почти 20 години, откакто сме станали член на Съвета на Европа, и повече от 10 години, откакто сме се присъединили към ЕС. Но само българските граждани могат да сложат край на тази ситуация, защото те плащат, в крайна сметка, цената.

По отношение на европейското право България влезе в преговорите за присъединяване с много ясна картина от гледна точка на сближаване на правото, защото през същата 1995 г. беше направена първата Бяла книга за сближаване на законодателствата (на българското право с това на ЕС). Беше много ясно къде има несъвпадения, пропуски и какво трябва да се прави. Получавахме постоянна и огромна помощ и съдействие от правните служби на Европейската комисия и Съвета чрез създадения по наше искане офис на TAIEX. (Комисарят, който отговаряше за разширяването на ЕС – Ханс Ван ден Брук, беше удивен, когато на неговата публична лекция в Софийския университет през 1995 г. го попитах не възнамеряват ли да създадат звено, което да ни помага за сближаване на законодателствата.

После го създадоха, дори ръководителката му Бриджит Чарнота по-късно стана главен преговарящ с България.) И нещата тръгнаха много добре.

Но след това, през 1998 г., стана голямото препъване. Това са подробности, за които, ако желаете, мога да говоря, тъй като по това време все още бях пряк свидетел. Подменени бяха хората. Новоназначените или не разбираха какво се иска и какво очаква от нас Комисията (и ЕС като цяло), или изпълняваха поставени им от назначилите ги задачи, насочени срещу европейската интеграция на България. Някои от тях излагаха пред европейските институции и преговарящия екип на ЕК български политически тези, нямащи място в отношенията с ЕС и европейските институции, които и преди, и сега са много наясно със ситуацията у нас, по-наясно, отколкото самите български граждани. Това, заедно с отсъствието на икономически реформи и престъплението, станало известно като „зърнена криза“ и предизвиканата от нея хиперинфлация, забавиха нашата интеграция.

Започнаха едни колосални проблеми, които тогава министър-председателят Иван Костов разбираше, защото той, все пак, е икономист, но никой друг от него надолу в Министерския съвет и администрацията, никой не го разбираше. И се стигна до една стратегия от 500 страници. Когато се обсъждаше тази стратегия, имаше драматични моменти по време на самото заседание на Министерския съвет (МС), където тогава все още можеха да присъстват експертите, работили по обсъжданите въпроси в дневния ред на МС. (От много години това не е така. Заседанията на Министерския съвет, макар да има камери в началото, а след това да се публикуват някакви „стенограми“, на практика са напълно закрити. Самите „стенограми“ са забележителни във всяко едно отношение – те трябва да се четат, за да се види как работи ръководният колективен орган на изпълнителната власт на Република България – член на НАТО и на ЕС. Затварям тази скоба.)

Започнаха големи проблеми. Те не бяха решени и към момента на започване на преговорите с нас, решението за което бе политическо.

България влезе в преговорите неподготвена. Тя нямаше яснота, какво я очаква, макар че, отново подчертавам, юристите и тези, които участваха в сближаването на законодателствата, знаеха много добре какво е необходимо да правим, защото ЕС ни беше дал цялата информация. Това, което тотално липсваше, бе знания за ЕС и управленческо разбиране какво трябва да прави България. Тези две неща после емпирически се усвояваха от някакви неизвестно как и откъде назначени хора, които трябваше да вземат решения и да определят политики, позиции на държавата, а хабер си нямаха от ЕС и въобще от демократично държавно управление. Няма да кажа нищо повече, защото за мен е болка. Аз съм го преживял всичко това и не съм го приел, и няма да го приема никога, защото всичко можеше да бъде по друг начин!

Никаква подготовка. Ако не беше Полша например (давам Ви конкретен пример), ние въобще нямаше да можем да имаме позиция по глава Селско стопанство, а и по много други финансови въпроси. България взе чисто наготово от Полша позицията по глава Селско стопанство, която там беше изготвена с участието не само на всички ключови министерства с отношение към икономиката и селското стопанство, но и с участието на 140 университета и научни института. България я взе наготово. Ако не беше това, България щеше да проспи например "topping up" – възможността държавата да добавя към субсидиите за селското стопанство над това, което идва от ЕС. Не искам да споменавам грешки и пропуски и по други глави на преговорите, имена на ведомства и на хора, защото всичко това вече, слава Богу, е история.

Представяха се формално, капсулирано кабинетно изготвени позиции. Реално нямаше подготвени позиции, които да отразяват интересите на обществото и конкретните негови сектори, които конкретните глави на преговорите касаят. Затова българските преговори бяха малко „папагалски"! Така „преговаряха" за присъединяването ни към ЕС.

И, разбира се, Европейската комисия имаше много проблеми в преговорите с България. Хората от Комисията са изключителни експерти. Ненапразно пуснах в оборот фразата,

която други после повтаряха, че най-големият приятел на България в ЕС е Европейската комисия. Това беше така.

Ние нямахме ясно изразена държава, която да бъде „ракета-носител“ на България в ЕС. Испания, макар да оказваше помощ и подкрепа, не беше ракета носител в никакъв случай. ЕК през целия период до присъединяването носеше България към ЕС. С помощ, с каквото бе необходимо. Хората бяха отворени, отговаряха на всякакви въпроси, споделяха всичко, най-ценното – своя опит.

Проблемът е, че от един момент нататък българската страна не можеше вече да задава смислени въпроси. Разбирате ли за каква драма става дума?! Не съм сигурен, че това е преодоляно. Ние сме държава член на ЕС, но сме известни като „мълчащите“. По-лошото е, че българските „екипи“, преговарящи за присъединяването към ЕС, мълчаха и пред своя народ и общество. А после, след като ни приеха в ЕС, направиха филм за тях. Именно по време на преговорите за присъединяване на България към ЕС бе установен пълен монопол на политици и висши чиновници върху информацията от и за ЕС, като на българската общественост се предоставя само обработена от тях и силно съкратена версия. Ето така става реалното, целенасочено отчуждение от европейската тематика с всички негативни последствия за страната и народа.

Всъщност един от въпросите, който задаваме на всички респонденти е точно това – дали споделят мнението, че ЕК е била най-големият приятел на България.

Абсолютно! Това не се казва в България, а лоши политици се опитват да имитират други политици в старите страни членки на ЕС. Вие знаете прословутата фраза “Blame it on Brussels” – когато някое правителство има проблеми вкъщи, започва да се оправдава с Брюксел. Всъщност, в Брюксел, в ЕК работят изключителни професионалисти и ЕК по определение, по договори, по цялата си история не само е пазител на договорите – тя изразява общностния интерес.

Никой в ЕК или в целия ЕС няма интерес България (конкретно или която и да било държава членка) да е зле, да не

може да се развива, да обеднява или да тъпче на едно място. Никой няма интерес от това и никой не прави това. Всъщност, всички проблеми, които имаме, са наши, генерирани в България от български граждани. Например, когато решихме, че ще присъединяваме България към НАТО и към ЕС, ние имахме (и аз имах) много голяма тревога дали българският бизнес, който започна да прохожда, ще може да се справи с икономическия критерий – да устои на конкурентния натиск на вътрешния пазар на Съюза. Днес съм спокоен, че всъщност българският бизнес не само устоя, но и може успешно да се конкурира. Защото, ако човек погледне статистиката на външната търговия на България, ще види, че няма един срок, в който се събира такава статистика, в който търговията с ЕС да не е на първо място и да няма ръст, тоест българският бизнес може да се справи и се справя успешно с предизвикателствата на членството в Съюза и вътрешния пазар.

Проблемът е, че българският бизнес все още е много ограничен и няма необходимата свобода. Българските граждани нямат необходимата свобода да развиват бизнес. Те се отказват да правят това тук и отиват да го правят в чужбина. Това е трагедия – през XXI век – на държава член на НАТО и на ЕС!

Добре, следващият ми въпрос, Вие донякъде отговорихте, но как на практика се изработваше позицията на България по дадена преговорна глава?

Формално!

Формално? Имаше ли връзка с Националния план за развитие?

Това е история, която трябва да се разкаже и изследва отделно. Защото и до ден днешен България няма истински план за развитие! Имаше хартия със заглавие „Национален план за развитие на България“ и оперативни програми.

Сега има хартии със заглавия „Национална програма за реформи“ и „Годишна програма за участие на Република България в процеса на вземане на решения на ЕС“, но изготвянето и одобрението им са много далече от „национални“. Може би

това е причината България да не изпълнява препоръките, които ѝ се дават в рамките на Европейския семестър – основната рамка за координиране на икономическите политики в рамките на Европейския съюз. Според едно изследване от юни т.г. през периода 2013–2017 г. нашата страна е изпълнявала само 30% от препоръките, които са ѝ давани. Дали това също не е причина да сме най-бедната държава в ЕС?

Първият Национален план за развитие бе направен от физик. (Уважавам човека, затова няма да споменавам името му.) Той беше назначен за ръководител на Агенцията за икономически анализи и прогнози, която, за съжаление, един министър на финансите закри и днес България е единствената държава, със сигурност, в ЕС (не знам дали не и в света), която няма звено, което да се занимава с икономически анализи и прогнози. Има държави, стари държави членки на ЕС, икономически изключително развити държави, като Франция например, в които има не един, а два такива органа и то на ниво министър-председател. В България Симеон Дянков закри тази агенция. Тя отначало беше към Министерството на икономиката. След това я прехвърлиха към Министерството на финансите и той я закри.

Първият Национален план и оперативните програми ги прави физик. Той отговаряше за изготвянето му и човекът имаше много хубави намерения. Беше специализирал в една много развита, най-развитата икономически държава, обаче нямаше никакъв опит с ЕС. Колосални усилия, много му костваше, но нямаше никакъв отговор от страна на администрацията.

Горе-долу по това време и самата администрация започна да се променя. Не че проблеми в българската администрация не е имало. Много проблеми е имало и те са описани в българската литература. Администрацията. Липсата на реална административна реформа е голям проблем за България. Независимо от заглавията на законите, на псевдозаконите, които се приемаха, в България реална административна реформа не е имало. А с приемането ни в ЕС ние декларирахме, че ще участваме не само в Единния (Вътрешния) пазар, но и в Единното европейско административно пространство! За съжаление, не виждам дори на хоризонта някой да има намерение да реформира

и изгради модерна, професионална, политически неутрална и неподкупна администрация в България. За това просто у нас не се говори. Вероятно неслучайно.

Администрацията по принцип се плашеше от европейската интеграция, защото това беше допълнителна работа, както се считаше в административните среди. Когато започнаха да разбират за какво става дума (когато вече имахме механизъм), съпротивата на много нива в администрацията беше страхотна. А ние бяхме разработили много демократичен механизъм, тъй като трябваше всички, цялата администрация, цялото общество да бъде ангажирано в процеса на присъединяване, в процеса на европейска интеграция и днес, в хода на членството в ЕС.

Страхотна резистентност!

А после администрацията „се изкриви“. Започна да иска пари.

Още в самото начало, през деветдесетте години, когато започна работата по европейската интеграция на България, имаше предложение от ЕК да се плаща отделно и повече на хората, които работят по европейската интеграция. Ние отказахме. Освен всичко друго, в Министерството на финансите имаше едно правило, че никой не може да получава друг доход освен заплатата, която получава като служител на Министерството на финансите. Ние в Министерството на външните работи считахме, че това е много правилен принцип, защото така трябва да бъде и то е така на много места – в развитите страни, със сигурност. И отказахме.

Допълнителните добавки към заплатите на държавните служители, работещи по европейска интеграция, започнаха през 1997 година. Те стигаха колосални, спрямо останалите заплати, размери. Това хората не го знаят.

По-късно това разруши (или да кажем така – предотврати) възможността да имаме нормална администрация и да накара тези, които работят по Европейския съюз, да работят, независимо от това дали ще получават отнякъде други пари, или не. Не съм сигурен дали това не продължава и днес. Не съм сигурен, просто защото не зная. Отдавна съзнателно съм се оттеглил от пряка работа по ЕС и само наблюдавам. За да работиш пълно-

ценно и ефективно по ЕС, трябват съмишленици. Това е интересно и може би трябва да го кажа – никой от тези, първите, които работехме по присъединяването на България към ЕС, не работеше по ЕС след това, не работи и днес. Пряко – нито един! Ние си знаем защо.

Макар непряко, ние работим. Работим с обществото, с вас – младите хора, с европейските институции, но не и пряко „във“ и „със“ българската държава. Може би и защото самата държава не ни иска, дори ни отритна. Това са си нейни решения, но е въпрос и на обществото – то да реши кого иска, какво да прави. Още един проблем на българското общество.

За Националния план за развитие. Дали беше във връзка с българските преговорни позиции?

Не, не, просто не. И до ден днешен.

Те са няколко приети такива – програми за реформи, които са изкуствени. Абсолютно изкуствени, формални документи. Никое правителство не ги взима под внимание и въобще те не представляват интерес. Те са забравени в момента, в който са приети.

Истината е, че повечето хора, с които провеждам интервютата, въобще не се сещат за какво става въпрос.

Точно така, да!

Виждате ли, може би, неприятно е. Не искам да звуча толкова негативно, но го помня, защото и това съм преживял. Исках с колеги и съмишленици от други министерства и от университети (някои от тях вече споменах), искахме да бъде друго. Години наред водихме битка системата за работа по ЕС да се промени, да се отвори към обществото.

Например, България има най-зверската централизирана система, и то на ниво Министерски съвет, за използване на средствата от европейските фондове. Такова нещо няма никъде другаде в ЕС. Години наред казвахме, че тези проблеми, които и до ден днешен съществуват, макар вече от съвършено друг характер, трябва да бъдат решени, че това не може да продължава така. Ние сме малка страна, малка икономика, която има нуж-

да да догонва. Нуждаем се от икономически растеж, догонващ икономически растеж! А кой отговаря за това и как се вземат икономическите решения в държавата?!

Много от основните принципи на ЕС и до ден днешен не се прилагат в България. Например в ЕС действат базисни принципи: вземане на решения на възможно най-ниско ниво (това е валидно за администрацията), децентрализация (това е валидно за фондовете). Това го няма у нас. Нито едното, нито другото. Да видим дали някоя партия, някои политици ще определят тези принципи за своя цел и ще ги приложат у нас.

Да се надяваме.

Но това зависи и от Вас.

Така е! Имаше ли участие на структурите на НПО-сектора или на браншовите организации?

Страшно много! Неправителственият сектор – всъщност, това е гражданското общество в неговите различни форми – участваше изключително активно и има колосален принос за успеха на присъединяването на България към ЕС. Неправителствените организации – било на бизнеса, било на други сектори на гражданското общество – участваха много активно и бяха различни. Те компенсираха до голяма степен недостатъците на държавата. Затова картината, която се представяше пред Европейската комисия, ЕС и държавите членки, беше по-положителна, отколкото би била и щеше да бъде, ако беше само държавата.

Работил съм много с тях. Дори в един момент разбрах, че не си струва толкова много усилия да се хвърлят в битка с администрация и държава, която не разбира или не желае да разбере, и започнах да работя повече с неправителствени организации. Колежът на Европа в Брюж също помогна. Ако не друго, поне чрез тях „запалихме пламъка“ и той гори и до ден днешен. Радвам се, че България и днес е сред страните, в които гражданите най-силно подкрепят членството в ЕС (а тогава беше подкрепа за присъединяването към ЕС). Тогава ние бяхме на второ място по подкрепа. Това не беше нещо неочаквано. Ние си познаваме

народа. Българските граждани стоят с „двата крака на земята“ и си разбират много добре интересите. Те разбират, че членуването в ЕС и в НАТО е добро и положително нещо за България; че всъщност чрез това членство ние компенсираме и получаваме неща, които никога не можем да постигнем сами или с който и да било друг външен фактор.

А може ли да дадете пример за някои неправителствени организации, които са били особено активни?

Най-активен беше Центърът за развитие на медиите с ръководител Огнян Златев, който днес е ръководител на Представителството на Европейската комисия в България. Той работеше не само в България с тази организация, но и на Балканите, в други страни от Централна и Източна Европа. Изключително активна организация. Не мога да не спомена и „Отворено общество“. „Отворено общество“ заедно с организациите, които финансираше, участваха много. За съжаление, вече съм забравил имена, а по една или друга причина те вече не се чуват и у нас.

И разбира се, имаше една изключителна организация, финансирана от правителството чрез Министерството на външните работи, защото самата тя беше към Министерството на външните работи. Това беше Центърът за европейски изследвания. Всъщност, това бе първата организация, която имаше нещо „европейско“ в заглавието си. Неин ръководител беше Ингрид Шикова, днес – професор Ингрид Шикова. Изключителна организация! Изключителен принос във всяко отношение! Невероятна работа! Нещата, които те правеха тогава, днес, уви, не съществуват. Те направиха първия бюлетин „Европа“, специализиран на такава тематика – днес не съществува. Те направиха първата магистърска програма по европеистика, която днес се намира в Нов български университет. Те правеха страшно много семинари и обучения. За съжаление, вместо да продължи да се развива, Центърът беше закрит. И другото, което направи за пръв път Ингрид, благодарение на нейните лични контакти – тя осигури млади българи да могат да учат в Колежа на Европа в Брюж.

В историята на ЕС има две учебни заведения – Колежът на Европа в Брюж и Европейският университетски институт във Флоренция, които са създадени с решение на Първия паневропейски конгрес, проведен в Хага през 1948 г. Имах удоволствието да участвам в честването на 70-годишнината на този конгрес, което продължи два дни, пак в Хага, пак в Рицарската зала, пак в центъра на Хага, в двореца Биненхоф. Тези две учебни заведения са създадени, преди да бъде подписан Парижкият договор, за да готвят кадри за бъдещата европейска интеграция. Брюж подготвя магистри, Флоренция подготвя докторанти.

Ингрид направи така, че да могат българи да учат в Брюж. Аз се опитах да добавя Флоренция. В различни години бяха изготвени три доклада. По време на правителството на НДСВ докладът бе одобрен от всички – от вицепремиера, от премиера, от Министерския съвет. Но изпълнението на решението България да се присъедини към Европейския университетски институт във Флоренция и да могат български докторанти да се подготвят там бе провалено от лицето, което отговаряше пряко за ЕС като „главен преговарящ“. България се присъедини към Европейския университетски институт във Флоренция реално едва миналата година, но и сега не зная дали има български граждани, които учат във Флоренция. (Само преди дни ми казаха, че няма, но не искам и не мога да повярвам, че е така. След толкова усилия!) Има докторанти, доктори на науките оттам, но те са си покривали разходите с лични средства или каквито са намирали сами. Години наред българската държава не финансираше никакво обучение в Брюж. Това, което правят българските граждани, е сами да си намират средства. Това е тъжно.

Тук има и друг аспект. Сега ще навляза във води, които не са съвсем мои, но донякъде ги познавам и ще го кажа в прав текст – имаме проблем, защото на практика в България „Европеистика“ и всякакви европейски науки, включително „Европейско право“, се преподаваха, извинявайте, и се преподават от хора, които нямат подготовка за това, нямат квалификации за това. За съжаление, в България не е прието професорите и преподавателите да публикуват биографични данни със списъци на публикациите си и къде са те. И ако човек тръгне да гледа, ще

установи интересни неща. Например професори, които обучават студенти и се водят за специалисти по ЕС, имат по две-три публикации в украински издания. Нали разбирате за какво става дума? Друг проблем в академичната сфера е фактът, че години наред нямаше аспиранти, включително по „Европеистика“. Дори съм питал преподаватели, изявени хора, с които сме работили заедно и сме се разбирали, защо нямат аспиранти. Всички казват: „Парите, часовете и т.н.“ .Дано това да се е променило и да се промени.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, за които членството в ЕС да е било приоритет? Личен политически приоритет?

Н.В. Симеон Сакскобургготски.

Пламен Панайотов.

Станислав Даскалов.

Георги Пиринski имаше интерес, но си позволявам да изкажа мнение, че той се ограничаваше или биваше ограничаван от политическата си партия. А и неговата заместничка, която бе назначена за пръв ръководител на Европейския секретариат в Министерския съвет, правеше каквото си иска през главата му.

Другите имена, които бяха упорито налагани и сигурно сте чували, са основно легенди и фалшификации! Затова не ги споменавам.

За първия програмен период от членството ни в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро, който е трябвало да отговаря на политическите ни приоритети. Как се определяха тези приоритети?

Изкуствено! Напълно изкуствено! Формално!

Кой взимаше решението? Българското правителство?

И до ден днешен решенията, всички решения по отношение на ЕС се взимат в Министерския съвет. И нямам предвид само органа на изпълнителната власт! Това е именно проблемът. А е много добре известно как се прави това в другите държави членки на ЕС – открито, прозрачно, демократично, децентра-

лизирано. Европейската комисия, Великобритания, Франция и Германия дадоха най-добрите си специалисти, включително висши администратори, някои от които днес са министри. И милиони евро (за поне пет проекта), за да може и България да има модерна и наистина европейска система за работа и вземане на решения по въпроси на ЕС. Всичко беше загробено от самата „висша администрация“. Дори не съм сигурен, че успяха да отчетат някои от тези проекти.

Имаше ли подкрепа за България от някоя от страните членки, или обратното – да сме срещали нечия съпротива?

Този въпрос е хубав, защото ще ми даде възможност да кажа нещо, което не съм чувал някой да е произнасял на глас.

Отношенията вътре в ЕС не са като отношенията между България и Съветския съюз при Тодор Живков и Леонид Брежнев. Както в човешкото общество, отношенията между държавите в ЕС са „отношения между пълнолетни“. Значи, ние сме пълнолетни и сами вземаме решения за самите себе си. Оттам нататък нас ни преценяват така, както всеки човек преценява другите около себе си. Когато Вие „не сте в крак“ (образно казано, да не употребявам по-груби изрази), когато шикалкавите, мошеничествате, лъжете – откровено и открито, не изпълнявате обещания, ангажименти, какво можете да очаквате, ако правите всичко това?! Ако го правите в обикновения живот?

Същото е и в ЕС. В ЕС има исторически установили се отношения между държавите, но по една или друга причина България в продължение на много години е била отделена от тези исторически съюзи. Може да се каже, че до голяма степен България днес (защото това го виждаме през последните години повече) е по-близка на Германия, включително и по въпроси на ЕС.

Не може да се каже, че по време на подготовката и присъединяването ни към ЕС е имало една, или две, или три страни, които да са „бутали“ или „дърпали“ България. За да бъда честен, ще кажа, че имаше страни, които оказваха по-голяма подкрепа – чрез проекти и финансиране за обучение. На първо място това бе Германия. Не мога да не я спомена, защото Гер-

мания в продължение на десетилетия, та и до днес финансира проекти по ЕС било от правителството директно или чрез своите политически фондации „Конрад Аденауер“, „Ханс Зайдел“ (тя първа започна дейност у нас), „Фридрих Еберт“ и „Фридрих Науман“ – 4 фондации, които са на политически партии в Германия. Фондация „Бертелсман“ също имаше дейност, макар и не на място у нас. Германия, Франция и Австрия ни помагаха много за обучението на магистрати и, като цяло, за сближаване на законодателствата. Такива проекти имаше и Великобритания. Испания, Франция, Германия, Италия оказаха безценно съдействие и помощ чрез т.нар. туининг проекти. Холандия с програмата МАТРА и Гърция, която също имаше подобна програма, финансираха дейности по ЕС у нас.

А подкрепа от гледна точка на това по-бързо да…

Не. Ние бяхме щастливи, когато държавите членки на ЕС своевременно ратифицираха Договора за присъединяване. Ако това се счита за подкрепа. Това е един обикновен, нормален процес на ратификация. Реално Европейската комисия ни „извлече“ и „ни вкара“ в ЕС. Това е от страна на ЕС.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС ли е?

Разбира се! Евроатлантическа интеграция е ново понятие. То се появи във връзка с нашите страни от Централна и Източна Европа, които започнаха да правят преход от един вид общество и организация на държавата към друг. Преди това имаше една много известна, исторически успешна атлантическа солидарност – отношенията между Европа и САЩ и Канада през Атлантика.

В нашия случай се появи понятието евроатлантическа интеграция, защото има връзка между присъединяването към двата съюза. Макар да не е пряка, тя е много тясна и обвързана. Не можете да членувате в един военно-политически съюз, какъвто е НАТО, в договора за създаването на който има чл. 5 – клаузата за солидарност, тоест готовност да воювате за защита

на свободата и независимостта на другите държави от Алианса, и да нямате и обща икономическа база. Отделно от това, не можете да бъдете член на единия или на другия съюз, ако не споделяте ценностите, на които се базират тези съюзи, а те са едни и същи.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Да, имаше. Имаше, но те по-скоро бяха свързани с НАТО.

От онези щастливци съм, които имаха възможност да работят и по присъединяването на България към НАТО – не само като един от създателите на Атлантическия клуб в София (и съм сигурен, че д-р Паси ще го потвърди, включително заради съвместна ни работа във Вашингтон, която доведе до създаването на Атлантическия клуб), но и по-късно, когато работех в Кабинета на вицепремиера Пламен Панайотов в правителството на НДСВ и бях секретар на Комитета за подготовка на България за присъединяване към НАТО.

Имаше такива обстоятелства, но те не са били налагани на България. Просто България вземаше адекватни решения и това помагаше на интеграцията.

Можете ли да дадете пример?

Пряко участие при решаване на различни конфликтни ситуации – като започнете от даване на коридор за прелитане на самолети още през 1990 г. до участие с контингенти, някои от които са на място и до днес. Военни контингенти. Трябва непременно да кажа и да го подчертая, че става дума за присъединяването към НАТО.

По отношение на ЕС може да се каже, че имаше такива моменти също дотолкова, доколкото от България се очакваше да бъде пример за това, как една страна, бивша социалистическа, може да стане активен, пълноправен, пълноценен член на НАТО и на ЕС (в случая – на ЕС) и по този начин да бъде пример и да помага на други балкански държави да се присъединят към Съюза.

До голяма степен това го правехме още тогава с организации и хора, които споменах по-рано. Имам преки впечатления от участие в проекти на Колежа в Брюж за обучение на колеги от МВнР на Словения и Хърватия за това, как се подготвя и осъществява присъединяване към ЕС, от създаването на Центъра за европейски изследвания в Скопие, от обучения на колеги от МВнР на Република Македония, от Албания и Косово, много от които бяха организирани от Дипломатическия институт.

Но България до голяма степен изгуби тази функция, когато настъпиха едни объркванията в самата българска държава по наши, вътрешни причини.

Много се говори за България на Балканите и балканската политика на България, дори, ако не ми изневерява паметта, това беше и обявен приоритет на първото българско председателство на ЕС.

Дали сме фактор на Балканите – отговорът е в това, дали ни търсят.

Националистическата реторика, патриотарството, така известно от нашата история и литература, рязко намаляват възможностите за влияние и не водят до нищо хубаво преди всичко за нашата страна.

Смятате ли, че България успя да се подготви за членството? Има ли нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Преговорите за присъединяване можеха да станат по друг начин. Националният план, Програмата за реформи. Всичко това можеше да стане по друг начин.

Системата за работа по ЕС днес можеше да е друга и трябва да е друга.

Категорично друга трябва да бъде системата за планиране и усвояване на средствата от ЕС.

Грубо казано, всичко отначало.

Много грешки. Страшно много грешки и то точно, когато е най-неочаквано. Настъпи някакъв завой, започнаха някакви изкривявания, някакви други неща, които се покриват с раз-

личните аспекти на понятието „корупция“. Това трябва да бъде прекратено. България може повече!

Вие споменахте доста имена, но все пак, ако трябва да откроите трима души, които задължително трябва да интервюираме?

Станислав Даскалов, Евгений Иванов, Маргарита Шивергева.

Добре би било да интервюирате хората, които имат реален личен принос и участие, но не са известни у нас, макар да са достатъчно известни в средите на ЕС, защото по някакви неясни причини не са били търсени от българските държавни медии.

За съжаление, някои от хората с изключителен принос за европейската интеграция на България вече не са между живите. Надявам се, че рано или късно ще се появят публикации и за тях, за истинските авторитети на европейската интеграция на България, за нашите проевропейски учители и вдъхновители!

Август 2018 г.

МИЛКО КОВАЧЕВ

Вид образование:
инженерни науки

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
зам.-директор на Учебен център „АЕЦ Козлодуй“.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1994 г. до 1998 г. – ръководител по програма ФАР – Ядрена безопасност;
- от 1996 г. до 1998 г. – началник на управление „Европейска интеграция и международно сътрудничество“ в Комитета по енергетика;
- от 1998 г. до 2001 г. – началник на отдел „Европейска интеграция“ в Министерския съвет;
- от 2001 г. до 2005 г. – министър на енергетиката и министър на икономиката (2005 г.).

Настояща позиция:
ръководител на секция „Развитие на ядрената инфраструктура“, МААЕ.

Кой е най-яркият Ви спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Целият процес е много ярък спомен за мен. Аз не бих го разделил на отделни части, макар че той беше дълъг. В самото начало работех по програмите ФАР, които бяха предприсъединителните инструменти, ръководех една от програмите по ядрена безопасност от 1994 г.

Винаги съм се занимавал и с преговорния процес в областта на енергетиката.

Разбира се, подписването на заявлението за членство през 1995 година беше съществен тласък напред. Тогава бях в Комитета по енергетика (така се наричаше тогава) и се занимавах с тези въпроси. Като началник на отдел „Европейска

интеграция“, през 1998 г. станах член на основния преговорен екип. Тогава главен преговарящ беше Александър Божков, но в самото начало беше Ирина Бокова – по това време заместник-министър на външните работи. Заявлението за членство беше подписано по нейно време.

Работил съм с всички главни преговарящи и най-ярко, може би, беше затварянето на глава Енергетика. Това беше време на смесени чувства – удовлетворение от това, че напредваме и че в крайна сметка целта може да бъде постигната, и неудовлетворение от това, че не всичко може да бъде постигнато. Беше много емоционално!

Но общата цел беше постигната, ние се придвижихме към цялостно приключване на преговорите и към членство на България в ЕС.

Разкажете малко повече за това. Защо се получи така? Защо не успяхме да постигнем максимума в глава Енергетика?

Докато бях в администрацията на Министерския съвет, работех с Юлиана Николова, която ръководеше дирекцията, и се занимавах с много от инфраструктурните глави – Околна среда, Транспорт и Енергетика, в частност. Това беше много обогатяващо, за да мога да имам по-широк поглед върху общия преговорен процес. Практически главите не са отделни, те са взаимосвързани – много от елементите се припокриват или изискват много тясна координация. Моят спомен е, че ние имахме идеална координация, в която всеки се опитваше да представи по най-добър начин областта, в която работи, да постигне максимума, да постави приоритетите в конкретната област.

Изключително влияние върху сектор „Енергетика“ имаше примерно затварянето на глава Околна среда, тъй като в една от най-тежките преговорни части в глава Околна среда беше така наречената Директива за големи горивни инсталации, която определя критериите за въздействие на енергетиката върху околната среда чрез отделянето на вредни газове – емисии на азотни окиси, серни окиси, частици и други замърсители на околната среда. Тя беше тежка с това, че трябваше да бъдат до-

говорени преходни периоди за прилагането на тази директива. Работата по нея започна много рано, но самото приключване завърши някак си прибързано – без особена координация между двете министерства. Говоря за Министерството на околната среда и Министерството на енергетиката, защото главата беше водена от Министерството на околната среда, а въздействието основно трябваше да бъде реализирано в сектор „Енергетика“.

Ние винаги можем да искаме повече, но както казваше Александър Божков, преговорите са изкуство на възможното, както и политиката по принцип. Не винаги можеш да постигнеш това, което много ти се иска. То е въпрос на компромиси, на обща координация, на „малко повече тук, малко по-малко там“.

Разбира се, ключова част от глава Енергетика бяха също преговорите и постигането на договореност относно запасите на петрол и петролни продукти – една също много тежка директива, изискваща много сложна координация с организации като Държавен резерв, Военни резерви и Граждански резерви. Увеличаването им – с течение на времето – беше свързано с много тежки финансови задължения.

Това са две части от глава Енергетика, които някак си останаха не много познати на обществото.

Казвам „не много познати на обществото“, защото глава Енергетика се свързва с нещо, което не е типично за нея, а именно – затварянето на първите четири блока на АЕЦ Козлодуй. То не е и много типично, защото това е сфера, в която Комисията нямаше “acquis” и въобще не Комисията, а Европейският съюз (преди това – Европейската общност) тогава все още нямаше писани правила. Нямаше мандат от парламента и от договорите. Договорът за ЕВРАТОМ е една от основните части, но той е насочен много повече към осигуряването на доставки, осигуряването на безопасност на работещите и околната среда. Но самите въпроси за безопасността на инсталации, в частност – на ядрени инсталации, беше и до ден днешен остава национална отговорност, тоест не е част от общностното право. Поради това и самата Комисия имаше проблеми да адресира този въпрос.

Защо беше емоционално? Защото специално частта относно блокове от едно до четири на „Козлодуй“ беше предварително договорена. Имаше подписан меморандум между България в лицето на предходния кабинет и Европейската комисия, от който ставаше съвсем ясно, че са поети ангажименти за затваряне на първи и втори блок (през 2002 г.) и имаше една оставена имагинерна вратичка за трети и четвърти блок. Тук имаше различия в позициите: българската страна беше заявила позиция, че затварянето им трябва да стане след 2006 г., а Европейската комисия твърдо беше заявила, че те трябва да бъдат затворени през 2006 г. Именно тази „имагинерна вратичка“ след това се превърна в един доста емоционален спор вътре в страната, който бе възприет много тежко от населението и остава неразбран, бих казал, до ден днешен.

Всъщност нямаше ли как да не бъдат затворени трети и четвърти блок?

Не. Този въпрос за малките реактори практически е въпрос далеч преди България да заяви своето желание за членство в Европейския съюз. След аварията в Чернобил през 1986 г. бяха написани множество конвенции от страна на Международната агенция по атомна енергия, целящи да подобрят международната среда, в която може да бъде регулирана ядрената енергетика. Защото днес е известна фразата, че една ядрена авария където и да било е ядрена авария навсякъде. Поне от гледна точка на репутацията на тази технология. И това се доказа с течение на времето, включително с аварията във Фукушима, която се случи през 2011 г. Като минимум, въздействието е върху репутацията – на страните, на технологиите, на операторите, които носят отговорността.

Тоест когато през 90-те години започнаха процесите на демократизация в нашата страна и в много от страните от Централна и Източна Европа, този въпрос беше вече обсъждан на ниво Г20, на ниво Г7 и, за да може да бъде успокоено общественото мнение, бяха набелязани няколко страни и няколко реактора. И мога да кажа, че изкупителни жертви бяха два реактора в Литва, два реактора в Словакия и четири реактора в

България.

Явно са водени множество разговори. Аз не съм участвал във всички разговори, но България беше подписала още през 1993 г. споразумение с Европейската банка за възстановяване на развитие. С него вече беше поела ангажимент за затваряне и то доста по-рано (през 1997–1998 г.) на първите четири блока.

Впоследствие бяха положени усилия за по-реалистичен график. Меморандумът, подписан от министър Михайлова за затварянето на блоковете първи и втори през 2002 г., а с различните виждания на двете страни за 2006 г. – трети и четвърти, беше всъщност резултат от тези преговори. Когато поех глава Енергетика, това вече беше предрешено. Разбира се, усилията, които положихме, бяха да се промени специално датата за трети и четвърти блок, за която беше оставено различие в мненията между Комисията и България.

Вие отговорихте вече горе-долу на следващия ми въпрос, но кое е това, което не се знае, а трябва да е известно за преговорния процес? Нещо, което е останало неразбрано от обществото?

Несъмнено усилията бяха насочени към достатъчно широка дискусия, към достатъчна информираност за процеса. Винаги обаче ще има неудовлетворени.

Не смятам, че това са справедливи критики към преговорния процес като цяло. Защото той е ясно структуриран процес. Той се води по определени механизми и несъмнено в него участват много експерти.

Много по-късно се коментираше и дали не е трябвало България да поиска да бъде гласувано членството на референдум. Някои страни го направиха, но те са изключение.

Днес се вижда, че това е бил един правилен процес, защото България днес е съвсем друга държава – съвсем друго е нейното присъствие, нейното значение в Европа и света.

Това, от което лично аз не съм удовлетворен от целия процес, е фактът, че ключови реформи и ключови глави – като глава Правосъдие и вътрешни работи, останаха замъглени в съзнанието на обществеността заради други дебати, включи-

телно и дебата относно първите четири блока. Днес виждаме, че глава Правосъдие и вътрешни работи, която беше затворена последна, продължава да играе изключителна роля за бъдещето на страната, за това как страната изглежда в очите на другите. Включително виждаме това и днес: ние искаме да бъдем членове на Шенген, но все още не сме и критиките са насочени към проблемите, третирани в глава Правосъдие и вътрешни работи.

Днес ние искаме да растем по-бързо като икономика, а виждаме, че всъщност икономическата среда в голяма степен се влияе от фактори, които са част от правосъдието и вътрешните работи.

С други думи, за обществото остана недоразбрана значимостта на тази глава и в известна степен останаха недокрай реформирани редица системи, които до ден днешен са обект на наблюдения и усилия – и от българска страна, и от страна на ЕК – тези въпроси да бъдат решени и окончателно затворени.

А към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС?

В България имаше лутане до 1995 г., бих казал до 1997 г. (до финансовата криза) кои искаме да бъдем и къде искаме да бъдем. Може би именно затова ние започнахме късно преговорите, макар че започването на преговорите не е плод само на желанието на едната страна. То е взаимно желание. Аз мисля, че нямаше готовност и в рамките на ЕС да бъдат отворени преговорите с България.

И това може би е разбираемо от тяхна гледна точка, защото абсорбционният капацитет да приемеш страни, да преговаряш с тях, да можеш да завършиш тези преговори, те да могат да се настроят към „правилата на клуба“ е тежък процес за всяка една страна. Самият преговорен процес е израз на доброволен частичен отказ от суверенитет. Влизането в този клуб ограничава до известна степен твоя суверенитет и това трябва да е осъзнато движение към членство.

Но като че ли широко в обществеността това беше въз-

прието по-скоро като едно неясно виждане: „Да, там има едни богати страни, в които ние искаме да пътуваме, искаме да получаваме техните заплати, нека да се движим към тях“. Но без да се осъзнават изцяло отговорностите, които са свързани с членството, включително и частичният трансфер на суверенитет към органите на съюза – към Комисия, към Парламент, към Съвет. Това може би не беше докрай широко оповестено, широко обсъждано и широко възприето. И затова и до ден днешен се чуват гласове в тази посока, за съжаление не само у нас, но в цяла Европа, че „кои са тези чиновници в Брюксел, които ще ни казват какво да правим“.

Имаше ли устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство – примерно работещите в София и тези в Брюксел, или работещи на политическо и на експертно равнище или друго?

По отделните глави имаше чести експертни срещи, имаше водещи експерти в отделните части, изработваха се позициите на експертно ниво, впоследствие те се обсъждаха на политическо ниво, координацията с Брюксел беше, по мое мнение, добра. Тя се водеше от Външно министерство.

Имаше понякога липсваща обратна връзка за някои от нещата, които би трябвало да бъдат по-детайлно почувствани, бих казал дори. И не става въпрос за практическа информация, а за усещането за преговорите, за партньорството в тези преговори, за езика на тялото в преговорите, на жестовете. Това понякога отсъства, защото четенето на директиви, регламенти, или транспонирането им в българското законодателство е доста суха материя. А тя има много тънкости, които в самия преговорен процес се проявяват.

Тоест имаше добра структура като цяло – и на експертно, и на политическо ниво.

Но имаше колеги от политическия екип, които не познаваха преговорния процес, не познаваха експертната основа на преговорния процес, не познаваха дълбоката дискусия, която води до определени решения. И за тях може би беше по-трудно да разберат защо на експертно ниво има едно мнение и защо

на политическо ниво то може да се разминава. Защото това са политически лица, избрани в определената страна. Те имат своята изборна база вътре в страната. Те са избрани на основата на програма вътре в страната и много често това, което идва през преговорния процес, задълженията, които се поемат в преговорния процес, те не винаги бяха готови да ги разяснят на своята изборна маса, да могат да ги транслират от експертно във външно- и вътрешнополитическо послание.

Според мен обаче имаше много добре структуриран механизъм, много ясна подготовка на екипите и тук, и в Брюксел, за последващо транслиране в политически решения и политически позиции.

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години? Какво беше най-тежкото в преговорния процес?

Главите са с различна тежест. Самият обем на европейското законодателство в различни страни е различно голям. Но всъщност те са най-тежки, когато имат сериозни финансови последици, защото това означава поемане на финансови задължения – и от нас, и от ЕС. Примерите, които дадох, с големите горивни инсталации, с 90-дневните запаси на петрол, петролните продукти и енергийната сигурност. Другите, които изискват много тежки преговори, са вътрешните реформи, които трябва да се случат, и много често страните са по-чувствителни към неикономически сектори, когато става въпрос за основни функции на държавата като вътрешен ред и сигурност, правосъдие, включително ролята на държавата в обезпечаване на сигурността. Това са много често възприемани от държавите като изконно национални въпроси и там самият преговорен процес и самите реформи, които трябва да се случат, са много по-чувствителни и траещи по-дълго. Понякога не са възприемани от държавите или не са желани, по една или друга причина.

Как на практика се изработваше българската пози-

ция по дадена преговорна глава?

Работата по преговорните глави се водеше от специализирани преговорни екипи, които подготвяха позициите на експертно ниво. После преминаваха през координационен механизъм, включително в администрацията на Министерския съвет, където се координираха отделни министерства и регулатори. След това, одобрена от основния преговорен екип, позицията преминаваше към политическо утвърждаване, което се изразяваше в решение на Министерския съвет по съдържанието на определена преговорна позиция. Тя се изпращаше в Брюксел, но това беше само началото на преговорите, защото ти заявяваш своята позиция. Оттук нататък преговорите преминаваха в ръцете на МВнР, на хората, отговарящи за преговорния процес в Брюксел. В този процес имаше една тънкост: не само да владееш технически тази сфера, но да усещаш позицията на страните. Така се постигаха определени предварително съгласувани позиции, които се утвърждаваха и бяха основата за затваряне на определена глава и за приключване на преговорите по дадена тема.

А имаше ли участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?

Да, несъмнено, те първо представляват определени икономически или граждански интереси, които несъмнено трябва и се имат предвид. Множество организации са участвали. Мисля, че в самия ход на преговорния процес се появяваха и различни центрове на влияние, центрове на интереси, центрове, които в някои случаи се изразяваха като неправителствени организации. Гласът на обществото можеше да бъде чут и чрез взаимодействието с неправителствените организации.

Вие сте участвали в целия процес от самото начало. Имаше ли разлика в начина, по който различните главни преговарящи водеха процеса?

Винаги има личен отпечатък върху процеса. Но мога да кажа, че и четиримата водещи в процеса на споменатото вза-

имодействие, а по-късно и в преговорния процес, бяха отдадени на работата си. Но най-важното е, че имаше приемственост – макар структурите да еволюираха с течение на времето, те винаги стъпваха на постигнатото от предходните екипи и, в този смисъл, процесът беше добре структуриран. Личната роля беше важна, личната харизма или личните качества бяха важни, но като цяло това беше един национален процес с добре структуриран подход и с много приемственост между отделните преговарящи.

А имаше ли министри, независимо от кой кабинет, за които евроинтеграцията е била личен политически приоритет?

Аз бих поставил въпроса „имаше ли изключения“, защото това беше правило.

Да, несъмнено имаше по-ангажирани хора. Мога да кажа, че за мен беше ключова задача и личен приоритет, когато бях вече на политическо ниво като министър. За мен не е имало вариант „Козлодуй“ или европейска интеграция“, макар че аз съм ядрен инженер и добре разбирам цялата чувствителност и на моите колеги, и на обществото по този въпрос. Аз съм работил там и знам, че беше постигнато много. Но също така за мен никога главната цел не е била различна от членството на България в ЕС.

Мисля, че за целия кабинет, чийто член бях, това беше приоритет и не съм усетил някакво специфично отклонение от този приоритет.

Несъмнено ролята на правителството на Иван Костов за започване на преговорите е много важна, защото беше дадено начало с ясни цели, ясна посока на движение. И това помогна много сами да си отговорим на въпроса къде искаме да бъде България. Според мен тази ясна посока беше много отчетливо следвана и от следващите две правителства, които практически подписаха договора. В политическите среди беше много широк консенсусът за това. Тогава нямаше отклонения от този политически консенсус и всъщност всички допринасяха за осъществяването на тази цел. И мисля, че това е обща постиг-

ната цел на България.

Разбира се, ние трябва да постигнем още много неща за това пълноправно членство, защото и Шенген стои пред нас, и еврозоната стои пред нас, и задълбочаващата се интеграция, която днес е отворена като възможност – има „клуб на желаещите“, защо България да не бъде част от този „клуб на желаещите“? Тоест това са цели, които трябва да се изяснят, за да може активно да се мобилизира обществото за постигането им.

По време на преговорите имаше ли някоя страна, която да подкрепя България в по-голяма степен, или друга, чиято съпротива да се е налагало да преодоляваме по време на процеса?

Бяхме на обучение в Дания – още докато бях част от основния преговарящ екип в администрацията на Министерския съвет, където ни обучаваха по преговорен процес. Научиха ни колко е важно да се създаде критична маса от поддръжници по определени въпроси, защото между 27-те членки никога няма единно мнение по всички въпроси. Някой предлага определена политика или посока на движение. Сам не може да постигне нищо, търси съюзници, търси съмишленици и така постига определена критична маса, за да предложи нещо на общностно ниво и да го постигне.

В този смисъл всяка една от страните имаше най-близкостояща страна членка на ЕС. Несъмнено Гърция играеше важна роля в опита България да бъде разбрана в рамките на ЕС и нейните послания да бъдат транслирани вътре в ЕС.

Великобритания играеше много интересна роля в подкрепа на България. Аз бих казал, че Великобритания играеше такава роля, в частност, преследвайки свои цели. Защото Великобритания се опитваше чрез включването на повече страни да разводни, в известна степен, централизираната роля на Брюксел, на създателките на ЕС. Тя искаше да се включи малко отстрани на този водещ съюз между Франция и Германия.

В крайна сметка, всички страни имат определена икономическа и политическа тежест и тя несъмнено играе роля. Тоест по-малките страни полагат повече усилия, за да могат да

осъществят определени цели, за да постигнат критична маса, необходима за реализиране на определени цели.

Великобритания ни подкрепяше. По-конкретно, Великобритания много ни подкрепяше и при усилията, които полагахме за затваряне на трети и четвърти блок по-късно, тоест през 2007 г. и 2008 г., вместо през 2006 г. Изглежда несъществено, но икономическият ефект от това беше съществен, можеше да бъде съществен и моралният ефект. Това не беше постигнато, но те ни подкрепяха в това усилие. Спомням си разговор с докладчика за България Джефри ван Орден по този въпрос. Той ме дръпна настрани и каза: „Какво искате да постигнем, да постигнете?“

А аз казах: „Нищо повече от това, което вече е постигнато в рамките на подписания меморандум, а именно – искам да постигна приемане на българската позиция за 2007–2008 г.“.

“O, Dear, you want to extend their lifetime”, – каза ми той.

Уви, това не беше прието. И все пак, заради постигането на голямата цел днес съм изключително удовлетворен от всичко, в което съм участвал, за което съм допринесъл и което сме постигнали като държава.

А имате ли усещане кои страни повече са ни спирали?

На Балканите има трайни исторически съюзи. Поначало страни като Румъния и Сърбия имат много по-близки исторически и политически връзки с Франция. Ние имаме много по-близки исторически връзки с Германия. Тоест това са различия, които в определени моменти са се чувствали, но не мога да кажа, че някоя страна специално се е опитвала да ни пречи, защото когато бяха започнати преговорите с България и Румъния, имаше вътрешен консенсус в ЕС, че на двете страни трябва да бъде даден шанс да проведат преговори и евентуално да станат пълноправни членове.

Новите страни членки, т.е. приетите през 2004 г., живееха в самодоволството, че са постигнали нещо, че вече са членове. Те нямаха особено желание да се вслушват какво искат новите преговарящи. Моето усещане беше, че те са далеч от нашите проблеми.

Много конструктивна и балансираща роля играеха по-малките страни, които от собствен опит знаеха какво може да бъде постигнато и искаха да помогнат. Говоря за Дания, Холандия, Швеция, Финландия.

А от другите страни от Централна и Източна Европа имаше ли някоя, от която по-активно да черпим опит?

Още в началото на преговорите имаше посещения и консултации относно структурирането на процеса с Полша, за това как са провели преговорите си, каква е била структурата им. По-нататък имаше обсъждания и с други страни – как се структурират, какви са трудностите в определени сектори.

За първия програмен период на членството на България е имало предвиден бюджет от около 11 млд. евро, който е трябвало да отговаря на българските политически приоритети? Те по какъв начин се определяха и по какъв начин се разпределяше този бюджет между отделните сектори?

По отделните преговорни глави, в които аз съм участвал, имаше договорена значима „проява на солидарност“ от страна на ЕС за преодоляването на последиците от ранното затваряне на блоковете от 1 до 4, която по-нататък беше увеличена и днес вече е близо милиард евро. Не помня точната сума, но беше близо 700 млн., след това получихме допълнително около 300 млн. сума, която все още се използва.

Така се акумулираше и общата помощ, която би могла да бъде осигурена. Тя, разбира се, се определя и на базата на броя на населението, и на базата на брутен вътрешен продукт, и на базата на икономически показатели – къде си в момента като икономическо ниво спрямо средното и докъде можеш да стигнеш. Мога да кажа, че ресурсите, които бяха осигурени за подпомагане на страната специално в областта на енергетиката, за проява на солидарност за последствията от затварянето на първите четири блока на АЕЦ „Козлодуй“ бяха разделени на два големи потока – енергийна ефективност и подпомагане на процеса на извеждане от експлоатация на блоковете.

Всъщност, процесът „енергийна ефективност“ набеляза и постигна значими резултати. Например, днес има значими

такива проекти за обновяване на сгради, финансирани по линия на ЕС. Но всъщност ние го започнахме отдавна чрез финансиране от фонда „Козлодуй“. Обектите бяха по цяла България. Започна се с болници, с общински сгради. В областта на ядрената сигурност до ден днешен се изразходват средства, свързани с напредъка в извеждането от експлоатация на първите четири блока. Има реален, измерим ефект и по отношение на енергийната ефективност в страната, и по отношение на емисиите въглеродни окиси, и по отношение на намаляването на зависимостта от внос. Това са множество реално измерими ефекти от прилагането на тези програми, разбира се, допълнени от други програми на Европейския съюз, които са част от тези 11 млрд.

Споделяте ли мнението, че Европейската комисия е била най-добрият приятел на България по време на преговорния процес?

Именно това е задачата на Европейската комисия. Европейската комисия е администрация, която обслужва страните членки и, в частност, страните кандидатки. Разбира се, тя може да бъде по-голям приятел, по-малък приятел, но винаги тя трябва да играе ролята на приятел – в това няма нищо учудващо.

Няма съмнение, че ако в рамките на един такъв комплексен процес не ти се помага да разбереш европейското законодателство, ако не ти се дават примери, ако не се коригира посоката, в която се движиш, когато подготвяш позициите си, ако няма откритост и добронамереност към теб, тогава този процес е обречен.

Самият факт, че ние постигнахме успех, е косвено доказателство, че Комисията е приятел. Страните членки не са пряко въвлечени в преговорите. Те са ангажирани на по-късен етап, когато трябва да изразят своето мнение, че дадена глава може да бъде затворена, тоест че страната е постигнала необходимия за затваряне на главата минимум от ангажименти. В този смисъл страната играе ключова роля, но медиатор е Комисията и, ако медиаторът не ти е приятел, ти си в много теж-

ко положение. Аз имам прекрасни спомени от редица хора, с които съм работил – и на експертно, и на политическо ниво. И мога да кажа само, че това са хора с изключително високи професионални и морални качества, които съм чувствал винаги по-скоро като приятели, отколкото като хора „от другата страна на масата“.

Когато се говори за присъединяване към НАТО и ЕС, много често се използва понятието евроатлантическа интеграция. Смятате ли, че това е отражение на реална тясна обвързаност на процесите или е по-скоро удобна езикова формулировка?

Това са два отделни процеса. И между другото, това става очевидно и поради факта, че не всички страни членки на ЕС са и членки на НАТО.

Това са процеси, които си влияят, защото имаше много съществено, много положително като цяло влияние на САЩ за българското членство. Те винаги са окуражавали ЕС да бъдат отворени, да приемат повече членове. Дори са подтиквали ЕС към токова поведение и към такава политика. Но двата процеса са отделни един от друг.

Спомняте ли си да е имало геополитически фактори, които да са влияели на предприсъединителния процес?

Несъмнено! То е даденост, то е част от нещата.

Но какво конкретно бих могъл да кажа в подкрепа на такава теза?

Аз мисля, че го казах: като практически глобален лидер по това време, неоспорван никъде, единствен към онзи исторически период, САЩ имаха несъмнена роля за процеса на разширяване на ЕС. Що се отнася до моята сфера, ние работихме много тясно с Американската агенция за международно развитие USAID в областта на енергийното законодателство. И много други неща. Тоест тяхната роля несъмнено беше геополитическа, макар и не пряко свързана с преговорния процес.

Последен въпрос. Смятате ли, че имаше нещо в целия

процес, което можеше да стане по друг начин, било то от българска страна, било то от страна на ЕС?

Би било глупаво да кажа, че не е имало. Хубаво е всеки процес да бъде анализиран, да бъдат научени уроците и тези уроци да бъдат обсъждани в обществото. Защото си струва да извлечеш поуки от всичко, което си постигнал, и от всичко, което не си постигнал. Най-важен винаги е крайният резултат. Ние сме членове. Това е съществено постижение за България! Бих се радвал, ако за това се говори повече в България, но също така разбирам защо някои хора са критични. Разнообразието в мненията е нещо важно. Но аз самият съм убеден, че съм направил всичко, та моите деца да живеят в един по-добър свят, а това, че България е член на ЕС, е постижение именно в тази посока.

Чудесен завършек! Кои са според Вас тримата души, които задължително трябва да интервюираме?

Юлиана Николова, Владимир Кисьов. Кой друг? Вероятно Ирина Бокова и Поли Попова, защото те са също ключови участници от ранния период на преговорите, както и по-късно.

Март 2018 г.

ИРИНА БОКОВА

Вид образование:
Международни отношения.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
Народен представител в Седмото Велико народно събрание.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- От 1995 г. до 1997 г. – заместник-министър на външните работи, секретар на правителствения Комитет по европейска интеграция и председател на Съвета по европейска интеграция – първия по рода си координационен механизъм на правителствено ниво;
- от 2001 г. до 2005 г. – член на парламентарната Комисия по европейска интеграция, заместник-председател на Съвместния парламентарен комитет „България – Европейски съюз“;
- от 2005 г. до 2009 г. – посланик на Република България във Франция и Монако.

Настояща позиция:
от ноември 2009 г. до ноември 2017 г. – генерален директор на ЮНЕСКО, след което – член на ръководни органи в множество международни неправителствени и академични институции.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Без съмнение, най-яркият ми спомен – това е подаването на молбата за членство на България в ЕС през декември 1995 г. Аз имам в личния си архив една хубава снимка, когато президентът Желю Желев подаде документа на Хавиер Солана – тогава министър на външните работи на Испания (това се случи по време на испанското председателство). Тогава там

бяхме с министър Георги Пиринski – министър на външните работи, и аз – в качеството ми на секретар на Министерския съвет по европейска интеграция и заместник-министър на външните работи. Тогава ние тримата, заедно с президента Желев, бяхме в Мадрид.

Наистина, това не е просто ярък спомен – имах чувството, че правим история!

Много рядко се случва в живота на човек да има някакъв такъв спомен: нещо, бих казала, на пръв поглед не толкова забележимо – да се даде една страничка, един документ. Но това беше нещо много важно и, разбира се, беше резултат на усилия – политически, експертни. Но беше едно много голямо събитие!

И си спомням, когато преди 3 години се честваше 20-годишнината от подаването на молбата за членство. Също един хубав повод да се върнем назад към това как започна този исторически процес.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

Може би няколко неща трябва да се знаят от нас, българите, както и от нашите партньори в ЕС (не на последно място, бих казала).

Ако започна от последното, мисля, че ние, българите, още тогава разбрахме (и това беше нашият подход), че присъединяването към ЕС, „европейската идея“ не е просто икономически проект, а политически преди всичко. И си спомням, че в многото обсъждания, разговори, дискусии, които провеждахме тогава в най-широк план, финансовите аспекти, така да се каже, не бяха чак толкова високо в нашите приоритети.

Това беше един политически проект. Така, както е започнала всъщност и европейската идея – като политически проект. Тя е преди всичко политическо усилие, а не толкова икономическо. Разбира се, икономическите аспекти са важни по-нататък, но целта му, преди всичко, е да се осигури мир на европейския континент след опустошителна война. И не-

случайно именно на тази основа преди две години ЕС получи Нобеловата награда за мир.

Според мен това никога не трябва да се забравя както в широка Европа, така да се каже, сред нашите партньори от ЕС, така и у нас, сред българите. Мисля, че това е много важно, за да може да се надмогнат, да се надскочат някои проблеми, които съществуват сега – актуални или други. А най-важното е това да даде възможност на политиците да надмогнат някои по-тясно егоистични подходи, които имат, и да видят по-голямата европейска идея, която е идеята на мира, на сътрудничеството, на ценностите. Това не бива да се забравя!

Можете ли да ми кажете към момента на началото каква беше визията на България? Вие казахте, че идеята е била по-скоро политическа, отколкото икономическа. Имаше ли някаква конкретна ясна визия какво точно очакваме да ни донесе членството в ЕС?

Да. Мисля, че този въпрос е много свързан с предишния. И – да, наистина смятам, че визията ни беше преди всичко политическа (като разбира се, тя трябваше да бъде подплатена). И тогава, започвайки преговорите, започвайки с отговорите на въпросника на ЕК, към тези 5-6 хиляди страници, които подготвихме тогава, постепенно се добавиха и икономическите аспекти.

Но когато казвам политически, аз имам предвид, разбира се, прехода към демократично общество. Тогава ставаше дума за известните Копенхагенски критерии, на които България трябваше да отговори – това също са политически критерии. Това имаше много голямо значение за едно стабилно бъдещо демократично развитие на страната, за създаване на съответни институции, които да могат да прилагат тези Копенхагенски критерии. Това беше голямата идея, която продължава да съществува, за принадлежност на България към една общност на демократични държави с ценности: права на човека, равенство, социална, бих казала, ангажираност, справедливост – така, както е създаден ЕС.

Това беше фундаментът. Без тази политическа визия ние

не бихме и могли по-нататък да развиваме някакви икономически виждания за бъдещето на България в тази общност – високо конкурентна общност на свободни демократични държави.

Към момента на началото имаше ли някакво устойчиво разделение на труда в екипите, работещи по подготовката за членство?

Да. Знаете ли, аз бях поканена от тогавашното правителство да създам на практика нова структура, тъй като за първи път през 1993 г. беше подписано Споразумението за асоцииране, но поради други причини ратификацията беше забавена с 2 години. Все още продължавам да смятам, че това не беше свързано непосредствено с България, те имаха съвсем други проблеми. Това се случи през 1995 г. (споразумението влезе в сила) и естествено беше да се създаде една структура – Координационно звено в рамките на правителството, която да координира всички тези усилия.

Тогава беше създаден Комитетът за асоцииране на равнище заместник-министри със съответните експертни звена, който аз оглавих. А във външен план създадохме Съвета за асоцииране – на равнище министри на външните работи, както и съвместния Междупарламентарен комитет – между българския парламент и Европейския парламент, в който също ходех много често, за да споделям и да докладвам цялата тази подготвителна работа.

Все пак държа да кажа, че наследих добри екипи. Разбира се, можеше все още да се работи, но имаше много силен екип. Тогава Станислав Даскалов в Министерството на икономическото развитие. (Не, мисля, че се казваше по друг начин – Министерство на търговията и икономическото развитие или, може би, на външнотърговските отношения, по-скоро, да). Там беше екипът и имаше много сериозни експерти, които продължиха и след това да работят.

Разбира се, бих искала да подчертая ролята на Бисерка Бенишева, която след това продължи и, доколкото знам, в рамките на Министерството на външните работи също дълго

време ръководеше подобна структура.

Така че, аз наследих в министерствата добри екипи, но те трябваше да бъдат подкрепени. Те трябваше, разбира се, да бъдат в много по-голяма степен подготвени. Имахме тогава експерти и консултанти по линия на програмата ФАР и в Министерския съвет, към нашето звено. Работехме и с програмата СИГМА към организацията за икономическо развитие и сътрудничество – специално по административната реформа. Защото това бяха паралелни процеси – да се създава нова администрация и да се извърши административна реформа. Но тя да бъде осъществена така, че да създава административен капацитет за преговорния процес на България за членство в ЕС.

Така че това бяха паралелни процеси. Тогава аз не дойдох, така да се каже, на „голо поле“. Всички вече работещи експерти бяха инкорпорирани, разчитахме на тях, но създавахме и нов капацитет.

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват по-бързо, а по други се проточват над 3 години?

Ами според мен това е съвсем нормално. Защото по някои глави в този процес България вече беше доста напреднала. Имам предвид точно свързаните с демократичното развитие, свързаните с приемане на ново законодателство – такова законодателство като конкуренцията или обществените поръчки; част от тези неща просто не съществуваха преди това. И когато въпросът беше да се приеме ново законодателство, ние просто инкорпорирахме европейското и създавахме нещо ново.

По-труден беше процесът с някои от икономическите глави, тъй като България все пак трябваше да нагоди своята икономика. Това е един по-сложен процес, където – най-важното – България да намери своето място, своята ниша, конкурентно да защити някои от българските квоти по-нататък – в рамките на търговската политика или на селскостопанската политика. И това беше един по-сложен процес.

Не трябва да забравяме също така, че все пак България и

Румъния се присъединиха по-късно. Преговорите продължиха по-дълго и всички, които сме работили в рамките на този процес, знаем, че колкото по-късно, толкова по-трудно става. Тъй като самият ЕС през цялото това време се реформираше: приемаха се нови директиви, нови регламенти или се променяше неговата конституция, неговите, така да се каже, конституционни актове. Не „конституция“, няма да го нарека така, защото това е по-сложен въпрос. Там имаше проблеми и спънки пред този процес. Но самият ЕС се реформираше, така че за нас ставаше сложно. Но мисля, че най-важното е свързано предимно с това, България да намери това свое място в тази високо конкурентна среда. И може би затова някои глави се затвориха по-бавно.

А как се изработваше на практика позицията на България по дадена преговорна глава?

Позицията на България се изработваше с много експертни дискусии, с много усилия. Първото, бих казала, голямо предизвикателство пред България от тази гледна точка (след подписването на Споразумението за асоцииране през 1993 г.) бяха отговорите на въпросника на ЕС – една огромна, бих казала, титанична работа пред българската администрация. Защото, вече не помня точно колко бяха въпросите, но си спомням, че направихме някъде между 5 и 6 хиляди страници. Когато трябваше да ги предадем на представителя на ЕС (аз също пазя в своя архив едни известни снимки) те бяха в такъв обем, че трябваше да вземем от архива в Министерския съвет една количка за носене на документи. Тя беше препълнена и даже няколко от папките паднаха на земята и трябваше да ги съберем. Тогава журналистите заснеха този, пак бих казала, исторически момент.

И това беше първото предизвикателство, защото въпросите бяха свързани точно с това: те искаха да видят какво е, от една страна, състоянието на изпълнението на критериите от страна на България, а от друга – до каква степен България вече е инкорпорирала част от европейското законодателство – така наречените “acquis communautaire”, дали е готова, има ли

административен капацитет да продължи този процес.

И, разбира се, имаше много въпроси, които бяха свързани с продължаващото изпълнение на Копенхагенските критерии, тъй като беше очевидно, че България не може за 5-6 години да приключи този процес на трансформация. То е естествено. Естествено е. Така че, това беше, може би, първият праг, който трябваше да прескочим, и аз смея да твърдя, че ние го направихме. Направихме го с усилията на много експерти, на научни центрове, които се включиха също в този процес. Тъй като това бяха едни широки екипи с експерти в областта, разбира се, на икономиката, на селското стопанство и на други сфери, процесът беше твърде сложен.

Разбира се, от чисто административна гледна точка това трябваше да мине през съответната процедура на одобрение от страна на заместник-министри, на министри, на вътрешни структури и след това, естествено, през Министерския съвет.

А имаше ли участие на структури на НПО-сектора или браншови организации в изготвянето на българските позиции? Аз знам, че Вие имате опит и принос и от тази гледна точка.

Без съмнение. Да, без съмнение. Браншовите организации, разбира се, участваха, участваха и профсъюзите. Тогава имах контакти с профсъюзите.

Участваха и, не си спомням точно как се казваха, съюзите на работодателите. Българската търговско-промишлена палата участваше много активно, тя създаде тогава свое собствено звено. Участваше, без съмнение, и Стопанската камара, която тогава установи отношения със съответните европейски структури и беше приета в тях, разбира се, в онзи момент като наблюдател.

Мисля, че тогава България участваше и в икономическия, и в социалния съвет, без да е страна членка, като наблюдател. Така че имаше много, много активна работа от тяхна страна.

Тогава се създаде и Европейският институт, който също участваше в тази работа, участваха и Софийският универ-

ситет, Университетът за национално и световно стопанство и много други; вероятно и Академията (селскостопанската). Тоест това наистина беше едно много широко усилие – административно, държавно, правителствено, но и обществено усилие.

Мисля, че това беше съвсем естествено, тъй като все пак европейската идея и членството е една от обединяващите българското общество идеи, която тогава се зароди. Ако по отношение на НАТО имаше, бих казала, разделение, имаше опозиция, имаше много дискусии и беше като че ли по-труден проблем – от гледна точка на национален консенсус, то членството в ЕС винаги е било предмет на национален консенсус, което е много добре.

Това не означава, разбира се (не означаваше и предполагам, че и сега не означава), че не трябва да има различни виждания, различни идеи за мястото на България. Мисля, че един здравословен обществен дебат е полезен – основно от гледна точка на това, все пак, какво е това място на България, тъй като ЕС не е панацея. Самият ЕС не ни дава решенията. Членството в него ни дава основата, рамката, благоприятната рамка, възможностите, но ние сами трябва да изработим тези решения.

И си спомням, че след като напуснах Външно министерство, заедно с група съмишленици създадохме една неправителствена организация – „Форум за европейска политика“. Започнахме да работим по тази тема и един от първите ни проекти беше свързан с “cost and benefit analysis”. Направихме един анализ на това, какви са предимствата и каква е цената, така да се каже. Доказахме съвсем очевидно, че предимствата от присъединяването на България са много по-големи и се опитвахме да предизвикаме дискусия. Целяхме дебат за това, какво трябва, все пак, да направи България, за да постигнем по-високо равнище на живот, по-солидна демокрация, ние, българите, какво трябва да направим. И си спомням, че даже имаше някакви обвинения, че това не трябва да се прави, защото било евроскептицизъм (което съвсем не беше така). Бях обвинена и аз, което беше много неправилно, но случва се.

Но мисля, че това продължава да е важно, Много е важно, защото според мен България все още търси своето място в тази европейска икономическа общност. Мисля, че все още не сме го намерили.

Наистина е така. А имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет?

Ами да. Аз мисля, че имаше. Трудно ми е сега да посоча имена.

Трябва да кажа, че това поначало беше труден период за България – 1995–1996 г. Не мога да кажа, че всички в правителството бяха напълно ентусиазирани и убедени, но не даже не толкова за членство в ЕС, колкото за бъдещото икономическо развитие на България. Все още имаше голяма дискусия за приватизацията – дали трябва да се прави, как трябва да се прави, какво трябва да се прави с големите държавни предприятия, трябва ли да се подкрепят. Имаше много оживена дискусия по това, да се дават ли субсидии за „Кремиковци“, да се спасяват ли големите гиганти на тогавашната икономика.

Така че някои от участващите в дискусията смятаха, че трябва много бързо да прегърнем приватизацията. Но пък по какъв начин тя да се направи, какъв да бъде моделът. Тоест периодът беше много труден. Много труден. От тази гледна точка, разбира се, имаше и колебания. Няма да го скрия. Не беше толкова лесно да бъдат убедени всички, че това, което правим, е правилно. И аз виждах своята задача и в това не само да създавам тази експертна структура (работа, която беше основна, разбира се, и да поддържам тези контакти с ЕС), но също и във вътрешен план да убедя всички – и министър-председателя, и правителството, че това е, така да се каже, най-добрият възможен път на България в бъдещето. Аз просто не виждах друга алтернатива.

Понякога ми беше трудно. Не мога да го крия, че ми беше трудно. Но, в крайна сметка, най-важното е, че това се случи. Правителството взе решение през декември 1995 г. и заедно с президента Желев и министър Пиринski заминахме

за Мадрид, за да връчим молбата за членство.

Всъщност много хора, от които вече взехме интервю, казват, че това е било Ваша лична заслуга – че сте успяла да убедите правителството, че това е правилният път. Това много често се повтаря в интервютата.

Ами да. Приятно ми е, че си спомнят.

Аз положих всички възможни усилия това нещо да стане и с всички тези хора работихме. Държа да подчертая казаното в началото на нашия разговор – имаше широк обществен консенсус. Това беше много важно. И аз виждах моята задача точно в това – да превърна този широк обществен консенсус в решение на правителството.

И се радвам, че това решение продължи все пак по-нататък през всичките тези години, при всички трудности на българската политика (като всяка политика със свободен демократичен процес), смяна на правителства и така нататък. Все пак, първо, голяма част от тези хора останаха да работят. Имаше една последователност – последователност и политическа, и експертна. И според мен това беше залог, че България се включи, участва активно и намира своето място в ЕС. Трябва да подчертая, че лично аз съм удовлетворена, а и се радвам, че и други си спомнят за това.

А имаше ли подкрепа за България от някои от страните членки, която да се забелязва повече, или обратното – съпротива?

Да. Това е много интересен въпрос.

Да, несъмнено имаше страни, които се отнасяха със симпатия към нас.

Имаше страни, които може би не бяха чак толкова ентусиазирани, но не непременно, защото това е България. Все пак трябва да знаем, че политиката е, понякога има по-общи съображения – виждаме аргументи (и днес), които не са свързани точно с конкретния въпрос, а са по други причини. Това е очевидно.

Страни като Великобритания бяха по принцип за едно

широко разширяване, защото смятаха, че по този начин задълбочаването на интеграцията се избягва. Те не бяха толкова (и както виждаме резултатите от Брекзит, и до ден днешен не са) ентусиазирани за едно задълбочаване на европейската интеграция. Те смятаха, че разширяването ще разводни ЕС и бяха много ентусиазирани относно разширяването.

Други страни, които гледаха на това по-скоро като на задълбочаване за европейската интеграция, не бяха точно против, те бяха по-въздържани. Нека така да го кажа.

Аз имам много интересен опит след това – когато заминах за Франция като посланик на България през 2005 г. Това също беше интересен период 2005–2007 г., тъй като трябваше да се ратифицира Споразумението за членство на България, което беше подписано от г-н Симеон Сакскобургготски вече като министър-председател (моята основна задача беше да осигуря ратификацията на Споразумението във френския парламент). Беше много интересен този период, тъй като ние тогава бяхме свързани с Румъния.

Аз се отклонявам, може би, от темата, но пък това е друга гледна точка, която беше много важна. Ако си спомняте, тогава в България в началото на 2000 г. и след това имаше еднозначно отношение към това, дали ние трябва да вървим заедно с Румъния или да се опитваме да се откъсваме и така нататък.

Винаги съм смятала, че трябва да вървим заедно с Румъния, че нашият досегашен подход не е правилен (въобще в Източна Европа и, в частност, на Балканите като че ли тепърва се учим да бъдем солидарни един с друг, тъй като смятаме, че всеки трябва да има своя си път, своя пътека към това). Винаги съм смятала, че – независимо от всичко – ние с Румъния, бъдейки исторически съседи, трябва да правим всичко възможно да поддържаме колкото се може по-тесни, по-добри отношения (както всъщност сега българското председателство на Съвета на ЕС се застъпва за Западните Балкани). Смятам, че това е една много добра политика, че прави чест на България, че поставя този въпрос, че това без съмнение е успех за България. Независимо дали има пречки, дали са ентусиазирани старите страни членки или не, все пак ние трябва да отстоя-

ваме интереси – нашите и на другите. Само тогава можем да бъдем силни.

И когато отидох във Франция, видях, че във Франция има едно ентусиазирано отношение към Румъния. Разбира се, това е така, защото румънците традиционно имат една стара емиграция – и културна, и друга, във Франция ги познават, смятат ги за „по-свои“ от нас, нас ни познават по-малко. А моята основна задача беше, от една страна, да направя България по-позната. Аз може би съм изнесла някъде за две години около 50 лекции и конференции по цяла Франция. Работих много тясно не само с Европейското движение. Те имат една структура, която се казва Европейски дом (Maison de l'Europe). Неин председател е Катрин Люмиер – бившият главен секретар на Съвета на Европа и приятел на България, с която аз и до ден днешен имам много тясно лично приятелство.

Това нещо го направих заедно с румънския посланик. Аз много тясно работех с него (и това даде много добри резултати), тъй като смятах, че ние не трябва дори и да се опитваме да се откъснем от Румъния, че да сме заедно с Румъния е наше предимство в държава като Франция. И на практика румънският парламент е единственият, който ратифицира Споразумението за членство на България в ЕС единодушно (може би бъркам). Смятам, че това също беше един определен успех и то защото работехме много тясно с Румъния. Това беше също момент, в който да покажем какво България може да донесе на ЕС и в политически, и в икономически план.

Това го казвам, за да подчертая, че може би не всички държави са подкрепяли много активно нашето присъединяване. Но си спомням по този повод също нещо важно, което искам да посоча тук.

Когато работехме през 1995–1996 г., изследвахме много тясно опита на страни, които са се присъединили по-късно, които имат съпоставимо икономическо развитие (даже може би с по-изостанало икономическо развитие от България). Интересуваше ни как, по какъв начин те са се присъединили и как са подготвили своята икономика, по какъв начин са се подготвили, включително относно усвояването на европейските

фондове, за да използват този финансов ресурс за развитие на своята собствена икономика и на своето социално развитие. Това бяха основно Португалия и Ирландия. Спомням си, че в процеса на изучаване на опита им няколко пъти бях и в Ирландия, и в Португалия и че те ни оказаха много голяма подкрепа в тази насока. Две страни с различен подход към ЕС – едната, Португалия, която развива собствената си икономика, собствените си фирми, собствените си банки (и те специално го подчертаваха това и ни препоръчваха този подход). А другата - Ирландия, която изцяло беше възприела другия подход: да привлече чужди инвеститори, ставайки предмостие на американските фирми, на многонационалните компании, за да бъде по-конкурентна.

По различни причини те бяха възприели различни подходи и тогава ние се опитвахме да представим това на правителството, на икономическите екипи, за да се види кой модел е за предпочитане в България – от гледна точка на нашата собствена история, специфика (национална, икономическа и друга), по какъв начин можем да възприемем част от този опит и да се подготвим за членство.

А от другите страни от Централна и Източна Европа имаше ли някоя, от която да черпим по-активно опит? Те все пак са малко по-рано от нас в процеса.

Знаете ли, работихме с всички. Спомням си, че и с Полша работихме тогава, и с Чехия. Имахме много добри отношения и контакти с всички. Но не мога да кажа, че сме ползвали техен модел – тъй като все пак и те бяха в процес на развитие. Поне аз не си спомням в този период да сме имали, бих казала, много конкретна полза от това.

Но имахме контакти. Без съмнение, координирахме позиции, имахме контакти. Посолствата ни бяха много ангажирани – участваха активно в този процес. Това беше процесът на формиране и на Вишеградската група. Аз си спомням, че тогава защитавах тезата (и продължавам да я защитавам и като посланик съм се опитвала да повлияя, да внуша на български външни министри, на премиери тогава), че ние трябва

да се стремим да имаме много тясно сътрудничество с Вишеградската група, че ако не можем да влезем директно (макар че би трябвало ние с Румъния да се опитаме), не трябва да се отделяме от тях. Все пак, това е нашият „мост към Европа“ и не бива да се създава някаква „трета категория“ – ние и Румъния. Мисля, че можеше да се положат повече усилия ние да сме част от това пространство, но вероятно такива са били условията.

А защо се получи така?

Ами вижте, мисля, че се получи, поради това че нашето присъединяване към ЕС и икономическото ни развитие беше изключително възпрепятствано и забавено от войната в бивша Югославия.

Не трябва да забравяме, че тогава се създадоха всички тези престъпни групировки. Когато има ембарго, когато има санкции, тези неща се случват. Ние това го знаем от историята. България загуби огромен ресурс. По тогавашни данни България загуби може би някъде 5-6 млрд. (по онова време това бяха много големи суми) от инвестиции, от собственото си икономическо развитие. Ние бяхме „от другата страна“, така да се каже, на войната и на Европа. Ние физически бяхме откъснати. Нашият износ се затрудни. Инвестициите не дойдоха тук в България. Инвестициите отидоха в Централна Европа. Беше много по-лесно да се инвестира в Чехия, в Унгария, в Словакия. Това са страните, които са до Европа. Ние физически бяхме откъснати.

И това се оказа изключително неблагоприятно. Ние тогава го използвахме като аргумент даже пред европейските ни партньори. А спазвахме ембаргото, спазвахме санкциите, спазвахме всички решения и на Съвета за сигурност, и на ЕС тогава. Тоест ние бяхме едни добри лоялни партньори, но на нас трябваше да ни се окаже много по-голяма подкрепа и помощ, включително в икономическото развитие, включително и чрез инвестиции в нашата икономика.

За съжаление, това не се случи. България загуби много. Затова останахме в една такава категория и трябваше по-осо-

бени усилия (политически и други), за да може ние да навакса-ме. Беше един много неблагоприятен период, но това е историческата ни съдба, така да се каже.

Ние трябва да разбираме това, трябва добре да го обясняваме на другите и на тази основа да търсим също и нашите, така да се каже, партньори – естествени и други, които и да са. Защото в един момент ми се стори, че България е доста самотна в международен план. От тази гледна точка ние и това трябваше да го избягваме по всякакъв начин. България не бива да остава политически самотна в този процес.

Мисля, че в момента има много възможности и България вече започва да ги използва. Тъй като, искаме или не искаме, това се случва – в ЕС се появяват много гъвкави съюзи, алианси, които по различни теми се опитват да влияят на развитието. Това се появява естествено, тъй като при 28 страни (скоро 27) интересите са много гъвкави. Според мен това е голямата задача, и трудност, и предизвикателство, но и възможност за България – да намира тези свои естествени съюзници (от гледна точка на едно или друго развитие, за да може да се възползваме). И те могат да се окажат най-неочаквани. Смятам, че ние трябва да изоставим старите стереотипи, че, видите ли, ние „традиционно със“ тази или онази европейска държава.

Според мен всичко това вече е в миналото. Това не съществува по много причини. Геополитиката в света е променена и ние трябва да търсим тези естествени съюзници (които, пак казвам, могат да идват от най-неочаквани части на Европа), но да се опитваме да защитим нашия интерес.

Споделяте ли мнението, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членството в ЕС?

Да, мисля, че ЕК беше един много добър, много добър приятел на България. Ние имахме много добри отношения. Много добри екипи работеха тогава с нас. Имаше едно чувство на ентусиазъм. Все пак не трябва да забравяме, че 90-те години бяха едни добри, бих казала, политически години в Европа. Имаше едно очакване. Имаше едно голямо отваряне. Това бяха годините след Студената война. Очакванията бяха

много позитивни и в българското общество, и в Европа. Имаше едно любопитство към Източна Европа, едно доброжелателно отношение.

Така че – да, споделям това мнение. Работихме много добре с ЕК.

Споменахме малко по-рано за НАТО. Много често се среща понятието евроатлантическа интеграция, когато се говори за членството в ЕС и НАТО. Смятате ли, че това е повече отражение на реална обвързаност на двата процеса или е по-скоро удобна езикова формулировка?

Бих казала, и двете. И двете. Да. От гледна точка на българското общество, бих казала, изговорът е политически, в голяма степен, справедлив. Защото, все пак, преобладаващото мнозинство от страните членки на ЕС са и членки на НАТО. Не всички, но повечето.

И тъй като, когато говорим за тези ценности, това са ценности, споделяни от двете общности – говоря за едно демократично развитие, либерална икономика и така нататък.

Но вече в конкретния смисъл на този израз, разбира се, те не се покриват. И даже (от гледна точка на сегашното развитие в света) виждаме, все пак, че има различни виждания, различни мнения, даже вътре в самите страни членки на НАТО. Виждате отношението на Турция днес и отношението на Турция преди 20 г. или някои други (мога да дам и други примери). Така че нещата се развиват. Вървят големи исторически процеси.

Но според мен за тогавашния момент беше много справедливо и естествено да се говори по такъв начин.

А беше ли задължително обвързано тогава? В смисъл, формално – не, но неформално?

Не, не. Не беше обвързано, но някак си това беше много естествена връзка, естествен начин на говорене.

Споменахте за войната в Югославия. Следващият въпрос е имаше ли геополитически обстоятелства, които да са влияели силно на предприсъединителния процес?

Ами да, мисля, че беше очевидно. Да, от геополитическа гледна точка. Заради това и започнах с това, че за България приоритетите тогава бяха такива. Даже тогава бяха правени много допитвания до обществено мнение: „Какво смятате най-важно от гледна точка на присъединяването на България?“ или „Кое за Вас е най-важно?“. Спомням си, че всички резултатите показваха, че принадлежността на България към Европа е много важна.

Тук също разширявам малко темата. Бях депутат във Великото народно събрание в един много интересен период. По време на предизборната кампания за депутат, а след това и за вицепрезидент, съм провеждала много предизборни събрания. Най-интересното беше, че един от първите въпроси, които ми задаваха, беше свързан с Европа: „иска ли ни Европа или не ни иска?“.

Това беше много ключов въпрос за българското общество. За нас принадлежността към Европа е много важна. Ако се върнем назад в нашата история, ще видим, че темата „Европа“ е голяма тема (още в творчеството на Вазов и не само). Тя е свързана с нашата национална идентичност. Тя не е от днес, когато се стремим към членство в ЕС.

„Абе, ние българите сме европейци“ са казвали в онези времена. Все пак не трябва да забравяме, че имаме стара култура. Тя е свързана с европейската култура. Ние, така да се каже, не сме се появили в края на XIX в. Мисля, че въпросът за нашата принадлежност, за нашата идентичност („Къде принадлежим ние“ – „Ние принадлежим на Европа“), който е стоял във времето, намери своето решение точно през 90-те години.

А някакви конкретни обстоятелства, които са повлияли на процеса? Примерно да го забавят или да го забързат, както казахте, войната в Югославия е повлияла отрицателно, защото…

Ами, разбира се! Разбира се!

Вижте, нашата икономика – с промените, с всичко, което се случи след падането на Желязната завеса, след края на

Студената война и разпадането на Съветския съюз – целият този процес, който беше. Ние, разбира се, тогава трябваше да направим най-напред своя икономически избор. Това също е много важен въпрос.

Мисля, че по този въпрос не работихме достатъчно (така да го кажа), не следвахме съветите на страни като Ирландия, Португалия или Испания, които ни казваха: „Да, свързвайте се с ЕС, но търсете и други пазари извън него“. Така прави Испания с Латинска Америка, Португалия – с Африка, Ирландия прави същото с многонационалните корпорации. Това означава, че не трябваше да се затваряме и да не правим нищо друго. Мисля, че тук малко сбъркахме в даден момент, тъй като решихме, че присъединяването към ЕС ще ни реши проблемите и като че ли не се опитахме да запазим пазарите в арабски, африкански и други страни. Но предполагам, че това нещо се прави в момента, тъй като, пак казвам, членството ни дава фундамента, основата, но това не означава, че нямаме алтернативи. Ние трябва да работим и „навън“.

От тази гледна точка ние просто трябваше тотално да преориентираме своята икономика, да я направим конкурентна, каквато тя очевидно не беше тогава или може би е била в някои отрасли. Но ние не сме направили достатъчно, за да запазим това, което сме имали като конкурентоспособност. Просто няма учебник за това как се „прави преход“ от планова към пазарна икономика.

Разбира се!

Ние просто осъществявахме прехода, учейки се. Сигурно в хода на процеса сме направили много грешки. Казвам „сме“, защото сме част от този процес. Иначе няма съмнение, че войната в бивша Югославия забави изключително много нашето развитие. Без съмнение. Това нещо сме го забравили, но, обръщайки се назад, мисля, че това беше моментът, който наистина задържа България, дръпна я рязко назад.

Последният въпрос – смятате ли, че има нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединя-

ване към ЕС, което е можело да стане по друг начин – било от българска страна, било от страна на ЕС?

Знаете ли, сигурно е имало много. Това са големите „ако“ в историята. Всички казваме понякога, че ако това не се беше случило, ако ние не бяхме направили това през този век, през онзи век. Да, сигурно е имало много неща, които е можело да станат по друг начин.

Но аз съм от хората, които предпочитат да гледат напред. Разбира се, добре е човек да анализира, добре е да вижда причините, да прави сериозен анализ и след това, на основата на извлечените изводи, да върви напред.

Мисля, че България наистина можеше да се подготви по-добре. Точно в този смисъл: да видим на какво се основава предимството ни – на опита ни, на образованото население, да видим къде сме добри, да намерим своите ниши (пак казвам, във високо конкурентната среда както вътре в ЕС, така и извън него) и да видим по какъв начин можем да се развиваме.

Ние нямаме някакви особени минерални ресурси, но имаме едни изключително талантливи, кадърни хора. Следователно следва да се инвестира в образованието (мисля, че това не беше направено в достатъчна степен), да се инвестира в нови технологии, което сега се поставя като задача и сега се прави.

Да, можеше да се направи на по-ранен етап, но пак казвам, това са големите „ако“ в историята. По-добре е да гледаме напред. Смятам, че България е твърде фокусирана върху историята и че това изключително много забавя нашето развитие. Когато срещнем някаква трудност, ние винаги я обясняваме, връщайки се назад в историята.

Мисля, че е по-добре да гледаме напред, за да виждаме по-добре това, което се случва сега, и да даваме някакъв шанс на новото. Така е по-добре, отколкото отново да се самоблокираме в историята. Дайте да го учим, за да го знаем, да сме европейци наистина, но да вървим напред!

Добре. Кои са тримата души, които задължително трябва да интервюираме?

За присъединяването към ЕС?

Да.

Задължително. Мисля, че от експертна гледна точка трябва да интервюирате, разбира се, Бисерка Бенишева. Без съмнение. Говоря за началото. Станислав Даскалов също. А по-нататък вече, естествено, Меглена Кунева и Владимир Кисьов, тъй като те бяха хората, които поеха нещата след нас.

Май 2018 г.

ПАВЛИНА ПОПОВА

Вид образование:
право.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
Адвокат.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1995 г. до 1997 г. – член на Секретариата по европейска интеграция към Министерския съвет; заместник, отговарящ за сближаване на законодателството, за административната реформа и правосъдие и вътрешни работи;
- от 1998 г. до 2005 г. – член на Управителния съвет на Форум за европейска политика;
- от 2005 г. до 2012 г. – секретар по външна политика на президента Георги Първанов.

Настояща позиция:
юрист на свободна практика, консултант.

Кой е на-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство?

Изготвянето на „Отговорите на въпросника за готовността на България за членство в ЕС“. Въз основа на тях трябваше да се изготви Становището на ЕК по кандидатурата на България.

Тогава лично отговарях (в рамките, разбира се, на Съвета по европейска интеграция към МС) за координацията на целия процес в българската администрация и това беше едно наистина огромно усилие. Идеята на самия въпросник беше във всяка област да дадем на ЕК информация на какъв етап се намира законодателството ни в отделните области, доколко то отговаря на европейското и какво още трябва да направим, за да въведем европейското законодателство. Следва да

се има предвид, че това бяха някъде около 80 000 страници европейско законодателство и ЕК ни ги изпрати по области – въпроси, ей така, както са тия въпроси във вашия въпросник, т.е. в насипен вид. В този смисъл мога да кажа, че още тогава дадохме своя принос към Европейския съюз, тъй като за отговорите си ние изготвихме една таблица, която съдържаше следните колони: например, сектор „Селско стопанство“: европейска директива, какво трябва да въведем, какво е нашето законодателство, докъде сме и в какви срокове ще можем да го въведем и евентуално други бележки.

Първо, всичко доби един много прегледен вид и впоследствие Европейската комисия започна активно да ползва тази таблица с други страни и по други най-различни поводи, защото табличният вид е много удобен.

А по същество – усилието наистина беше огромно, защото цялата администрация трябваше да се впрегне в един много усилен труд по различните области и координацията съвсем не беше лека. Фактът, че предадохме на ЕК между 4-5 хиляди страници (точният брой не мога да си спомня, но помня как – за да ги покажем на журналистите, внесохме папките в залата на една товарна количка, говори сам по себе си). И то изготвени за около месец-месец и половина.

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към Европейския съюз, а все още не е известно?

Всъщност, откакто подадохме молбата за членство Европейският съюз не е падал от националния политически дневен ред. Може би много хора не си дават сметка какво огромно усилие беше за всички. Смятам, че в това усилие вложиха сили и администрацията, и политическите сили, и местната власт, и много хора индивидуално. Но усилието наистина беше неимоверно и най-важното – дълги години (защото ние подадохме молба м. декември 1995 г., а станахме пълноправен член от 1 януари 2007 г.) – т.е. дванадесет години, които наистина бяха много тежки.

Добре беше, че през тези години екипите в общи линии се запазиха, макар и с някои изключения. Но като цяло,

мисля, че съумяхме добре да се справим, като държава имам предвид.

Към момента на началото имаше ли някаква ясна визия за целите на присъединяването на България към Европейския съюз?

Ами, в началото някак си повече като че ли върху законодателството се концентрирахме. Сближаване на законодателството, това беше едно от основните неща, които смятахме, че са от първостепенна важност, което наистина е така. Може би докрай не си давахме сметка за това, колко трябва да променим мисленето си. Мисля, че и досега не сме успели до голяма степен някои неща да ги правим така, както трябва.

Но като цяло имаше визия, че трябва да преминем, да станем пазарна икономика. Може би малко повече, отколкото се изискваше от нас, отидохме в либерални модели и всичко друго. Но като цяло огромната реформа, която ни предстоеше, хем я разбирахме (тези, които работехме отблизо), хем някак си не ни се вярваше, че тя ще бъде толкова дълбока.

А имало ли е някакъв официален форум, на който се е обсъждала визията?

Ами, те се правеха много форуми. Много.

Аз лично, след като напуснах Министерския съвет, с г-жа Ирина Бокова започнах една активна просветителска дейност. Заедно с фондация „Фридрих Еберт“ редовно издавахме един мониторинг на подготовката за членство, където всяка година правехме преглед по различни области.

Освен това много ходехме по общините, където говорехме с местните хора. Много близо работехме с Националното сдружение на общините и разяснявахме А-Б-то на Европейския съюз – какво е директива, какво е регламент, какво е Европейски съюз, как се взимат решения, защото хората масово не бяха запознати.

То и сега виждаме, че не всеки разбира, макар че вече ни е ежедневие, но основната теза, която се опитвахме да наложим, бе, че България трябва да се стреми към истинска

интеграция, а не просто механично присъединяване. Ние смятахме, а аз и досега мисля така, че това за държавата би било огромна тежест. Стремежът ни бе да наложим разбирането, че трябва да станем член на ЕС, който да може, от една страна, да допринася за общоевропейските цели, а от друга – да имаме предвид и какъв е българският интерес в определени области.

Имаше ли устойчиво разделение на труда в екипите, които работеха по подготовката – например тези в София, за разлика от тези в Брюксел, или разделение на политическо и на експертно ниво, или по някакъв друг начин?

Струва ми се, че чисто административно и по отношение на екипите през годините разделението на труда някак си не беше по един и същи начин – ту се получаваше така, че процесът се разводняваше, ту се получаваше пък една концентрация в определени хора, които, от своя страна, не позволяваха на другите да играят достатъчно активна роля, за да могат да бъдат полезни.

Мисля, че създаденият през 1995 г. Съвет по европейска интеграция в Министерския съвет беше най-удачната структура. Тя, де факто, и сега съществува и би трябвало да е основен координационен орган на работно равнище. Доколко и как работи – не знам, разбирам, че работи, но не виждам много резултати от неговата работа. При създаването на Съвета бяхме 10 души. Съветът бе оглавен от г-жа Ирина Бокова, която беше секретар на МС по европейска интеграция, като същевременно беше и заместник-министър на външните работи. Това позволяваше да се съчетават добре вътрешната работа с външнополитическите й аспекти.

Защото продължавам да мисля, че основен наш недостатък е, че и досега не разбираме, че Комисията е едно, а разговорите между държавите членки са друго, и че всъщност България ще защити интересите си, търсейки съюзници в държавите членки, а не чрез Комисията. Защото, в крайна сметка, Комисията – това е европейската бюрокрация.

Тогава в Министерския съвет правителството създаде

този Съвет по европейска интеграция, чиито членове бяха заместник-министри и директори на дирекции. Първо, във всяко министерство беше създадена дирекция „Европейска интеграция“, защото дотогава този въпрос много се подценяваше. В повечето министерства „европейската интеграция“ бе в международните отдели, броеше се така, като един вид международна дейност. Така във всяка администрация се създаде дирекция „Европейска интеграция“ с отделен директор. Второ, във всяко министерство бе определен един от зам.-министрите, който да отговаря за европейската интеграция. И, трето, съумяхме да накараме Правителствения комитет (съгласно постановлението за Съвета по европейска интеграция), където, де факто, влизаха всички министри, да заработи активно. Самият комитет не заседаваше във формат „Министерски съвет“, а в този си формат – „Правителствен комитет“, който се ръководеше от министър-председателя и от г-жа Бокова като секретар по европейска интеграция на МС и беше само с европейски дневен ред.

В интерес на истината на министрите им отне между половин и една година време да разберат точно за какво говорим. То и сега при всяка смяна на правителство ми се струва, че става така. Някои се втурнаха след това в годините да правят, сами да свършат всичко (да не цитирам имена), но мнозина не можеха да разберат, че не е въпросът в това, че един от най-важните въпроси в европейски контекст е координацията – че Външно министерство си има неговите задачи, Министерството на земеделието си има неговите задачи, Министерството на правосъдието си има неговите задачи. А горе координационната структура трябва да съсредоточава усилията на всички, да ги координира, да ги подпомага (а не просто да свърши работата на министерствата, защото не може да я свърши), така че да съумеем да формираме държавна политика по различни европейски въпроси.

Тогава нямаше и в Брюксел на кого да разчитаме. Ние имахме мисия, разбира се, където имаше профилиране на колегите. Но не беше като сега – всяко министерство да си праща служители, които да поддържат постоянен контакт с ЕК,

да наблюдават и участват в работата на групите в различните области. Усилията бяха основно тук, в България. Имали сме залитания в годините, но наистина ми се струва, че от административна гледна точка това, което работеше като структура през 1995–1997/98 г., беше най-доброто.

Впоследствие координацията претърпя различни промени – премахнаха длъжността секретар на МС и координацията отиде изцяло в МВнР. Съжалявам, но не е работа на МВнР да координира земеделието, а и как точно да го прави? Освен това никое секторно министерство не може, а и не трябва да работи самостоятелно. Тоест тази координация може да се извършва само на ниво Министерски съвет, защото имаш, така да се каже, административната мощ да разпоредиш на министерствата да действат. Иначе как точно МВнР би разпореждало, да кажем, на Министерството на регионалното развитие?

Та в този смисъл и разделението на функциите, но и координацията беше много важна и невинаги ставаше. В годините, когато сме имали проблеми, имам предвид България, координацията ни е куцала, а не че толкова министерствата не са се справяли. Защото то е един цялостен процес. Не можеш да кажеш: „Вие си работете вашето, ние ще си работим нашето“.

Примерно, ето и сега, като сме членка. Изведнъж казват: „Олеле, ще забранят българските домати!“.

Ама защо ще забранят българските домати? Защото някой е проспал някаква директива, която се е обсъждала най-малко 2-3 години в ЕК. Аз смятам, че и сега вътрешната ни координация продължава много да куца. Гледам например работата на депутатите (преди 3-4 години бях известно време неформален съветник на Комисията по европейски въпроси и европейски фондове на Народното събрание). Те почти, да не кажа изобщо, не разглеждат и не дават становище по проекти за директиви и регламенти, които предстоят да започнат да се превръщат в европейско законодателство. А по Лисабонския договор има специално предвидена процедура за националните парламенти на държавите членки. Нашият парламент може да се произнася предварително и, ако има определени

неща, които той не одобрява, да се потърсят още съюзници в други европейски държави членки по този въпрос, за да може директивата или регламентът да се блокират.

Но, за съжаление, при нас такъв вътрешен механизъм не е отработен. Факт е, че нашият парламент почти по нищо не се е произнасял съгласно тази процедура, такъв вид дейност просто не се извършва от Парламентарната комисия по европейски въпроси към парламента.

И смятам, че това е една от причините да се събуждаме изведнъж и да викаме: „Оле-мале! Ще ни забранят доматите!“. На практика сега се получи нещо подобно и по пакета „Мобилност“, за който се вдигна голям шум.

А всъщност, когато работехте в координационното звено, Вие се грижехте за това, всяко нещо да бъде прочетено и да бъде отразено на правилното място?

Първо, тогава всяка седмица имахме Съвет по европейска интеграция. Тоест на чисто оперативно равнище – директори или заместник-министри – се докладваше какво е направено, какви са актуалните въпроси, какво ни предстои да правим (защото тогава вървеше много активно т. нар. структуриран диалог – имахме двустранни срещи ту с Комисията, ту по отделни области, правеха се съвети на високо равнище ЕС–България). Та в този Съвет правехме ежеседмична координация по нещата, които предстояха. Така ние знаехме, от една страна, какви въпроси стоят пред министерствата (защото, естествено, основната информация в съответната област беше в самите министерства). А пък, от друга страна, на ниво МС можехме адекватно да кажем: „Ето, сега тук от Министерството на земеделието трябва да направят това, но трябва да ги подпомогнат примерно от Икономическото министерство“.

Тоест създавахме връзката – да чуят всички за какво става дума, за да може пряко занимаващите се да са изцяло в процеса и да помогнем експертно там, където е необходимо.

В момента не съм много наясно как се осъществява вътрешната ни координация, защото в Съвета по европейски

въпроси влизат от министър до началник-отдел от различни министерства. А и никога не съм чувала някаква такава структура да се събира и да заседава.

Например, през онези години (1995–1997 г.) Правителственият комитет до голяма степен компенсираше работата в областта на европейската интеграция, която Министерският съвет трябваше да свърши. И досега смятам, че правителството трябва да провежда във вторник отделно заседание, което да е само по европейски въпроси. Например, Германия провежда Министерски съвет само по европейски въпроси във вторник, а в сряда – по вътрешния си дневен ред. Защо е това? Защото в сряда е КОРЕПЕР – заседанието на постоянните представители на държавите членки, и е добре, даже непременно би трябвало българският представител там да знае каква е позицията на правителството по разглежданите въпроси и да я изрази.

А ние какво правим сега? Каквото и тогава. Министерски съвет – в сряда. Ако се заеме позиция по някакъв въпрос, тя може да се изрази чак следващата седмица, тъй като заседанието на КОРЕПЕР е минало във вторник, когато ние не сме имали позиции по неща, възникнали през последната седмица, по които трябва да заемем някаква позиция. И затова много често си оставаме без позиция.

Затова, като цяло, мисля, че през годините въпросът с координацията се подценяваше, защото смятам, че е важно хем всички да са въвлечени в процеса (пряко работещите), хем всеки да си знае неговата роля и откъде да потърси подкрепата на други ведомства.

Защо по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години?

Защо? Спомням си например, че по въпросника за глава Рибовъдство отговорът от Министерството беше 4 страници. Докато по други преговорни глави даваха по 100-150-200 страници, а тук – 4. Аз като ги видях се ужасих, но се оказа, че наистина няма какво повече да се каже.

Но някои глави вървяха бавно, защото имаше много политически въпроси в тях. Други бяха някак си по-ясни, например глава Наука и изследвания. По главата нямаше какво толкова да се върши – не предстояха реформи, ние си имаме научни институти, те си работеха по определен ред.

Освен това в области, които не бяха обща политика на ЕС (например областта на правосъдието и вътрешните работи (ПВР) тогава беше „Трети стълб“ и не беше обща политика на ЕС), решават държавите членки. Там не си длъжен да провеждаш някаква конкретна реформа, за да въведеш някакво законодателство. Но, ето, по финансовите глави, например, където трябваше да изградим държавен финансов контрол, да се ангажираме как да го направим, преговорите отнеха повече време, отколкото при по-лесните. Също така и глава Енергетика отне много време заради искането за затваряне на 4 и 5 блок на АЕЦ „Козлодуй“ – затваряне, което беше огромна грешка.

А защо? Какво трябваше да се направи според Вас?

Знаете (сигурно не малко колеги са го казвали), че ако при преговорите за ЕС не е договорено всичко, нищо не е договорено. Затова, най-малкото, трябваше да оставим този въпрос за накрая, когато приключваме, за да може да ни е някакъв лост за влияние – било, за да постигнем едно решение, било, за да се „спазарим“ по-добре по друг въпрос.

Така ни въведоха, за съжаление, и Механизма за мониторинг. Според мен беше абсолютна грешка, че се съгласихме.

А имахме ли избор да не се съгласим?

Имахме избор. Можехме да останем само с предпазна клауза, според която три години европейските съдилища нямаше да признават за изпълнение решенията на българските съдилища. Но ние в онзи период нямахме толкова много дела, а и сега не знам дали са толкова много.

Второ, предпазната клауза беше за три години – щеше да падне така или иначе. Докато Механизмът за мониторинг сега се превърна просто в един лост за натиск; лост за упражнява-

не на влияние върху правителството, защото с тези доклади се създава вътрешнополитическо напрежение. А докладите с годините, де факто, се превърнаха в една снимка, констатации към дадения момент – това е станало, онова е станало. Увеличиха се критериите – от 5 критерия сега в последния доклад станаха 17. Обвързаха се докладите с членството ни в Шенген и т.н. Изобщо краят не му се вижда.

Но много хора забравят, че Механизма ни го въведоха заради организираната престъпност, а не заради корупция. Само че сега не е много удобно на някои да си го спомнят този факт. И беше голяма грешка, че се съгласихме, но, за съжаление, тогавашният министър-председател и ръководителят на екипа по преговорите решиха, че ще е нещо обидно, ако приемем предпазна клауза. И се съгласиха този механизъм да се въведе, което, повтарям, в политически план е много негативно, защото, първо, така се отнема излишна енергия от структурите, които работят по него, тя се хвърля за нищо. Второ, за изготвянето на докладите идват екипи, които въобще не познават България – започват от А-Б; започват да се изнамират нови неща и да се дават препоръки. Въобще, този механизъм работи крайно неефективно и според мен просто трябва да се преустанови, ама дали ще стане, не знам. По едно време се говореше, че ще въведат подобен механизъм за всички държави членки, но, естествено, това така и не стана.

Аз, честно казано, за пръв път чувам, че въобще сме имали избор. Винаги съм мислила, че това е било условие, единственият вариант.

А предпазната клауза?! Между другото, изборът на предпазната клауза се подкрепяше от Ивайло Калфин, тогава министър на външните работи, от Румен Петков, който беше министър на вътрешните работи, от Бойко Коцев – тогава заместник-министър на вътрешните работи, т.е. от двете министерства, чието мнение трябваше в случая да се чуе най-силно. Но, за съжаление, не можаха да се преборят с г-жа Кунева.

Още повече, както вече казах, тогава този въпрос беше в „Трети стълб“. Това е въпрос на ”opt in“ - ”opt out“ в съдебното сътрудничество, т.е., ако искаш се присъединяваш, ако

искаш – не. Със самите държави членки беше така. И досега е така. И нямаше да има никакъв проблем да си имаме предпазна клауза. Но някои хора много гонеха пиар и така.

Ако искате, разкажете малко повече за подготовката за това, с което Вие конкретно сте се занимавали – правосъдие и вътрешни работи, административна реформа.

Ами, нека започна със „сближаване на законодателството“.

Когато започна да действа координационният механизъм на ниво Министерски съвет, един консорциум, в който водеща бе немска фирма, спечелиха проект към Министерството на правосъдието за сближаване на законодателството. И мисля, че те свършиха огромна работа. Огромна работа, защото те не само започнаха да работят планомерно в отделните области, но и ни оказаха огромна помощ при изготвянето на отговорите на въпросника, с който започнахме в началото. Това беше първоначалният старт на интензивно въвеждане на европейското законодателство.

По отношение на административната реформа.

Тъй като административната реформа не е обща политика на ЕС, Европейската комисия беше, така да се каже, делегирала правата на ОИСР (Организацията за икономическо сътрудничество и развитие). Там имаше сформиран специален екип, който работеше със страните кандидатки по административната реформа – какво е необходимо да се въведе, какво е излишно и трябва да се махне.

Между другото, те бяха много активни по въпроса с корупцията. В тази връзка особено внимание се отделяше на тези вътрешни инспекторати – как трябва да се следи за корупция в едно министерство. Тоест корупцията не да се бори, когато стигне някъде си нагоре, а още отдолу ” да не се създават условия за корупция, какви структури и механизми трябва да има, как да си взаимодействат и т.н.

Омбудсманът също беше една от институциите, за която те казваха, че трябва да се въведе. Тук си спомням една забавна случка. По онова време провежданата административна

реформа се свеждаше до това всичко да рушим и да махаме. И ги питам аз: „Какво е това омбудсман и с какво се занимава?“.

Когато ми обясниха, аз им казах: „Ами това е точно Комитетът за държавен и народен контрол, какъвто ние някога си имахме“.

Но този Комитет за държавен и народен контрол бе един от първите, дето го закриха. А той беше именно това ” да действа и проверява по сигнали на граждани, по сигнали на ведомства, по сигнали на местни власти, (можеше и писмени, и устни сигнали да се подават). Но направихме омбудсман, десет години след като закрихме същата структура.

Така че по линия на административната реформа работехме много активно с ОИСР и екипът там беше много добър. Ценното беше, че те не робуваха на европейската бюрокрация, а се ползваше опит и на членки на организацията като Канада, Австралия, Япония и други, което даваше възможност за ползване на много по-широк опит. За съжаление, впоследствие Комисията реши, че тя сама ще се занимава с тези въпроси. И доколкото разбрах, после прекратиха комуникацията с ОИСР по тази линия и остана Европейската комисия и може би затова сме на този хал с административните структури. Още един път казвам, че изключително ползотворно работехме с ОИСР и екипът там беше много добър.

Сега, въпросите на правосъдието и вътрешните работи бяха една много деликатна сфера, защото 1 месец след като започна да работи координационният механизъм към МС, изведнъж се оказа, че ще влиза в сила Шенгенското споразумение. А по Шенген се предвиждаше един „черен списък“, в който бяха държавите, на които им трябват визи за ЕС. За да не бъде включена дадена държава в този списък, тя трябваше да има двустранни споразумения за безвизово пътуване минимум с една или две европейски държави. За съжаление, през 1990 г. ние имахме такива с Австрия и може би с някоя държава от Централна Европа (Люксембург, доколкото помня, но за Австрия съм категорична), които бяха прекратени преди този момент. И започна една страшна битка да бъдем извадени от този списък, да не ни въведат визи, а и този „стра-

шен“ Шенген някак си да го избегнем.

Но ние не познавахме добре механизмите, по които работи ЕС, и ни отне известно време да се ориентираме какво точно трябва да правим. Защото въпросите на правосъдието и вътрешните работи не беше обща политика и Комисията няма думата по нея. Обаче, от друга страна, ЕК координира, тя е говорител на държавите членки и озвучава онова, за което те вътре са се договорили. И така, отиваме ние при Комисията, а тя казва: „Трябва да правите това, това, защото иначе държавите членки няма да се съгласят“.

Отиваме да си говорим с държавите членки, а те казват: „Комисията не дава“.

Няма да забравя, в правния отдел на Европейската комисия имаше една г-жа Жонгси (споменавам името ѝ, защото със сигурност тя вече е пенсионирана). Ние държахме много пряка връзка с този отдел и с г-н Бойко Коцев, защото той отговаряше по тези въпроси в Брюксел Тези непрекъснати разговори водехме пряко с г-жа Бенишева. Един път сме при мадам Жонгси на среща и тя ни казва: „Вижте, не се притеснявайте, защото сега се готви бял/позитивен списък“ (тоест списък с тези държави, които ще бъдат освободени от визи).

Ние я гледаме и питаме: „Мадам Жонгси, какво искате да ни кажете – че досега се борим ”to get out of the list“, после ще се борим: ”to get in the list“? Така ли?”

А тя се смее и ни вика: „Така стават тия работи“.

Това беше едно от големите ни усилия по линия на правосъдие и вътрешни работи (ПВР) – да успеем да премахнем визите. Което практически успя да направи г-жа Михайлова като външен министър и през 2001 г. визите бяха махнати. И във връзка с това си спомням, че (поради некомпетентността на някои управляващи) през 1992 г., когато от Постоянното ни представителство в Брюксел съобщили, че от първи август 1995 г. Шенгенското споразумение ще влезе в сила, че ще ни наложат визи за ЕС и че ние трябва да направим еди-какво си, тогавашният външен министър Стоян Ганев сложил резолюция „към дело“. И ние изведнъж – вече е юли месец, а Секретариатът започна да работи де факто от 1 юни 1995 г.,

научаваме, че от 1 август ще ни въвеждат визи. И през тези години, докато работеше Координационният механизъм и аз бях в него, работехме по този въпрос. Това също беше едно от големите усилия.

Но пак казвам, че ПВР тогава не беше обща политика на ЕС. То беше „Трети стълб“, т.е. там беше важно какво ще се договорят държавите членки. Иначе сътрудничество между съдилищата по наказателни дела имаше, където и ние се включихме. МВР също работеха изключително активно – с партньорски служби, изграждаха, така да се каже, основата на взаимодействието. При тях вървяха много проекти и МВР се справяше много добре. Всъщност ПВР стана обща политика през 2009 г. с Лисабонския договор, дотогава си беше „Трети стълб“.

Съдебното сътрудничество също беше добро. Но то е между съдилищата, в рамките на техните формати. Но тук – по ПВР – проблемът ни беше с визите. И основната ни битка беше да излезем от списъка. И както казах, слава Богу, успяхме, но това отне доста години. Всъщност, след като закриха Секретариата по ЕС към МС (или остана на някакво работно равнище), този успех вече изцяло се дължи на усилията на МВнР и на колегите от МВР.

Та така стояха нещата по въпросите на правосъдието и вътрешните работи.

Как на практика се изработваше позицията на страната ни по съответна преговорна глава? Кои бяха преките участници?

Аз пряко в процеса на преговорите не съм участвала, но, доколкото знам, пак в рамките на координацията е била договаряна позицията, тъй като след започването на преговорите през 2000 г. структурата в Министерския съвет се възстанови.

Мога да кажа мнението си по започването на преговорите. Мисля, че беше грешка заявлението ни, че не сме готови за преговори, и не започнахме още с първата група от Централна и Източна Европа. Но тогава правителството на Иван Костов така реши – че няма да започнем преговорите през 1997 г., за-

щото не сме били готови. Ако бяхме започнали тогава (а колегите, които пряко работеха, смятаха, че сме абсолютно готови да започнем – колкото другите са готови, толкова и ние), може би щяхме още през 2004 г. да станем пълноправен член на ЕС. Разбира се, впоследствие се появиха и други причини, но да не навлизаме в това.

Относно координацията по преговорните глави г-жа Б. Бенишева със сигурност ще може да каже повече, даже не повече, а всичко. Доколкото знам, координацията ни не се получаваше особено добре и ще дам примера с АЕЦ „Козлодуй“. Защото затварянето на вторите два блока на АЕЦ „Козлодуй“ беше едно чисто политическо решение, тъй като знам, че позицията на Министерството на енергетиката беше друга – да не се затварят. Първо, защото имахме абсолютно благоприятни доклади от МАГАТЕ (тогава се наричаше така, а сега е МААЕ – Международната агенция за атомна енергия), както и множество други експертни доклади, където се казваше, че тези блокове изобщо не са опасни (първи и втори блок вече ги бяхме затворили).

Въобще, мисля, че по този въпрос много лошо си „изиграхме картите“, тъй като очевидно имаше други интереси.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет?

Мисля, че те (министрите), особено след като започнаха преговорите, вече искат – не искат трябваше да го имат този приоритет. До 2004 г. г-н Паси като външен министър като че ли повече гонеше България да стане член на НАТО, но ЕС в никакъв случай не му е бил на втори план. Мога да кажа, че президентът Георги Първанов беше силно отдаден на каузата. Още след като встъпи в длъжност, през м. януари 2002 г. той направи една гражданска структура към президента – Съвет по европейска и евро-атлантическа интеграция, където участваха неправителствени организации, работещи активно в тази област – например, Атлантическият клуб, Центърът за изследване на демокрацията, Българското дипломатическо дру-

жество, Форумът за европейска политика, редица експерти и представители на научните среди. Аз бях поканена и в лично качество, и като представляваща Форума за европейска политика. На срещите президентът Първанов канеше основно представители на МВнР (тъй като те наблюдаваха хоризонтално процеса), които да информират за текущите проблеми и да се търсят евентуални решения.

Освен това президентът Първанов се включи много активно в самия процес, стремейки се с действията си да създава благоприятна обстановка, да разговаря с държавите членки, за да печелим тяхната подкрепа. Той реализира безброй посещения в структурите на ЕС, участва в многостранни форуми, направи двустранни посещения във всички държави членки, където основната тема беше членството ни в ЕС. С нея сядахме, с нея ставахме. По тази дейност на президента Първанов имам преки наблюдения и мога да говоря от първо лице, тъй като през 2005 г. бях поканена от него да бъда един от секретарите му по външна политика.

В този смисъл смятам, че на всички министри и на всички институции постигането на членство в ЕС беше приоритет. Въпросът е дали сега членството е приоритет на всички и дали разбираме какво точно означава то.

А имаше ли разлика в начина, по който различните главни преговарящи водеха преговорния процес?

От формална гледна точка ние сме имали повече от един преговарящ. Но когато вече започнахме преговорите по същество, те бяха поети от г-жа Кунева. Преди това беше г–н Кисьов, който беше по-малко от година. Той е професионалист, когото познавам още от 1995 г. като директор на дирекция „Международно сътрудничество и връзки“ в Министерството на промишлеността. Любов Панайотова му беше заместник. Юлиана Николова работеше в дирекцията. С тях работихме по въпросника.

Ето например, когато трябваше да се попълва въпросникът, тяхната проблематика беше една много сложна глава в областта на икономиката, защото там имахме сериозни

проблеми. Например трябваше да направим график по скрапа, тъй като изнасяхме много скрап, а ЕС възразяваше срещу тези количества, защото правим дъмпинг. Беше голяма одисея с този скрап, тъй като непрекъснато получавахме срокове за график, а пък министерството не можеше да даде графика, защото той не можеше да бъде изготвен поради проблеми с предприятията, които не искаха да дават информация. Този график по скрапа съм го запомнила, защото една година говорихме за него. Така че, главните преговарящи са работили на различни етапи.

А госпожа Кунева стана главен преговарящ през 2001 г., но при нея, струва ми се, имаше повече концентрация горе, отколкото опит да се въвлече широк кръг от администрацията, от хората, за да се стимулира по-добрата подготовка на преговорните глави, на позициите ни, на отстояването им. Като че ли имаше политически решения малко в излишък, които не казвам, че не трябва да ги има, но може би се търсеше прекалено лесното „Добре, добре, приемаме“. (Нали знаете как ѝ викат?)

Повече се съгласявахме, отколкото да се мъчим да се борим за по-добри условия. Например, в областта на земеделието ни наложиха години преходни периоди – и на нас, и на румънците, тъй като вървяхме в пакет. Но румънците много повече се съпротивляваха от нас, много по-твърди позиции заемаха и може би те някъде имат и по-добре договорени условия от нашите, но не съм била толкова навътре в процеса, за да кажа. Повече отстрани съм го наблюдавала, от външнополитическа гледна точка. Иначе като подкрепа. Това е, което и при президента Първанов се правеше: полагаха се усилия да намерим подкрепа както по време на преговорите, така и когато договорът ни за присъединяване трябваше да се ратифицира от всички държави членки. Въобще сме подпомагали по всякакъв начин правителството и мисля, че беше полезно и си личеше.

Имаше ли някоя страна членка, която ни подкрепяше повече или друга, чиято съпротива трябваше да преодоляваме?

Ами ние, за съжаление, не можахме като румънците да

си намерим една Франция. Не мога да кажа, че някоя страна изявено ни е подкрепяла. Но между другото, тези, които са били много благосклонни към нас и се е усещало, че наистина ни подкрепят, са били северните – Дания, Швеция и Финландия. И от трите държави сме усещали много добра подкрепа. И от колегите по преговорите знам, че те не са били от тия, съпротивляващите се, от искащите, от настояващите с прекомерни изисквания. Може би те са били едни от държавите, които са били най-благосклонни към нас.

Разбира се, не можем да пропуснем Гърция. Защото тогава тя беше всъщност единствената държава членка от Балканите. През 2003 г. те успяха да наложат приемането на Солунския дневен ред, който беше много конкретен, много видим. Но сега по предстоящата Среща на високо равнище относно Западните Балкани в рамките на нашето председателство като че ли Европейската комисия е водещата и подходът е малко чиновнически. Затова мога да кажа, че и Гърция много ни е подкрепяла, и то пряко ни е подкрепяла.

С Португалия сме работили много добре, може би защото сме сродни по състав, по структура, по население

Между другото, Ирландия също беше една от държавите, които много ни подкрепяха. И то, разбира се, много важен е посланикът на място в съответната държава. Когато посланикът съумява да убеди държавата и на местно равнище, това вече е диалог между държави членки – нещо, което сега изобщо не се разбира. Сега мислят, че Комисията е всичко и каквото каже Комисията, това е истината. А де факто политиките се изработват другаде – в държавите членки.

А обратното? Някоя страна, която да ни е пречила повече по време на целия процес?

Холандия. От премахването на визите като сме почнали, та досега – с премахването на Механизма за мониторинг. Някои казват, че всъщност тя е говорител на Германия.

И Франция, разбира се, по отношение на енергетиката.

Но така, с Холандия сме имали най-тежък, тежък диалог по въпросите на правосъдието и вътрешните работи. Така да

го кажем любезно.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативни програми, които е трябвало да съответстват на политическите ни приоритети. По какъв начин се разпределяше този бюджет?

Да си кажа право, това ми е малко чужд въпрос, защото по бюджетите и по парите не съм много веща. В общи линии (доколкото знам от колегите) някак си не успяваме да съчетаем политически приоритети с пари. Който пише по-добре, който е по-настъпателен, отвоюва си бюджета. Дали ни е политически приоритет, няма значение.

Добре, за следващия въпрос Вие вече тръгнахте да разказвате малко – за участието на структури на НПО-сектора, на браншови организации в подготовката на българската позиция.

По време на преговорите българските позиции се разработваха в министерствата. Министерствата носеха основно отговорността да ги съгласуват с браншовите организации. А по отношение на НПО, ние като че ли повече работехме (защото в този период съм работила в неправителствена организация) по това, да разясняваме какво е ЕС, какво трябва да се направи, как трябва да се направи – така да се каже чисто апостолска работа, защото хората не го разбираха и не знаеха какво е.

То е имало много голяма нужда точно от това.

Да, да обясниш как се взимат решения, как действа ЕС. Даже до такива подробности не сме стигали, ами по-скоро върху това, какво е законодателството, какво е директива, какво е регламент, за институциите на ЕС и ролята на всяка от тях, какво означава ЕС икономически, какво означава от социално-икономическа гледна точка да си член на този съюз. Имаше НПО, които много активно работеха. Пак казвам: Форумът за европейска политика и Центърът за изследване на

демокрацията работеха много активно, Европейският институт също. Вярно е, че Европейският институт го създадоха малко по-късно, но те също работеха много активно. С Делегацията на ЕС в София се работеше много активно. Особено важни бяха срещите в университетите, по провинцията, и то с разнообразна аудитория. В общи линии, основните усилия на НПО-сектора бяха насочени към провеждане на разяснителна работа.

Като гледам, сега почти няма неправителствени организации, които да работят по европейски въпроси. Всъщност, има – Европейският институт за външна политика на Весела Чернева, но доколкото знам, той е филиал на лондонска такава организация. Тя не е местна. Гергана Паси работи по ПанЕвропа. И в Европейския институт (мисля, че продължава да го оглавява Любов Панайотова) продължават да работят по определени проекти: дигитализация, туризъм; ето сега – по председателството.

Затова мисля, че този мониторинг за членството ни в ЕС и оценка на отделните сектори беше много полезен и се радвам, че фондация „Фридрих Еберт“ две години го финансира. След това не знам защо се отказаха. Мисля, че можеше да се прави на регулярна основа и мисля, че е много полезно.

Споделяте ли мнението, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

Де факто Европейската комисия – това е брюкселската администрация. Изграждането на добри отношения с ЕК зависи, първо, от самия екип тук, в България. Да има добри отношения с Комисията е важно, но контактите са на много широк фронт, защото комуникираш с всички генерални дирекции.

Не мога да кажа, че г-н Барозу, който беше председател на ЕК, е бил негативно настроен към България. Мисля, че ЕК е била добронамерена. Мисля, че е била „приятелски настроена“, че самата тя не се е опитвала по някакъв начин да пречи или да спъва. Може някой път да е имало по-изострен диалог, може някой път да са били по-взискателни, или по-настой-

чиви, или по-твърди по даден въпрос, но такива са били разбиранията им. Но мисля, че г-н Барозу беше добре настроен към България и, като цяло, ЕК работеше добре с България и България с ЕК.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция е повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС или е по-скоро удобна езикова формулировка?

Аз лично съм против тази формулировка. Аз смятам, че това са две организации, които въобще не бива да се бъркат една с друга.

Да, има много общи неща, много общи членове, но има и държави, които не са членове на НАТО, а пък са членове на ЕС.

Вярно е, че приемането ни през 2004 г. за член на НАТО безспорно допринесе, как да кажа, от политическа, но не и от прагматична гледна точка. В смисъл, че членството ни в НАТО с нищо не е ни е помогнало за ЕС чисто формално, искам да кажа – примерно да сме започнали да водим преговорите по-добре или да сме постигнали повече, или друго нещо.

А неформално?

Неформално във всички случаи допринася и е от полза, но на мен като понятие евроатлантическа малко ми е… Не че са различни ценностите, но… Да, и големите цели са едни и същи – сигурност, стабилност. Но ЕС все пак е различно нещо. Вярно, че през годините той стана и до голяма степен е и политически съюз, вече е много, много повече и политически, а не само икономически съюз.

През годините някак си се наложи изразът „европейски и евроатлантически ценности“ и така си тръгна като клише, може би, в медиите и сега вървят и двете успоредно.

Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са влияели на предприсъединителния процес?

Аз смятам, че в момента ситуацията много повече се

влияе от геополитика, например спрямо Западните Балкани, отколкото тогава.

Ние тогава съумявахме да развиваме отношения и с Русия, и с ЕС (включително да станем член), и то по време, когато отношенията ни с Русия бяха във възход. В същото време да направим и американските бази тук, в България. Нито Джордж Буш (това вече като секретар по външна политика на президента Първанов мога да го кажа) е казал: „Вие защо ще строите Южен поток с Русия?".

Нито пък Путин е казал нещо за членството ни в ЕС. Не им беше приятно за американските бази, но никой не е отправял преки, как да кажа, обвинения или да е оказвал натиск.

Геополитиката винаги влияе. Но ми се струва, че като цяло геополитическата обстановка беше много по-спокойна, много по-мирна, въпреки войната в Ирак, в която ние участвахме. Защото като съюзници в НАТО не можехме да кажем „не". Когато през 2004 г. отиде в парламента, за да произнесе словото си по повод влизането ни във войната в Ирак, президентът Георги Първанов започна с думите: „Това не е моята война" (само че това много хора го забравиха). И въпреки това каза, че ние като добър член, като добър съюзник ще се включим в коалицията.

Да вземем процеса срещу медицинските сестри в Либия, (понеже съм била вътре в него – по-скоро при освобождаването им). Значи, там ни помагаха и американците, и Европейската комисия ни помагаше, и Европейският съюз в лицето на държавите членки и на самата им делегация, която беше в Либия, и Русия, доколкото знам. Може би, най-голямата и съществена помощ получихме от Великобритания. По процеса в Либия всички са ни помагали и никой не е казвал „не".

Така че смятам, че геополитическата обстановка тогава беше много по-спокойна, по-мирна, по-благоприятна за всякакъв вид отношения. Нямаше такова противопоставяне, защото сега противопоставянето е много силно. Много силно.

Ето, казват: „Заради Украйна налагаме санкции срещу Русия". Или казват: „Не ми давайте за пример Косово!".

Защо да не го даваме? А на мен ми се струва, че тук се

сблъскват два принципа: правото на самоопределение на народите и правото за ненарушимост на границите. Значи, при Косово го допуснахме, те имат право да се самоопределят. А за Украйна казваме: „Нямат право да се самоопределят“. „Двойният аршин“ нещо взе много да работи.

Тогава, обаче, ние държахме на, с абсолютно всички имахме открит диалог, говорехме си. Струва ми се, че сега не е точно така.

Смятате ли, че България успя да се подготви за членство по време на преговорите?

Ами, мисля, че да.

Само че според мен след това „легнахме на лаврите“ на постигнатото. Успокоихме се и именно поради това (пак ще стигна до забраната на българските домати) някак си не съумяхме да създадем механизмите, където да взаимодействаме и да ни се чува думата в ЕС. Защото не е въпросът да отидеш и да кажеш някъде нещо, въпросът е да намериш съюзници в държавите членки по определена политика или по определен въпрос, които имат сходни с теб интереси, да можеш да се включиш активно в този дебат – на националните парламенти с възможността предварително да дават становища по законодателството (не само по определени въпроси, тази процедура върви по всички въпроси).

В България нямаме вътрешния механизъм. Ако питате мен, би трябвало тръгне ли проект за директива, да се сигнализира от представителството в Брюксел, да се отиде в съответното министерство, да се прегледа в Министерския съвет и да се каже: „Ей тук, тук, примерно, трябва да внимаваме, защото няма да можем да си запазим името на ракията или друго нещо“.

И тук вече, ако в Министерския съвет се види, че има проблем по някакъв въпрос, да се дадат указания до мисията ни в Брюксел, от една страна, и да се сигнализира парламентът, от друга. Както споменах и по-горе, сега, след Лисабонския договор, националните парламенти имат сериозни правомощия на началния етап на приемането на даден акт на ЕС.

Но при нас Народното събрание изобщо не се занимава с тези въпроси. А може своевременно да се вземе становище и да се отстояват неща, които, ако бъдат приети, биха навредили на България.

Просто някак си и ние не съумяваме (в българския контекст) да реагираме своевременно. Трябва да се работи повече по подготовката на хора, които да работят в определени области, да се изпращат било в Брюксел, било в самата Комисия. Аз не знам колко българи имаме, работещи в ЕК, но, доколкото знам, не са много. Тези, които работят в Комисията, основно са млади хора, които са постъпили с конкурси на общо основание, а не са командировани (макар че имаме право, тъй като има такива длъжности). Тук ми се струва, че трябва да се активизираме в това отношение, да си изработваме позиции по всички въпроси, които биха могли да ни засегнат, и най-важното – да намираме начините да си прокарваме позицията. Защото то не става със заинатяване! То си има механизми. Основното е да си говорим с държавите членки. Там се правят малките коалиции, коалициите по определени въпроси. Защото, естествено е ние с Гърция, с Португалия често да имаме еднакви интереси, защото икономиката ни е горе-долу сходна, населението ни е сходно, брутен вътрешен продукт сходен. Естествено е да имаме и еднакви интереси, произтичащи от географското ни разположение.

Защото някой път, чисто бюрократично, Комисията не може да отчита някои неща, които засягат държавите, т.е. как биха били засегнали държавите членки от различните географски пояси. В никакъв случай не говоря да се въвеждат разделения север-юг или нещо друго, но просто да се отчитат интересите. На мен ми се струва, че трябва нещата да се регулират на по-високо, по-общо равнище, а при въвеждането на дадена директива подробностите да се решават от съответната държава членка съобразно нейните особености. Но като че ли сме далеч все още от това нещо. По някой път се вторачваме в дървото, а не виждаме гората, за съжаление.

Има**ше ли нещо, което можеше да стане по друг на-**

чин в процеса на подготовка – било от българска страна, било от страна на ЕС?

В какъв смисъл?

Процесът да протече по различен начин.

Ами, аз това казах, че според мен през 1997 г. ние не трябваше да се отказваме от преговорите, а да ги започнем с останалите 10. Смятам, че това беше грешка от наша страна. Тогава външният министър г-жа Михайлова обяви, че ние не сме готови за преговори. Аз даже съм говорила с колеги, участващи в управлението: „Не го говорете това. Не е вярно, че не сме готови. Готови сме, точно колкото останалите. Това, че те по-гласовито от нас го говорят, е друг въпрос. Но недейте да казвате: „Не сме готови".

Ама вече беше тръгнала инерцията, бяха започнали да го говорят. Смятам, че можехме да станем по-рано членове, заедно с другите 10. Абсолютно бяхме в състояние! Защото ние, де факто, през 1995 г. подадохме молба за членство последни, но след това се движехме едновременно с останалите 10 страни.

А това защо стана? Защо последни подадохме молба?

Може би, защото през ноември-декември предишната година – 1994 г., имаше избори. Докато се формира новото правителство, докато тръгне да работи и този координационен механизъм, мина време. Молбата за членство трябваше да се подаде на Съвет, а не просто така да я заведем в деловодството. През юни месец изпуснахме Съвета и затова се получи така, че останахме последни. Но това не значи, че не бяхме готови, защото през следващата 1996 г., когато бе изготвено Становището на ЕК по молбата за членство на България, ние бяхме абсолютно наравно с другите държави. Там не сме имали проблеми. Въобще не е ставало дума да ни разделят с този или с онзи. По-късно, някак си в следващото правителство се наложи, че ние не сме готови и затова няма да бързаме.

На колегите, които работеха по подготовката, им беше много неприятна тази работа, защото знаеха, че ние сме го-

тови точно толкова, колкото и другите. Това можеше да е различно – да сме член на ЕС не от 2007 г., а от 2004 г.

Добре. Последен въпрос – кои са тримата души, които задължително трябва да интервюираме?

Бисерка Бенишева (тя е човекът, който сигурно знае най-много), Ирина Бокова, Станчо Даскалов, може би. Чакайте да помисля, някого да не пропусна. И може би Ивайло Калфин като външен министър и като депутат (той и преди това работеше – и по неправителствена линия, и при Президента като съветник, и като външен министър след това). Ивайло също ще е много полезен.

Февруари 2018 г.

ЛЮБОМИР КЮЧУКОВ

Вид образование:
международни отношения

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
дипломат, политик

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1996 г. до 1997 г. – главен съветник в Секретариата по европейска интеграция на Министерския съветм
- от 2005 г. до 2007 г. – заместник-министър на външните работи.

Настояща позиция:
директор на Института за икономика и международни отношения.

Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?

Откровено казано, не бих могъл да определя такъв, именно защото за мене това беше процес. Това не беше събитие, не беше отделен акт. То беше един процес, при това процес на национално усилие и на национален консенсус, разбира се, което не се случва особено често. И от тази гледна точка, за мен, по-скоро, значението беше именно това – на едно съвместно, целенасочено общо усилие в името на една цел и една кауза. Което само по себе си е достатъчно впечатляващо!

Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не е известно?

Изхождайки от личните си впечатления, бих казал, по-скоро, че това, което малко се знае, е именно онази част от процеса, която беше свързана с периода след подписването на Договора за присъединяване и до влизането в самия Европейски съюз, тоест

от пролетта на 2005 г. до 1 януари 2007 г. Тя беше свързана с един съвършено отделен етап – изцяло политически, свързан с ратификацията на договорите от съответните парламенти на 25-те тогава страни членки на ЕС.

Извън полезрението на обществеността остава целият процес на ратификация и работата, свършена от българската дипломация за неговото успешно приключване – преди всичко от гледна точка на сроковете. Не се знае значението и начинът, по който беше осъществено това, защото това беше пар екселанс външна политика. Разбира се, външна политика в изпълнение на всички държавни институции. Не само на Външно министерство и българските посолства, а на парламент, президент, правителство, както и на отделните български политически партии, доколкото те имаха съществена роля в търсенето на подкрепа сред своите европейски политически семейства за ратификацията.

А защо беше толкова труден този процес?

Той беше труден, първо, поради самото естество на процеса, който предполагаше ратификацията в парламентите на всички 25 страни, но в някои страни това не беше просто един акт. Там самата процедура беше много сложна и имаше страни, в които това предполагаше не една, а няколко ратификации – особено във федералните държави, където документът преминаваше и през парламентите на отделните федерални единици. Примерно в Белгия ратификациите бяха в седем парламента. В Германия, ако не се лъжа, достигаха до 17, тъй като се предполагаше да бъдат ратифицирани във всички местни лендери. Това беше едната страна.

Другата беше, разбира се, чисто политическата, защото в много държави имаше резерви: резерви по принцип към разширяването (под влиянието на местни евроскептични партии, които бяха доста силни) и резерви конкретно към България и Румъния, които следваха процеса на първите десет, и стоеше въпросът дали и доколко те са извървели своя път.

Дори и след като беше подписан Договорът за членството в ЕС?

Дори и след като беше подписан.

Аз бих казал, че дори и сега – десет години след присъединяването – в много страни, особено в Западна Европа, евроскептицизмът расте. При това не само към България и Румъния, а и към други страни от Източна Европа. За съжаление, дори и български министър си позволи в Брюксел да коментира (съвсем конюнктурно), че страната ни е приета в ЕС неподготвена.

Това е един процес, който не се изчерпваше с акта на влизане. Напротив, той продължи да се развива след това, защото се оказа, че институционално и териториално обединението на континента беше много по-лесно, отколкото в съзнанието на хората. И досега релацията „ние“ – „те“ продължава да съществува и от двете страни. Ние говорим за тях като за „Запада“, те говорят за нас като за „Изтока“ - с всички импликации, които се влагат в тези понятия.

Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС?

Да. При това достатъчно ясна. Тя се вписваше, най-общо казано, в това, което доминираше този етап на политическите отношения в Европа, като цяло, след падането на Берлинската стена – обединението на континента. След толкова години разделение след Втората световна война импулсът към обединение беше много силен и в източната, и в западната част на континента, а общата политическа цел беше именно тази. Конкретната цел вече беше страната да се включи във всички тези съществуващи механизми на ЕС по онова време; да бъде част от една обединена Европа.

А по-инструментална или по-ценностна беше ориентацията на България? В смисъл, имаше ли идея какви конкретни проблеми ще си разрешим с присъединяването на страната към ЕС или по-скоро идеята беше да се приобщим към ценностите на Западна Европа?

Определено на първия етап преобладаваха ценностите и политическите нагласи – да бъдем част от тази по-широка общност и, не на последно място, да живеем, както живеят гражданите на

тази по-широка общност. Докато, естествено, познанието (не за финала, а за пътя към финала) относно това какъв път трябва да се извърви, какви реформи трябва да се направят в страната и какво означава това за обикновените граждани, от една страна, за институциите – от друга, и за политическата система, като цяло, беше значително по-малко. А още по-малко пък – за конкретните отражения, които това ще даде в рамките на процеса.

А спомняте ли се да е имало официален форум, на който да се е обсъждала визията на България?

Поне аз нямам спомени, но и не смятам, че това е въпрос за един конкретен форум, защото присъединяването към ЕС не може да се затвори просто в едно събитие. И затова, откровено казано, не бих и очаквал, че такъв форум би бил ефективен. Да, на множество различни форуми това е било предмет на обсъждане. И това е по-логично, защото едва ли един форум може да роди цялостната визия за това, какво представлява еврочленството. Безспорно, повечето подобни дебати бяха в политическата сфера. Значително по-малко от тях бяха специализираните и то на един относително по-късен етап, когато започна конкретната работа по присъединяването. Да, спомням си още в периода 1995–1996 г., когато България трябваше да подготви отговорите на така наречения въпросник (по всички глави, по всички теми), имаше многократни обсъждания – и специализирани вътрешноведомствени, и междуведомствени, и публични. Но тогава те вече имаха по-практическа насоченост. Преди това публичните дебати бяха с повече политическа окраска.

Имаше ли някакво устойчиво „разделение на труда“ в екипите, работещи по подготовката за членство?

Безспорно. Още започвайки от този етап, за който аз имам известно наблюдение – отговорите на въпросника, до голяма степен те бяха ведомствено профилирани, т.е. по всяка от главите работеха екипи на съответните водещи министерства.

Разбира се, редица теми бяха междуведомствени. Те не можеха да бъдат затворени само в една институция. На по-късен етап – за ратификацията, също имаше съвсем ясно разделение.

Само че то вече не беше на базата на ресори, а на ниво държавни институции. Там то се осъществяваше и се координираше основно от Външно министерство, но с участието на Народното събрание, Президентството и Министерския съвет.

Защо според Вас по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други се проточват над 3 години?

Естествено, това беше свързано преди всичко с характера на самите преговорни глави, тъй като някои от тях бяха значително по-трудни и по-тежки, а и предполагаха сериозни реформи. Затварянето на тези глави трябваше да приключи, първо, с консолидиране на адекватна политическа визия и, второ, с нормативно хармонизиране и институционално съответствие на ситуацията в страната. Докато част от другите бяха по-скоро констативни, което е нормално и естествено. Действително най-трудна беше глава Правосъдие и вътрешни работи, която и досега продължава да бъде основен проблем за всички страни, кандидатстващи за членство в ЕС, така че и това бе естествено.

От една страна, причина за различното времетраене на преговорите беше самото структуриране на преговорния процес, а от друга – състоянието на проблемите в конкретната сфера във всяка отделна страна.

А кое беше най-тежкото – че трябва да приемем законодателство, което е коренно различно от нашето, или че то влиза в противоречие с функциониращото законодателство в страната?

И едното, и другото – дотолкова, доколкото трябваше да се промени цялостната рамка. В много случаи приемането на един необходим закон, който беше по преговорните глави, имаше своите импликации в изключително много сфери. Това водеше до промени в страшно много сфери, което никак не беше лесно като процес.

Между другото следва да се отбележи, че – дори след подписване на Договора за присъединяване – България беше поела ангажимент да извърши хармонизация на законодателството си,

ако не се лъжа, с над стотина закона. Тогава дори беше взето решение парламентът да работи без почивки, без отпуски в продължение на година и половина, за да може това да се осъществи. Затова казвам, че това беше целенасочено общодържавно усилие, за да могат да бъдат приети всички тези закони. И аз не един път съм чувал тогавашният премиер Станишев да разказва как е бил шокиран от първата си среща с Барозу, който му казал, че просто е изключително скептичен (става дума още за август 2005 г., когато тогавашното правителството влезе във функциите си), че България ще успее за една година и нещо да се справи с всичко това. Така че самият факт, че цялото законодателство беше на практика завършено, беше един сериозен успех.

Как на практика се изработваше позицията на страната ни по дадена преговорна глава?

Доколкото имам впечатления, тя се изработваше, първо, от съответното водещо министерство по всяка от главите – в координация, разбира се, с много други ведомства, които имаха отношение към нея, а след това се приемаше чрез Секретариата по евроинтеграция на Министерския съвет. Респективно, там, където беше необходимо – и със съответните решения на Министерския съвет, а в редица случаи – дори и със съответните парламентарни гласувания.

А знаете ли дали е имало участие на неправителствени и браншови организации в изготвянето на българските позиции?

Определено да. Имало е такова в различните сфери, включително и на синдикални, работодателски и други структури.

Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, за които членството на България в ЕС беше личен политически приоритет?

Да, определено. Даже се замислям имаше ли министри, за които това да не е било така. Защото във всички тези кабинети, които по един или друг начин бяха ангажирани с еврочленството, това се бе превърнало във водеща задача. Говоря от момента на

подаването на молбата за членство, което стана през 1995 г., до самото ни влизане в ЕС всички кабинети по един или друг начин бяха ангажирани.

Разбира се, колкото повече напредваше процесът, толкова повече бяха ангажирани тези наши колеги. Безспорно, най-персонално това бяха преговарящите, както и министрите на външните работи и премиерите във всички тези правителства. Така че те бяха, в една или друга степен, двигателите на този процес, което е логично и естествено.

Нямате впечатление от някого, който особено много се е откроявал?

Аз бих започнал с Ирина Бокова, за която това беше лична кауза (тя координираше подготовката на първоначалните документи за членство и осъществяваше диалога с Комисията). След това – Меглена Кунева, която водеше преговорите на последния етап, външните министри Паси и Калфин, премиерите Симеон Сакскобургготски и Станишев. Всички те бяха хора, които носеха тази идея и персонално в себе си – действително като кауза, и за тях това беше нещо повече от просто служба.

А имате ли впечатления да е имало разлика в начина, по който различните главни преговарящи са водили процеса?

Не, трудно ми е да кажа. Затова не бих коментирал.

За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те, ако имате впечатления?

Впечатленията ми са много повърхностни, затова не бих спекулирал. Въпреки че, естествено, те следваха преди всичко натрупаното вече през предприсъединителния период – приоритетите, които бяха формулирани още тогава, защото до голяма степен имаше приемственост между целите, които стояха в предприсъединителния период и след това.

Второ, те също така в много голяма степен следваха и бюджетното разпределение в самия ЕС и профила на страната – безспорно за България това бяха, от една страна, кохезионните фондове, а от друга – фондовете, свързани с Общата селскостопанска политика. Така че, включително и от гледна точка на количествените параметри приоритетите бяха най-вече в тези сфери.

Получаваше ли подкрепа България от някои страни членки на ЕС или обратното – някоя страна, от която да сме срещали повече съпротива?

Сега дойде моментът да говорим за ратификацията.

България, безспорно, имаше много сериозна подкрепа от редица страни и същевременно имаше доста скептицизъм от страна на други.

Между другото, в самия процес на ратификация няколко страни буквално се надпреварваха коя първа ще ратифицира договорите за присъединяване на България и Румъния. Първа това стори Словакия, което направи доста нещастни унгарците, например, които също искаха да бъдат първи. Те бяха втората страна, която ратифицира договора. Всички страни от Централна, Източна и Южна Европа на практика подкрепяха еднозначно присъединяването на България и Румъния. Като в много случаи самата ратификация не беше предмет на политически дебат, а по-скоро беше тържествен акт. Аз имам преки впечатления как тя се проведе в Гърция примерно, когато българският президент Първанов присъстваше на гласуването в гръцкия парламент за ратификацията на договора. Цялата гръцка политическа система подкрепяше присъединяването на България и Румъния.

От друга страна, имаше страни, които бяха доста резервирани – първо, по принцип към един широк процес на разширяване и, второ, конкретно към България и Румъния. Като в част от тях имаше доста силни евроскептични партии, които даваха, от една страна, храна за подобни нагласи в обществото, от друга – отразяваха тези нагласи в политическия дебат.

Най-трудни бяха, безспорно, преговорите в страни като Холандия, Германия, Франция, Дания, Белгия, които формулираха и най-много изисквания още в процеса на преговорите. Част от

тях обвързваха позицията си с констатациите от мониторинговия доклад, който тогава трябваше да излезе някъде в ранната есен на 2006 г. Това бе твърде близко до самата дата на членство и от тази гледна точка те бавеха ратификацията си.

Тук бих казал няколко думи за механизма и организацията в подхода на България към ратификационния процес изобщо. Както стана дума, в него бяха включени основните български институции. Той се координираше от Външно министерство. И първото нещо, което направихме тогава, започвайки от август 2006 г., беше да осигурим един сериозен анализ и да разработим конкретна програма за действие по ратификацията – страна по страна и институция по институция. Тогава беше направена и специална среща на българските посланици от всички страни членки на ЕС. (Дълго време не беше провеждана подобна регионална среща на българските посланици – идея, която впоследствие, след 2006 г., прерасна във вече традиционните и досега ежегодни юлски конференции на българските посланици).

Тогава в рамките на този анализ бяха разработени конкретните действия: къде ще се работи на равнище посланик със съответните институции в страната, където процесът беше по-лесен; къде се налага това да бъде изнесено на по-високо ниво, примерно парламентарно – тогава много сериозна външнополитическа активност осъществяваше председателят на парламента Георги Пирински. Но не само той, също и председателят на Комисията по външна политика Соломон Паси. Не на последно място и отделните парламентарни групи – партийните парламентарни групи в своите политически семейства както на ниво Европейски парламент, така и на ниво отделни национални парламенти. Защото имаше доста политически семейства, основно от десния спектър, които бяха твърде скептични. Затова беше важно България там да бъде представена като страна и съответните български политически формации, най-вече от десния спектър, да действат също. Това го имаше. След това – къде ще се търсят активни контакти на ниво президент. Своя много значима роля в процеса имаха и премиерът Сергей Станишев, външният министър Ивайло Калфин, министърът по европейските въпроси Меглена Кунева.

Всичко това беше буквално анализирано и разписано – както от гледна точка на подхода, така и във времето, за да се постигне най-големият ефект. И, в крайна сметка, този подход сработи. Тук аз бих споменал специално за някои от колегите, където беше най-трудно – например за Холандия (посланик Валентин Порязов), Германия (посланик Меглена Плугчиева), Великобритания (посланик Лъчезар Матев), Белгия (посланик Христо Георгиев), Франция (посланик Ирина Бокова). Боя се, че пропускам и други колеги.

Например, в Германия българският посланик Меглена Плугчиева беше обиколила всички парламенти на всички лендери – без изключение. Навсякъде тя беше позната и навсякъде беше аргументирала българската позиция и необходимостта от ратификация. Тя не само беше позната навсякъде, бих могъл да кажа, че дори беше омръзнала на местните депутати до степен, че те наистина бяха разбрали от каква изключителна важност е тази задача. Между другото, Германия беше последната страна, която ратифицира договора – през ноември 2006 г., почти в последния момент.

Същото би могло да се каже до голяма степен за дейността на посланик Валентин Порязов в Холандия, която е известна с евроскептицизма си, но тогава относително рано ратифицира договора. Впрочем, в тези две страни имаше може би и най-много гласове „против“ и „въздържали се“ при парламентарното гласуване, докато в повечето страни гласуването беше почти стопроцентово „да“.

Не можем да изключим, разбира се, Ирина Бокова, която по това време беше посланик във Франция – и там процесът на ратификация беше изключително труден. Наложи се да се осъществи посещение и на ниво премиер, и на ниво външен министър и, ако не се лъжа, тогавашният министър Ивайло Калфин дори присъстваше на гласуването на ратификацията в парламента им.

Така че, тогава съответните посланици изиграха много сериозна роля. Колебая се дали да спомена и за негативни примери.

Това също ще е интересно!

Преди това бих искал още веднъж да подчертая, че всички

институции работеха много ангажирано. Разбира се, имаше и изключения, макар и много рядко.

Спомням си едно посещение на българския президент в Румъния през 2006 г., където – естествено, основната тема тогава беше процесът на ратификация (впрочем, това също е плоскост, която трябва да се спомене – координацията на действията между България и Румъния в целия този процес, която се осъществяваше основно на работно, но също така и на високо политическо ниво). По време на тази визита на българския президент, непосредствено преди започването на официалните разговори между двете делегации, един български посланик в страна, която по принцип беше позитивно настроена и с нея нямахме проблеми, ме информира спешно по телефона, че току-що съответният парламент е ратифицирал договора. Аз, естествено, веднага информирах президента. Предстоеше пресконференция след разговорите и той каза: „Ето, сега ще съобщим една прекрасна новина, която дори нашите румънски домакини вероятно още не са получили като информация“.

Оказа се обаче, че нещата не стоят точно така. Докато течаха разговорите, спешно получих ново позвъняване от посланика, защото се оказа, че договорът не е ратифициран, а просто е бил подложен на обсъждане – при това не в пленарната зала на парламента, а в една от комисиите, които е трябвало да го внесат. Което показваше, че, за съжаление, в конкретния случай посланикът не просто не беше активен, но дори нямаше и информация за това, което се случва.

Това беше един от примерите, когато персоналните политически пристрастия на посланика влязоха в конфликт с националните интереси.

А как се справихме с тази ситуация, защото това вероятно е имало много лош отзвук?

Не, нямаше никакъв отзвук просто защото информацията беше предадена на президента малко преди да започне пресконференцията. Но ако тази неточна информация бе прозвучала официално от устата на президента, това щеше да изложи не просто и не само него, но преди всичко държавата ни.

Със сигурност! Добре, че сте овладели ситуацията все пак!

Тук големият проблем е по-скоро в това, че изобщо се създаде подобна ситуация.

А доколко е вярно според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?

До голяма степен – да. ЕК беше институцията, която максимално подпомагаше България и, от друга страна, ЕК много често беше институцията, която беше най-критична към това, което се случва, и най-вече, към това, което не се случва в рамките на подготовката, защото тя разполагаше с най-конкретната и детайлна информация. Докато в страните членки дебатът по присъединяването беше по-скоро политически, в ЕК ставаше дума за конкретика по изпълнение на критерии. И беше много логично там диалогът да бъде, първо, много по-делови и, второ, много по-детайлен. А когато нещата опрат до детайлите, там се искаше постигане на изискванията – до последно.

Според Вас понятието евроатлантическа интеграция е повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване, съответно, към НАТО и към ЕС или е просто удобна езикова формулировка?

Преди всичко политическа практика. Даже бих казал, негласно политическо изискване – дотолкова, доколкото на практика всички страни, които се присъединиха към ЕС, преди това станаха членки и на НАТО. Това беше, от една страна, гаранция, при това двупосочна – и по отношение на НАТО, и на ЕС, че съответната страна неотклонно ще следва тези ценности. От друга страна, беше гаранция за сигурност и стабилност на самите страни – първо, защото им гарантира сигурността и, второ, защото им дава перспектива за пътя към евроинтеграция.

Между другото, това продължава и до момента с едно изключение, разбира се, което е негласно прието (става дума за Сърбия). Това не се изисква и няма да се изисква за Сърбия, очевидно, предвид войната, в която НАТО участваше по повод Косово.

Спомняте ли си да е имало геополитически обстоятелства, които да са повлияли на предприсъединителния процес?

Безспорно да – в положителен план, защото самото разширяване стана възможно след промените в Източна Европа. Обединението на континента – като импулс, като инициатива – беше разположено в тази геополитическа рамка.

Ако се имат предвид негативни геополитически фактори за България и за Румъния, това бяха войните в бивша Югославия. България се оказа на практика от „грешната страна“ на Югославия. Тя беше и физически откъсната и отрязана от Централна Европа, от интегрирана Европа, доколкото цялата комуникация на България минава през Югославия. Това оказа крайно негативно влияние не само в политически план – през призмата на процеса на евроинтеграция, но и от гледна точка на икономическите процеси и развитието на страната, защото целият интерес на сериозните чуждестранни инвеститори беше съсредоточен върху Централна Европа, докато България и Румъния оставаха встрани – като част от една по-несигурна и нестабилна периферия.

Аз бих казал, че това продължава да оказва влияние и досега – през призмата на основния проблем на страните от региона: корупцията и организираната престъпност. На практика, организираната престъпност и корупцията бяха в много голяма степен генерирани в резултат на войната и ембаргото. Там, където има война, където има ембарго, неминуемо се появяват организирана престъпност, корупция, трафик на хора, стоки (в случая – преди всичко горива), оръжие. Ние и досега продължаваме да сме свидетели на своеобразен „остатъчен ефект“ от всичко това, което се случваше тогава. Нещо, което много лесно се създава и много трудно се изкоренява, защото води до появата на икономически силни (но криминални) субекти, които след това разлагат самата тъкан на държавата и обществото. Те навлизат много дълбоко в обществените и политическите структури, включително и институционално стават доста влиятелни.

Така че, от тази гледна точка бих казал, че до голяма степен проблемите, с които и досега се свързват България и Румъния, не са толкова и единствено проблеми на България и Румъния,

колкото са следствие от процесите, които се развиха в региона.

Според Вас имаше ли нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане по друг начин?

Сигурно. Едва ли може да се говори за процеси, които по един или друг начин са били вкарани в коловоз и са били абсолютно безалтернативни. Да, конкретни неща биха могли да протекат по друг начин. Но, смятам, общата нагласа – много по-трудно.

Разбира се, за България и Румъния ключово беше решението за отделянето им от общата група. Доколко това можеше да бъде преодоляно от българска страна, сега е много трудно да се спекулира. Но като цяло, от гледна точка на посоката на развитие и протичането на самите процеси, те бяха достатъчно еднозначно формулирани и се вписваха в една всеобща политическа нагласа в Европа.

Кои са тримата експерти, които задължително трябва да интервюираме?

Първият, безспорно, е Бисерка Бенишева – за нейната роля и водеща експертиза през целия предприсъединителен период, включително и като директор на дирекция „Евроинтеграция“ в МВнР. В графата експерти аз бих включил и политическото ниво, защото експертизата на някои от политиците също беше изключително висока, а ролята им в процеса – огромна.

Експерти или лица от политическото ниво – тримата души, които в никакъв случай не бива да пропускаме.

Тук отново бих повторил имената на Ирина Бокова – която беше в основата на стартирането на процеса и, естествено, на Меглена Кунева – която финализира преговорите.

Май 2018 г.

ЦВЕТАН ЦВЕТКОВ

Вид образование:
икономически науки – Университета по национално и световно стопанство, магистър по счетоводна отчетност.

Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес:
главен финансов ревизор в Главно управление „Държавен финансов контрол“ към Министерството на финансите.

Заемани позиции в хода на интеграционния процес:
- от 1996 г. до 1999 г. – началник на отдел в ГУ „Държавен финансов контрол“;
- от 2000 г. до 2001 г. – началник на ГУ „Държавен финансов контрол“;
- от 2000 г. до средата на 2002 г. – главен преговарящ по глава 28 Финансов контрол;
- от 2002 до 2003 г. – съветник на министъра на финансите;
- от 2003 г. до 2010 г. – председател на Управителен съвет на Института на вътрешните одитори в България и един от неговите основатели;
- от 2006 г. до 2011 г. – ръководител на Звеното за вътрешен одит в Сметната палата;
- от 2011 до 2014 г. – заместник-председател на Сметната палата.

Настояща позиция:
председател на Сметната палата.

Г-н Цветков, как стигнахте до евроинтеграцията?

Мисля, че беше през пролетта на 1996 г., когато в Министерството на финансите се получи въпросник от ГД „Бюджет“ на Европейската комисия (ЕК), изпратен от Министерството на външните работи. Тогава зам.-министър на външните рабо-

ти беше Ирина Бокова и получихме въпросника лично от нея. Трябваше да отговорим на 30-40 въпроса за организацията на системата за държавен финансов контрол в България – кои са институциите, каква е тяхната структура и численост, какви са техните правомощия и обхватът на дейността им. Затруднихме се, защото се сблъскахме с думи и термини, които виждахме за първи път. А и нямаше интернет, където лесно да проверим. Спомням си, че по-късно, когато се появи САПАРД, не знаехме, че е предприсъединителен инструмент, предназначен да подпомогне развитието на селското стопанство на страните кандидатки за членство в ЕС. Да не говорим за специализирани термини като "ex-ante control", "autorising officer", "audit trail" и много други. Впрочем, някои от тях, като "audit trail", така и не получиха добър превод в България. Наложи се буквалният превод – „одитна пътека", което се асоциира със здравна или екологична пътека. А фактически "audit trail" е вътрешна писмена процедура, която позволява да се проследи и документира изпълнението на определен процес. В онези години нямахме изискване за детайлни писмени процедури, регламентиращи процесите. Това се уреждаше с „Инструкция за документооборота".

Прощавайте за уточнението, но на Вас Ви възложиха тази работа или Вие кандидатствахте за нея?

Министърът на финансите я възложи на началника на Главно управление „Държавен финансов контрол" Тома Жеков, а той я възложи на мен, защото въпросникът беше на английски език.

Знание на чужди езици тогава беше рядко нещо.

В ония години изключително рядко. Затова лично бях натоварен да попълня този въпросник с колега от Министерство на финансите – Борислав Шулев. Двамата с него обаче нямаше как да знаем терминологията на ЕК.

Това е съвсем друга материя – тези неща ги няма в България. Няма как думите да ги има.

Така е. Следващите стъпки бяха т. н. скрининги, от ан-

глийски screening, което означава преглед, в случая на законодателството. Прегледът се извършва под формата на работни срещи в Брюксел, където експерти от България представят пред експертите от дирекциите на ЕК законодателството и институциите в определена област. При тези работни срещи се задават много въпроси, дискусиите са задълбочени и продължителни, тъй като целта е да се установи доколко нашите закони и подзаконови нормативни актове съответстват на достиженията на европейското право. Бяха проведени два такива скрининга – в края на 1998 г. и през април 1999 г. На тях, освен финансовия контрол, се преглеждаха и други области – бюджетен процес, данъци, митници, противодействие на измамите, пране на пари и други. Дискутиран беше въпросът за финансова полиция, но в България така и не се реализира това намерение.

На тези работни срещи буквално разказвахме за нашето законодателство, защото нямаше структуриран подход. Последваха няколко визити на експерти от ЕК, водени от г-н Робърт де Конинг от Главна дирекция „Бюджет“, отговарящ за преговорния процес по глава 28 Финансов контрол, след което се пристъпи към подготовка на така наречения „Policy Paper”. Ето още един пример за загубени в превода – “Policy paper”. Буквалният превод е „документ за политиката“, а фактически това е концепцията за привеждане на системата за държавен финансов контрол в съответствие с европейските изисквания. Този “Policy paper” породи доста въпроси, тъй като българската система на финансов контрол бе от репресивен тип с ясно изразена санкционна насоченост. Докато концепцията на ЕС се основава на принципите на управленската отговорност, доброто управление и прозрачността. От нас се изискваха две неща – първо, съгласие за прилагане на концепцията за държавния вътрешен финансов контрол (PIFC) с три компонента – системи за финансов контрол (СФУК), вътрешен одит и Централно хармонизиращо звено. И, второ, Сметната палата да бъде реорганизирана от контролен орган върху изпълнението на бюджета във Върховна одитна институция от парламентарен тип.

Какви проблеми възникнаха при подготовката на този

документ?

Очертаха се няколко фундаментални въпроса. Първият – дали ще запазим нашата централизирана система на финансов контрол или ще въведем модела на децентрализиран вътрешен одит. Искам да припомня, че у нас имаше система за финансов контрол по съветски образец. Тя включваше върховна институция за контрол, каквато беше Комисията за държавен и народен контрол, закрита след 10 ноември 1989 г.

И Главно управление „Държавен финансов контрол“ към Министерството на финансите, което упражняваше контрол върху дейността на бюджетните предприятия. В рамките на две-три години всяко от тях, включително детски градини, училища и т.н., подлежеше на всеобхватна проверка – финансова ревизия за законосъобразното разходване на предоставените средства и управление на имущество. Към ГУ „Държавен финансов контрол“ имаше 28 териториални дирекции, в които работеха приблизително 1500 финансови ревизори. Над 15 хиляди бяха обектите, подлежащи на ревизия. Организацията бе стройна и стегната, така че тези 15 хиляди обекта се ревизираха в рамките на 3 години. Това означава извършването на 5000 ревизии годишно или средно по 3 или 4 ревизии на ревизор. Но тази ефективно функционираща система трябваше да се промени и да се приложи моделът за вътрешен и външен одит в публичния сектор.

И започна реално промяната.

Да, наследеният съветски модел в страните кандидатки от Източна Европа трябваше да се трансформира по следния начин: Комисията за държавен и народен контрол на върха на пирамидата да се замени от Сметната палата, която контролира изпълнението на бюджета на макониво и упражнява надзор върху управлението на публичните финанси. И отделно вътрешни одитори в бюджетните предприятия, които да подпомагат усилията на своите ръководители, като им дават увереност, че контролните процедури са адекватни и ефективни и подпомагат постигането на целите на организацията.

В концепцията за държавния вътрешен финансов контрол

(ДВФК) най-важният компонент бе СФУК. Така че, преговорите по глава 28 бяха съсредоточени върху въвеждането на СФУК – контрол вътре в организацията, който да включва писмени политики и процедури за всички дейности. В една бюджетна структура хората не бива да работят само на базата на своя опит, познания и традиционни практики, а въз основа на писмено разписани правила. Това означава да се знае всеки служител какво прави, да има длъжностна характеристика с описание на функциите и изискванията за длъжността, документиране, срокове, конкретни отговорности. До този момент административната традиция и управленска култура у нас не е предполагала писмено описване на всички процеси в бюджетната организация с изключение на БГА „Балкан“, армията и МВР, където работните процеси са изключително подробно регламентирани по обясними причини. Във всички други институции господар на процеса беше съответният чиновник, поради което гражданинът лесно попада в дебрите на бюрокрацията. И ЕК каза: „Това не бива да го има. Трябват ясни правила как се харчат парите на данъкоплатците“.

Имахте ли разминавания в предварителните представи за определенията и процесите, които предстоят?

Важно е да направя още едно уточнение – когато експертите от ЕК използваха думата „контрол“ в онова време, ние разбирахме проверка, инспекция, ревизия. Обаче “to control” на английски означава да управлявам, да контролирам, да владея ситуацията, а не да извършвам проверка или ревизия. Това беше също фундаментално разминаване в разбирането, което впоследствие изчистихме.

Писмените политики и процедури ЕК наричаше СФУК – “financial management and control systems”. Трябваше да се разработят наредби, инструкции, вътрешни правила, заповеди, цяла съвкупност от вътрешнонормативни документи – всички те са част от контролните процедури на СФУК.

Вътрешният одит е другият компонент от системата за финансов контрол и когато е децентрализиран, той се превръща в дясната ръка на ръководството на бюджетната организация,

подпомага я за по-доброто функциониране на СФУК, като посочва къде са проблемите. Вътрешният одит работи на базата на оценка на риска, без да е задължен всяка година да проверява изцяло дейността на една бюджетна организация.

И третият компонент – Централното хармонизиращо звено (Central Harmonisation Unit) към Министерството на финансите, също бе нещо непознато. Съгласно концепцията на ЕК това звено е координационен и методологичен център за хармонизиране на законодателството ни с европейското.

Обобщено на езика на експертите от ЕК, за да се присъедини България към ЕС по глава 28 Финансов контрол бе необходимо да се приложи концепцията за ДВФК (Public Internal Financial Control), включваща трите стълба – СФУК, вътрешен одит и централно хармонизиращо звено. И отделно от тази система трябва да има модерна Сметна палата, която, от една страна, да контролира функционирането на тези три компонента. Но също и да бъде гарант, че публичните средства се изразходват по предназначение и в интерес на обществото. Това означава, че се прилагат принципите на доброто управление – ефективност, ефикасност и икономичност, а не просто да се похарчат едни пари, пък било то и законосъобразно. Защото една община, например, може да купи 10 снегорина, а да ѝ трябват 7 и другите 3 да стоят в гаража. Също можем да изхарчим пари за командировка съобразно националната наредба за командировките и специализациите в чужбина, обаче да няма никакъв ефект от нея – просто само едни разходки и пътувания.

Ние с какво разполагахме като структура към онзи момент?

С централизирана репресивна структура в лицето на Държавния финансов контрол – със санкционни правомощия и с разследващи функции на измами и други случаи, по които работеше с прокуратура, с полиция и т.н. Тя нямаше нищо общо с европейската идея одиторът да бъде партньор на министъра или кмета за постигане на по-добро управление, а по-скоро беше лошото ченге, което ще му отреже рано или късно главата за някакво нарушение. И въпросът беше какво да се напра-

ви с тази система. Към онзи момент вече беше възстановена и Сметната палата, но тя тепърва трябваше да премине от осъществяването на финансови проверки към външен одит на организациите от публичния сектор, да прилага международните стандарти за одит, да прилага рисково базирано планиране. С други думи, имахме отделна върховна одитна институция, но тя функционираше по някакъв български образец и ѝ предстоеше реформиране.

Вътрешен одит обаче изобщо нямаше и трябваше да се вземе драматично решение как да бъде организиран. ЕК настояваше да се децентрализира контролната система и онези 1500 души финансови ревизори от ДФК, подчинени на министъра на финансите, да бъдат разпръснати по министерства, ведомства и общини. Представяте ли си, познавайки българската реалност, как щяха да се чувстват тези хора там, където доскоро са правили ревизии! Щяха да ги назначат и на втория месец да ги уволнят. Още повече че нямаше и методология, по която да работят, нито знания и умения в тази област. Промените трябваше да влязат в сила от 1 януари 2001 г. Но не може да заспиш ревизор на 31 декември 2000 г. и на 1 януари 2001 г. вече да се събудиш вътрешен одитор.

Давахме си сметка, че трансформацията няма да се случи бързо. Тогава още не знаехме, че това не е еднократен акт, а процес, отнемащ години. Необходими са между 10 и 20 години, за да се промени манталитетът, управленската култура и да се изгради професионален капацитет. Беше необходимо промяната, включваща ново поведение, знания и умения, да се случи не само за вътрешния одитор, а и за самия ръководител на бюджетна организация, който трябваше да се научи да мисли през корпоративната парадигма „цели-рискове-контроли“.

Това бяха сериозните въпроси, които ни вълнуваха и започнахме дълги преговори, които продължиха през 1998 г. и през 1999 г. На 18 февруари 2000 г. министърът на финансите подписа “Policy paper“-а за изграждане на нова финансово-контролна система, включваща СФУК, вътрешен одит, централно хармонизиращо звено и Сметна палата. В документа се регламентираха начинът и сроковете за въвеждане на ДВФК, при-

емане на законите и подзаконовите нормативни актове и създаване на Агенция за държавен вътрешен финансов контрол като правоприемник на Главно управление „Държавен финансов контрол“.

Един от важните въпроси беше да се очертае много широк обхват на контрола и битката беше дали той да обхваща и общините или не. В хода на преговорния процес на някои страни от Източна Европа за присъединяване общините бяха отпаднали от обсега на контролната система на държавата. Но нашият аргумент беше, че общините получават сериозен ресурс от държавния бюджет под формата на субсидии и затова те останаха в обхвата на държавния финансов контрол. Друг спорен въпрос бяха търговските дружества с държавно и общинско участие. Те също станаха подконтролни. Така че, постигнахме нашите цели за пълен обхват на новата контролна система.

Това е била българската позиция?

Да. Европейските експерти настояваха за по-малко подконтролни обекти, защото това означава по-малко административни разходи, в т.ч. и за персонал. А когато се намали обхватът, се съкращават и хора. Докато ние, съвсем честно ще призная, неофициално се борихме да запазим нашите колеги – досегашните финансови ревизори, по чисто социални и колегиални съображения. За нас те не бяха персонал и съответен разход, а професионалисти, хора със семейства, чиято съдба не ни беше чужда, още повече че разбирането ни беше за по-всеобхватен контрол.

А тази работа така или иначе трябва да се върши.

Тази неофициална наша кауза беше и в интерес на обществото. Според нас където е инвестиран един лев на български данъкоплатец, държавата трябва да има възможност за контрол.

Постигнахме съгласие по друг важен въпрос: постепенно децентрализиране на вътрешния одит в България, което впрочем е чисто български принос и никъде го няма в Източна Европа. Ние предложихме първоначално вътрешният одит да стартира с централизирана структура, съчетаваща две функции – от

една страна, вътрешен одит, който подпомага ръководителите на бюджетни организации за доброто управление, и, от друга – финансова инспекция с малко на брой финансови инспектори, които да продължават да действат като финансови ревизори. Децентрализацията на вътрешния одит трябваше да продължи поне 10 години, като прилагаме модела на делегирани вътрешни одитори. Това означава вътрешният одитор да се назначава от министъра на финансите, неговата заплата и трудово правно положение да зависи от министъра и, най-важното, да ползва методологията на Министерството на финансите. Нашето виждане беше да има единен център, който, от една страна, да дава необходимите знания и умения на вътрешните одитори, а, от друга – те да са с гарантиран статут на независимост, да са защитени от въздействие, да не си загубят работата, ако не правят това, което иска кметът или ръководителят на проверяваната бюджетна организация.

Ние успяхме да издействаме десетгодишен период, в рамките на който да се прилага система на делегирани вътрешни одитори.

Реформата в мисленето ли се оказва най-трудна?

Надявахме се, че този 10-годишен период ще промени културата на българските министри, кметове, директори на агенции. Защото ръководителят трябва да „узрее“ за въвеждането на система от правила и процедури за всеки детайл от работния процес, които да се прилагат от служителите. Смисълът на тези процедури е да му дадат увереност, че организацията функционира така, както повелява законът, и дава отговор на въпроса дали постига целите си или имитира някаква дейност. Ръководителят трябва да възприема необходимостта от вътрешния одитор като експерт, който прави независимата и обективна оценка как работят СФУК и дава препоръки за подобряването им. Затова от ЕК се съгласиха да приложим модела на делегираните вътрешни одитори в публичния сектор.

И още нещо е наш принос – уточнението, че става дума за държавен вътрешен контрол в публичния сектор. В другите страни от Източна Европа той бе първоначално наречен internal

financial control – „вътрешен финансов контрол“. Успяхме да убедим европейските експерти, че ако у нас се казва само вътрешен финансов контрол, хората ще разбират контрол вътре в общината, в министерството, а не на ниво държава, публичен сектор. Затова в хода на преговорите се добави “public”, т.е. у нас изведохме контрола на макониво, на ниво държава, на ниво централна изпълнителна и местна власт.

Прощавайте, но като ги слушам тези неща, си давам сметка колко е сложно да стане промяната. Но, от друга страна, Вие казахте, че е имало оптимистично очакване 10 години да са достатъчни за това.

За съжаление, нещата не винаги стават така, както ги мислим. Преговорите по глава 28 Финансов контрол започнаха официално на 18 май 2001 г. и главата беше временно затворена на 30 септември 2002 г. Стана бързо, защото вложихме много усилия и преговарящият екип беше силен. В началото аз бях част от екипа. Преговарящ по глава 28 беше Тома Жеков. От 2000 г. до началото на 2002 г. главен преговарящ по глава Финансов контрол бях аз. На финала ме наследи Свилена Симеонова. Постигнахме съгласие за модела, който ние предложихме, но очакванията ни не се сбъднаха.

И какво се случи?

Както го предложихме модела, така започнахме да не го изпълняваме. И работата се оплеска много бързо, казано на разговорен език. Което доведе до промяна на прилагането на концепцията за ДВФК. Дискусиите по промяната започнаха през 2004 г. и през 2006 г. беше разработена нова стратегия, непосредствено преди приемането ни в ЕС на 1 януари 2007 г. Новата стратегия включваше пълна децентрализация на вътрешния одит, като вътрешните одитори преминават на подчинение на кметове и на министри. Предвид спецификите на българската бюджетна сфера и начина на управление на бюджетните организации не постигнахме резултатите, които желаехме.

А чия беше инициативата за тази промяна?

На ГД „Бюджет“ на ЕК вследствие на неизпълнение на ангажиментите от наша страна. Затворихме глава 28 временно към 30 септември 2002 г., но поетото като ангажимент не се изпълняваше от ръководството на Агенцията за държавен вътрешен финансов контрол.

И те виждат, че не се изпълнява и казват: „Ще сменим концепцията“?.

Да. Нека да уточня, че бях директор на Агенцията за държавен вътрешен финансов контрол към Министерството на финансите до септември 2001 г. Участвах в преговорите, първо, като началник-отдел на Главно управление „Държавен финансов контрол“, а от 2000 г. в качеството си на началник на Главно управление „Държавен финансов контрол“ и впоследствие като съветник на министъра на финансите Милен Велчев. След затварянето на главата ангажиментът ми приключи и напуснах Министерството на финансите, а тези, които ръководеха Агенцията за държавен вътрешен финансов контрол, трябваше да поемат отговорността да приложат на практика одобрената концепция. Но те не можаха да се справят и се стигна дотам през 2006 г. Агенцията за държавен вътрешен финансов контрол да бъде закрита. Тогава се приеха трите действащи и сега закона – за финансово управление и контрол в публичния сектор, за вътрешния одит в публичния сектор и за държавната финансова инспекция. Тези закони децентрализираха системата на вътрешния одит. Колегите, за които беше преценено, че ще останат вътрешни одитори, бяха освободени от Министерството на финансите и бяха насочени към общините и министерствата, които те бяха ревизирали до настоящия момент.

Голяма част от тях бяха изправени пред реалната опасност да загубят работата си по унизителен начин, който няма да спестя. Изпратиха ги с приемателно-предавателни протоколи заедно с компютрите и наръчниците. Явяват се примерно пред кметовете:

- „Аз съм Вашият вътрешен одитор“.

- „А, така ли, добре! Дай да заприходим компютъра, ще вземем и наръчника, а пък за тебе ще помислим дали да те на-

значим, защото си спомням, че ти преди две години ми състави тук един акт и ме глобиха“.

Описвате емоционално, но и недвусмислено тези събития. Имаше ли критични ситуации, които днес е трудно да разберем?

Някои от тях сега ни изглеждат трагикомични, но тогава от тях зависеше всичко. Например от ЕК изпратили имейл, на който трябва да се отговори в едноседмичен срок. Но тогава у нас не се работеше с имейли и никой не му обърнал внимание. Минал месец и Робърт де Конинг звъни и казва: имаме сериозен проблем, ще спрат преговорите, какво става? Отговаряме – ама ние чакаме писмо с подпис и печат. След като разбираме за имейла, се възлага на млади специалисти от АДВФК да отговорят по електронната поща на английски. Те пишат, че финансовият министър лично не може да отговори, защото е зает в момента. Но от превода на английски излиза, че той явно не желае да отговори. „Развалениият телефон“ продължава още известно време, но ситуацията се изяснява след много нерви и за двете страни и преговорите продължават. Това е истинска история.

А имате ли личен спомен за решения, които Вие лично е трябвало да вземете

Спомням си как решихме да заменим думата „ревизия“. Водехме преговорите на „Леге“ 2, където бяха офисите на Главно управление „Държавен и финансов контрол“. Преговорите бяха по отделни области, обаче в рамките на Подкомитет V се обединяваха няколко сродни области. Например, ние бяхме заедно с митниците, данъците, прането на пари, финансовото разузнаване, незнайно защо и борбата с наркотиците. Трябваше да обсъждаме децентрализацията, рисково базирани подходи, отделянето на одита от инспекцията, международни стандарти.

Беше един следобед през май 2000 г. Трябваше да се произнесем дали се съгласяваме да заменим думата „ревизия“ с „одит“, а „ревизор“ с „одитор“. Тогава аз бях главен преговарящ, а Робърт де Конинг – от страна на ЕК. Той ни каза:

– Вие трябва да решите сега, утре ще бъде късно. Ако

искате, може да оставим и „ревизия“. Германците използват „ревизия“. Ако искате – „инспектор“, „инспекция“. Каквото си решите. Ако искате, „одитор“. Решението е изцяло Ваше. Но трябва да го решите сега.

– Колко време имаме? - питам.

– Не повече от 30 минути, тъй като има и други въпроси за решаване.

Оттеглих се от преговорите в моя кабинет. Имах половин час. И в този половин час, останал сам със себе си, си казах: това е много важен избор. Исторически. Ако изберем „одит“, ние се приобщаваме към професионалната колегия, която вече е наложила понятието в България. От друга страна, скъсваме с традициите, защото до 9 септември проверяващите у нас са наричани „инспектори“ по белгийски модел, а впоследствие са наричани „ревизори“. И отново си спомних целта – да постигнем нова управленска култура, нов модерен и ефективен начин на работа. Следователно „одитор“ – без значение външен или вътрешен, в частния или в публичния сектор, говори повече на професионалната общност у нас и ни приобщава и към международна общност. Припомних си също, че на международни семинари, докато бях главен финансов ревизор, съм се представял като “chief auditor”. В този момент взех решение. Върнах се и поисках да прекъснем за малко, за да се видя с колегите от преговорния екип. Обясних им защо според мен въвеждането на наименованието „одитор“ е по-подходящо. Те се съгласиха. И така записахме в “Policy paper”-а че в България ще се прави одит от одитори. А също и какво е „ефективност“, „ефикасност“, „икономичност“. Това е истината за началото на съвременния одит в публичния сектор.

Имаше ли противопоставяне на избора да се наричате одитори?

Академичната общност не беше съгласна, казваше, че това са англосаксонски думи и те нямат почва у нас. Професорите държаха на автентичната според тях българска дума „ревизор“, дошла в България от Русия след 9-ти септември. Погледнато принципно, въпросът не е просто в замяната на думата ревизия

с думата одит. Одит е термин, а не само дума, и означава независима и обективна оценка за финансовото състояние на организацията, която е предхождана от анализ и оценка на риска. Т.е. въвежда се съвсем нов подход – да се проверява там, където има необходимост и възможности за подобрения.

Старият подход на ревизии пилееше много ресурс и за обекти с несъществени средства и имущество.

И затова бях много щастлив, че буквално няколко месеца след нашето решение да въведем „одит“ и „одитор“ в българското законодателство ни последва и Сметната палата. Доц. Георги Николов и неговият екип предприеха същия решителен ход. До този момент контролните органи на Сметната палата бяха инспектори, които извършваха проверки. Така че, и в Сметната палата инспекторите станаха одитори, а проверките – одити. Мисля, че усилията ни бяха възнаградени. Години по-късно се получи лавинообразно навлизане на думата „одит“ и тя дори започна да се използва в разговорния език.

Нека уточним – в конкретния случай е трябвало лично да вземете решения. А когато трябваше да се формира българската позиция по Глава 28, имало ли е някакви предварителни проучвания, да речем, на чужд опит?

Първоначално ползвахме опита на Испания и Франция. Така беше преценено. Но в тези страни прилагат други контролни системи, а сметните им палати са и финансов съд. Впоследствие работихме много с холандците, с тях заедно фактически успяхме да разгърнем нашата концепция и те много ни помогнаха.

Европейската комисия не е ли точно за това – да Ви ориентира към най-подходящите модели?

България последна започна преговори за влизане в ЕС – поради това англичани, холандци, шведи вече бяха поели ангажименти към другите страни кандидатки – Чехия, Унгария, Полша, и нямаха капацитет да изпълняват проекти, свързани с реформите и у нас. Целият им ресурс беше насочен вече другаде, а тези специалисти не са много в Европа.

А впечатлението Ви от отношението на Комисията – когато сте искали някакво съдействие, получавали ли сте го, или е било, да кажем, по-хладно?

Винаги сме получавали съдействие и подкрепа, вероятно защото бяхме професионалисти и говорехме на професионален език. Разбира се, в началото, докато навлизахме в новата за нас терминология, беше трудно. Точно затова и в България имахме свобода на действие, тъй като по нашите специфични теми няма място за партийни и политически пристрастия. Много добра бе комуникацията ни с Министерството на външните работи и главните преговарящи. Специално съм благодарен и на Паулина Станоева, която тогава бе съветник към делегацията на ЕК.

Политически ни бе задавана само целта, а тя бе преговорите да вървят и да се постига съгласие, защото няма да има финансиране от европейските програми и фондове, никой няма да преведе и един евроцент, ако няма контролна система и тя не функционира добре. Това беше нашата отговорност. Когато ме назначиха за шеф на Държавния финансов контрол през януари 2000 г., Муравей Радев ми обясни какво се очаква от мен. До 30 юни трябваше да направим: "Policy paper", проект на закон за държавния вътрешен финансов контрол, проект на правилник за прилагането му, устройствен правилник, който включва структурата на бъдещата централизирана Агенция за държавен вътрешен финансов контрол. Успяхме да се справим. Проектите бяха готови до определения срок, Министерският съвет ги прие, а после и Народното събрание. Законът за държавния вътрешен финансов контрол се прие през октомври и на 10 ноември 2000 г. беше обнародван в Държавен вестник, а влезе в сила от 1 януари 2001 г. Готов бе и правилникът за прилагането му. През март беше готов и устройственият правилник, който даде статут на държавни служители на вътрешните одитори в Агенцията. Преговорите започнаха на 18 май, когато това законодателство бе факт.

Добре, имам важен въпрос. Все пак ние сме имали трима главни преговарящи. Виждате ли някакво значимо

различие в маниера, по който те водеха преговорите?

Работил съм с двама от тях – с Владимир Кисьов и с Меглена Кунева, особено с нея в много тясно сътрудничество. Получил съм пълно съдействие и от двамата. Спомням си, че с Кисьов преживяхме много голямо напрежение, тъй като беше в самото начало на преговорите и нещата трябваше да се правят в последния момент. Винаги бързахме. Спомням си, че в навечерието на Коледата през 2000 г. не можехме да се приберем вкъщи, защото трябваше да се изработи "Common position" – обща позиция, за да започнат преговорите. Спорът бе за смесването на инспекционни функции с вътрешен одит. Обяснявахме, че тези структури ще бъдат отделни дирекции с отделни ръководители и т.н., само и само да получим одобрение. Гонехме срокове, защото в ЕК не работят около Коледа и, ако се забавим, дълго ще чакаме отговор. Действахме почти като в армията. При Меглена Кунева преговорите вече бяха в улегнала фаза, беше натрупан опит и самочувствие, докато първоначалните етапи бяха много тежки и напрегнати.

Имате ли впечатления в каква степен евроинтеграцията бе в дневния им ред на тогавашните министри и дали са били лично ангажирани с нея като приоритет?

И двамата бяха лично ангажирани, но поради стечение на обстоятелствата министър Муравей Радев имаше възможност по-автономно да взема решения, които съгласуваше само с министър-председателя и в Министерския съвет нещата минаваха по-гладко. Това много ни улесняваше. При Милен Велчев, който беше финансов министър в коалиционен кабинет, имаше други странични фактори – той трябваше да се съобразява с тях, а не само със своето виждане. Налагаше се обсъждане в различни формати, включително беше създаден Съвет по държавен вътрешен финансов контрол с участие на заместник-министри. Ако Милен Велчев нямаше подкрепата на Меглена Кунева, щеше да му е изключително трудно да реализира концепцията за ДВФК у нас.

Имате ли поглед върху начина, по който се структурира съдържанието и значимостта на оперативните програми,

защото знаем, че има рамка на ЕС – голямата част отива за земеделие, за кохезионен фонд и всичко останало. Но вътре в това нещо ние имаме възможност да моделираме според собствените си приоритети.

Не съм участвал в такива преговори. По Глава 28 Финансов контрол се изискваше изграждането на ефективна система за контрол върху усвояването на публичните финанси, включително и върху средствата от ЕС. През 2000 г. трябваше да се акредитира Разплащателната агенция по САПАРД и България първа получи акредитация по тази програма. За нас това бе приоритет, като усилията са най-вече на Министерството на земеделието и на Държавен фонд „Земеделие“.

Акредитацията по САПАРД означава право да усвояваме средства по САПАРД, за което се изискваше надежден мониторинг и контрол. Нашата роля беше да докажем, че имаме надеждна система и подготвени хора. Сключен бе договор с одиторска компания „Делойт“, че в рамките на 3 месеца ще обучат наши служители да станат одитори. Представихме сертификатите за него в Брюксел и гарантирахме, че когато започнат да идват у нас средства по САПАРД за българските фермери, контролната система ще функционира и на ниво бенефициент.

Как се стигна до спирането през 2008 г. на средствата именно по тази програма?

Не са ги спирали, просто не ги предоставиха на България като страна членка на ЕС, защото не бе изпълнено изискването за ефективен контрол по управлението им. ЕК нямаше увереност, че като ни преведе финансови ресурси от европейските фондове и програми, те ще се усвояват в съответствие с изискванията и по предназначение. Едната причина бе, че одитният орган в лицето на дирекция „Одит на средства от ЕС“ в Министерството на финансите нямаше необходимия одитен капацитет, за да осъществява функциите на одитен орган (Audit Autority), включително и необходимия брой одитори. Освен това не бе гарантирана независимостта на тази дирекция, подчинена на министъра на финансите, и това бе другата основна причина да ни спрат средствата. Впоследствие тази дирекция

бе трансформирана в изпълнителна агенция със самостоятелен бюджет. Тогава се похарчиха много пари за изработване на нов наръчник за одит на средствата от ЕС и се привлякоха четири одиторски компании за извършване на съвместни одити с одиторите от агенцията. Едва през февруари 2010 г. ЕК даде положителна оценка за съответствие и „зелена светлина“ за получаване на средства от европейските фондове.

Моят въпрос е по-общ. В смисъл, България не се подготви, когато трябваше. Или обратно, имахме цялата подготовка, но след това я „изхвърлихме“?

Заблудата беше в това, че, тъй като сме живели в други обществено-икономически условия, вярвахме, че, приемайки един закон, той ще „заживее“ някакъв самостоятелен живот и нещата ще се случват от само себе си. Но законът е само първата стъпка за осъществяването на една реформа. Липсваха другите нива – постановленията и решенията на Министерския съвет и вътрешните актове на ниво бюджетна организация, професионалната подготовка на експертите.

Можехме ли да го направим или беше нереалистично? Вие сте толкова опитен експерт, не може да не сте си дали сметка

Категорично не вярвам да е имало умисъл. Най-вероятно поради незнание, липса на опит. Всички бяхме ентусиазирани да се присъединим към ЕС. Но материята бе съвсем нова и това водеше до лутане и забавяне.

Спомням си, че до 2000 г., а и по-рано, когато се подготвяше нормативен акт, отиваш при съответния експерт и му искаш „сламка“, за да заимстваш. Но при хармонизацията с европейското законодателство само с преписване не става. Трябва работа и отдаденост.

Добре, а по-общо, България като страна преписваше ли от някоя от другите в подготовката за членство в ЕС? Имахме ли си отличник, от когото да преписваме, или от когото дойде?

Заимствахме, но проблемът е, че често го правехме не творчески – да грабнем и развием някоя идея, а като двойкаджии, които не разбират какво правят. Като студенти, за които е важно да си вземат изпита, а не да придобият трайни знания.

В различните сфери се общуваше с различни държави.

Мисълта ми беше дали министърът казва: „Вижте сега, ние сме избрали да станем втора Чехия, или, както сега е модно, да станем като Естония и затова ще следваме естонския модел или унгарския. Не е имало директива?

В областта на вътрешния одит водещи бяха Великобритания, Холандия и скандинавските страни. Другите страни от Източна Европа бяха в нашето положение в областта на финансовия контрол - със съветски модел. Но постъпиха по друг начин - техният Комитет за държавен и народен контрол прерасна в Сметна палата, а службите им за вътрешен ревизионен контрол се трансформираха в звена за вътрешен одит.

А у нас се побърза със закриването на Комитета за държавен и народен контрол. Причината е една-единствена – да се прибере архивът му, съдържащ прелюбопитни констатации за програми, проекти, външнотърговски дружества, за специални разработки. Достъп до този архив имаха само определени хора, затова беше изключително ценен, но изчезна със закриването на Комитета и никой не се замисли за това.

Едва през 1995 г. се възстанови Сметната палата и до 2001 г. тя и Главно управление „Държавен финансов контрол“ работеха като две съперничещи си институции.

Ако мислим като интелектуално упражнение, дали е имало и друг начин да протече подготовката за членството? Защото виждаме сега и в Унгария, и в Полша нещата не са „цъфнали и вързали“. Можеше ли според Вашата експертна позиция да бъде различен процесът на интеграция на страните, включително и на България, като приоритети, инструменти?

Тази подготовка отне повече време на нашата страна и, пак ще кажа, това беше свързано с необходимостта да се променя

управленският манталитет, да градим нова управленска култура, същевременно да придобием различни познания, да обучим служителите на необходимите професионални и практически умения, да се развива предприемчивост, инициативност, да се стимулира креативност. Но дългите години под съветско влияние бяха ампутирали способността на ръководителите и служителите да вземат решения. Чакаше се някой друг вместо теб да решава и да носи отговорност. Имаше и друго: в условията на социализъм държавата се възприема като нещо чуждо, държавата – това не си ти. Докато в Западна Европа гражданите се идентифицират с нея. Това поведение също трябваше да се променя. Имаше наследено положение, господстваха химери, заблуди. Самите европейци не познаваха България, не подозираха всичко това.

И ние, и те нямаше как да знаем, че предстои много работа и нещата няма да станат от само себе си. Затова хармонизирането с европейското законодателство или, ако използвам терминологията, „транспонирането на достиженията на европейското право в националното законодателство“ у нас продължи дълго. Реформите в областта на финансовия контрол бяха наистина драматични.

Най-важното обаче е, че въпреки всички трудности, преговорите по Глава 28 Финансов контрол бяха успешни и моделът на ДВФК, който бе изграден, допринесе България да стане достоен член на ЕС.

Септември 2018 г.

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени за процеса на
присъединяване на България към Европейския съюз

Дипломатически институт
Министерство на външните работи

Печат: Медия Продукт ЕООД